PUBBLICAZIONE TRIMESTRALE

Spedizione in abb. postale - Gruppo 3

MONITOR ECCLESIASTICUS

INDEX BIBLIOGRAPHICUS

JUS CANONICUM ET ECCLESIASTICUM

1963

Fasc. 1 - Mense Martio

DESCLÉE & C. - EDITORI PONTIFICI
Roma - Piazza Grazioli 4 - Roma

Quae de iure canonico et ecclesiastico deque aliis sacris disciplinis hic notantur, imaginibus luce impressa (v. d. in microfilm) vel phototypice (v. d. in fotocopia) haberi possunt.

Exemplaria expetenda sunt ab officio bibliographico apud Commentarium « Monitor Ecclesiasticus » (*Piazza Grazioli, 4 - Roma*).

Pretium huius fasciculi: Lit. 50
Pretium annuae subscriptionis: Lit. 180

INDEX BIBLIOGRAPHICUS

INDICES EPHEMERIDUM

L'AMICO DEL CLERO, 1962, v. 44, ott.

CONTI, D. M. Crisi della dote beneficiaria. p. 428-436. 1
ALFANO, M. I complessi parrocchiali e la nuova legge sui contributi statali per la loro costruzione. p. 448-451. 2

nov.

CAPORELLO. E, Doveri dell'insegnante di religione. p. 497. 3
ALFANO, M. La scelta degli artisti. p. 501-504. 4
GIANNOTTI, M. Rapporto di lavoro tra chiesa e sacrestano. p. 506-512. 5

dic.

CONFI, D. M. La battaglia sulla congrua continua. p. 547-551. 6
CAPORELLO, E. E' sorta la Confederazione Nazionale Oratori e Circoli Giovanili. p. 562. 7
ALPANO. M. I campanili. p. 566-569. 8
MONTERVINO, C. L'alimentazione dell'uomo: principi di dietetica. p. 570-572. 9

AMI DU CLERGÉ, 1962, v. 72, n. 41, oct.

BOTTE B. Fragments d'une anaphore inconnue attribuée à Saint Epiphane. p. 594. 10
HANSSENS, M. Le cérémonial de la communion dans les rites orientaux. p. 597. 11
MATEOS, J. Les différentes espèces de vigile dans le rite chaldéen. p. 598. 12
KNIAZEFF, A. La Théotokos dans les offices byzantins du temps pascal. p. 599. 13
BOUYER, L. Le rite et l'homme, sacralité naturelle et liturgie. p. 599. 14
BYAM, P. A la découverte du missel. p. 603. 15

n. 43, oct.

TILLET, A. L'encyclique « Mater et Magistra ». p. 625-633. 16
VIARD, A. La charité dans le Nouveau Testament. p. 634-635. 17

n. 44, nov.

CURY, G. L'Eglise de Pierre et son mystère. p. 641-646. 18

n. 46, nov.

GRENET, La personne et le dessein du P. Teilhard de Chardin. p. 673-682. 19

n. 47, nov.

HUFTIER, M. Le mensonge. p. 689-700. 20

n. 50, dec.

PERRIN, J.-M. Le mystère du prêtre. p. 746. 21
MOSSHAMER. O. Prêtre et femme. p. 747. 22
CARPENTIER, La vie religieuse. p. 747. 23
LECLERCQ, J. La vocation religieuse. p. 748. 24
PEINADOR, A. Teologia moral de los estados de perfección. p. 750. 25
TRUHLAR, V. Problemata theologica de vita spirituali laicorum et religiosorum. p. 750. 26

COLOMBAS, G. M. Paradis et vie angelique. p. 751. 27

n. 51, dec.

GELIN, A. Hommes et femmes de la Bible. p. 754. 28
— L'homme selon la Bible. p. 755. 29

1963, v. 73, n. 2, jan.

DELHAYE, P. Le procès de Liége. p. 17-27. 30

ANGELICUM, 1962, v. 39, n. 3-4, iul.-dec.

PHILIPPE, P. La fin de la vie religieuse selon Saint Thomas. p. 294-349. 31
GILLON, L. B. Foi et adoption divine. p. 395-402. 32
BENDER, L. Usu pilularum evitare conceptionem ex stupro. p. 416-436. 33

ANNALES, 1961, v. 13,

CLODIUS, F. El libre albedrio según el « opus imperfectum » de S. Agustín. p. 5-51. 34
COMBLIN, J. El sentido cristiano de la nación. p. 52-87. 35
VIGANO, E. El sacerdocio en la iglesia y la participación de los laicos. p. 88-107. 36
AVIEDO CAVADA, C. Le circunscripción de diocesis en el derecho concordatario. p. 108-128. 37

ANTONIANUM, 1962, v. 37, n. 3, jul.

KOROSAK, B. Le principali teorie soteriologiche dell' incipiente e della grande Scolastica. p. 327-336. 38
BAUDUCCO, M. Quale assenso si debba ad alcuni documenti del magistero ecclesiastico. p. 393-399. 39
CAVALLETTI, S. I cristiani ed il culto ebraico. p. 400-402. 40

n. 4, oct.

KOROSAK, B. Le principali teorie soteriologiche dell' incipiente e della grande Scolastica. (fine). p. 423-466. 41
EYNDE, D. VAN DEN. Les écrits perdus d'Abélard. p. 467-480. 42

APOLLINARIS, 1961, v. 24, n. 3-4.

BARBARITO, A. Internuntiatura apostolica in Turcarum republica erigitur. p. 268-269. 43
TASSI, I. Novum rubricarum Breviarii et Missalis Romani corpus approbatur. p. 269-272. 44
GALLINA, E. Inter Sanctam Sedem et Rempublicam Austriacam. p. 279-289. 45
FERRETTO, G. L'« Apostolatus Maris ». p. 319-331. 46

ARCHIVIO DI RICERCHE GIURIDICHE, 1962, v. 16, n. 7-8.

MERANGHINI, U. La protezione dei beni culturali nella guerra moderna. I, col. 35-52. 47
BATTAGLINI, M. Brevi appunti in tema di interpretazione della legge, con speciale riguardo ad un aspetto del problema relativo al valore dei lavori preparatori. III, col. 59-68. 48
CAPALOZZA, E. In tema di errore del giudice e spese giudiziali. III, col. 71-76. 49

ASPRENAS, 1962, v. 9, n. 3, lug.-set.

BARTOLOMEI, T. La santità positiva di Maria. p. 243-276. 50
DE ROSA, V. V Corso per Professori di Liturgia. p. 346-347. 51
— Settimana Liturgica Nazionale. p. 348-350. 52
CASERTA, A. Convegno degli archivisti ecclesiastici. p. 351-355. 53
— Corso di studi missionari p. 356-361. 54

BIJDRAGEN, 1962, v. 23, n. 3.

HOEFNAGELS, H. Het sociale. p. 233-245. 55
THEUNIS, P. Het apriorische openbaringsbegrip van Robert Bultmann. p. 268-286. 56
STALDER, R. Le concept de l'eglise selon la « De ecclesia » de Wiclif. p. 287-301. 57

n. 4,

SPORKEN, P. Gemoedsleven en suareziaanse moraal. D. 341-365 58
BUNTUM, A VAN. Die ethik der fahrrinne bei Helmut Thielicke. p. 366-397. 59
WACHTER, M. DE. Het ontstaan van de normselcanones te Trente. p. 398-415. 60

BULLETIN DE LITTÉRATURE ECCLÉSIASTIQUE, 1962, v. 63. n. 4, oct.-dec.

CROUZEL, H. Origène et la structure du sacrement. p, 81-104. 61
DELCOR, M. Un roman d'amour d'origine thérapeute : le livre de Joseph et Asénath. p. 3-27. 62
MARTIMORT, A.-G. Recherches récentes sur les sacramentaires. p. 28-40. 63
PARADIS, G. Foi et raison au Premier Concile du Vatican. p. 268.292. 64

LA CIVILTA' CATTOLICA, 1962, v. 113, n. 21, nov.

SOUZA, G. Le Missioni nelle prospettive del Concilio Ecumenico Vaticano II. p. 218-227. 65
SELVAGGI, F. Le scienze nel materialismo dialettico. p. 228-240. 66
BARAGLI, E. Utopie e realtà nel trentennale di Venezia. p. 241-254. 67
MONDRONE, D. « Perché i preti non si sposano ? ». p. 255-258. 68

n. 22, nov,

MESSINEO. A. Europa delle patrie o degli stati ? p. 313-325. 69
GENNARO, G. DE. Riflessi sociali del teatro di Lope de Vega. p. 326-337.
LENER, S. Giustizia sociale e bene comune. p. 338-352. 70
VIGANÒ, M. « Il cristianesimo si disinteressa della scienza ? ». p. 353-358. 71

n. 23, dic.

MARTINI, A. La nota di Benedetto XV ai Capi delle Nazioni belligeranti. p. 417-429. 72
SOMMAVILLA, G. Decadentismo ; angoscia e noia nella letteratura del nostro tempo. p. 439-452. 73
BARRUFFO, A. I laici e l'apostolato della Chiesa. p. 453-460. 74

n. 24, dic.

TESTORE, C. Il padre Antonio Bresciani a cent' anni dalla morte. p. 521-534. 75
CAVALLI, F. L'attività diplomatica della Santa Sede per l'incolumità di Roma nella seconda guerra mondiale. p. 535-545. 76
LAND, F. Sull'esistenza d'una dottrina sociale cristiana. p. 546-555. 77
BOSIO, G. Difendiamo i bambini dalla poliomelite. p. 556-568. 78

1963, v. 114, n. 1, gen.

LENER. S. L'infanticidio « pietoso » come delitto contro l'umanità. p. 10-23. 79
FAGONE, V. La poetica dell' opera aperta. p. 24-36. 80
MONDRONE, D. Sant'Alfonso come era. p. 37-50. 81

n. 2, gen.

BARAGLI, E. Gli strumenti della comunicazione sociale e il Vaticano II. p. 105-118. 82
TRABUCCHI, E. A proposito di evasione fiscale. p. 119-130. 83
CAVALLI, F. Spiritualità di fini e di metodi della diplomazia pontificia. p. 131-144. 84
CAPRILE, G. Il volto della Chiesa attraverso due mostre romane. p. 145-152. 85

THE CLERGY REVIEW, 1962, v. 47, n. 10, oct.

BAUM, G. Ecumenical dialogue or conversion? p. 585-588. 86
FANNON, P. The four gospels. p. 597-609. 87

n. 11, nov.

RORKE, P. Industrial leadership courses at Loyola Hall. p. 668-674. 88
WINSTONE, E. Sermons on the Church. I. p. 679-684. 89

n. 12, dec.

ANDREW, G. The body of Christ. p. 705-721. 90
KENNY, A. Counterforce and counter-value. p. 722-731. 91
WINSTONE, E. Sermons on the Church. II. p. 740-745. 92
RICHARDS, J. Introducing the sunday epistle and gospel. p. 746-747. 93

1963, v. 48, n. 1, jan.

KELDANY. H. Understanding one another: some anglican views on the Council. p. 12-20. 94
SLADE, R. The laity and christian unity. p. 21-32. 95

COMMENTARIUM PRO RELIGIOSIS ET MISSIONARIIS, 1962, v. 43, n. 4-5.

MIR, M. De latinitatis studio provehendo. p. 260-271. 96
FUERTES, B. Unio apostolica sacerdotum saecularium Sacri Cordi Jesu. p. 272-284. 97
TING PONG LEE, I. De apostolicis facultatibus. p. 285-307. 98

n. 6,

OCHOA, X. De religiosis emigrantibus. p. 345-353. 99
TING PONG LEE, I. De apostolicis facultatibus. p. 367-373. 100

CONFER, 1962, v. 1, n. 2, may-ag.

BARRIUSO, P. G. El « ius funerandi » de los fieles y las iglesias de los religiosos. p. 15-54. 101
URQUIRI, T. La liturgia romana e la lengua latina. p. 55-64. 102

IL DIRITTO ECCLESIASTICO, 1962, v. 73, n. 2, apr.-giu.

CARON, P. G. L'evoluzione dalla « Quarta pauperum » alla « Pia fundatio » a scopo ospedaliero in alcuni testi della letteratura decretistica. p. 37-59. 103
BUSCAROLI, A. Sulla rilevanza in diritto italiano di un provvedimento ecclesiastico di soppressione di una confraternita. p. 107-148. 104
GRAZIANI, E. In tema di « Metus ex minis suicidii ». p. 149-180. 105
RENZONI, M. L. Osservazioni sul turbamento di funzioni religiose. p. 181-227. 106

n. 3-4, lug.-dic.

FINOCCHIARO, A. Ancora in tema di cessione parziale all' autorità ecclesiastica di edifici ex-conventuali appartenenti a Comuni e Province. p. 205-226. 107
BUSCAROLI, S. Una chiara affermazio- in tema di previdenza sociale del Clero. p. 322-385. 108
CAPPELLANI, G. Sul divorzio all'estero e sulla libertà di stato dello straniero in Italia. p. 386-401. 109

DIVUS THOMAS, 1962, v. 65, n. 4, oct.-dec.

SIMONCIOLI, F. La mariologia del card. Matteo d'Acquasparta. p. 321-352. 110
PEREGO, A. Interessante studio sull'unità psicologica di Cristo. p. 378-385. 111
CROSIGNANI, G. La conferenza panortodossa di Rodi. p. 401-404. 112
BIFFI, I. Il valore letterario dell'esegesi ambrosiana. p. 405-408. 113

EPHEMERIDES IURIS CANONICI, 1962, v. 18, n. 1.

FEDELE, P. Mulier excisa. p. 9-44. 114
ZUR, G. De nullitate matrimonii a S. Congregatione de Sacramentis declaranda. p, 45-82. 115

EPHEMERIDES LITURGICAE, 1962, v. 76, n. 4.

GAZEAU, R. La réforme du calendrier. p. 389-417. 116
STEVENS, O. Gedanken zur kalenderreform. p. 418-422. 117

n. 5,

PASCHER. J. «Konzelebration» bei der oelweihe am gründonnerstag in der römischen ueberlieferung? p. 285-295. 118
AMIET, R. La Messe «pro unitate ecclesiae». p. 296-334. 119
LEMARIE, J. Homélie carolingienne ou mèdiévale sur le baptême du Seigneur. p. 342-344. 120
RAFFA. V, S. Paulus Nolanus auctor sacramentarii gelasiani primogenii? p. 345-348. 121

EPHEMERIDES THEOLOGICAE LOVANIENSES, 1962, v. 38, n. 3, iul.-sept.

CAEVEL, J. DE. La connaissance religieuse dans les hymnes d'action de grâces de Qumran. p. 434-460. 122
ALSTEENS, Z. Science et foi dans le chapitre IV de la constitution *Dei Filius* au Concile du Vatican. p. 461-463. 123

n. 4, oct-dec,

JEDIN, H. Ist das konzil von Trient ein hindernis der wiedervereinigung?. p. 841-855. 124
FORMESYN, R. Le sémeion johannique et le sémeion hellénistique. p. 856-894. 125

ESTUDIOS ECLESIASTICOS, 1962, v. 37, n. 143, oct.-dic.

CALVERAS, J. Objeto completo de la devoción al Corazón de Jesús. p. 443-456. 126
YANGUAS, A. De reservatione casuum ratione sui. p. 457-486. 127

ESTUDIOS IOSEFINOS, 1962, v. 16, n. 32, jul.-dic.

GARRIDO, M. Asociación de la Virgen Maria y de S. José en la liturgia. p, 147-182. 128
BARTINA, S. El matrimonio de S. José y el cantar de los cantares. San José y el libelo de repudio. p. 183-194. 129
MARTINEZ, A. Maternidad espiritual de Maria y Paternidad espiritual de S. José. p. 195-204. 130
PARAMO, S. (DAL). Doctrina del cardenal Toledo sobre S. José. p. 205-234, 131

ESTUDIOS TEOLOGICOS Y FILOSOFICOS, 1962, v. 4, n. 2.

HERREROS, L. Reatidad jurídica y ontológica de la persona moral eclesiastica. p. 87-126. 132
PRO, D. El problema de la continuidad y la discontinuidad del proceso histórico. p, 127-156. 133

ÉTUDES, 1962, v. 315, n. 10, oct.

MARLE, R. «Aggiornamento». p. 21-29. 134
ROUQUETTE, R. Le concile, les orthodoxes et les protestants. p. 30-44. 135
RONDOT, P. La conférence du Caire et le Marché commun européen. p. 60-69. 136

n. 11, nov.

ONIMUS, J. Le monde moderne et le sacré. p. 166-178. 137
DAOUST, J. Le Cardonnel et Huysmans à Ligugé. p. 179-192. 138
VERNET, J. Peine capitale, peine perdue. p. 193-209. 139
BLANCHET, A. «Comme à travers le feu...». Un curé de campagne êcrit un nouveau «Journail d'un curé de campagne». p. 210-219. 140

FRANCISCANUM, 1962. v. 4, n. 12, sep.-dic.

LOPEZ, A. L. Concepto agustiniano de la Paz y su fundación historiológica. p. 5-12. 141

BRAVO, A. I. Heraclito, simbolismo y conocimiento. p. 70-88. 142

GIURISPRUDENZA ITALIANA, 1962, v. 114, n. 11, nov.

BIONDI, B. Destinazione dell' opera ai fini dell'usucapione e possesso della servitù. I, 1, col. 1439-1442. 143
SEGRE', T. Immobili non soggetti a tributo e competenza per valore. I, 1, col. 1453-1458. 144
CUOCOLO. F. Deliberazione del Consiglio Superiore della Magistratura e sindacato giurisdizionale del Consiglio di Stato. III, col. 241-256. 145

n. 12, dic.

MANDRIOLI, C. Rilascio tardivo della procura al difensore e riassunzione della causa. I, 2, col. 720. 146
CONTI, L. Ontologia e interpretazione. II, col. 357-368. 147

1963, v. 115 n. 1, gen.

GORLANI, I. Conversione delle pene e principio di eguaglianza. I, 2, col. 1-24, 148
CANSACCHI, G. Cognomizzazione di predicato di titolo nobiliare estero. I, 1, col. 95-104. 149
DE STEFANO, G. Questioni attuali in tema di distrazione delle spese. I, 1, col. 123-141. 150
SCHIAVONE, A. Azione revocatoria, locazione dell' usufruttuario e sequestro giudiziario. I, 2, col. 7-20. 151
MONTESANO, L. Mero accertamento e « limiti » della giurisdizione civile riguardo alla Pubblica Amministrazione. I, 2, col. 57-64. 152
AMORTH, G. A proposito di divisibilità tra eredi dell' obbligazione solidale. I, 2, col. 65-72. 153

GREGORIANUM, 1962, v. 43, n. 4.

HUIZING, P. Bonum prolis ut elementum essentiale obiecti formalis consensus matrimonialis. p. 657-722. 154
RASCO, E. La oración sacerdotal de Cristo en la tierra segun Hebr. 5, 7. p. 723-755. 155
CRUCHON, G. La « morale biologique » du Dr. Chauchard. p. 756-768. 156

1963, v. 44, n. 1.

ALSZEGHY, Z. Carità ecclesiale nella penitenza cristiana. p. 5-31. 157
BEYER, J. La vie consacrée dans l'Eglise. p. 32-61. 158
JARLOT, G. Dominique Soto devant les problèmes moraux de la conquête américaine. p. 80-87. 159

ILUSTRACIÓN DEL CLERO, 1962, v. 55, n. 984, oct.

URQUIRI, T. Nueva edición del Misal Romano. Misas para algunos lugares. p. 480-486. 160
APODACA, H. Hacia la Beatificación de un pastor protestante. p. 497-502. 161

n. 985, nov.

Z., M. Elevación de nuestra conciencia social. p. 535-536. 162
PEINADOR, A. Un problema serio de moral respecto a la esterilización temporal de la mujer. p. 540-548. 163
URQUIRI, T. Indicationes previas a los fieles sobre la Misa que se va a celebrar. p. 568-569. 164
URQUIRI, T. Oración imperada a favor del Concilio. p. 570. 165

n. 986. dic.

URQUIRI, T. El Misal Romano. Partes introductorias. p. 609-614. 166
APODACA, H. Un gran libro de un gran teólogo. p. 615-619. 167
— Puntualizando sobre las obras del P. Teilhard de Chardin. p. 626-629. 168

1963, v. 56, n. 987, en.

URQUIRI, T. El nombre de San José en el Canon de la Misa. p. 10-20. 169
RIVERA, A. El ecumenismo o movimiento unionista de las iglesias a la hora del Concilio Vaticano II. p. 21-30. 170

IUSTITIA, 1961, v. 14, n. 4, ot.-dic.

PROSPERETTI, U. Garanzie di giustizia del lavoro nell'impresa. p. 390-402. 171

QUADRI, R. Enti ed istituti giuridici nell'ordinamento internazionale dell'economia. p. 403-415. 172

1962, v. 15, n. 1-2, gen.-giu.

COTTA, S. Diritto naturale e diritto positivo. p. 3-18. 173

MENGONI, L. Forme giuridiche dell'economia contemporanea in Italia. p. 19-38. 174

LOMBARDI, L. Sulla espressione «diritto naturale». p. 56-90. 175

THE JURIST, 1962, v. 22, n. 4, oct.

KEATING, J. The «caput nullitatis» in insanity cases. p. 391-411. 176

VELLA, J. Canon law and the mystical body. p. 412-432. 177

JUS, 1962, v. 13, n. 2, giu.

DEL VECCHIO, G. Nova et vetera. p. 155-158. 178

GRISOLI, A. Il problema del diritto comparato in Italia. p. 191-212. 179

MORELLI, G. Interpretazione del Concordato e irretroattività dell'art. 5. p. 228-238. 180

MATTIONI, A. Osservazioni sulla scuola paritaria nella Costituzione. p. 239-278. 181

LA MAISON DIEU, 1962, n. 71.

BOTTE, B. La traduction des textes du Rituel Baptismal. p. 62-68. 182

DUJARIER, M. Le cathéchuménat et la maternité de l'Église. p. 78-93. 183

PALIARD, C. La conversion et ses étapes dans te catéchuménat. p. 94-130. 184

GUILLARD, B. Les étapes pastorales du catéchuménat. p. 131-141. 185

RASSILLJ, G. (DE). Catéchuménats d'Europe. catéchuménats d'Afrique. p. 164-178. 186

MARIANUM, 1962, v. 24, n. 3, jul.-sept.

COLASANTI, M. Maria SS. nella vita di Cristo secondo «L'arbor vitae» di Ubertino da Casale. p. 349-380. 187

ALDAMA, J. A. (DE). Rufino de Aquileya y la virginidad in partu. p. 404-411. 188

ASSOUAD, N. Nel campo mariologico: «vita, dulcedo» e quid «filius hominis». p. 412-417. 189

MONITOR ECCLESIASTICUS, 1962, v. 87, n. 3-4.

Adnotationes in Acta S. Sedis:

IOANNES PP. XXIII. Conventio inter Apostolicam Sedem et Paraguarianam Rempublicam de erigende Vicariatu Castrensi. (Adn. PUGLIESE, A.). p. 373-401. 190

Studia et consultationes:

BENDER, L. Interpretationis sanae methodus. p. 487-497. 191

PUGLIESE, A. De mutatione classis apud religiosos. p. 498-514. 192

ROMITA, F. De fidelium associationibus. p. 515-540. 193

BENDER, L. Concubinatus in iure canonico. p. 541-555. 194

VILLEGGIANTE, S. De chartulis et declarationis contra valorem matrimonii praeparatis. p. 556-571. 195

CORTESINI, D. De Coelestium Patronorum Titulariumque electione atque confirmatione. (Art. III. De ecclesiae Titulari). p. 572-606. 196

SZENTIRMAI, A. Quaestiones de iure poenali canonico hodiernis necessitatibus accomodando. p. 607-624. 197

NOUVELLE REVUE THÉOLOGIQUE, 1962, v. 94, n. 8, sept.-oct.

LEGRAND, L. Fécondité virginale selon l'esprit dans la Nouveau Testament. p. 785-805. 198

CROUZEL, H. L'aide aux pays en voie de dêveloppement. p. 829-842. 199

BERNIMONT, E. De l'inégale valeur des Psaumes. p. 843-852. 200

n. 9, nov.

MARTELET, G. Mystère du Christ et valeurs humaines. p. 897-914. 201
CONGAR, M.-J. Le thème du « don de la Loi » dans l'art paléochrétien. p. 915-933. 202
JARLOT, G. Action catholique ou apostolat des laïcs ? p. 952-957. 203

n. 10, dic.

HAMER, J. Un programme de « christologie conséquente ». p. 1009-1031. 204
MASSON, L'Eglise ouverte sur le monde. p. 1032-1043. 205
TILLARD, R. Principes pour une catéchèse sacramentaire vraie. p. 1044-1061. 206

ÖSTERREICHISCHES ARCHIV FÜR KIRCHENRECHT, 1962, v. 13, n. 3.

FUNK, J. In favorem fidei. p. 193-212. 207
SANTOLI, S. Wirtschaftliche grundlagen des josefinismus. p. 213-232. 208

n. 4,

FLATTEN, H. Gilt bei c. 1086 p. 2 heute noch die unterscheidung von nichtverpflichtungswillen und nichteerfüllungswillen ? p. 257-289. 209
GRUNDMANN, S. Das verhältnis von staat und kirche auf der grundlage des vertragskirchenrechts. p. 281-299, 210
FREIBURG, U. Die neueste judikatur der S. R. Rota in ehesachen. p. 300-324. 211

LA PENSÉE CATHOLIQUE, 1962, v. 81.

LEFEVRE, J. « L'évolution créatrice » de Bergson. p. 18-58. 212
JOUBLIN, J. Examen de l'alibi « scientifique » du teilhardisme. p. 59-97. 213
LEFEVRE, J. Le port de la soutane. p. 98-103. 214

v, 82,

LEFEVRE, J. La maternité divine de Notre-Dame. p. 10-17. 215
LAMASSON, F. Santé, vie monastique, observance. p. 18-36. 216
RECORDEAU, L. L'influence de la vitesse sur les conceptions modernes; de la vie harcelée à la vie émiettée. p. 43-63. 217
MARCHAND, J. A. Stances votives pour N.-D. de Chaniers. p. 64-65. 218
GARREAU, A. Lamento espagnol. p. 66-72. 219

PERFICE MUNUS, 1962, v. 37, n. 10, ott.

ROSSINO, G. La libertà di coscienza nelle comunità. p. 536-542. 220
GIOVANNI, G. (DA SAN). La vita comune tra il clero secolare. p. 543-550. 221
FRANCO, V. Omelie delle feste. p. 562-570. 222

n. 11, nov.

COTTINO, J. L'offerta dell'umano dolore. p 604-605. 223
PUGLIESE, A. Parroco secolare e religioso. p. 613-619. 224
VENDITTI, D. L'omelia parrocchiale. p. 620-621. 225
BONAVENTURA DA GANGI. La vita comune e il peculio. p. 622-624. 226

n. 12, dic.

OESTERLE, G. Morte presunta. p. 672-680. 227
GREGNANIN, A. E' necessario parlare del sacerdozio. p. 681-683. 228
VENDITTI, D. Le « taxae seu eleemonisae » del can. 1234. p. 689-693. 229

1963, v. 38, n. 1, gen.

ROSSINO, G. Energia elettrica e coscienza. p. 13-18. 230
PUGLIESE, A. Le prime Comunioni. p. 27-33. 231

RASSEGNA GIURIDICA DEL GIUOCO, 1962, v. 1, n. 1, gen.-apr.

PANNAIN, R. Giuoco d'azzardo e apparecchio da giuoco. p. 3-6. 232
BENVENUTO, B. Natura giuridica del cosiddetto « contratto di affidamento di apparecchio a gettone per lo sfruttamento ». p. 13-18. 233

FAVINO, A. La flagranza nel giuoco d'azzardo. p. 23-24. 234
SANSONE, R. Gli apparecchi o congegni automatici da giuoco o da trattenimento nella legislazione italiana. p. 33-44. 235

RAZÓN Y FÉ, 1962, v. 166, n. 776-777, sep.-oct.

IRIARTE, J. La aventura krausista y su evolución en fuerza histórica nacional. p. 149-162. 236
PEREZ, I. El «agapismo» un falseamiento actual de la caridad hacia el prójimo. p. 177-196. 237
GONZALEZ, N. Sacerdocio y profesiones laicales. p. 197-214. 238

n. 778, nov.

TORNOS, A. Algunos problemas de deontologia de la vejez. p. 307-318. 239
MOLINA, G. Panorama histórico del cine japonés. p. 319-332. 240

n. 779, dic.

PLAZA, G. El jefe de empresa y su formación. p. 423-430. 241
IRIARTE, J. La aventura krausista y su evolución en fuerza histórica nacional. (II). p. 431-448. 242

1963, v. 167, n. 780, en.

COLOMER, E. Futuro del hombre y mensaje christiano. p. 9-22. 243
ITURRIOZ, J. Balance conciliar. p. 23-38. 244
DELGADO, F. Thomas Merton. Estructura y anâlisis. p. 39-48. 245

REVIEW FOR RELIGIOUS, 1962, v. 21, n. 5, sept.

GALLEN, F. Practice of the holy see. p. 408-419. 246
VAUGHAN, R. Obedience and maturity. p. 420-427. 247
McINNES, W. C. College retreats. p. 443-455. 248

n. 6, nov.

GAMBARI, E. The teaching sister in the church. p. 503-521. 249

DUBAY, T. Psycological needs. p. 522-530. 250
ROTH, J. Contemplacion in action. p. 531-540. 251
RADLOFF, T. Interpersonal relationshhips. p. 541-549. 252

REVISTA ECLESIASTICA BRASILEIRA, 1962, v. 22, n. 3, set.

KLOPPENBURG, B. Credo Sacrum Concilium. p. 569-586. 253
GORGULHO, L. A perspectiva ecumênica de oséias. p. 607-616. 254
MARGERIE, R. Luzes antigas e novas sôbre o celibato. p. 616-637. 255
RAPOSO, G. Extensâo do diluvio biblico. p. 638-639. 256

REVISTA ESPAÑOLA DE DERECHO CANÓNICO, 1962, v. 16, n. 49, en.-ab.

BARBERENA. T. G. Adulterio casto. p. 5-48. 257
MORAN, A. Derechos y obligaciones de los beneficiados. p. 89-114. 258
MENENDEZ, S. A. Reseña juridico-canónica. p. 115-144. 259
SANCHEZ, L. P. Reseña de derecho del estado sobre materias eclesiásticas. p. 145 152. 260
— Hacia el fin de la desamortización. p. 153-162. 261

REVUE BÉNÉDICTINE, 1962, v. 72, n. 3-4.

LEMARIE, J. Homélies inédites de saint Chromace d'Aquilée. p. 201-277. 262
LECLERCQ, J. Saint Romuald et le monachisme missionnaire. p. 307-323. 263
ROCHAIS, H. M. Saint Bernard est-il l'auteur des sermons 40, 41 et 42 «de diversis?». p. 324-345. 264

REVUE DE DROIT CANONIQUE, 1962, v. 11, n. 3, sept.

NOUBEL, J.-F. Les recours administratifs dans le code de droit canonique, p. 97-121. 265

OESTERLE, J. De errori communi et assistentia matrimoniali iuxta iurisprudentiam Sacrae Rotae Romanae. p. 122-143. 266

BERNHARD, J. Le Deuxiéme Concile du Vatican et le probléme des mariages mixtes. p. 151-162. 267

n. 4, dec.

BERNHARD, J. Des membres de l'Eglise. p. 215-226. 268

NOUBEL, J.-F. Les recours administratifs. p. 227-243. 269

OESTERLE, J. De errore communi. p. 244-259. 270

REVUE DES COMMUNAUTÉS RELIGIEUSES, 1962, v. 34, n. 5, sept.-oct.

BERGH, E. Ut omnes unum sint ! p. 193-204. 271

BONHOME, A. (DE). Concile Oecuménique d'après le droit canon. p. 205-215. 272

— Enseignement par des novices convers. p. 225. 273

n. 6, nov.-dec,

BERGH, E. L'Eglise visible. p. 241-243. 274

CARPENTIER, R. Observances et formation intérieure. p. 261-272. 275

REVUE DIOCÉSAINE DE TOURNAI, 1962. v. 17, n. 9, nov.

VILAIN, N. Le nouveau « Ritus servandus in celebratione Missae » et les paroles de la consécration. p. 513-516. 276

PLUMET, J. L'Évêché de Tournai pendant la révolution française les dernières escarmouches. p. 517-540. 277

HIMMER, M. Directives pastorales pour les régions industrielles. p. 541-554. 278

n. 10, dec.

LECLERCQ, J. Situation de la jeunesse. p. 577-607. 279

BORLEE, L. Solution apportées aux problémes des jeunes dans les paroisses. p. 608-617. 280

DHANIS, T, Mouvements adultes, pouvoirs publics, groupes et mouvements de jeunes : leur réponse aux problèms de la jeunesse. p. 618-625. 281

REVUE DU CLERGÉ AFRICAIN, 1962, v. 17, n. 5, sept.

LEVIE, J. Paul de Tars choisi par le Christ. p. 398-421. 282

BONHOME, A. (DE). Cas de conscience : secret, sanatio in radice. p. 422-433. 283

MASSION, J. Récollection : pour l'équilibre de nos vies sacerdotales. p. 462-473. 284

SAL TERRAE, 1962, v. 50, n. 10, oct.

SANTOS, A. Las finalidades del Concilio. p. 547-555. 285

PARAMO, S. « Depositum custodi ». p. 556-562. 286

SANTOS, A. La reunión del Comité Central Ecumenista en Paris. p. 572-574. 287

REGATILLO, F. El estudio del latin. p. 579-589. 288

n. 11. nov.

PEREZ BULNEZ, J, El psicoanàlisis y la confesión sacramental. Estudio comparativo. p. 609-621. 289

SANTOS, A. Concilio, primado e infalibilidad. p. 622-629. 290

PENAGOS, L. La lengua latina en los seminarios menores. p. 630-636. 291

REGATILLO, F. Valor actual de la moneda en orden a la licencia para enajenar bienes de los religiosos y contraer deudas. p. 647-649. 292

n. 12, dic.

SANTOS, A. El Vaticano II y los ortodoxos. p. 684-698. 203

REGATILLO, F. Binación para religiosas. Comunion vespertina. Sepultura de religiosas. p. 713-715. 294

1963, v. 51, n. 1, en.

BEA, A. Los protestantes y la unidad. p. 13-22. 295

PRIETO, R. Fatima... si o no? p. 23-24. 296
SANTOS, A. La ausencia de los ortodoxos en el Concilio. p. 35-37. 297
REGATILLO, F. Nulidad de matrimonio por miedo. p. 41-44. 298

SALMANTICENSIS, 1962, v. 9, n. 1-2.

TERRERO, J. R. Nicolas Bonet escribe una metafisica sistematica dos siglos y medio antes que Suarez. p. 3-21. 299
DOMINGUEZ, U. DE VAL. Paciano de Barcelona. Escritor, teólogo y exégeta. p. 53-85. 300
DE LA MADRE DE DIOS, A. El P. Francisco de Santo Tomas, autor de la «Médula mistica». p. 87-112. 301
CABREROS DE ANTA, M. La potestad judicial de la Iglesia. p. 155-170. 302

LA SCUOLA CATTOLICA, 1962, v. 90, n. 6, nov.-dic.

COLOMBO, G. Magistero ecclesiastico e problema sociale. p. 483-500. 303
GUZZETTI, G.-B. Sciopero e dottrina cattolica. p. 517-530. 304

STUDI CATTOLICI, 1962, v. 6, n. 32, set.-ot.

GHERARDINI, B. La cristologia di Oscar Cullman. p. 9-14. 305
TORELLO, G. Psicologia del dono di sè. p. 15-26. 306
SCANDALETTI, P. Verso una realizzazione concreta. p. 30-40. 307
AJASSA, M. Il futuro cresce con noi. p. 41-48. 308
MARTINI, M. I problemi attuali delle giovani donne. p. 49-50. 309
TANSINI, G. Newman e il movimento di Oxford. p. 55-56. 310
GORETTI, S. Gli insegnanti di religione. p. 62-64. 311
LAMBRUSCHINI, F. Fermarsi dinanzi al ministero. p. 65-67. 312
SORIA, G. Sulla sensualità. p. 68-70. 313

n. 33, nov.-dic.

PANIKKAR, R. Forme e crisi della spiritualità contemporanea. p. 9. 314
CARDINALE, I. La Chiesa nella vita politica delle Nazioni. p. 41-47. 315
ANTONELLI, F. Le reazioni psicogene. p. 52-56. 316
GHERARDINI, B. Storia ed escatologia in Bultmann. p. 57-58. 317
LAMBRUSCRINI, F. La santità del Concilio. p. 60-63. 318
TORELLO. G. Santi come i pastori. p. 70-71. 319
GOFFI, T. Le responsabilità degli uomini di Stato. p. 74-76. 320

STUDI SENESI, 1962, v. 73, n. 3.

SORDELLI, L. Premessa ad uno studio sugli atti e risultati pubblicitari nei rapporti giuridici. p. 465-480. 321

1963, v. 74, n. 1

CASSANDRO, G. Enrico Besta e la storia giuridica meridionale. p. 7-24. 322
MASI, A. Insolvenza dell'obbligato e sussidiarietà dell'actio de dolo. p. 40-50. 323
BARNI, M. Aborto e vitalità fetale. p. 51-59. 324

TEOLOGIA Y VIDA, 1962, v. 3, n. 2, abr.-jun.

ALDUNATE, J. Pio XII y la teologia moral. p. 69-80. 325
FANONI. J, Como interpretar y enseñar la Biblia segùn los documentos pontificios. p. 90-105. 326

n, 3, jul.-sept.

VIGANO, E. La fe. p. 157-167. 327
HOFMANS, F. Fe y obediencia. p. 168-178. 328

UNIVERSIDAD PONTIFICIA BOLIVARIANA, 1961, v. 25, n. 88-89.

POSADA, J, DE LA CRUZ, Geografia humana. p. 3-46. 329
ROBLEDO, E. Los naturalistas antioqueños. p. 55-82. 330

ELENCHUS EPHEMERIDUM

The American Ecclesiastical review . . . . . col. —
Ami du clergé . . . . . » 1-3
L' Amico del clero. . . . . » 1
Angelicum . . . . . » 3
Anima . . . . . » —
Année canonique . . . . . » —
Antonianum . . . . . » 3-4
Anuario de filosofía de derecho . » —
Apollinaris . . . . . » 4
Archiv für katholisches Kirchenrecht . . . . . » —
Archivio di ricerche giuridiche . » 4
Archivo teológico granadino . » —
Asprenas . . . . . » 4
Bijdragen; tijdschrift voor filosofie en theologie . . . » 5
Broteria . . . . . » —
Bulletin de littérature ecclésiastique 5
Cahiers Laennec . . . . . » —
Ciencia y fe . . . . . » —
La Civiltà Cattolica . . . . » 5-6
The Clergy review . . . . » 7
Collationes brugenses et gandavenses —
Collectanea mecliniensia . . » —
Commentarium pro religiosis et missionariis. . . . . » 7
Il Diritto ecclesiastico . . . » 8
Divus Thomas. . . . . » 8
La Documentation catholique . » —
Ephemerides iuris canonici. . » 8
Ephemerides liturgicae. . . » 9
Ephemerides theologicae lovanienses 9
Estudios eclesiásticos . . . » 9
Estudios theologicos y filosoficos » 10
Estudios franciscanos . . . » —
Etudes . . . . . » 10
Etudes franciscaines . . . » —
Euntes docete. . . . . » —
Il Foro italiano . . . . . » —
Giurisprudenza italiana . . » 11
Gregorianum . . . . . » 11-12
The homiletic and pastoral review —
Ilustración del clero . . . » 12
Irenikon . . . . . » —
The Irish Ecclesiastical record. » —
Iustitia . . . . . » 13
The Jurist . . . . . » 13
Jus . . . . . » 13
Jus canonicum . . . . . » —
Jus gentium . . . . . » —
La Maison-Dieu . . . . . » 13
Marianum . . . . . » 14
Mélanges de science religieuse . » —
Miscellanea francescana . . col. —
Monitor Ecclesiasticus . . » 14
Nouvelle revue théologique . » 14-15
Orientamenti Pastorali . . » —
Osterreichisches Archiv für Kirchenrecht . . . . . » 15
Palestra del clero . . . . » —
La Pensée catholique . . . » 15-16
Perfice munus . . . . . » 16
Periodica de re morali canonica liturgica . . . . . » —
Razón y fe . . . . . » 17
Review for religious . . . » 17-18
Revista de la Facultad de derecho y ciencias sociales . . » —
Revista eclesiastica brasileira. » 18
Revista española de derecho canónico . . . . . » 18
Revue bénédictine. . . . . » 18
Revue de droit canonique . . » 18-19
Revue des communautés religieuses 19
Revue des sciences religieuses . » —
Revue d'histoire ecclésiastique . » —
Revue d'histoire et de philosophie religeuses . . . . » —
Revue diocésaine de Tournai . » 19-20
Revue du clergé africain . . » 20
Revue historique de droit français et étranger . . . . » —
La Revue nouvelle . . . . » —
Rivista del clero italiano . . » —
Rivista del diritto matrimoniale e dello stato delle persone . . » —
Rivista di diritto ipotecario . » —
Rivista dí storia del diritto italiano —
Rivista storica benedettina . . » —
Sal Terrae . . . . . » 20-21
Salesianum . . . . . » —
Salmanticensis . . . . » 21
Sapienza . . . . . » —
Sciences ecclésiastiques . . » —
La Scuola cattolica . . . » 21
Seminar . . . . . » —
Studi cattolici . . . . » 21-22
Studi senesi . . . . . » 22
Studia theologica . . . » —
Studium . . . . . » —
Teología y Vida . . . . » 22
Theology . . . . . » —
Trierer theologische Zeitschrift » —

Direttore Responsabile Mons. FIORENZO ROMITA - Largo di S. Rocco, 1 (Tel. 675.786)
Autorizzazione del Tribunale di Roma N° 1373 del 15 / 2 / 1950

SUMMARIUM

ADNOTATIONES IN ACTA S. SEDIS

PAG.

PAULI PAPAE VI e sacello sixtino, die 22 mensis iunii anno 1963, ad universum catholicum orbem datus nuntius radiophonicus 183

IOANNIS PP. XXIII Litterae Encyclicae: De pace omnium gentium in veritate, iustitia, caritate, libertate constituenda. (ADN. E. CHIAVACCI) 191

IURISPRUDENTIA S. ROMANAE ROTAE

Coram R. P. D. PETRO MATTIOLI, Ponente. Nullitatis matrimonii et dispensationis super rato (*ex impotentia viri et inconsummatione*). Sententia diei 10 octobris 1956 287

Coram R. P. D. BOLESLAO FILIPIAK, Ponente. De refectione damnorum. (*Incidentis: competentiae S. Romane Rotae*). Sententia interlocutoria diei 14 iulii 1961 297

Coram R. P. D. AURELIO SABATTANI, Ponente. Nullitatis matrimonii (*ex capite ignorantiae naturae matrimonii*). Sententia diei 22 martii 1963 303

STUDIA ET CONSULTATIONES

ROMITA, F. De unione paroeciae aliorumque entium ecclesiasticorum domui religiosae (*continuatio*) 323

DEL CORPO AE. De metu denuntiationis criminis sexualis in ordine ad matrimonium 461

RECENSIONES

Parisella, I. *L'Immacolata Concezione.* (R. F.) 491

Pavarin, F. A. *Ragazzo, te lo dico io...* (Gregnanin, A.) . . . 492

Reuter, A. *Native marriage in South Africa according to law and custom* (Paventi, X.) 492

Salazar Abrisquieta, J. De. *Lo jurídico y lo moral en el ordinamiento canónico.* (Ravasi, L.) 495

Tondini, H. *Rivulis canentibus* (Parisella, I.) 496

CHRONICA

Summus Pontifex Ioannes PP. XXIII sanctissime obdormivit in Domino (Scola, A.) 499

Acta Ioannis PP. XXIII (Scola, A.) 499

Acta SS. Congregationum 523

Index bibliographicus (nn. II, III).

ADNOTATIONES
IN
ACTA SANCTÆ SEDIS

ACTA PAULI PP. VI

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI

PAULI DIVINA PROVIDENTIA PAPAE VI

NUNTIUS RADIOPHONICUS

E SACELLO SIXTINO, DIE XXII IUNII MENSIS, ANNO MCMLXIII
AD UNIVERSUM CATHOLICUM ORBEM DATUS

Venerabiles Fratres ac dilecti filii totius orbis catholici!

Qui fausto die, suavissimo Cordi Iesu dicato, regendi dominici gregis officium suscepimus — quod de S. Augustini sententia *amoris officium*[1] praecipue est, quippe quod spectet ad paternam caritatem sollicite servandam erga oves universas pretiosissimo Iesu Christi sanguine redemptas — multis quidem afficimur animi sensibus, sed in primis tuta afficimur fiducia in omnipotenti Dei ope collocata. Qui per Patrum Cardinalium suffragia adorandam significavit voluntatem suam Nobisque curam commisit sanctae Ecclesiae gubernandae, sine dubio Ipse animo Nostro, ob gravitatem demandati muneris trepidanti, vigilem praestabit serenamque fortitudinem, indefatigatum divinae gloriae studium, assiduamque sollicitudinem Evangelii Dei ubivis gentium aperte congruaque ratione propagandi.

Pontificale dum munus inimus, grata suavisque animum Nostrum subit recordatio proximorum praesertim Decessorum Nostrorum, qui veluti sacram ac gloriosam Nobis reliquerunt hereditatem: Pium XI dicimus, qui indomita animi fortitudine praestitit; Pium XII deinde, qui praeclaris sapientiae monumentis illustravit Ecclesiam; et denique Ioannem XXIII, qui singularis bonitatis suae universo terrarum orbi dedit spe-[570] cimina.

[1] In *Io.* 123, 5.

At peculiari modo desideratissimum Ioannem XXIII permota ac pia voluntate commemorare placet, qui Pontificatus sui tempore, brevis quidem sed egregiis operibus insignis, ita se gessit, ut omnium hominum animos sibi devinxerit, iis non exceptis, qui catholicae fidei sunt expertes. Idque assecutus est nava industria, sincera actuosaque caritate praesertim erga tenues, ac pastorali sollicitudine, qua tamquam praecipua nota ipsius actio distinguebatur. Quibus quidem virtutibus peculiaris illa gratia accedebat, quae naturaliter ex ipsius animo, tanta magnitudine praedito, proficiscebatur. Superna lux, qua Ipse radiabat animosque tam suaviter alliciebat, veluti flamma ardens clariore in dies fulgore enituit, usque ad extremum vitae suae, quam tanta animi fortitudine Deo devovit, ut terrarum orbem commoverit universum; ita quidem, ut circa lectum doloris sui omnes homines coniungere visus sit eosque ob unanimum obsequium unanimasque preces ac venerationis sensus quasi *cor unum* et *animam unam* effecerit.

Sacra autem hereditas, quam a proximis hisce Decessoribus Nostris reverenter accipimus, palam secum fert magnum officii onus, quod Nobis est obeundum. Qui, ut verbis utamur Decessoris Nostri S. Leonis Magni, *respicientes ad exiguitatis nostrae tenuitatem et ad suscepti muneris magnitudinem, etiam nos illud propheticum debemus proclamare*: *Domine audivi auditum tuum, et timui; consideravi opera tua, et expavi ... Habentes tamen incessabilem propitiationem omnipotentis et perpetui Sacerdotis, qui similis nostri, aequalis Patri, divinitatem usque ad humana submisit, humanitatem usque ad divina provexit, digne et pie de ipsius constitutione gaudemus*[2].

At Pontificalis muneris potiorem veluti partem sane sibi vindicat persequendum Concilium Oecumenicum Vaticanum II, ad quod universi bonae voluntatis homines convertunt oculos. Hoc praecipuum opus erit, in quod omnes prorsus vires Nostras impendemus, eo consilio ducti, ut catholica Ecclesia, quae in [571] terrarum orbe refulget ut *signum levatum in Nationibus procul*,[3] omnes ad se perducat homines maiestate naturae suae, uberrimo iuventutis suae vigore, institutorum renovatione,

---

[2] *Serm.* III, 1-2; ML 54, 144-145.
[3] Cfr. *Is.* 5, 26.

varia membrorum suorum multitudine, *ex omni tribu, et lingua, et populo, et natione;*[4] scilicet in obeundo apostolico munere id Nobis in primis proponimus, ut coram universo mundo manifestius usque ac sollemnius declaretur, optatam salutem tantummodo ex Iesu Christi Evangelio exspectandam esse: *nec enim aliud nomen est sub caelo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri*[5].

Huc pariter pertinet ponenda opera in Codice Iuris Canonici recognoscendo, itemque coepta persequenda ut, secundum normas per Litteras Encyclicas a Decessoribus Nostris de doctrina sociali impertitas, ad iustitiam rectius componantur tum res publicae, tum sociales rationes; ad iustitiam dicimus, quae quidem in veritate, in libertate atque in mutua iurium officiorumque observantia innitatur. Rectus enim proximorum amor, quo ipsa caritas in Deum maxime comprobatur, id certissime praecipit, ut omnes homines contendant ad quaestiones sociales aptiore ratione dissolvendas; postulat etiam ut curae sollicitudinesque adhibeantur ad iuvandas Nationes egentiores, quorum cives vitam saepe degere coguntur hominis dignitati non consentaneam; requirit denique ut communia consilia communiaque studia ubivis gentium generose suscipiantur ad meliores efficiendas humanae vitae condiciones. Aetas haec nostra, qua viae ad siderea spatia patefacta sunt, praestantissimis Dei beneficiis profecto cumulabitur, si homines ut fratres, non autem ut competitores se ipsos revera agnoscant, et si talem praestare valeant rerum ordinem, qui ex timore sancto Dei, ex divinae legis obsequio atque ex caritate mutuaque adiutrice opera normas ductumque capiat.[572]

Praeterea curae cogitationesque Nostrae eo quoque spectabunt, ut, iuvante Deo, pax inter populos, quod omnium bonorum praestantissimum est, in tuto omnino sit posita. Quae pax, non solum bellicas conflictationes vel oppositas factiones armorum pondere inter se contendentes non admittit; verum etiam eiusmodi esse debet, ut ex ordine proficiscatur a Deo Creatore et Redemptore statuto religioseque servato; postulat mutuam aestimationem fraternumque amorem actuose constanterque

---

[4] *Apoc.* 5, 9.
[5] *Act.* 4, 12.

assequenda; requirit ut recta voluntas apertis testimoniis ostendatur, ac numquam intermittantur operosae concordiae studia, quae ad germana hominum bona conducant, *in caritate non ficta*[6].

In praesens autem, dum cuncti homines ad veritatis Cathedram suspiciunt atque in Eum, qui ad vicariam Iesu Christi potestatem in terris gerendam vocatus est, facere non possumus, quin ipsius Christi nomine instantissime adhortemur ad concordiam veram, apertam ac fiduciae plenam, quae quidem homines mutua sinceraque observantia coniungere valeat. Quapropter, eiusdem divini Redemptoris quasi verbis, universos appellamus homines, ut omnibus viribus dent operam humanae familiae saluti procurandae, eius naturalibus iuribus tranquille promovendis, atque religiosae ipsius fovendae vitae, ita ut hominum genus perducatur ad obsequium Creatori suo debitum impensiore dignioreque ratione praestandum.

Cuius rei indicia spei plena recentiore hoc tempore a bonae voluntatis hominibus profecto non defuerunt. Qua de re dum maximas grates Deo persolvimus, ab eo pariter instincti adiutricem operam Nostram, serenam quidem sed firmam, omnibus pollicemur, ut terrarum orbis praestantissimo pacis munere secure fruatur.

Extremum, pontificalis Nostri muneris erit omni alacritate curare, ut magnum illud non intermittatur inceptum, quod a Decessore Nostro laetissima spe ac felici omine incohatum est: [573] scilicet ut flagrans Divini Redemptoris votum: *ut omnes unum sint*[7] tandem impleatur, quod ab omnibus admodum exspectatur. Id ut mature eveniret, Ioannes XXIII b. m. vitam ipsam quasi gratam Deo victimam moriens immolavit.

Quam ob rem, redintegranda christianorum hominum coniunctio, superioribus saeculis pro dolor amissa, Nostra quoque consilia Nostrasque preces penitus distringet. Qui Christi vices in terris gerimus, commissi officii apprime conscii sumus, quid Iesu Christi verba Nos moneant: *Simon Simon... ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua; et tu aliquando conversus confirma fratres tuos*[8]. Quapropter sinum iis praebemus, qui

---

[6] *2 Cor.* 6, 6.
[7] *Io.* 17, 21.
[8] *Luc.* 22, 31-32.

Christi nomine gloriantur; suavi appellatione eos vocamus Fratres; iidemque sciant velimus, Nos constanti benevolentia erga ipsos affectos esse, se autem Romanam Ecclesiam veluti paternam domum esse inventuros, quae rutilantes gestarum rerum, civilis cultus atque spiritualis hereditatis thesauros, quibus ipsi decorantur, sublime veluti extollat, novoque splendore exornet.

Venerabiles Fratres et dilecti filii.

Iniuncti Nobis officii magnitudo, ea sane est, quae tenuem conturbent sacerdotem, ad gerendas caelorum claves [9] divinitus vocatum. Nullis tamen territi difficultatibus, indefatigabili voluntate et cotidianis Deo adhibitis precibus in reformidandum munus incumbemus. Laboribus Nostris adiutrix vestra opera ne desit, oramus, et assidua vota Nos comitentur, quae *in odorem suavitatis* [10] pro universalis Ecclesiae Pastore ad caelum ascendant.

Hanc ob causam, ad omnes per terrarum orbem catholicae Ecclesiae filios grata commotaque cogitatio convolat Nostra, qui christianam fidem coram cunctis populis testantur, mirifica [574] unitate praestant, regalis dignitatis suae splendore omnibus praelucent: etenim *Christi discipuli* — ut ait Clemens Alexandrinus — *sunt a Christo Rege reges* [11].

In primis autem Purpuratos Patres Cardinales consalutamus, quos maximi facimus, quique partem Nobiscum in trepida superiorum dierum exspectatione atque in coniuncta prece artissime habuerunt.

Venerabiles quoque in Episcopatu Fratres sive ex Oriente sive ex Occidente, qui in omnibus continentibus terris *pro Christo legatione funguntur, tamquam Deo exhortante per eos,* [12] singulari benevolentia prosequimur, laetitiam iam animo praecipientes, quae Nobis dabitur cum eos omnes in altera Oecumenici Concilii Sessione amplexabimur.

Peculiari autem modo paternam existimationem Nostram profiteri placet Romanae Curiae, cuius perhonorificum gravissimumque munus in eo continetur, ut tam proxime Christi Vi-

---

[9] Cfr. *Matth.* 16, 19.
[10] *Eph.* 5, 2.
[11] *Strom.* II, 4, 18; MG 8, 951-952.
[12] Cfr. *2 Cor.* 5, 20.

carium adiuvet. Iamvero plane confidimus fore ut eius magni pretii opera Nobis validissimo adiumento sit, qui eius sedulam navitatem, Ecclesiae sensum, gerendarumque rerum prudentiam iamdiu experti, praesertim in Concilio Oecumenico Vaticano II parando, celebrando una cum ceteris Catholicae Ecclesiae Episcopis probavimus.

Paterno animo curiones, sacerdotes, religiosos viros etiam alloquimur, qui, nec labore defatigati, nec solitudine fracti, saepe auxilio sociisque destituti, in maximis urbibus vel in oppidulis operam, curam, viresque impendunt in Dei regni fines hisce in terris proferendos; neque sacras virgines praetermittimus vel in caelestium rerum contemplatione abditas, vel in multiplicibus caritatis operibus sedulo occupatas.

Pontificale munus ineuntes, quod Beati Petri Successori uti almae huius Urbis Episcopo defertur, facere non possumus quin Romanae dioecesis filios peramanter complectamur, qui [575] Decessoris Nostri pastoralibus inceptis tam alacri voluntate obsecuti sunt, dum firmam animo concipimus spem, fore ut ipsi, caritati caritate respondentes, laetos virtutum fructus edere pergant: ad eos enim, Petri Cathedrae omnium proximos, catholicorum hominum oculi ex universo terrarum orbe convertuntur.

Memori autem caritate, dulcique recordationum sensu permoti, Archidioecesis Nostrae Mediolanensis cleri et christifidelium oblivisci nequaquam possumus, quos superioribus annis singulariter prorsus dileximus *in visceribus Iesu Christi,*[13] quique amantissimi veluti filii tot tantaque gaudia atque solacia Nobis praebuerunt. Dilectissimam quoque dioecesim Brixiensem salutamus, in qua vitalem hausimus auras. Imo ex pectore ominamur, ut fideli semper obsequio Iesu Christi Evangelio utraque dioecesis pareat, atque avito more christianae vitae actione florere pergat.

Praesertim Venerabilibus Fratribus dilectisque filiis illarum regionum animo praesentes adsumus, ubi sancta Ecclesia, quominus legitimis suis utatur iuribus prohibetur; qui in eiusmodi rerum adiunctis ad Christi dolores artiore quodam nexu participandos adducti sunt, quos tamen, ut confidimus,

---

[13] *Phil.* 1, 8.

radians Resurrectionis aurora consequetur. Quam ob rem fiet aliquando, ut ad sacrum pastorale officium suum pleno iure exercendum redeant, quod ex instituto suo ad utilitatem pertinet, non solum singulorum fidelium, sed nationum etiam, in quibus sustinetur.

Animum pariter addimus omnibus Evangelii praeconibus, quos veluti oculorum Nostrorum pupillam diligimus, iisque peramanter bene precamur, qui ubivis gentium, tamquam in prima Ecclesiae acie, Dei regnum et gloriam indefesso labore amplificant. Quoniam eorum curas atque aerumnas plane novimus, eos paterne adhortamur, ut *in Cruce Domini notri Iesu* [576] *Christi* continenter glorientur,[14] atque curas et molestias, quas patiuntur, forti animo tolerent, persuasum habentes superna auxilia sibi numquam defutura esse.

Peculiari quoque laude omnes Actionis Catholicae sodales ornamus, qui in apostolatu colendo sacrae Hierarchiae praesto sunt, ac ceteros cunctos qui validissimas vires coetibus catholicis sive e singulis sive ex omnibus nationibus sedulo tribuunt.

Paterna caritate eos etiam complectimur, qui angoribus omne genus premuntur: aegrotos, pauperes, in custodiam traditos, patria extorres, profugos.

Omnes denique salvere iubemus, quos in Christo habemus filios, e quibus nominatim appellare placet: generosos alacresque iuvenes, in quibus melioris aevi certissima est reposita spes; innocentes candidosque puellos; simplices atque sanctis moribus praeditos homines. Omnes re vera diligimus, sive tenuiores sive optimates; opifices operariosque omnes, quorum labores probe novimus atque magni pendimus; civili cultu et doctrina praestantes viros; magistros atque rerum naturae inquisitores; scriptores atque diurnarios; civilibus artibus peritos viros rerumque publicarum principes.

Precibus Deo admotis summopere optamus, ut hi omnes, habita suscepti officii ratione, adiutricem operam valide navent ad talem rerum ordinem efficiendum, qui in institutis servandis aequior, in ferendis legibus efficacior, in privatis publicisque moribus modestior, in defendenda pace promptior usque sit.

---

[14] Cfr. *Gal.* 6, 14.

Splendescat in hominum familia fidei et caritatis fulgidissima flamma, quae homines bona voluntate praeditos incendat, eorumque itinera collustret ad mutuam populorum coniunctionem provehendam, quaeque universis gentibus supernae benignitatis copiam, ipsumque Dei robur conciliet, sine quo nihil validum nihil sanctum.

Ad Nostrum praegrave inceptum aggressuri, ne animum despondeamus iubent Christi Iesu solacii plena verba, quibus [577] Petro eiusque Successoribus pollicitus est, se cum sancta Ecclesia usque *ad consummationem saeculi futurum;*[15] iubet materna tutela beatissimae Virginis Mariae, Matris Dei et Matris nostrae, cui pontificale officium in ipso eius exordio certissima spe committimus; simulque Apostolorum Petri et Pauli, et omnium Caelitum precibus suffulta auxilia.

Caelestis huius tutaminis pignus, ac laetae alacritatis incitamentum, vobis, Venerabiles Fratres et dilecti filii, simulque cuncto humano generi Apostolicam Benedictionem Urbi et Orbi peramanter dilargimur, quae pontificalis Nostri officii primitiae sit atque libamentum.

In nomine Domini!

Procedamus in pace.

[*A.A.S.*, 1963 V. 55, pp. 570-578].

---

[15] Cfr. *Matth.* 28, 20.

ACTA IOANNIS PP. XXIII

LITTERAE ENCYCLICAE

Venerabilibus Fratribus, Patriarchis, Primatibus, Archiepiscopis, Episcopis aliisque locorum Ordinariis pacem et communionem cum Apostolica Sede habentibus, clero et christifidelibus totius orbis itemque universis bonae voluntatis hominibus: De pace omnium gentium in veritate, iustitia, caritate, libertate constituenda.

IOANNES PP. XXIII

VENERABILES FRATRES ET DILECTI FILII
SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM

Pacem in terris, quam homines universi cupidissime quovis tempore appetiverunt, condi confirmarique non posse constat, nisi ordine, quem Deus constituit, sancte servato.

Nam ex doctrinarum processibus ac technicorum inventis plane discimus, simul in animantibus et in naturae viribus dominari ordinem mirificum, simul in homine eiusmodi inesse dignitatem, qua possit sive ordinem ipsum deprehendere sive instrumenta apta sibi parare, ad easdem occupandas vires et ad sua commoda transferendas.

Sed scientiarum progressiones ac technicorum inventa primum omnium infinitam Dei magnitudinem ostendunt, qui et rerum universitatem et hominem ipsum creavit. Rerum, dicimus,[257] universitatem de nihilo fecit, in eamque sapientiae et bonitatis suae copiam profudit; qua de re alicubi sacer Psaltes hisce verbis Deum laudat: *Domine, Domine, quam admirabile est nomen tuum in universa terra,*[1] hisce alicubi vocibus: *Quam multa sunt opera tua, Domine! Omnia cum sapientia fecisti*[2]. Hominem item Deus *ad imaginem et similitudinem suam*[3] creavit, intellegentia et libertate praeditum, do-

1 *Ps.* 8, 1.
2 *Ps.* 103, 24.
3 Cf. *Gen.* 1, 26.

minumque constituit rerum universarum; uti Psaltes idem hac sententia profitetur: *Et fecisti eum paulo minorem angelis, gloria et honore coronasti eum; dedisti ei potestatem super opera manuum tuarum, omnia subiecisti pedibus eius*[4].

Nunc autem cum optimo universitatis ordine mirum quantum pugnat tum singulorum hominum, tum populorum perturbatio; quasi si rationes, quibus inter se continentur, nonnisi vi regi queant.

Attamen in intimo homine mundi Creator ordinem impressit, quem eius conscientia et patefacit et magnopere servari iubet: *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum*[5]. Ceterum quemadmodum potest fieri secus? Etenim quaecumque fecit Deus, haec infinitam eius referunt sapientiam, referuntque eo clarius quo absolutiore eadem perfectione gaudent[6].

Verum opinionis error praebet frequenter errorem quod multi censeant rationes, quae singulis hominibus cum sua cuiusque re publica intercedant, iisdem legibus, quibus vires et elementa mentis expertia universitatis, posse gubernari; cum huiusmodi leges, alius quidem generis, illinc dumtaxat petendae sint, ubi Parens rerum omnium inscripsit, hoc est in hominis natura.[258]

His enim legibus praeclare erudiuntur homines, quibus primum modis mutua sua commercia in humano convictu moderentur; quibus deinde modis rationes componendae sint, quae civibus cum publicis suae cuiusque civitatis magistratibus intercedunt; quibus tum modis mutuo contingantur respublicae; quibus postremo modis inter se contineantur hinc singuli homines et civitates, illinc universarum gentium societas; quae societas, ut tandem condatur, communis omnium utilitas vehementer requirit.

---

[4] *Ps.* 8, 5-6.
[5] *Rom.* 2, 15.
[6] Cf. *Ps.* 18, 8-11.

I

Atque primum omnium de ordine disserendum, quem inter homines vigere necesse est.

Porro in quovis humano convictu, quem bene compositum et commodum esse velimus, illud principium pro fundamento ponendum est, omnem hominem personae induere proprietatem; hoc est, naturam esse, intellegentia et voluntatis libertate praeditam; atque adeo, ipsum per se iura et officia habere, a sua ipsius natura directo et una simul profluentia. Quae propterea, ut generalia et inviolabilia sunt, ita mancipari nullo modo posssunt [7].

Quodsi humanae personae dignitatem ex veritatibus divinitus traditis intuemur, tunc fieri non potest quin eam longe maiorem aestimemus; quippe homines sanguine Christi Iesu redempti sunt, superna gratia filii et amici Dei sunt facti, aeternae gloriae instituti heredes sunt.

Atque initio de hominis iuribus sermonem instituturi, animadvertimus hominem vitae habere ius, habere integritatis corporis, habere instrumentorum ad honestum vitae cultum aptorum: cuiusmodi praesertim sunt victus, vestimenta, domus,[259] requies, medicorum curationes, necessaria denique ministeria a civitate impendenda in singulos. Ex quo sequitur, eo etiam iure hominem gaudere, ut sibi consulatur, si adversa corripiatur valetudine, si opere et labore debilitetur, si relinquatur in viduitate, si senio conficiatur, si vacare cogatur ab opere, si postremo sine ulla sua noxa rebus deturbetur ad victum utcumque necessariis. [8]

Homo praeterea iure naturae postulat, ut in debito habeatur honore; ut bona existimatione afficiatur; ut libere possit verum inquirere, et, morali ordine communique omnium utilitate servatis, opinionem suam declarare, vulgare, et artem qualemcumque colere; ut denique ex veritate de publicis eventibus certior fiat.

---

[7] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, pp. 9-24; et Ioannis XXIII *Sermo*, habitus die 4 mensis Ianuarii anno 1963, *A.A.S.* LV, 1963, pp. 89-91.

[8] Cf. Pii XI Litt. Encycl. *Divini Redemptoris*, *A.A.S.* XXIX, 1937, p. 78; et Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus in festo Pentecostes, die 1 mensis Iunii anno 1941, *A.A.S.* XXXIII, 1941, pp. 195-205.

Naturae simul iure cum homini in partem scientiarum venire liceat, ei idcirco necesse etiam est liceat sive ad praecipuas communesque disciplinas, sive ad technicorum artes, sive ad professiones institui, pro suae cuiusque civitatis in doctrinis progressibus. Ad haec contendendum est et elaborandum, ut homines possint, si sui ingenii vires id ferant, ad altiores studiorum ordines ascendere; ita quidem ut iidem, quoad fieri possit, in humana societate ad munera et officia emergant, tum suo ingenio consentanea, tum peritiae, quam ipsi sibi pepererint.[9]

In hominis iuribus hoc quoque numerandum est, ut et Deum, ad rectam conscientiae suae normam, venerari possit, et religionem privatim publice profiteri. Etenim, quemadmodum praeclare docet Lactantius, *hac condicione gignimur, ut generanti nos Deo iusta et debita obsequia praebeamus, hunc solum noverimus, hunc sequamur. Hoc vinculo pietatis obstricti* [260] *Deo et religati sumus unde ipsa religio nomen accepit.*[10] Qua de eadem re Decessor Noster imm. mem. Leo XIII haec asseverat: *Haec quidem vera, haec digna filiis Dei libertas, quae humanae dignitatem personae honestissime tuetur, est omni vi iniuriaque maior: eademque Ecclesiae semper optata ac praecipue cara. Huius generis libertatem sibi constanter vindicavere Apostoli, sanxere scriptis Apologetae, Martyres ingenti numero sanguine suo consecravere.*[11]

Insuper hominibus iure integrum est vitae genus eligere, quod praeoptent: adeoque aut sibi condere familiam, in qua condenda vir et mulier paribus fruantur iuribus et officiis, aut sacerdotium vel religiosae vitae disciplinam capessere.[12]

Quod ad familiam attinet, quae in matrimonio nititur, libere nimirum contracto, uno, indissolubili, ipsam existimari opus est tamquam humanae societatis primum et naturale semen. Ex quo oritur, ut eidem sit diligentissime consulendum, cum

---

[9] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, pp. 9-24.

[10] *Divinae Institutiones*, lib. IV, c. 28, 2; PL. 6, 535.

[11] Litt. Encycl. *Libertas praestantissimum, Acta Leonis XIII*, VIII, 1888, pp. 237-238.

[12] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, pp. 9-24.

in re oeconomica et sociali, tum in provincia doctrinarum et morum; quae scilicet omnia eo pertinent, ut familia firmetur et ad munus suum tenendum adiuvetur.

In parentibus vero potissimum ius residet alendi et educandi filios.[13]

Si autem animum ad regionem rerum oeconomicarum referamus, liquet iure naturae datum esse homini, non solum ut operis faciendi sibi copia tribuatur, sed etiam ut opus libere ipse obeat.[14]

Sed cum huius generis iuribus ius certe coniungitur exigendi, [261] ut homo in eiusmodi condicionibus opus navet, quibus neque corporis vires debilitentur, neque morum labefactetur integritas, neque iustis adulescentium auctibus noceatur. Quod vero ad mulieres spectat, concedenda iisdem est facultas peragendi operis in talibus rerum adiunctis, quae sive cum uxorum sive cum matrum necessitatibus et officiis congruant.[15]

Ab humanae personae dignitate ius quoque nascitur oeconomica factitandi negotia, convenienter cum reddendae rationis sensu.[16] Exinde et illud non est tacendum, operario mercedem deberi, ad iustitiae praecepta statutam; quae idcirco, pro administrationis facultatibus, operario eiusque familiae vitae genus permittat, cum hominis dignitate conveniens. Qua de re Decessor Noster fel. rec. Pius XII haec habet: *Cum officio operis faciendi, in natura posito, ius pariter naturale congruit; cuius vi homo poscere potest, ut ex impenso opere sibi suisque filiis necessaria ad vitam proveniant: tam penitus natura iubet hominis conservationem.*[17]

Ab hominis natura adhuc ducitur ius privatim bona possidendi, vel gignendis opibus apta; quod videlicet ius, uti alias professi sumus, *efficaciter ad humanae dignitatem personae*

---

13 Cf. Pii XI Litt. Encycl. *Casti Connubii*, *A.A.S.* XXII, 1930, pp. 539-592; et Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, pp. 9-24.

14 Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus in festo Pentecostes, die 1 mensis Iunii anno 1941, *A.A.S.* XXXIII, 1941, p. 201.

15 Cf. Leonis XIII Litt. Encycl. *Rerum Novarum*, *Acta Leonis XIII*, XI, 1891, pp. 128-129.

16 Cf. Ioannis XXIII Litt. Encycl. *Mater et Magistra*, *A.A.S.* LIII, 1961, p. 422.

17 Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus in festo Pentecostes, die 1 mensis Iunii anno 1941, *A.A.S.* XXXIII, 1941, p. 201.

tuendam, et ad liberam sui cuiusque muneris perfunctionem in omnibus navitatis campis adiuvat; quod postremo domestici convictus compaginem tranquillitatemque confirmat, non sine pacis et prosperitatis in re publica incremento.[18]

Ad ultimum et hoc opportune animadvertendum est, in privati dominii iure munus inesse sociale.[19]

Ex eo autem quod homines sunt natura sociabiles illud oritur, ut iure iidem possint et in unum locum se congregare, et [262] societatem cum aliis inire; ut initas societates ea induant forma, quam existiment ad propositum assequendum magis idoneam; ut in societatibus iisdem sua sponte suoque periculo agant, easque ad optatos exitus pervehant.[20]

Atque, ut Nosmetipsi datis Litteris Encyclicis *Mater et Magistra* magnopere monuimus, omnino opus est, ut bene multa collegia seu corpora interiecta condantur, ad finem paria, ad quem homo singulus non potest tendere efficienter. Haec enim collegia et corpora veluti instrumenta longe pernecessaria sunt habenda ad tuendam humanae personae dignitatem et libertatem, incolumi praestandae rationis sensu.[21]

Tum etiam homini cuilibet iure integrum esse debet in civitatis suae finibus vel tenere vel mutare locum; quin etiam, si iustae id suadeant causae, eidem liceat necesse est, alias civitates petere in iisque domicilium sum collocare.[22] Neque ex eo quod quis certae cuiusdam reipublicae est civis, is ullo modo vetatur esse membrum humanae familiae, neque civis universalis illius societatis et coniunctionis omnium hominum communis.

De reliquo illud accedit, quod cum dignitate humanae personae ius cohaeret in partem publicae rei actuose veniendi, atque ad commune civium bonum conferendi. Nam, quemad-

---

[18] Cf. Ioannis XXIII Litt. Encycl. *Mater et Magistra*, *A.A.S.* LIII, 1961, p. 428.

[19] Cf. *Ibid.*, p. 430.

[20] Cf. Leonis XIII Litt. Encycl. *Rerum Novarum*, *Acta Leonis XIII*, XI, 1891, pp. 134-142; Pii XI Litt. Encycl. *Quadragesimo Anno*, *A.A.S.* XXIII, 1931, pp. 199-200; et Pii XII Epist. Encycl. *Sertum laetitiae*, *A.A.S.* XXXI, 1939, pp. 635-644.

[21] Cf. *A.A.S.* LIII, 1961, p. 430.

[22] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1952, *A.A.S.* XLV, 1953, pp. 33-46.

modum Decessor Noster fel rec. Pius XII ait, *tantum abest ut homo, uti talis, sit habendus tamquam vitae socialis obiectum vel iners quoddam elementum, ut magis eiusdem sit existimandus subiectum, fundamentum, finis.*[23] [263]

Ad humanam personam quoque pertinet legitima suorum iurium tuitio: eademque ad effectum valens, aequalis, ad veras iustitiae normas conformata; uti Decessor Noster fel. rec. Pius XII monet hisce dictis: *Ordinem iuridicialem, quem Deus voluit, ius illud hominis proprium ei perpetuum consequitur, quo cuique iuridicialis securitas asseritur, atque certa definitaque iuris provincia eidem assignatur, ab omni precaria impugnatione tuta.*[24]

Quae hactenus commemoravimus iura, a natura profecta, in eodem homine, cui competunt, cum totidem coniunguntur officiis; eademque iura et officia a lege naturae, qua vel tribuuntur vel imperantur, et originem, et alimentum, et firmissimam vim ducunt.

Itaque, ut nonnullis utamur exemplis, hominis ius in vitam, cum illius cohaeret officio suae vitae conservandae; ius in dignum vitae genus, cum officio decore vivendi; ius veritatem libere vestigandi, cum officio veritatem altius latiusque in dies quaerendi.

Quibus probatis, consequens est etiam, ut in hominum consortione unius hominis naturali cuidam iuri officium aliorum hominum respondeat: officium videlicet ius illud agnoscendi et colendi. Nam quodvis praecipuum hominis ius vim auctoritatemque suam a naturali lege repetit, quae illud tribuit, et conveniens iniungit officium. Qui igitur, dum iura sua vindicant, officia sua vel omnino obliviscuntur, vel aequo minus praestant, iidem sunt cum iis veluti comparandi, qui altera manu aedem exstruunt, altera evertunt.

Cum homines sint natura congregabiles, ii oportet alii cum aliis vivant, atque alii aliorum quaerant bonum. Hanc ob [264]

---

[23] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1944, *A.A.S.* XXXVII, 1945, p. 12.

[24] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, p. 21.

causam recte compositus hominum convictus postulat, ut iidem pariter iura pariter officia mutuo fateantur et faciant. Ex quo etiam nascitur, ut quisque magno animo sociam praebeat operam ad eiusmodi civium consuetudinem parandam, in qua iura et officia diligentius usque et fructuosius colantur.

Cuius rei ut ponamus exemplum, non satis est homini ius in necessaria vitae tribuere, nisi pro viribus elaboremus, ut eidem quae ad victum pertinent satis suppetant.

Huc accedit quod hominum societas, non modo ordinata esse debet, sed multos etiam ipsis utilitatis fructus afferre. Quod flagitat, ut ii quidem iura et officia mutuo agnoscant et exsequantur, at vero etiam ut coniunctim omnes in plurimis inceptis intersint, quae huius aetatis civilis cultus vel sinat, vel suadeat, vel poscat.

Illud praeterea humanae dignitas personae exigit, ut in agendo homo proprio consilio et libertate fruatur. Quocirca, si de civium coniunctione agitur, est profecto cur ipse iura colat, officia servet, atque in innumeris operibus exercendis, aliis sociam tribuat operam, suo praesertim impulsu et consulto; ita scilicet ut suo quisque instituto, iudicio, officiique conscientia agat, iam non commotus coercitione vel sollicitatione extrinsecus plerumque adductis; quandoquidem, si qua hominum societas una ratione virium est instituta, ea nihil humani in se habere dicenda est, utpote in qua homines a libertate cohibeantur, qui contra ad vitae progressus, ad perfectionemque assequendam apte ipsi incitandi sunt.

Quam ob rem civium coniunctio bene composita, fructuosa, humanaeque dignitati conveniens est exsistimanda, si veritate continetur; ita monente Paulo Apostolo: *deponentes mendacium loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus invicem membra.*[25] Quod sane eveniet, si recte quae[265] sint cum sua iura, tum sua erga alios officia quisque fatetur. Talis insuper erit hominum communitas, qualem modo adumbravimus, si cives, iustitia duce, et in aliorum iura colenda et in sua officia obeunda incumbunt; si iidem tali amoris studio sunt ducti, ut aliorum necessitates tamquam suas sentiant, bo-

[25] *Eph.* 4, 25.

norum suorum alios faciant participes, eoque contendant, ut in terrarum orbe optima animi mentisque sensa inter omnes communicentur. Neque haec satis; nam hominum societas libertate coalescit, modis nempe ad civium dignitatem idoneis, qui cum ex natura rationis compotes sint, actionum idcirco suarum periculum in se recipiunt.

Hominum igitur societas, Venerabiles Fratres et dilecti filii, primum omnium tamquam res quaedam ad animum praesertim pertinens est habenda: per quam homines, veritatis lumine collustrante, rerum cognitiones inter se communicent; iura sua vindicare et officia exsequi possint; ad bona animi appetenda incitentur; e qualibet re decora, cuimodi ipsa est, iustam voluptatem mutuo capiant; perpetua voluntate inclinent ad optima ipsorum quaeque in alios transfundenda; studiose spectent ad aliorum animi bona in animum suum convertenda. Quae quidem bona simul afficiunt, simul omnia dirigunt, quae ad doctrinas, ad rem oeconomicam, ad civium coniunctionem, ad rei publicae progressus et disciplinam, ad legum praecepta, ad reliquas denique partes pertinent, quae exstrinsecus hominum communitatem constituunt continenterque explicant.

Ordo autem, qui in hominum consortione viget, totus incorporali est natura; siquidem in veritate idem nititur, secundum iustitiae praecepta ad effectum perducendus est, mutuo amore animari perficique poscit, postremo, libertate integra, ad aequabilitatem cotidie humaniorem est componendus.

At huius generis ordo — cuius principia cum ad omnes attinent, tum absoluta atque immutabilia sunt — a Deo vero,[266] et eo quidem personali atque humanam naturam transcendente, initium omnino repetit. Deus enim, cum sit veritas omnium prima, summumque bonum, tum vero fons est praealtus, unde vitam vere haurire hominum coniunctio potest, quae nimirum recte constituta sit et frugifera, ad hominumque dignitatem apta.[26] Quam ad rem illud S. Thomae Aquinatis pertinet: *Quod autem ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua eius bonitas mensuretur, habet ex lege aeterna, quae est*

---

[26] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943. p. 14.

ratio divina... Unde manifestum est, quod multo magis dependet bonitas voluntatis humanae a lege aeterna, quam a ratione humana. [27]

Aetas haec nostra tribus huiusmodi tamquam notis distinguitur.

Ante omnia opificum classes videmus in re oeconomica et sociali gradatim profecisse. Initium enim iidem capientes a suorum iurium vindicatione maxime in ordine rerum oeconomicarum et socialium, deinde ad vindicationem gradum fecerunt rerum politicarum, tum demum ad politioris humanitatis commoda adipiscenda animum intenderunt. Quam ob rem in praesentia opifices, qui ubique sunt, illud vehementer exquirunt, ne umquam ducantur quasi quaedam res rationis et libertatis expers, qua alii arbitrio suo utantur, sed tamquam homines in quibuslibet humanae societatis partibus: hoc est in regione oeconomica et sociali, in re publica, in campo denique doctrinarum et disciplinarum.

Quod deinde mulieres in re publica intersunt, nemo profecto est, cui non pateat; quod fortasse celerius apud populos fit christianam fidem profitentes, et tardius quidem, sed late apud gentes aliarum memoriarum heredes alioque vitae cultu imbutas. Mulieres enim, cum cotidie magis sint suae humanae [267] dignitatis consciae, tantum abest ut patiantur se vel pro re quadam inanima vel pro instrumento quodam haberi, ut potius sive intra domesticos parietes, sive in civitate iura et officia humana persona digna postulent.

Animadvertimus denique nostris hisce diebus, hominum coniunctionem in novam prorsus rei et socialis et publicae transisse conformationem. Etenim, cum omnes populi sese in libertatem vel vindicaverint, vel sint vindicaturi, ob eam causam futurum est, ut brevi neque iam populi exstent, qui in alteros dominentur, neque qui alienae pareant potestati.

Homines enim, qui ubique sunt gentium, vel in civium ordine liberae cuiusdam civitatis iam censentur, vel in eo est ut censeantur; neque ullius stirpis communitas alienae dicioni iam esse vult obnoxia. Nam nostro hoc tempore opiniones

---

[27] *Summa Theol.*, Ia-IIae, q. 19, a. 4; cf. a. 9.

consenuerunt, tot saecula inhaerentes, ex quibus scilicet hinc aliae hominum classes inferiorem sibi locum accipiebant, illinc primas partes aliae postulabant, sive ob statum rerum oeconomicarum et socialium, sive ob sexum, sive ob suum cuiusque in civitate gradum.

Latissime e contrario ea opinio pervasit et obtinuit, omnes homines esse naturae dignitate inter se aequales. Quam ob rem, saltem in ratione disciplinaque, nullo modo probatur hominum discrimen, generis causa; quod quidem maximi momenti est et ponderis ad humanum convictum conflandum ex principiis, quae memoravimus. Quod si in homine aliquo conscientia nascitur suorum iurium, in eo etiam conscientia officiorum suorum necesse est nascatur: ita ut qui iura quaedam habeat, in eo pariter officium insit sua iura, tamquam suae dignitatis significationes, reposcendi; in reliquis vero officium insit iura eadem agnoscendi et colendi.

Atque cum civium disciplina ad iura officiaque informatur, tunc homines continuo res ad animum mentemque pertinentes deprehendunt, plane quid veritas sit, quid iustitia, quid caritas, quid libertas intellegunt, iidemque conscii fiunt se huius- [268] -modi societatis esse membra. Neque id satis; nam huius generis causis commoti homines ad verum Deum melius cognoscendum feruntur, nempe supra humanam naturam positum personaque praeditum. Quam ob rem rationes, quae iis cum Deo intercedunt, quasi fundamentum suae vitae existimant: id est vitae, quam vel intus in animo suo vivunt, vel cum reliquis hominibus consociaverunt.

II

Hominum societas neque bene composita, neque bonorum fecunda esse potest, nisi ei adsint qui, auctoritate legitima decorati, instituta servent et, quantum est satis, in omnium commoda operam curamque impendant suam. Iidem vero auctoritatem omnem a Deo ducunt, uti S. Paulus hisce docet verbis: *Non est enim potestas, nisi a Deo.*[28] Quam Apostoli sententiam S. Ioannes Chrysostomus explanans haec scribit: *Quid dicis?*

[28] *Rom.* 13, 1-6.

Omnisne princeps a Deo ordinatus est? Non hoc dico, inquit: neque enim de singulis principibus mihi nunc sermo est, sed de re ipsa. Nam quod principatus sint, et quod alii imperent, alii subiecti sint, neque omnia casu ac temere ferantur, divinae esse sapientiae dico.[29]. Enimvero, quoniam Deus homines sua natura sociabiles creavit, quoniamque nulla societas potest *consistere, nisi si aliquis omnibus praesit, efficaci similique movens singulos ad commune propositum impulsione, efficitur, civili hominum communitati necessariam esse auctoritatem, qua regatur: quae, non secus ac societas, a natura proptereaque a Deo ipso oriatur auctore.*[30]

Haud tamen auctoritas a cuiuslibet imperio vacua putanda est; immo cum eadem ex facultate imperandi ad rectam rationem proficiscatur, illud sane cogitur, ut vim obligandi ex ordi-[269]ne morum ipsa repetat, qui vicissim Deum tamquam principium et finem habet. Qua de causa Decessor Noster fel. rec. Pius XII haec monet: *Absolutus animantium ordo, et finis ipse hominis (hominem dicimus liberum, officiis obstrictum, iuribus inviolabilibus instructum, societatisque humanae originem et finem) civitatem quoque, quasi quandam communitatem necessariam, auctoritateque ornatam attingunt, qua sublata, neque esse neque vivere ipsa posset... Qui rerum omnium ordo, quoniam iuxta rectam rationem et maxime iuxta christianam fidem initium non potest qui ducat a Deo, omnium nostrum Creatore, eodemque persona praedito, idcirco magistratus ex eo dignitatem accipiunt, quod Dei ipsius auctoritatem quodammodo participant.*[31]

Quocirca quae imperandi facultas sive in minis metuque poenarum, sive in praemiorum pollicitationibus posita unice vel praecipue est, nullo pacto ad commune omnium bonum quaerendum efficienter incitat: quod si forte fiat, id profecto cum hominum dignitate, qui libertatis rationisque sunt compotes et participes, haudquaquam sit consentaneum. Auctoritas enim cum maxime vi contineatur incorporali, propterea reipublicae

---

[29] *In Epist. ad Rom.* c. 13, vv. 1-2, homil. XXIII: PG. 60, 615.

[30] Leonis XIII Epist. Encycl. *Immortale Dei. Acta Leonis XIII*, V, 1885, p. 120.

[31] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1944, *A.A.S.* XXXVII. 1945, p. 15.

curatores sese ad cuiusvis civis agendi conscientiam referre debent, hoc est ad officium, quo quisque obstringitur, in communes omnium utilitates promptam impendendi operam. Sed quoniam omnes homines in naturali dignitate sunt inter se pares, tum nemo valet alium ad aliquid intimis animi sensibus efficiendum cogere: quod quidem unus Deus potest, utpote qui unus arcana pectoris consilia scrutetur ac iudicet.

Qui igitur personam civitatis gerunt, tunc tantum homines ex animi conscientia obligare possunt, si eorum auctoritas cum Dei auctoritate coniungitur eiusque est particeps.[32] [270]

Quo principio posito, civium quoque dignitati consulitur: siquidem qui magistratibus parent, neutiquam iis uti hominibus parent, sed re ipsa Deum, providum omnium rerum Creatorem, colunt, qui mutuas hominum rationes, iuxta ordinem a semetipso statutum, administrari iussit; neque vero, quod debitam Deo reverentiam adhibemus, eapropter animos comprimimus nostros, sed magis erigimus et nobilitamus; quoniam servire Deo regnare est.[33]

Quandoquidem imperii facultas ex ordine rerum incorporalium exigitur atque a Deo manat, si forte rei publicae moderatores contra eundem ordinem atque adeo contra Dei voluntatem vel leges ferunt, vel aliquid praecipiunt, tunc neque latae leges, neque datae facultates civium animos obstringere possunt; cum *oboedire oporteat Deo magis quam hominibus;*[34] immo vero tunc auctoritas ipsa plane corruit, et foeda sequitur iniuria; docente S. Thoma Aquinate: *Ad secundum dicendum, quod lex humana in tantum habet rationem legis, in quantum est secundum rationem rectam; et secundum hoc manifestum est quod a lege aeterna derivatur. In quantum vero a ratione recedit, sic dicitur lex iniqua, et sic non habet rationem legis, sed magis violentiae cuiusdam.*[35]

Atqui ex eo quod auctoritas a Deo nascitur, inde haudquaquam concluditur, nullam in hominibus inesse facultatem

---

[32] Cf. Leonis XIII Epist. Encycl. *Diuturnum illud, Acta Leonis XIII,* II, 1880-1881, p. 274.

[33] Cf. *Ibid.,* p. 278; et eiusdem Leonis XIII Epist. Encycl. *Immortale Dei, Acta Leonis XIII,* V, 1885, p. 130.

[34] *Act.* 5, 29.

[35] *Summa Theol.,* Ia-IIea, q. 93, a. 3 ad 2um; cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus,* datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1944, *A.A.S.* XXXVII, 1945, pp. 5-23.

eos eligendi qui civitati praesint, et rerum publicarum formam statuendi, et describendi auctoritatis exercendae rationes et terminos. Ex quo est ut, quam doctrinam exposuimus, ea cum quolibet veri nominis populari civitatis regimine congruere possit.[36] [271]

Propterea autem quod singuli homines interiectique coetus suam quisque operam ad omnium commoda conferre tenentur, exinde praecipue id consequitur, ut ipsi et suas utilitates ad aliorum necessitates accommodent, et sua bona ministeriaque eo vertant, quo civitatis rectores praescripserunt, normis iustitiae, praecipiendique modis et terminis servatis. Qui potestatem videlicet in civitate gerunt, iis actis praecipiant oportet, quae non tantum rite ipsa sint perfecta, sed etiam vel ad civitatis bonum prorsus spectent, vel eodem adducere possint.

Verumtamen cum in communi omnium bono ratio tota sit posita civitatis rectorum, inde plane cogitur, ut hi bonum idem ita quaerant, ut simul eius naturam observent, simul sua praecepta cum praesenti rerum statu componant.[37]

Sine dubio in bono communi insita ducenda sunt, quae sunt propria cuiusvis gentis singulatim;[38] sed haec bonum commune omni ex parte minime definiunt. Nam commune bonum, propterea quod cum humana natura penitus cohaeret, idcirco totum et in integro nequit consistere nisi, spectatis boni communis intima natura et effectione, semper humanae personae ratio habeatur.[39]

Quin et illud accedit, quod hoc bonum, ex sua ipsius natura, omnia membra civitatis participent necesse est, quamquam diversa ratione, pro cuiusque nimirum civis muneribus, meritis et condicionibus. Quam ob causam cunctis rei publicae principibus eo est contendendum, ut nullo quidem cive nullove ci-

---

[36] Cf. Leonis XIII Epist. Encycl. *Diuturnum illud, Acta Leonis XIII*, II, 1880-1881, pp. 271-272; et Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1944, *A.A.S.* XXXVII, 1945, pp. 5-23.

[37] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, p. 13; et Leonis XIII Epist. Encycl. *Immortale Dei, Acta Leonis XIII*, V. 1885, p. 120.

[38] Cf. Pii XII Litt. Encycl. *Summi Pontificatus, A.A.S.* XXXI, 1939, pp. 412-453.

[39] Cf. Pii XI Litt. Encycl. *Mit brennender Sorge, A.A.S.* XXIX, 1937, p. 159; et Litt. Encycl. *Divini Redemptoris, A.A.S.* XXIX, 1937, pp. 65-106.

vium ordine praeposito, huius generis bonum ad omnium utilitatem provehant; quemadmodum confirmat Decessor Noster [272] imm. mem. Leo XII hisce verbis: *Neque ullo pacto committendum, unius ut vel paucorum commodo serviat civilis auctoritas, cum ad commune omnium bonum constituta sit.*[40] At vero iustitiae aequitatisque rationes illud aliquando poscere possunt, ut qui res publicas gerunt plus studii civibus humilioribus navent, quippe qui ad sua vindicanda iura et ad legitima commoda sua asserenda minus ipsi valeant.[41]

Sed hoc loco filios Nostros admonendos esse opinamur, bonum commune ad integrum hominem attinere, hoc est ad eius tam corporis quam animi necessitates. Ex quo consequens est, ut rei publicae rectores ad bonum illud idoneis viis gradibusque assequendum spectent: ita scilicet ut, recto rerum ordine servato, cum bonis corporis bona pariter animi civibus suppeditent.[42]

Quae sane principia definite concludere haec sententia videtur Nostrarum Litterarum Encyclicarum, *Mater et Magistra*, qua in medio posuimus, commune omnium bonum *summam complecti earum vitae socialis condicionum, quibus homines suam ipsorum perfectionem possent plenius atque expeditius consequi.*[43]

Itaque homines, utpote qui ex corpore et animo immortali constent, intra mortalem hanc vitam neque suas explere necessitates, neque perfectam adipisci felicitatem possunt. Quocirca commune bonum eiusmodi viis atque rationibus parandum est, quibus non modo aeternae hominum saluti on officiatur, sed eidem etiam serviatur.[44]

Verum cum nostra hac aetate commune bonum maxime in humanae personae servatis iuribus et officiis consistere putetur, [273] tum praecipue in eo sint oportet curatorum rei publicae partes, ut hinc iura agnoscantur, colantur, inter se componantur, defendantur, provehantur, illinc suis quisque officiis facilius

---

40 Epist. Encycl. *Immortale Dei, Acta Leonis XIII,* V, 1885, p. 121.

41 Cf. Leonis XIII Litt. Encycl. *Rerum Novarum, Acta Leonis XIII,* XI, 1891, pp. 133-134.

42 Cf. Pii XII Litt. Encycl. *Summi Pontificatus, A.A.S.* XXXI, 1939, p. 433.

43 Cf. *A.A.S.* LIII, 1961, p. 417.

44 Cf. Pii XI Litt. Encycl. *Quadragesimo Anno, A.A.S.* XXIII, 1931, p. 215.

fungi possit. Etenim *inviolabilia iura tueri, hominum propria, atque curare, ut facilius quisque suis muneribus defungatur, hoc cuiusvis publicae potestatis officium est praecipuum*[45].

Quam ob causam, si qui magistratus iura hominis vel non agnoscant vel violent, non tantum ab officio ipsi suo discedant, sed etiam quae ab ipsis sint imperata, omni obligandi vi careant.[46]

Praeterea ii qui reipublicae gubernacula tractant in praecipuo officio sunt apte convenienterque iura, quibus homines alii cum aliis societate coniunguntur, ita componere et moderari, ne primum cives iura sua persequentes, alteros in suis iuribus interpellent; ne deinde alius sua servans iura, alios officia sua obeuntes retardet; ut postremo omnium iura cum efficaciter sarta tecta conserventur, tum in integrum, si quae violata sint, restituantur.[47]

Accedit etiam quod ii, qui civitatis sunt capita, in eo collocare operam re ipsa debent, ut is rerum status exsistat, in quo singuli cives et possint et facile possint sive sua iura tueri, sive sua officia praestare; cum illud nos usus docuerit, nisi circa rem oeconomicam, circa rem publicam, circa doctrinarum cultum magistratus convenienter egerint, maxime nostris hisce temporibus inaequalitates latius latiusque inter cives permanare, fierique idcirco, ut hominis iura et officia qualibet effectione careant.[274]

Quapropter qui publicam rem administrant, studium curamque in eo defigant necesse est, ut cives sicut in re oeconomica ita in re sociali progrediantur, atque pro explicato rerum gignendarum apparatu, praecipua etiam ministeria explicentur; cuius sunt generis: viarum munitiones, res vectoriae, mutui commercii rationes, aqua ad bibendum apta, domicilia, cauta ad valetudinem adiumenta, expedita subsidia ad religiosae pro-

---

[45] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus in festo Pentecostes, die 1 mensis Iunii anno 1941, *A.A.S.* XXXIII, 1941, p. 200.

[46] Cf. Pii XI Litt. Encycl. *Mit brennender Sorge*, *A.A.S.* XXIX, 1937, p. 159; et Litt. Encycl. *Divini Redemptoris*, *A.A.S.* XXIX, 1937, p. 79; et Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, pp. 9-24.

[47] Cf. Pii XI Litt. Encycl. *Divini Redemptoris*, *A.A.S.* XXIX, 1937, p. 81; et Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, pp. 9-24.

fessionem fidei, denique auxilia ad animi relaxationem. In eo etiam civitatis proceres enitantur opus est, ut de pecuniae subsidio civibus caveant, ne ipsis, si quando aut calamitas inciderit, aut recepti familiaris officii ratio gravior intervenerit, necessaria ad dignum vitae cultum desint. Neque minus iis, qui reipublicae imperium obtinent, contendendum et efficiendum est, ut operariis ad laborem idoneis facultas praebeatur opera suscipiendi cum suis viribus consentanea; ut cuique merces ex iustitiae aequitatisque legibus persolvatur; ut in societatibus ad bona gignenda fundatis liceat opificibus se impensi operis sentire auctores; ut commode possint interiecta corpora condi, quibus civium convictus et fructuosior fiat et expeditior; ut denique omnes, modis quidem et gradibus opportunis, doctrinarum bona participare queant.

At enim communis omnium utilitas hoc etiam profecto flagitat, ut rei publicae rectores in civium iuribus tum componendis et tutandis, tum provehendis summae serviant aequilibritati; ne videlicet quorundam hominum vel societatum antepositis iuribus, praecipua iisdem commoda in re publica oriantur; neve dum ad iura civium servanda spectant, quominus his ipsi plane fungantur, impedimento absurde sit. *Nam semper illud maneat, publicarum auctoritatum providentiam de re oeconomica, etiamsi late pateat atque intimas communitatis partes attingat, eiusmodi tamen esse oportere, ut privatorum libertatem in agendo, non solum non coërceat, sed etiam augeat,*[275] *modo praecipua cuiusvis humanae personae iura sarta tecta serventur.* [48]

Atque eodem pertinere debent varii generis conatus a civitatis rectoribus ideo suscepti, ut cives facilius possint tam sua vindicare iura, quam officia sua in quibuslibet vitae socialis provinciis explere.

Ceteroquin nequit in universum decerni, quae aptior sit reipublicae forma, quibusve accommodatioribus modis civitatis moderatores sua sustineant munera, qua leges ferendas contingentia, qua publicam rem administrandam, qua iudicia exercenda.

---

[48] Ioannis XXIII Litt. Encycl. *Mater et Magistra*, *A.A.S.* LIII, 1961, p. 145.

Re enim vera ad constituendum qua forma civitas regatur, quave ratione sua exsequatur munera, non potest quin praesens cuiusque populi status et condicio plurimum valeant: quae scilicet pro locis et temporibus mutantur. At illud hominum naturae consentaneum esse opinamur, si civium convictus ita conformetur, ut ex triplici eo magistratuum ordine constet, qui tribus praecipuis publicae auctoritatis muneribus apte respondeat; quandoquidem in eiusmodi civitate, non modo magistratuum munera, sed mutuae etiam civium et publicorum ministrorum rationes sunt ad iuris normam descripta. Quod sane civibus, hinc sua iura tuentibus inde sua colentibus officia, certum affert praesidium.

At vero ut huiusmodi iuridicialis et politica civitatis compositio suas pariat utilitates, res ipsa poscit, ut magistratus operam suam ponant oblatasque difficultates explicent idoneis rationibus atque instrumentis, iisque cum suis ipsorum muneribus, cumque praesenti civitatis statu congruentibus. Idem praeterea postulat ut, rerum condicione se perpetuo vertente, reipublicae legumlatores in agendo numquam debeant neque morum normas, neque civitatis instituta, neque boni communis [276] necessitates neglegere. Deinde sicut a reipublicae administratoribus, qui iam leges plane cognoverint resque adiunctas diligenter perpenderint, omnia ex iure componenda sunt, ita a iudicibus, humana quidem integritate sed nulla partium sollicitatione ductis, ius cuique suum est reddendum. Tum etiam rerum ordo exigit, non minus singulos cives quam interiecta corpora, si qua ipsis iura sint asserenda et officia obeunda, ex lege opportunis munimentis ditari; sive civibus sit inter se agendum, sive cum publicis ministris.[49]

Neque dubium esse potest, quin iuridicialis reipublicae ordinatio, pariter cum iusti rectique normis, pariter cum progressa civitatis disciplina consentanea, summopere ad communes omnium utilitates conducat.

Sed tamen hac nostra aetate vita socialis tam varia, tam multiformis, tam alacris est, ut iuridicialis dispositio, quamvis

---

[49] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, p. 21.

magna prudentia providentique consilio constituta, saepenumero necessitatibus impar videatur.

Addendum eodem et illud quod rationes, quae primum civibus cum aliis civibus, deinde civibus et interiectis corporibus cum magistratibus, postremo magistratibus cum magistratibus eiusdem civitatis intercedunt, quandoque videmus tam ancipites tamque periculi plenas fieri, ut eas in certos concludere iuris fines nequeamus. Quibus in casibus res ipsa postulat, ut reipublicae moderatores, si velint iuridicialem civitatis disciplinam, iam pro re ipsa, iam pro causis, servare incolumem; si velint praecipuis socialis vitae servire requisitis; si velint ad hodiernae vitae usus et leges ipsas accommodare et novas expedire quaestiones, tum vero iidem recte sentiant, cuius generis sint sua munera quibusve terminis circumscribantur; atque tanta animi aequitate et integritate, tantoque ingenii[277] acumine voluntatisque constantia polleant, ut praeterquam quae facto opus sint sine cunctatione videant, ea etiam tempestive et valenter efficiant.[50]

Quod autem hominibus ad reipublicae administrationem se conferre licet, id est certe suae dignitatis proprium, etiamsi administrationem ipsam modis tantum participare possunt cum civitatis statu convenientibus, cuius sunt membra.

De cetero ex eo quod hominibus fas est ad reipublicae administrationem accedere, novae propterea iisdem amplissimaeque praebentur utilitatis facultates. Quoniamque in hac rerum condicione ii qui civitati praesunt frequentius in civium congressum et colloquium veniunt, ideo aptius quae ad commune bonum valeant ipsi cognoscere queunt; atque etiam, cum alii publici ministri in aliorum locum certis temporibus subeant, eorum idcirco auctoritas tantum abest ut senescat, ut potius pro humanae societatis progressionibus quodammodo revirescat.[51]

Quibus ex propositis rebus plane nascitur, nostra hac aetate in iuridiciali civitatum compositione postulari primum, ut

---

[50] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1944, *A.A.S.* XXXVII, 1945, pp. 15-16.

[51] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1942, *A.A.S.* XXXV, 1943, p. 12.

iurium praecipuorum, quae hominum sint propria, summa quaedam, sententiis nimirum concisis et perspicuis conclusa, exaretur, inque universa reipublicae disciplina intexatur.

Postulatur deinde, ut, verbis adhibitis ad iuris doctrinam accommodatis uniuscuiusque civitatis publica constitutio adornetur; qua scilicet definiatur quibus modis reipublicae rectores designentur, quo vinculo hi coniungi alii cum aliis debeant, quaenam eorum sint singulae diciones, denique qua via rationeque ad agendum ipsi obstringantur.

Postulatur denique, ut in specie iuris et officii rationes descri[278]bantur, quibus cives cum reipublicae moderatoribus contineantur; utque distincte decernatur praecipuum eorumdem esse munus, civium iura et munera agnoscere, colere, invicem componere, tueri, ad processus provehere.

Probari tamen eorum placitum nequit, qui profitentur, sive e singulorum hominum, sive e quarundam societatum voluntate, tamquam a primo et unico fonte, cum civium iura et officia oriri, tum publicae constitutionis obligandi vim manare, tum postremo civitatis principum imperandi potestatem proficisci. [52]

At hae, de quibus diximus, animorum appetitiones illud etiam manifesto testantur, nostro hoc tempore homines magis magisque fieri suae dignitatis conscios, atque adeo incitari cum ad reipublicae administrationem participandam, tum ad poscendum, ut propria, inviolabiliaque iura in publica civitatis disciplina serventur. Neque haec satis; nam homines nunc illud insuper poscunt, ut nempe civitatis auctoritates et ad normam publicae constitutionis creentur, et sua munera intra eiusdem terminos obeant.

III

Quod de civitatibus Decessores Nostri saepe docuerunt, idem placet nunc auctoritate Nostra confirmare: mutua scilicet inter nationes iura et officia intercedere; ac propterea earum necessitudines ad normam veritatis, iustitiae, alacris animorum

---

52 Cf. Leonis XIII Epist. Apost. *Annum ingressi*, *Acta Leonis XIII*, XXII, 1902-1903, pp. 52-80.

coniunctionis, libertatisque componendas esse. Quae enim naturae lex singulorum civium vivendi disciplinam regit, eadem mutuas etiam rerum publicarum rationes moderetur oportet.

Quae sententia cuique facile patet, si consideret, moderatores civitatum nullo modo posse naturali sua excidere di-[279] gnitate, dum suae communitatis parte agunt eiusque bono prospiciunt; atque adeo nullo pacto iisdem licere naturae legem, qua obstringuntur, deserere, quae est ipsa regula morum.

Ceterum animo ne fingi quidem potest, homines, idcirco quod publicae rei regimini praeponuntur, necessitate cogi suam exuere humanitatem. Contra iidem ob eam causam amplissimae huiusmodi dignitatis gradum obtinuerunt, quod, spectatis egregiis animi dotibus atque ornamentis, partes reipublicae praestantissimae habiti sunt.

Quin etiam ex ipso morali ordine consequitur, ut civili hominum communitati necessaria sit auctoritas, qua regatur; utque auctoritas in ipsum ordinem torqueri non possit, quin ilico corruat, fundamento suo destituta. Scilicet, quae est Dei ipsius admonitio: *Audite ergo, reges, et intelligite; discite, iudices finium terrae. Praebete aures, vos qui continetis multitudines, et placetis vobis in turbis nationum. Quoniam data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur.* [53]

Ad extremum tenendum est, etiam quod attinet ad mutuas ordinandas civitatum rationes, auctoritatem ita esse gerendam, ut commune omnium bonum promoveat, utpote quae ad id in primis sit constituta.

In maximis autem communis boni praeceptis illud ponendum est, ut moralis ordo agnoscatur eiusque iussa inviolate serventur. *Bene constitutus civitatum ordo in honestatis norma tamquam in rupe immota atque immutabili inniti debet, quam mundi Auctor in ipsa rerum natura manifestam voluit, in animisque hominum notis indelebilibus insculpsit.... Eadem, clarissimi luminis instar, praeceptorum suorum luce rectum iter necessario ostendit cum singulis hominibus, tum nationibus; qui quidem ex eius monitoriis, salutaribus providisque signis normas semper ductumque sumere debent, ne quidquid laboris*[280]

---

[53] *Sap.* 6, 2-4.

atque industriae ad novum rerum ordinem instaurandum ab ipsis susceptum sit, saevis veluti procellis tradatur ac naufragio intereat.[54]

Atque principio statuendum est, mutua civitatum vincula veritate gubernari oportere. Veritas autem postulat, ut hac in re nulla prorsus ratio habeatur stirpium discriminis; ac propterea sanctum firmumque censeatur, civitates omnes naturae dignitate inter se pares esse. Ad unamquamque earum igitur iure pertinet ut sit, ut proficiat, ut adiumenta ad id necessaria possideat, ut denique in hoc obtinendo adipiscendoque primum in se periculum recipiat; itemque legitimo iure postulare potest, ut bona fruatur opinione, utque sibi debiti honores tribuantur.

Hoc nos docuit usus, homines saepissime inter se discrepare, et quidem valde, scientia, virtute, ingenii vi, bonorumque externorum copia. Exinde tamen numquam iusta causa nascitur, cur ii, qui ceteris praestent, alios sibi obnoxios quoquo modo faciant; quin potius iidem graviore obligantur officio, ad singulos universos pertinente, alios iuvandi ad perfectionem mutua opera adipiscendam.

Similiter contingere potest, ut inter nationes aliae aliis praestent scientiarum incrementis, humanitatis cultu ac rationum oeconomicarum progressu. At tantum abest ut ob hanc excellentiam iis liceat iniuste dominari in alias, ut eaedem maiorem conferre operam debeant ad communem populorum profectum.

Ac re vera nequeunt homines natura aliis superiores esse, cum omnes pari excellant naturali dignitate. Ex quo consequitur, civiles quoque communitates nihil inter se differre, si ipsarum dignitas a natura orta spectetur; singulae enim respublicae cuiusdam corporis similitudinem gerunt, cuius mem-[281] bra sunt homines. Ceterum, ut usu cognitum habemus, iis omnibus rebus, quae ad sui nominis dignitatem quoquo modo attinent, populi tangi solent, nec immerito sane, quam maxime.

Tum veritas iubet, in plurimis illis inceptis, quae post recentiora technicorum inventa in usum inducta sunt, et quorum

---

[54] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1941, *A.A.S.* XXXIV, 1942, p. 16.

ope populorum mutua cognitio fovetur ac propagatur, serenas aequitatis normas omnino servari. Quod minime prohibet, quominus populi suas ipsi virtutes in praecipua luce collocent. Sed reiciendae sunt prorsus eae pervulgandi nuntios rationes, quibus alicuius populi fama laedatur, veritatis et iustitiae praeceptis violatis.[55]

Iam porro mutuae civitatum necessitudines ad normam iustitiae componendae sunt; quod requirit, ut simul iura mutua agnoscantur, simul mutua officia persolvantur.

Quoniam vero civitates ius habent et vivendi, et progrediendi, et adiumentorum copiam adipiscendi suo profectui necessariam, et primarias partes in hac re gerendi, et bonam famam suam honoresque sibi debitos tuendi, ex eo efficitur, ut civitates pariter obstringantur officio efficaciter tuendi singula huiusmodi iura, et eos actus praetermittendi, qui eadem laedere possint. Sicut enim in suis privatis negotiis homines nequeunt sua persequi commoda, cum iniusto aliorum detrimento, eodem modo civitates non possunt, citra scelus, illud rerum suarum incrementum appetere, quo aliae nationes iniuriam accipiant vel inique opprimantur. In quam rem apte cadere videtur haec S. Augustini sententia: *Remota iustitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia?*[56]

Scilicet contingere potest, ac revera contingit, ut commoda utilitatesque, quae civitates sibi quaerere contendant, inter se [282] pugnent; discidia tamen inde orta non armorum vi, nec fraude vel dolo sunt dirimenda, sed, ut homines addecet, mutua rationum animorumque aestimatione, rebus mature atque ex veritate perpensis, et contrariis sententiis ad aequitatem compositis.

Quam ad rem peculiari modo pertinet ille publicarum rerum cursus, qui inde a saeculo XIX ubique terrarum increbruit passim atque invaluit, quo fit ut homines eiusdem stirpis sui iuris esse velint atque in unam nationem coire. Quod cum plu-

---

[55] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1940, *A.A.S.* XXXIII, 1941, pp. 5-14.

[56] *De civitate Dei*, lib. IV, c. 4; PL. 41, 115; cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1939, *A.A.S.* XXXII, 1940, pp. 5-13.

ribus de causis non semper effici possit, illud exinde oritur, ut gentes pauciores numero intra fines nationis alius stirpis saepe contineantur, atque ex hoc quaestiones magnae gravitatis exsistant.

Hac in re aperte profitendum est, quidquid contra has gentes agatur ad coërcendum stirpis vigorem atque incrementum, iustitiae officiis graviter adversari; idque multo magis, si prava huiusmodi molimina ad ipsam gentis internecionem spectent.

Immo vero iustitiae praeceptis apprime respondet, a reipublicae moderatoribus efficacem dari operam provehendis humanis condicionibus civium stirpis numero inferioris, nominatim quod attinet ad eorum linguam, ingenii cultum, avitas consuetudines, opera et incepta in re oeconomica.[57]

Nihilo minus animadvertendum est, hos cives numero pauciores, sive ob rerum statum, quem aegre ferre cogantur, sive ob praeteritorum temporum eventus, haud raro proclives esse ad ea, quae suae gentis sunt propria, plus aequo efferenda; adeo quidem, ut vel ipsa bona posthabeant, quae omnium hominum sunt propria, quasi humanae familiae bonum bono suae ipsorum gentis servire oporteat. Rationi vero consentaneum est, ut iidem cives commoda quoque agnoscant, sibi ex peculiaribus hisce rerum adiunctis orta: ad ingenii sui nempe atque animi perfectionem non parum conferre cotidianam cum civibus alio civili cultu imbutis consuetudinem; cum ex hac [283] paulatim ipsi virtutes, quae ad aliam gentem pertineant, in sucum et sanguinem suum convertere possint. Hoc tamen tantum eveniet, si cives numero pauciores, cum circumiectis populis societate quadam inita, horum usus et instituta participare studeant; non autem, si iidem contentiones serant, quae iacturas pariant innumeras, ac civilem nationum progressionem cohibeant.

Quoniam mutuae civitatum necessitudines ad normam veritatis atque iustitiae componi oportet, tum ex actuosa virium animorumque coniunctione eae incrementum capere debent. Id autem effici potest hinc atque illinc sociata multiformiter

---

[57] Cf. Pii XII *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1941, *A.A.S.* XXXIV, 1942, pp. 10-21.

opera; quod nostra aetate non sine salutaribus fructibus evenit, quod attinet ad rationes oeconomicas, ad rem socialem et politicam, ad ingenii cultum, ad civium valetudinem et ad gymnicos ludos. Qua de re ante oculos habeamus necesse est, publicam potestatem suapte natura non ad id constitutam esse, ut homines intra fines dumtaxat suae cuiusque nationis coerceat, sed ut tueatur in primis commune civitatis bonum, quod quidem a bono totius humanae familiae secerni certo nequit.

Ita fit ut civiles communitates, in suis consectandis utilitatibus, non solum aliis nocere non debeant, verum etiam inter se consilia viresque coniungere, ubi singularum civitatum nisus ad optatos exitus pervenire non valeant; qua in re maximopere cavendum est, ne quod quibusdam civitatibus prosit, aliis potius incommodum, quam utilitatem afferat.

Tum etiam commune universale bonum requirit, ut in unaquaque natione inter cives et interiectas societates commercium omne genus foveatur. Cum enim in multis terrarum orbis partibus exstent hominum coniunctiones stirpe plus minusve inter se dissimiles, prospiciendum est, ne alius stirpis homines impediantur, quominus cum alius stirpis hominibus commercium habeant; quod aperte a nostrae aetatis rationibus dissidet, qua intervalla prope submota sunt, quibus a populis populi [284] seiunguntur. Neque praetereundum est homines cuiusvis stirpis, praeter proprias peculiaresque dotes, quibus a reliquis distinguuntur hominibus, alias habere cum iisdem communes, easque magni momenti, quibus possunt magis magisque progredi et sese perficere, praesertim in iis, quae ad bona animi pertinent. Iis igitur ius et officium est vitam degere cum ceteris societate coniunctis.

Res est omnibus plane perspecta, alicubi terrarum distantiam esse inter agrorum exercendorum spatia et incolarum numerum; alicubi inter soli divitias et prompta agrorum vertendorum instrumenta; atque adeo necessitatem a populis sociam operam postulare, quam sequatur facilior sive bonorum, sive fortunarum, sive hominum ipsorum commeatus.[58]

---

[58] Cf. Ioannis XXIII Litt. Encycl. *Mater et Magistra*, *A.A.S.* LIII, 1961, p. 439.

In huiusmodi causis peropportune fieri censemus, ut, quoad possit, res operam, non autem opera rem quaerat. Tunc enim plurimis civibus facultas praebetur rei familiaris amplificandae, quin, patrio relicto loco, magna cum animi aegritudine et aliam petere sedem, et novum amplecti rerum statum, et cum aliis civibus novas inire rationum consuetudines cogantur.

Utpote qui paternae caritatis sensibus Deo movente universos diligamus homines, acerbo cum animi maerore eorum casus reputamus, qui politicarum rerum causa depulsi patria sunt; horum enim profugorum multitudinem, nostra aetate sane innumeram, plurimi incredibilesque dolores semper comitantur.

Id profecto ostendit, quarundam nationum principes plus nimio circumscribere iustae libertatis fines, intra quos singulis civibus liceat vitam agere homine dignam; immo in huius exempli civitatibus quandoque vel ipsum libertatis ius aut in dubium vocatur, aut etiam plane tollitur. Quod cum accidit, rectus civilis societatis ordo penitus evertitur; nam potestas publica suapte natura ad tutandum communitatis bonum spec- [285] tat, cuius princeps officium est agnoscere honestos libertatis fines eiusque iura sarta tecta servare.

Propter hanc causam abs re non erit hoc loco homines ad illud revocare, huiusmodi profugos personae dignitate ornatos esse, iisque personae iura esse agnoscenda. Quae iura profugi amittere non potuerunt, propterea quod nationis suae civitate sint destituti.

Iamvero inter humanae personae iura illud etiam recensendum est, licere cuique se in eam nationem conferre, ubi aptius se posse speret sibi atque suis necessariis prospicere. Quare rei publicae moderatorum officium est alienos venientes excipere, et, quantum suae communitatis sinit non fucatum bonum, eorum proposito favere, qui forte novae societati sese velint aggregare.

Quas ob causas, publice probamus laudamusque, hac data opportunitate, ea omnia incepta, quae fraternae coniunctionis vel christianae caritatis principiis conformata, eo pertinent, ut aerumnae eorum releventur, qui a suis locis ad alia semigrare adigantur.

Ac facere non possumus, quin omnibus cordatis hominibus ad laudandum proponamus illa ex variis nationibus instituta Consilia, quae in hac gravissimi ponderis re omnes curas collocant.

In contrariam vero partem non sine magno doloris sensu videmus, in quibus civitatibus res oeconomicae magis profecerint, inibi immania parata esse bellica arma atque adhuc parari, in id maximis sive animi sive corporis bonis collatis. Quo fit, ut, dum harum nationum civibus haud levia onera tolerare est opus, aliae civitates subsidiis indigeant, quibus in re oeconomica et sociali progrediantur.

Cuius quidem militaris apparatus probabilis causa ex eo peti solet, quod pax — ita aiunt — in hisce rerum adiunctis tuta esse non potest, nisi pari armorum apparatu innitatur. Quare si militaris res alicubi incrementum capit, fit continuo [286] ut aliis etiam locis studia augendorum armorum certatim ingravescant. Ac si qua natio in atomicis belli instrumentis parata est, hoc aliis nationibus causam praebet, cur id genus arma, pari delendi vi praedita, sibi parare contendant.

Inde consequitur, ut populi perpetuo in metu sint, quasi in eos procella impendeat, quae quovis temporis momento horrifico impetu commoveri possit. Nec immerito, cum revera arma non desint. Quodsi vix credibile est, homines esse, qui neces immanesque ruinas e bello orituras in se recipere audeant, infitiandum tamen non est, necopinato incertoque facto posse belli incendium exciri. Ac praeterea, quamvis immanis militaris apparatus potentia hodie homines a bello suscipiendo deterreat, nihilominus tamen est cur timeatur, ne ipsa atomicorum instrumentorum experimenta belli causa suscepta, nisi cessent, varia vitae genera in terris grave in discrimen possint adducere.

Quare iustitia, recta ratio, humanaeque dignitatis sensus instanter requirunt, ut desinant aemula rei militaris augendae studia; ut bellica instrumenta, quae variis civitatibus praesto sunt, hinc inde, per idemque tempus minuantur; ut atomica arma interdicantur; ut tandem ad congruentem ab armis discessum omnes ex condicto deveniant, mutua efficacique cautione adhibita. *Omnibus viribus prohibendum est* — admonebat Decessor Noster fel. rec. Pius XII — *quominus generale omnium*

gentium bellum, quod tot pariat iacturas in re oeconomica et sociali, totque flagitia ac morum perturbationes habeat coniuncta, tertium saeviat in humanam familiam. [59]

Omnibus tamen persuasum esse debet, non posse neque rei militaris augendae intermitti studia, neque arma imminui, neque — quod caput est — usquequaque armamenta de medio tolli, nisi huiusmodi ab armis discessus plenus expletusque sit atque ipsos attingat animos; nisi scilicet omnes concordem [287] sinceramque dent operam, ut ex animis metus atque anxia belli exspectatio pellantur. Id autem poscit, ut pro suprema lege, qua hodie pax continetur, alia prorsus subiciatur, qua statuatur, non in pari rei militaris apparatu, sed in mutua tantummodo fide, veri nominis pacem inter populos firmam posse consistere. Quod Nos fieri posse confidimus, cum de causa agatur, non tantum rectae rationis normis imperata, sed etiam summopere optabili et bonorum uberrima.

Agitur in primis de causa, ratione imperata. Ac revera, quemadmodum inter omnes constat, aut saltem constare debet, mutuae civitatum necessitudines, haud secus ac singulorum hominum rationes, non armorum vi, sed ad rectae rationis normam, hoc est ad normam veritatis, iustitiae, actuosaeque animorum coniunctionis, sunt componendae.

Deinde huiusmodi causam vehementer dicimus expetendam. Quis enim flagrantissimis non exoptet votis, ut belli discrimina arceantur, pax vero incolumis servetur, firmioribusque in dies muniatur praesidiis?

Postremo haec causa est bonorum uberrima, cum eius commoditates in omnes prorsus recidant: scilicet in singulos homines, in domesticos convictus, in populos, in universam demum humanae gentis familiam. Qua de re haec Decessoris Nostri Pii XII monitoria vox sonat adhuc ac vibrat in auribus nostris: *Pace nihil perire; bellum omnia perdere posse.* [60]

Quae cum ita sint, Nos qui vices in terris gerimus Servatoris mundi pacisque auctoris, Christi Iesu, incensissima totius

---

[59] Cf. *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1941, *A.A.S.* XXXIV, 1942, p.17; et Benedicti XV *Adhortatio* ad moderatores populorum belligerantium, data die 1 mensis Augusti anno 1917, *A.A.S.* IX, 1917, p. 418.

[60] Cf. *Nuntius radiophonicus*, datus die XXIV mensis Augusti anno 1939, *A.A.S.* XXXI, 1939, p. 334.

humanae familiae optata interpretati paternaque erga universos homines caritate permoti, officii Nostri partes esse existimamus, homines rogare et obsecrare, eos in primis qui publicam rem moderantur, ut nullis curis nullisque laboribus parcant, donec humanarum rerum cursus cum hominis ratione dignitateque congruat. [288]

In virorum consiliis, qui prudentia auctoritateque praestant, penitus investigetur, qua potissimum ratione in universo terrarum orbe mutuae civitatum necessitudines ad humaniorem aequilibritatem conformentur; aequilibritatem dicimus, quae in mutua fide, in pactionum sinceritate, in condicionibus inviolate servatis posita sit. Haec autem quaestio ita omni ex parte perpendatur, ut caput emergat, unde amica, firma ac perutilia foedera initium capiant.

Ad Nos quod attinet, supplices Deo preces admovere non intermittemus, ut superna ope sua hos labores prosperet atque fecundet.

Quin et illud accedit quod mutuae rerum publicarum rationes ad libertatis normam sunt ordinandae. Cuius sententiae vis haec est, ut nulli nationi quidquam facere liceat, quo alias iniuste opprimat, aut earum negotiis se immerito interponat. Omnes contra aliis opitulentur necesse est, ut hae magis magisque sibi sint officiorum suorum consciae, ut nova et utilia conentur, ut in quolibet alacritatis genere per se ipsae proficiant.

Quandoquidem omnes homines communi consortio et originis, et christianae Redemptionis, et superni finis inter se copulantur et ad unam coniungendam christianam familiam vocantur, idcirco in Encyclicis Litteris *Mater et Magistra,* civitates opulentiores hortati sumus ad opem multimodis ferendam civitatibus, quarum oeconomicae progressiones essent in cursu.[61]

Atque nunc, non sine magno animi Nostri solacio fatemur, huiusmodi monita late excepta esse; ac fore confidimus, ut eadem in posterum adhuc latius excipiantur; ut scilicet civitates egentiores quam primum ita in re oeconomica progrediantur, ut cives vitam ducere valeant humanae dignitati magis parem.

---

[61] *A.A.S.* LIII, 1961, pp. 440-441.

At in promptu illud est iterum iterumque ponendum, ita po-[289]pulis subveniatur opus esse, ut hi incolumem libertatem suam servare queant, atque in hoc rei oeconomicae et socialis progressu, sive praecipuas partes sibi esse tribuendas sentiant, sive in se huius efficiendae rei onus potissimum recidere.

Qua de re Decessor Noster fel. rec. Pius XII sapienter haec docuit: *Novus rerum ordo, honestatis normis innixus, prorsus prohibet quominus libertas, integritas atque incolumitas laedantur aliarum nationum, quaecumque sunt earum amplitudo ac tuendi se facultas. Quodsi fere necessario contingit, ut maiores civitates, utpote quae uberioribus opibus floreant ac potentia praestent, in societatibus de re oeconomica cum minoribus civitatibus coniungendis normas ipsae statuant, nihilominus tamen his minoribus civitatibus aeque ac ceteris praecidi nequit, salvo communi omnium bono, ius rem publicam libere administrandi nullique se addicendi parti in nationum contentionibus, ut praecipit ipsum ius naturale et ius gentium; itemque ad has minores civitates ius pertinet suum tuendi rei oeconomicae incrementum. Etenim, tantummodo hisce iuribus in tuto positis, fieri potest, ut hae minores nationes congruenter promovere queant commune omnium bonum ac simul suorum civium prosperitatem, sive in bonis externis, sive in rebus, quae ad animi cultum et profectum attinent.*[62]

Florentiores igitur respublicae, dum egentioribus multis modis succurrunt, summopere vereantur necesse est peculiares cuiusque gentis notas earumque civilia instituta a maioribus tradita, itemque cavere debent a quovis dominandi consilio. Quod si factum erit, *non parum certe proderit ad omnium rerumpublicarum veluti communitatem iungendam, quarum singulae, sibi suorum iurium officiorumque consciae, pari ratione ad omnium populorum prosperitatem spectent.*[63][290]

Magis magisque nostri temporibus hominum animos persuasio pervasit, controversias, quae forte inter populos oriantur, non armis, sed pactis et conventis dirimendas esse.

Persuasio haec, fatemur quidem, plerumque a terrifica delendi vi, quae cum hodiernis bellis instrumentis coniuncta

---

[62] Cf. *Nuntius radiophonicus*, datus prid. Nativ. D. N. I. C. anno 1941, *A.A.S.* XXXIV, 1942, pp. 16-17.

[63] Ioannis XXIII Litt. Encycl. *Mater et Magistra*, *A.A.S.* LIII, 1961, p. 443.

est, atque a timore calamitatum et horrendarum ruinarum, quas arma id genus ederent, initium ducit. Quare aetate hac nostra, quae vi atomica gloriatur, alienum est a ratione, bellum iam aptum esse ad violata iura sarcienda.

Attamen saepe pro dolor populos videmus timori, tamquam supremae legi, esse obnoxios, atque idcirco in rem militarem pecuniam impendere amplissimam. Quod se facere affirmant — nec est cur iisdem fidem non adiungamus — consilio ductos non opprimendi, sed deterrendi alios ab impetu faciendo.

Nihilo secius fore sperandum est, ut populi, mutuis institutis necessitudinibus et negotiis, melius agnoscant humanae naturae vincula, quibus invicem consocientur; intellegantque pulchrius, in praecipuis communis naturae officiis hoc esse collocandum, ut singulorum hominum populorumque consuetudines amori obtemperent, non timori; nam in primis amoris est homines adducere ad sinceram ac multiformem rerum animorumque coniunctionem, unde tot bona in ipsos manare possunt.

IV

Recentiora scientiarum artiumque incrementa, cum plurimum humanos mores affecerint, homines, quotquot ubique terrarum sunt, commovent, ut magis magisque mutuam coniungant operam interque seipsos consocientur. Hodie enim rerum, doctrinarum hominumque commeatus valde sunt adaucti. Quare summopere increbruerunt mutuae necessitudines civium, familiarum, interpositarumque societatum ad varias nationes pertinentium, frequentioresque ineuntur inter moderatores variarum civitatum rationes. Per idem tempus aliarum civitatum res oeconomicae magis in dies rebus oeconomicis aliarum con-[291]tinentur; rationes oeconomicae nationum adeo inter se gradatim cohaerescunt, ut ex singulis simul iunctis quaedam quasi ordinatio rerum oeconomicarum totius orbis exsistat; denique progressus socialis, ordo, securitas ac tranquillitas cuiusvis civitatis necessario cum ceterarum conectuntur.

Hisce positis, patet, singulas civitates, separatim a reliquis, suis utilitatibus congruenter consulere, seseque, ut oportet, perficere prorsus non posse. Prosperitas enim ac processus alicuius

civitatis iam omnium aliarum prosperitatem ac progressum partim consequitur, partim efficit.

Humanae unitatem consortionis nulla delebit aetas, cum ex hominibus eadem constet, naturalem dignitatem aequo iure participantibus. Hac de causa flagitabit semper necessitas, ex ipsa hominis natura orta, ut convenienter bono universali studeatur, quod scilicet cunctae hominum familiae interest.

Praeteritis temporibus rerum publicarum rectores visi sunt satis posse bono communi universali consulere; qui quidem ad id contendebant sive per suae nationis legatos, sive per conventus et colloquia hominum in civitate praestantissimorum, sive per pacta et conventa: viis nempe instrumentisque adhibitis, quae vel iure naturali, vel iure gentium, vel iure omnibus nationibus communi describebantur.

Nostris vero diebus mutuae civitatum consuetudines magnas habuerunt mutationes Ex altera namque parte bonum omnium gentium commune quaestiones proponit summae gravitatis, arduas et quam primum solvendas, quod praesertim attinet ad totius orbis securitatem pacemque tuendam; ex altera, singularum nationum moderatores, utpote qui inter se eodem sint iure, quantumvis conventus studiaque multiplicent ad aptiora iuris instrumenta reperienda, id tamen satis non assequuntur; non quo sincera voluntate et alacritate ipsi careant, sed quia ipsorum auctoritas idonea caret potestate.

In hodiernis igitur humanae societatis adiunctis, tum rerum [292]publicarum constitutio ac forma, tum vis, qua in universis terrarum orbis nationibus pollet publica auctoritas, bono omnium populorum communi provehendo sunt impares habendae.

Iamvero, si diligenter perpendantur hinc intima boni communis ratio, illinc publicae auctoritatis natura atque perfunctio, nemo est quin videat inter utramque rem necessariam intercedere convenientiam. Etenim moralis ordo, quemadmodum publicam auctoritatem postulat ad bonum commune in civili societate promovendum, similiter requirit, ut eadem auctoritas id reapse efficere possit. Ex quo fit, ut civilia instituta — in quibus publica auctoritas vertitur, operatur suumque finem consequitur — tali forma ac tali efficacitate sint prae-

dita, ut ad commune bonum conducere valeant viis ac rationibus, quae variis rerum momentis apte respondeant.

Cum autem hodie commune omnium gentium bonum quaestiones proponat, omnes contingentes populos; cumque huiusmodi quaestiones nonnisi publica quaedam auctoritas explicare possit, cuius et potestas, et forma, et instrumenta aequa sint amplitudine, cuiusque actio tam late pateat quantum terrarum orbis; tum exinde sequitur, ut, ipso morali ordine cogente, publica quaedam generalis auctoritas constituenda sit.

Haec autem generalis auctoritas, cuius imperium ubique terrarum vim habeat, idoneisque instrumentis ad commune bonum universale conducat, omnium utique populorum consensione condenda est, non vero vi imponenda. Quod ex eo nascitur, quod, cum huiusmodi auctoritas efficaciter munere suo perfungi debeat, idcirco aequabilis in omnes, a studio partium prorsus aliena, atque ad commune omnium gentium bonum intenta sit oportet. Nam si a potentioribus nationibus haec universalis auctoritas vi imponeretur, timendum sane esset, ne ea vel paucorum commodis serviret, vel ab aliqua staret natione; atque propterea ipsius actionis vis et efficacia in discrimine versaretur. [293] Licet enim nationes valde inter se discrepent bonorum externorum incremento armorumque apparatu, tamen summo studio tuentur iuris aequalitatem suaeque vivendi disciplinae praestantiam. Quare non immerito civitates aegre potestati subsunt, aut quae ipsis vi iniungatur, aut a qua condenda afuerint, aut quam sua sponte non sint amplexae.

Ut de singularum civitatum communi bono, ita de generalibus omnium civitatum utilitatibus iudicari non potest, nisi ratione habita humanae personae; quapropter publica universalisque auctoritas eo maxime spectare debet, ut humanae personae iura agnoscantur, in debito habeantur honore, innoxia serventur, in re augeantur; quod efficere potest vel ipsa per se, si res ferat, vel in universo terrarum orbe rerum condicionibus institutis, quibus iuvantibus singularum civitatum principes sua possint commodius munera sustinere.

Ad haec, sicut in singulis civitatibus rationes, quae publicae auctoritati sunt cum civibus, familiis, interpositisque societatibus regi ac temperari opus est subsidiarii officii principio: eodem aequum est necessitudines componi quibus publica auctoritas universalis cum publicis auctoritatibus singularum nationum continetur. Nempe proprium huius auctoritatis universalis est quaestiones perpendere ac dirimere, quae boni communis universalisque causa exsistant, et vel res oeconomicas, sociales, politicas attingant, vel ingenii cultum; quaestiones, dicimus, quae cum summae sint gravitatis, latissime pateant, atque acriter urgeant, difficiliores sunt habendae quam ut a moderatoribus singularum civitatum feliciter expediantur.

Scilicet eiusdem auctoritatis universalis non est neque coercere neque ad se revocare acta, quae sunt publicae potestatis propria aliarum civitatum. Ex contrario ea contendat opus est, ut in toto terarum orbe eiusmodi rerum status condatur, in quo non solum publica cuiusque nationis potestas, sed [294]etiam singuli homines et interpositi coetus possint tutius sua munera obire, sua praestare officia, sua iura vindicare. [64]

Ut sciunt omnes, die XXVI mensis Iunii anno MDCCCCXLV conditum est Foederatarum Nationum Consilium — compendiariis litteris O. N. U. distinctum — cui subinde adiecta sunt minora Consilia, ex membris constantia publica variarum nationum auctoritate nominatis, quibus magni momenti munere delata sunt, ubique terrarum in provinciis explenda, quae ad rem oeconomicam et socialem, ad ingenii cultum, ad educationem et ad publicam valetudinem pertinent. At Foederatarum Nationum Consilio id maxime propositum est, ut populorum pacem tueatur atque confirmet, utque inter eos amicitiae necessitudines iuvet ac faveat, in principiis sitas aequalitatis, mutuae observantiae ac multiplicis conspirationis in omnibus humanae industriae campis.

Cuius Consilii providentiae perspicuo est argumento *Professio Universalis iurium humanorum,* die x mensis Decembris anno MDCCCCXLVIII a Foederatarum Nationum Coetu gene-

---

[64] Cf. Pii XII *Allocutio* ad iuvenes ab Actione Catholica ex Italiae dioecesibus Romae coadunatos, habita die 12 mensis Septembris anno 1948, *A.A.S.* XL, p. 412.

rali rata habita. In cuius exordio Professionis asseveratur, illud potissimum populis ac nationibus universis esse expetendum, ut iura omnia libertatisque formae, in Professione descripta, reapse agnoscantur et innoxia serventur.

Nos sane non praeterit, quaedam Professionis huius capita minus probanda nonnullis visa esse; neque id immerito. Nihilominus Professionem eandem habendam esse censemus quendam quasi gradum atque aditum ad iuridicialem politicamque ordinationem constituendam omnium populorum, qui in mundo sunt. Siquidem ea universis prorsus hominibus sollemniter agnoscitur humanae dignitas personae, atque iura cuivis homini asseruntur veritatem libere exquirendi, honesta- [295] -tis sequendi normas, iustitiae officia usurpandi, vitam exigendi homine dignam, alia deinceps cum hisce coniuncta.

Illud igitur expetimus vehementer, ut Foederatarum Nationum Consilium magis atque magis valeat formam atque idonea instrumenta sua ad munerum suorum amplitudinem nobilitatemque accommodare. Utinam quam primum tempus adveniat, quo Consilium hoc humanae personae iura efficienter tueri possit: iura dicimus, quae, cum ab humanae personae dignitate proxime oriantur, hanc ob causam universalia, inviolabilia atque incommutabilia sunt; eo vel magis, quod, cum hodie homines in sua cuiusque natione publicae rei magis in dies participes sint, actuosiore usque studio res omnium populorum prosequuntur, atque plus plusque sibi sunt conscii, ad universam hominum familiam se, ut membra viva, pertinere.

V

Hoc loco filios Nostros iterum adhortamur, ut in partem rei publicae administrandae alacriter veniant, utque sociam navent operam ad totius humani generis et suae cuiusque civitatis commoda provehenda. Neque minus iidem, christiana luce collustrati caritateque ducti, contendant opus est, ut instituta sive ad res oeconomicas, sive ad res sociales, sive ad doctrinas civilemque cultum pertinentia adeo homines non impediant, ut etiam adiuvent ad se meliores faciendos, in ordine cum rerum naturalium, tum rerum, quae supra naturam sunt.

Tamen nihilo minus ad civilem cultum rectis normis christianisque principiis imbuendum, satis non est filios Nostros caelesti fidei lumine frui atque boni provehendi ardore permoveri; quin etiam requiritur, ut ipsius civilis cultus institutis se interserant efficacique actione eadem intus attingant.

Verum, cum praesens humanae civilisque vitae cultus maxime doctrinis et technicorum inventis conspicuus sit, nemo sane potest se publicis institutis insinuare, nisi sit scientia ac [296]doctrina peritus, sit ad technicorum artes idoneus, sit denique professionis suae exercendae expertus.

Quae tamen omnia nullo pacto sufficere existimanda sunt, ut cotidianae vitae necessitudines ad humaniorem usum conformentur; qui utique veritate innitatur necesse est, iustitia temperetur, vim suam a mutua hominum caritate capiat, libertatis consuetudinem teneat.

Ad quorum consiliorum effectum ut re vera homines perveniant, iisdem diligentissime elaborandum est, ut primum in huius vitae rebus efficiendis leges servent, uniuscuiusque rei proprias, normasque retineant, uniuscuiusque naturae convenientes; ut deinde suas ipsorum actiones ad morum praecepta conforment, atque idcirco ita se gerant, perinde ac si vel ius suum exerceant vel officium praestent. Quin et illud ratio flagitat, ut homines quasi Dei providis consiliis mandatisque, ad nostram salutem spectantibus, obtemperantes, animique conscientiam non praetermittentes, ita in vitae actione se habeant, ut res ad scientias, ad technicorum artes, atque ad professiones suas attinentes, cum praecipuis animi bonis omnino coniungant.

Est hoc etiam in confesso, in civitatibus nempe, christiana doctrina antiquitus excultis, civilia instituta in praesenti florere quidem scientiarum artiumque progressionibus, et instrumentis abundare ad quaelibet proposita assequenda idoneis, sed saepe christianis veluti incitamentis et afflatu tenuiter imbui.

Quomodo autem id fieri potuerit iure merito quaeritur, cum ad illiusmodi leges instituendas operam haud exiguam contulerint et conferre pergant, qui christianum profiteantur nomen ac re vera vitam suam saltem ex parte ad evangelicas normas conforment. Cuius rei causam ex eo proficisci putamus,

quod ipsorum agendi ratio cum sua fide non cohaereat. Par ergo est ut mentis animique unitas ita in iis reficiatur, ut in eorum actionibus fidei lumen amorisque vis simul dominentur. [297]

Quod in christifidelibus religiosa fides ab agendi ratione saepe saepius dissidet, id ex hoc etiam oriri censemus, quod iidem christianis moribus christianaeque doctrinae institutione haud satis sunt exculti. Contingit enim nimium saepe plurimisque locis, ut non aeque religiosis rebus cognoscendis atque externis iidem operam dent, atque, cum studia scientiarum ad summum perducant, circa vero religiosam institutionem, elementa communiter non excedant. Cogit igitur necessitas, ut adulescentium institutio sit plena, sit continua, sit talibus modis tradita ut religiosarum rerum cultus animique probitas aequis passibus procedant una cum scientiarum cognitione et cum cotidie progredientibus technicorum artibus. Praeterea adulescentes instituantur oportet ad sua cuiusque munera apte sustenenda.[65]

Sed tamen hac in re opportune monere iuvat, quantopere sit arduum satis recte intellegere quid re ipsa inter humanos eventus et iustitiae rationes intersit, hoc est probe circumscribere, quibus gradibus quibusve formis principia doctrinae et monita sint ad praesentem humani convictus statum componenda.

Atque eo difficilius est gradus et formas huius generis definire, quo aetas haec nostra, in qua quisque debet operam suam ad commune bonum universale ponere, celeriore agendi impetu incitatur. Quam ob causam, cum cotidie videndum sit quemadmodum res sociales ad iustitiae rationes sint congruentius accommodandae, tum vero est cur filii Nostri non opinentur, se cessatione posse consistere, et in habito acquiescere itinere.

Immo enimvero omnes homines decet iudicare ea, quae ad hoc usque tempus a se facta sint, non esse ad necessitatem satis, atque adeo sibi esse in dies maiora et aptiora incepta suscipienda, quod attinet ad societates bonis gignendis, ad corporatorum hominum collegia, ad coetus civium artes profiten-

---

65 Cf. Ioannis XXIII Litt. Encycl. *Mater et Magistra*, *A.A.S.* LIII, 1961, p. 454.

[298] -tium, ad publicas rationes civium securitati procurandae, ad instituta ingenii cultui provehendo, ad iuris disciplinam, ad rei publicae formam, ad valetudinis auxilia, ad exercitationes ludicras, postremo ad huius generis cetera. Haec namque omnia aetas nostra desiderat, qua homines, post individua corpora inventa, caelique spatia perrupta, vias rimantur novas ad infinita prope spectantes.

Quae ad hunc locum principia in medio posuimus, tum ex ipsa rerum natura, tum persaepe ex ordine iurium naturalium initium capiunt. Qua de re in huiusmodi principiis efficiendis contingit crebro, ut catholici homines operam multimodis socient vel cum christianis ab hac Apostolica Sede seiunctis, vel cum hominibus christianae quidem fidei omnino expertibus, sed rationis participibus et naturali morum integritate ornatis. *Quod cum evenit, ii qui catholicum profitentur nomen, maximopere prospiciant, ut sibimetipsis semper constent, neve ad ea media consilia descendant, e quibus aut religionis aut morum integritas aliquid detrimenti capiat. Pariter tamen se tales praebeant, qui et aliorum sententiam aequa perpendant benignitate, et omnia ad utilitates suas non referant, et parati sint ad ea cum fide coniunctisque viribus efficienda, quae vel suapte natura sint bona vel ad bonum conducibilia.* [66]

Omnino errores ab iis qui opinione labuntur semper distinguere aequum est, quamvis de hominibus agatur, qui aut errore veritatis, aut impari rerum cognitione capti sint, vel ad sacra, vel ad optimam vitae actionem attinentium. Nam homo ad errorem lapsus iam non humanitate instructus esse desinit, neque suam umquam personae dignitatem amittit, cuius nempe ratio est semper habenda. Praeterea in hominis natura numquam facultas perit et refragandi erroribus, et viam ad veritatem quaerendi. Neque umquam hac in re providentissimi Dei auxilia hominem deficiunt. Ex quo fieri potest, ut, si quis hodie [299]vel fidei perspicuitate egeat, vel in falsas discesserit sententias, possit postmodum, Dei collustratus lumine, veritatem amplecti. Etenim si catholici homines, rerum externarum causa, cum hominibus consuetudinem iungant, qui vel nullo modo

---

[66] *Ibid.*, p. 456.

vel non recte in Christum credant, quia in errore versantur, tum vero illi sive occasionem sive incitamentum his dare possunt, ut ad veritatem traducantur.

Inde deinceps par omnino est, a falsis philosophorum placitis de natura, de origine, de fine mundi et hominis plane incepta distinguere, quae sive res oeconomicas et sociales, sive ingenii cultum, sive civitatis temperationem contingunt, etiamsi incepta hoc genus ab illis placitis originem et incitamentum ducant; quoniam, dum formula disciplinae, postquam definite descripta est, iam non mutatur, incepta illa utpote quae in mutabilibus rerum condicionibus versentur, his non possunt quin sint admodum sane obnoxia. De reliquo quis eat infitias, in hisce inceptis, quatenus videlicet cum rectae rationis praeceptis congruant, et iustas hominis appetitiones referant, posse aliquid boni et probandi inesse?

Has ob causas cadere aliquando potest, ut quae congressiones de rerum usu antehac ad nullam partem utiles visae sint, nunc vero fructuosae aut iam re vera sint, aut futurae prospiciantur. Sed diiudicare utrum eo perventum sit necne, praetereaque statuere quibus modis quibusve gradibus sint coniunctim quaerendae veri nominis utilitates in regione vel rerum oeconomicarum et socialium, vel doctrinarum vel publicae administrationis, haec omnia una docere potest prudentia, virtutum cunctarum moderatrix, quibus cum singulorum, tum consociatorum hominum vita regitur. Quare si res catholicorum hominum agitur, de huius exempli causis decernere ad eos viros potissimum pertinet, qui in civium communitate inque harum rerum provincia primas agunt; dummodo tamen praeterquam principia iuris naturalis servent, doctrinae etiam de rebus socialibus, quam tradit Ecclesia, obsequantur, [300] auctoritatumque ecclesiasticarum monitis pareant. Neminem enim praetereat oportet, Ecclesiae ius itemque officium esse, non solum fidei morumque doctrinam tutari, sed etiam auctoritatem suam apud filios suos in regione rerum externarum interponere, cum diidicare opus est quomodo doctrina eadem sit ad effectum adducenda. [67]

---

[67] *Ibid.*, p. 456; cf. Leonis XIII Epist. Encycl. *Immortale Dei, Acta Leonis XIII*, V, 1885, p. 123; Pii XI Litt. Encycl. *Ubi Arcano*, A.A.S. XIV, 1922, p. 698;

Re ipsa non desunt qui, utpote magnitudine animi ornati, cum sibi rerum adiuncta occurrant vel parum vel nullo modo cum iustitiae rationibus convenientia, tum et omnia instaurandi studio flagrent, et ad id tali ferantur impetu, qui rerum publicarum quaedam quasi conversio videatur.

Quibus illud esse in promptu velimus, ex naturae necessitate omnia crescere gradatim, atque idcirco in humanis institutis nihil posse ad melius perduci, nisi pedetemptim ab interiore parte agatur. Quod idem Decessor Noster fel. rec. Pius XII monet his verbis usurpatis: *Iam non in veteris disciplinae perturbatione, sed in bene constituta rerum progressione salus atque iustitia sitae sunt. Etenim animi effrenatio omnia semper destruxit, nihil aedificavit: cupiditates incendit, numquam sedavit. Ea denique, cum nonnisi odia ruinasque serat, tantum abest ut altercatores inter se conciliet, ut magis homines politicasque factiones cogat supra parietinas, discordia partas, pristinum opus summo labore restituere.*[68]

Cum gravissimis igitur magnanimorum virorum muneribus illud maxime coniungi putandum est, ut, veritate, iustitia, caritate, libertate magistris ac ducibus, novas iidem necessitudinum rationes in hominum societate constituant: hoc est tum singulorum civium inter sese; deinde inter cives et civitates [301] suas; tum civitatum inter se; tum denique hinc inter singulares homines, familias, interposita corpora, singulas civitates, illinc universorum hominum communitatem. Quod profecto munus nemo praeclarissimum non censuerit, quippe quo vera pax, iuxta ordinem a Deo statutum, coalescere possit.

Ad hos ergo viros, nimis certe pro necessitate paucos, sed de hominum consortione mirifice meritos, dignum est a Nobis pertinere publicam laudem, simul invitationem ad urgendum propositum salutiferum. At per idem tempus in spem inducimur, fore ut ad hos viros alii multi, praesertim e christifidelibus, officii conscientia et caritate incitantibus, accedant. Qui-

---

et Pii XII *Allocutio* ad Delegatas Unionis Internationalis Sodalitatum mulierum catholicarum ob communem Conventum Romae coadunatas, habita die 11 mensis Septembris anno 1947, *A.A.S.* XXXIX, 1947, p. 486.

[68] Cf. *Allocutio* ad opifices ex Italiae dioecesibus Romae coadunatos habita in festo Pentecostes, die 13 mensis Iunii anno 1943, *A.A.S.* XXXV, 1943, p. 175.

cumque enim Christo nomen dederunt, eos admodum decet in hac hominum congregatione, et lucis veluti scintillas, et amoris quasi alimenta, et totius tamquam fermentum multitudinis fieri; quod eo magis eveniet, quo cuiusque animus artius cum Deo coniungetur.

Nam nulla sane pax, in hominum universitate insidet, nisi in uniuscuiusque hominis animo ea insederit: nisi videlicet quisque in semetipso ordinem servaverit, quem Deus servari iussit. Qua de re ita S. Augustinus hominem rogat: *Vult autem mens tua idonea esse vincere libidines tuas? Subdatur maiori et vincet inferiorem: et erit pax in te: vera, certa, ordinatissima. Qui est ordo pacis huius? Deus imperat menti: mens carni: nihil ordinatius.* [69]

Nimirum igitur quae hactenus de quaestionibus docuimus, hominum societatem tantopere in praesentia sollicitantibus, cumque humanae communitatis profectibus quam maxime coniunctis, ea utique in animum Nostrum acerrima illa desideratio iniecit, qua omnes homines flagrare constat, quotquot bona voluntate ornantur: pacem nempe hisce in terris confirmari.

Quippe qui — licet muneri impares — eius vicaria potestate [302] fungamur, quem nuntius ille, praesagientis animi divinatione, *Principem pacis appellavit*, [70] Nostrarum esse partium ducimus cogitationes, curas, viresque Nostras huic communi omnium bono provehendo dicare. Attamen pax inane verbum est, nisi in ea rerum compositione vertitur, quam omni quidem spe commoti Nostris hisce Litteris Encyclicis quasi primis lineis adumbravimus: compositionem dicimus in veritate positam, ad iustitiae praecepta constitutam, caritate altam et expletam, libertate postremo auspice effectam.

Quae quidem res tam magnifica tamque excelsa est existimanda, ut eam homo, etsi bona laudeque digna voluntate praeditus, si suis dumtaxat viribus elaboret, ad exitum ullo modo perducere nequeat. Scilicet ut hominum societas regnum Dei quanta maxima potest similitudine referat, ipsius caelestis Numinis auxilio vehementer est opus.

---

[69] *Miscellanea Augustiniana...* S. Augustini *Sermones post Maurinos reperti*, Roma, 1930, p. 633.

[70] Cf. Is. 9, 6.

Rerum igitur ordo ipse poscit, ut per sacros hos dies, supplices illi admoveamus preces, qui suis acerbissimis cruciatibus suaque morte non modo peccata diluit, fontem et caput discidiorum, miseriarum, inaequalitatum, verum etiam suo profuso sanguine hominum genus cum caelesti Patre suo in gratiam reduxit, pacis muneribus impertitis: *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum. ... Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, et pacem iis qui prope.*[71]

Atque in sacris horum dierum ritibus idem resonat nuntius: *Surgens Iesus Dominus Noster, stans in medio discipulorum suorum dixit*: Pax vobis, alleluia: *gavisi sunt discipuli viso Domino.*[72] Itaque pacem nobis Christus attulit, pacem reliquit: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis*: *non quomodo mundus dat, ego do vobis.*[73]

Hanc ergo pacem a divino Redemptore nobis allatam, ab [303] ipso summis precibus petamus. Abstergeat ille ab hominum animis quidquid pacem labefactare potest, omnesque in veritatis, iustitiae fraternaeque caritatis testes fingat. Suo praeterea lumine eorum qui populis praesunt mentes collustret, ut una cum dignis prosperitatibus, civibus pulcherrimum pacis donum tutum praestent. Ad ultimum, omnium hominum voluntates Christus incendat ad repagula perfringenda, quibus alii distineantur ab aliis, ad caritatis mutuae confirmanda vincula, ad alios intellegendos, ad ignoscendum denique iis qui iniuriam intulerint. Ita nimirum ut, eo auctore et auspice, populi omnes inter se fraterno more complectantur, in iisque semper floreat semperque dominetur optatissima pax.

Extremum id ominantes, Venerabiles Fratres, ut eiusmodi pax ad greges prorepat vobis commissos, per commodum maxime tenuissimorum hominum, qui peculiari egeant adiumento et tutela, Apostolicam Benedictionem vobismetipsis, sacerdotibus ex utroque clero, religiosis viris virginibusque Deo devo-

---

[71] *Eph.* 2, 14-17.
[72] Resp. ad Mat., in feria VI infra oct. Paschae.
[73] Io. 14, 27.

tis, et christifidelibus omnibus, sed iis nominatim, qui Nostris hisce hortationibus magno animo parebunt, peramanter in Domino impertimus. Universis vero bonae voluntatis hominibus, ad quos etiam hae Litterae Nostrae Encyclicae pertinent, salutem et prosperitatem a summo Deo imploramus.

Datum Romae, apud S. Petrum, in Cena D. N. I. C., die XI mensis Aprilis anno MDCCCCLXIII, Pontificatus Nostri quinto.

IOANNES PP. XXIII

(*A.A.S.*, 1963, v. 55, pp. 257-304)

ANNOTAZIONI

Sommario

A - *Premessa*: La *Pacem in terris* e la *Mater et Magistra.*

B - *Introduzione*
1 - L'esistenza di un ordine.
2 - L'ordine morale.
3 - L'ordine eterno voluto da Dio.

C - *Individuo e società*
1 - Il fondamento della convivenza umana.
2 - Il fatto sociale.
3 - I diritti del cittadino.
4 - I doveri del cittadino.
5 - Diritti di libertà e diritti di solidarietà.
6 - I princìpi dell'ordine sociale.

D - *L'autorità civile*
1 - Essenza e origine dell'autorità
2 - Il fine dell'autorità, cioè il bene comune
3 - L'esercizio dell'autorità (le garanzie del cittadino).

E - *L'ordine internazionale*
1 - Rapporto fra la III e la IV parte dell'Enciclica.
2 - I rapporti fra Stati.
3 - nella verità: pari dignità di tutti gli Stati;
4 - nella giustizia: il problema delle minoranze;
5 - nella carità: a) solidarietà internazionale;
b) il problema dei profughi;
c) il problema della guerra;
6 - nella libertà: il neocolonialismo.
7 - La società internazionale.
8 - L'autorità internazionale.
9 - La funzione dell'ONU.

F - *La realizzazione dell'ordine sociale*
1 - Il compito dei cattolici.
2 - La collaborazione per edificare la pace.
3 - Sintesi conclusiva.

A) PREMESSA: LA « PACEM IN TERRIS » E LA « MATER ET MAGISTRA ».

Il documento, di cui ci accingiamo a parlare, non è di facile lettura. Potrebbe a prima vista sembrare il contrario: non esiste, crediamo, enciclica sociale più piana nella esposizione, meno ridondante di immagini, di frasi, di periodi non direttamente mi-

ranti allo scopo. Ma tanto è ingannevole la semplicità del discorso, che i più svariati occasionali commentatori ne han tratto le conclusioni più disparate. Noi siamo convinti che solo una lunga premessa possa metterci in grado di ricavare l'insegnamento e la portata integrale del documento [1].

La domanda, da cui dobbiamo partire, è questa: quale posto occupa, nella dottrina sociale cristiana, il tema, il contenuto del documento? La domanda si presenta più chiara se si istituisce il confronto fra esso e la *Mater et Magistra*. Seguendo numerosi commentatori [2], la dottrina sociale della Chiesa ha per oggetto primario la soluzione della questione sociale; la quale essendo viceversa una questione economica, la dottrina sociale cristiana dovrebbe occuparsi principalmente di problemi economici. Nel qual caso la *Mater et Magistra* sarebbe da considerarsi una vera enciclica sociale, mentre la *Pacem in terris* sarebbe un documento di alto valore morale, nascente da una particolare situazione internazionale: un invito alla fraternità e alla comprensione, in certo modo non direttamente appartenente alla così detta dottrina sociale cristiana. Non deve far meraviglia l'apparente stranezza del discorso, né si deve credere che si voglia forzare la posizione di alcuni autori: basta pensare a quanti - e con quanta insistenza - parlano della *Rerum novarum* come dell'atto di nascita della dottrina sociale cristiana, dimenticando almeno le encicliche *Diuturnum*, *Immortale Dei*, *Libertas*, *Arcanum*, tutte di Leone XIII e tutte precedenti, cronologicamente e logicamente, la *Rerum novarum*.

Noi non ssiamo di codesta opinione. E' pur vero che tale sembra essere anche l'opinione della *Mater et Magistra:* « Quandoquidem idem decessor noster f. m. Leo XIII alia ediderat acta, quibus ad hoc quemadmodum patefecerat viam, cuius mentionem novimus. Sed his tamen litteris ita primum principia deducendo componuntur, unumque sub aspectum veluti subiciuntur res in posterum gerendae, ut easdem si rerum oeconomicarum et socialium rationes specte-

---

1 Non sono molti i commenti significativi finora pubblicati. Noi abbiamo potuto tenere, almeno parzialmente, conto di *Friedensenzyklika Papst Johannes' XXIII, Pacem in terris*, con introduzione e commento di A. F. Utz, Herder, Freiburg/Schweiz, 1963, e di *Jean XXIII. Encyclique Pacem in Terris, commentaire et index analytique par L'Action Populaire*, Paris, Spes, 1963, ambedue importanti pur nella loro inevitabile brevità. Ottimi pure, per l'inquadratura generale del documento, i due brevi scritti di E. Balducci e G. La Pira, nella edizione di « *Quaderni di Humanitas* », Morcelliana, Brescia, 1963.

2 P. es. Calvez-Perrin: *Eglise et société économique*, Paris 1958; G. Villain: *L'enseignement social de l'Eglise*, Paris 1953, e molti italiani.

mus, catholicae doctrinae quasi summam habere non immerito existimemus » (M. M. n. 15.) Ma il n. seguente specifica chiaramente che l'espressione « rerum oeconomicarum et socialium » va presa come equivalente di questione sociale: « Etenim dum non verebantur quidam, socialem quaestionem spectantes, Ecclesiam incusare... » (M. M. n° 16). Mentre invece al n° 7 viene indicato lo scopo della *Rerum Novarum:* « praecepta traditurus, quibus quaestio dissolveretur de opificum conditione ad christianae doctrinae normas instauranda », e viene indicato come un caso particolare della « socialis huius doctrinae pariterque actionis, quam catholica Ecclesia saeculis volventibus explicavit ». E perciò una più corretta definizione di dottrina sociale cristiana è da dedursi dalla sezione della « Mater et Magistra » a questo problema espressamente dedicata (nn. 217 sgg.). Ivi troviamo una condensata definizione: « Quam catholica Ecclesia doctrinam tradit et pronuntiat de hominum convictu ac societate » (218), che viene illustrata col brano precedente, dedicato all'errore di coloro che vogliono, « summo Deo posthabito », « rerum terrestris huius vitae firmum utilemque ordinem statuere ». Complesso di norme dunque che regolano la convivenza e la società umana: ma riteniamo che « convictu ac societate » sia un'endiadi, indicante una convivenza non solo di fatto, fra uomini che per caso vivono uno accanto all'altro, bensì regolata da opportune norme con una comune finalità; talché la traduzione esatta potrebbe essere « il modo ordinato di convivere » o qualcosa di simile. La traduzione ufficiale dell'Osservatore Romano reca semplicemente « convivenza », dato che in italiano il termine è già indicativo di un ordine; ci sembra invece che la portata definitoria del testo sia sfuggita sia alla traduzione curata dall'Episcopato tedesco (Soziallehre)[3], sia a quella a cura de l'*Action Populaire (Spes,* Paris 1962, p. 103) che reca come la precedente « la doctrine sociale ». In questi due casi i traduttori hanno correttamente interpretato il testo per il lettore comune, ma si sono preclusi la possibilità di sfruttarlo a fondo per l'arduo problema di definire univocamente il termine dottrina sociale cristana. Comunque ci sembra indubbio e inevitabile che nella *Mater et Magistra* il termine in questione voglia significare - pur con qualche oscillazione in senso economico - il complesso delle regole, che nella concezione cristiana dell'uomo presiedono alla regolamentazione della umana convivenza, al fine di costituire un « utilem et firmum ordinem ».

---

[3] Cfr. *Die Sozialenzyklika Papst Johannes' XXIII Mater et Magistra,* a cura del P. E. Welty, Herder 1962 p. 193.

Ne consegue che i temi fondamentali della *Mater et Magistra* altro non sono che un caso particolare di applicazione (e in specie alla questione sociale, cioè ai problemi economici) della dottrina sociale cristiana circa la sociale convivenza degli uomini, dottrina sociale che è poi il tema centrale della *Pacem in terris*. Onde ambedue i documenti sono da considerarsi encicliche sociali in senso stretto, con l'avvertenza che la seconda sta alla prima come il genere alla specie. Se però logicamente la *Pacem in terris* precede la *Mater et Magistra*, è conforme allo spirito di tutto il pontificato di Giovanni XXIII l'esser partito da problemi pratici, di immediato interesse per chiunque, per risalire poi ai princìpi teorici che delle soluzioni pratiche sono il postulato e la premessa. La stessa *Mater et Magistra* indica questa via come pedagogicamente efficace e raccomandata nell'insegnamento della dottrina sociale (MM n. 225).

Ma la *Mater et Magistra*, oltre che definire la dottrina sociale cristiana e con ciò - come meglio apparirà in seguito - aprire la via alla *Pacem in terris*, stabilisce anche due importantissime proposizioni: 1) la D. S. C. (così abbreviamo d'ora innanzi la locuzione « dottrina sociale cristiana ») fa parte della concezione cristiana della vita umana (n. 222) e quindi è parte integrante del patrimonio dottrinale della Chiesa; 2) lo è come disciplina a se stante, distinta e coordinata con le tradizionali discipline religiose (« ut disciplinae eidem magis ac magis studeatur magnopere cupimus... Optamus praeterea ut haec de re sociali disciplina in indicem addatur religiosarum materiarum... » MM n. 223).

Qui sorge un problema serio, e la cui soluzione permetterà importanti deduzioni: se la D. S. C. è — come appare da tutta la *Mater et Magistra* e da tutti gli autori cattolici — una scienza speculativo-pratica, una scienza deontologica, mirante a costituire una una prescrizione per il comportamento umano, sembrerebbe non potersi distinguere adeguatamente dalla teologia morale: e difatti si ode spesso dire che la D.S.C. altro non è che quella parte della morale che riguarda il comportamento sociale dell'uomo. Ma la *Mater et Magistra*, imponendone l'introduzione come disciplina a se stante nei programmi di studio dei seminari e delle associazioni cattoliche, non permette simile interpretazione. Senza poter qui entrare nei dettagli della discussione [4], noi riteniamo che l'uomo, es-

---

[4] Rinviamo al nostro « L'insegnamento sistematico della dottrina sociale cristiana e i suoi problemi » in Osservatore Romano del 1/2 - 1962, e nello stesso nostro senso alla voce « Katholische Soziallehre » dello *Staatslexikon* di Herder, coll. 914-915, Freiburg, 6ª ed. vol. IV 1959.

sendo capace e necessitato a vivere in società, è a questo anche obbligato [5]. E perciò all'uomo, o meglio saltem alla specie umana, incombe l'obbligo di darsi una struttura sociale [6]. Questo è l'oggetto formale della dottrina sociale: il comportamento dell'uomo in quanto legislatore [7]. Ed è a questo punto che entra in scena, e diviene comprensibile in tutta la sua portata, la *Pacem in terris*.

Se prendiamo per ora in esame la parte più esplicitamente dottrinale, cioè le prime quattro sezioni, — vedremo in seguito che anche la quinta ha un rilievo dottrinale di prim'ordine, benché dichiaratamente dedicata a considerazioni pastorali — ci accorgiamo subito che il vero contenuto del documento non è tanto la pace, intesa nel senso ovvio di assenza di guerra, quanto piuttosto i principii che regolano (o che dovrebbero regolare) la convivenza umana. Solo se la convivenza umana sarà fondata su retti principii, mirerà a realizzare un certo ordine, si avrà la pace. E' perciò inevitabile che, partendo da questa premessa, la *Pacem in terris* sia davvero la più chiara, concisa, esauriente sintesi di tutta la dottrina sociale cristiana. Noi oseremmo dire che essa non è una enciclica sociale, ma l'enciclica sociale per eccellenza. Pertanto lo studio del documento viene a coincidere esattamente con lo studio della parte essenziale, centrale, della D.S.C.

B - INTRODUZIONE

1 - *L'esistenza di un ordine*

La prima affermazione del documento è che esiste un ordine capace di mantenere la pace sulla terra: « Pacem in terris ... condi confirmarique non posse constat, nisi ordine, quem Deus constituit, sancte servato » (*A.A.S.*, 1963, p. 257). Tralasciando per il momento il fatto che l'ordine sia quello stabilito da Dio, limitiamoci per ora a constatare la netta affermazione che « pacem condi confirmarique posse constat, certo ordine servato ». E' questa una presa di posizio-

---

[5] « Die Menschen sind kraft ihrer Natur dazu bestimmt, befähigt und verpflichtet, in Gemeinschaft zu leben »: E. Welty » *Herders Sozialkatechismus* » p. 54, ed. 1959, Freiburg, Herder, vol. I.

[6] Gundlach, l. c., parla di « Aufgabe ».

[7] In senso lato; è da ritenere che l'obbligo si possa riferire non solo all'ordinamento giuridico in senso stretto, ma anche alla strutturazione delle società intermedie. La questione ci porterebbe lontano, e ne facciamo menzione solo per amor di completezza e per indicar posibili vie ad altri e migliori studiosi di problemi sociali.

ne di primaria importanza. E' in fondo una dichiarazione di ottimismo che dottrinalmente nega nella loro radice tutte le dottrine politiche e sociali che traggono origine dalla impostazione di Hobbes: per lui « homo homini vi naturae suae est lupus », e senza una suprema autorità che tenga i sudditi in rispetto, l'uomo vive perennemente in stato di guerra: « Hereby it is manifest, that during the time men live without a common power to keep them all in awe, they are in that condition wich is called war; and such a war, as is of every man, aginst every man »[8]. L'esistenza di un ordine capace di mantenere la pace, che non sia la pura forza del sovrano, comporta anche la negazione in radice di tutti i contrattualismi liberali moderni. Tali dottrine infatti, come quella di Hobbes da cui sono nate, sostengono in generale che lo stato naturale degli umani è stato di rivalità e non di collaborazione. Mentre però Hobbes ritiene questo stato di cose superabile solo col ricorso a un dominio assoluto, i liberali ritengono che lo strumento della pace, cioè della convivenza ordinata, sia nel contratto, in un patto sociale, cioè, in cui sia libero ed arbitrario e il contrarre stesso e il suo contenuto. Non *esiste* perciò un ordine di pace, ma l'uomo lo crea volta per volta come crede meglio (o come meglio gli riesce). Non è però difficile vedere come su questa strada si debba *necessariamente* finire in posizioni simili a quelle hobbesiane. Difatti, una volta fissato un contenuto del contratto, un certo ordinamento giuridico, la parte dei cittadini che non è d'accordo vedrà la legge come una semplice imposizione esercitata con la forza: né infatti il contenuto della legge ha capacità di presentarsi come valore assoluto, né l'obbedienza a una legge sgradita può imporsi come un dovere morale, dal momento che di natura sua l'uomo non è tenuto a vivere in società.

Ne consegue che *in ogni caso* la rinuncia a un ordine sociale, che si presenti come un valore comune, dà luogo a una convivenza basata su la forza. Se si vuole una convivenza altrimenti fondata, occorre poter ricorrere a un ordine che sia di natura sua comune a tutti gli uomini, a un valore comune da porre a base della convivenza. Si vede così come l'ottimismo del grande Pontefice Giovanni XXIII non fosse per nulla affatto una semplice dimensione del suo carattere, ma fosse insieme una implicita affermazione dottrinale, con una forte carica polemica.

---

8 T. Hobbes: *Leviathan* capo 13; v. anche la prima parte del capo 14; ed. Blackwell, Oxford 1960, p. 82 sgg.

2 - *L'ordine morale*

Ma la semplice esistenza di un ordine non è ancora né garanzia di pace, né sufficiente fondazione per una dottrina cristiana della convivenza. E' difatti concepibile un ordine che si svolga automaticamente, in base a leggi naturali di tipo deterministico. Un ordine che l'uomo non è tenuto a realizzare, ma in cui si trova ineluttabilmente immerso. Il breve cenno al riguardo, che troviamo nella introduzione (p. 257-8), ha anch'esso una sua nascosta carica polemica. Esso è diretto contro ogni dottrina sociale che si presenti come pura sociologia, cioè come scienza empirico-descrittiva e non come una deontologia. Noi riteniamo che, nonostante alcune apparenze e certe oscillazioni del pensiero di Marx, tale sia essenzialmente la dottrina sociale marxista, in quanto si ancori al materialismo dialettico [9]. Ad essa si affiancano molte delle correnti liberali, fin dalla loro origine illuministica e fisiocratica, e in specie dopo la loro elaborazione evoluzionistica del secolo scorso. Per tutto questo arco dottrinale, che è base teorica di molte dottrine politiche contemporanee, e che ha per denominatore comune un sostanziale materialismo, non si vede come lo stesso termine « pace » possa aver significato veruno.

Se infatti si vuol rifuggire da ogni deontologia sociale, non si vede come possa darsi aspirazione a un ordine sociale migliore dell'attuale, e neppure come si possa concepire la qualifica di « migliore » o « peggiore » fra due ordini sociali qualsiasi. Per il marxismo come per il liberalismo evoluzionistico ogni sistema di rapporti sociali è unico e inqualificabile, superatore del precedente e creatore delle condizioni stesse del suo superamento. L'aspirazione alla pace, indubitabile sul piano fenomenologico, non è altro che la molla, lo strumento cieco presente nell'umanità, per muoverla a quella continua evoluzione che è la sua prima ed ultima ragion d'essere. Anzi, per il marxista puro, l'aspirazione a un ordine fenomenologicamente migliore è proprio il principio attivo della lotta di classe, del superamento « per saltum » dell'attuale struttura economico-sociale vigente. Non abbiamo dunque timore ad affermare che per la pura dottrina marxista la pace è l'illusione necessaria per creare quello stato di tensione e di disagio, quella specie di guerra in senso lato, attraverso il quale si realizza e si perpetua il deterministico svolgersi dialettico della società.

---

[9] Cfr. i nostri due articoli in proposito in « *Osservatore Romano* » del 1 e 2 agosto 1963.

In ogni caso, ogni dottrina sociale che rinunci a essere una deontologia, vuoi sul terreno marxista vuoi su quello liberale, rinuncia a priori a considerare la pace come un bene sperabile; non è più un ottimismo, ma un fatalismo. L'unico modo logico per poter parlare della pace è per converso l'accettazione di un ordine morale, di una dottrina sociale che al dato sociologico premetta il dato deontologico.

3 - *L'ordine eterno voluto da Dio*

Siamo così giunti a poter esprimere la condizione logica suprema per ogni dottrina sociale che voglia promuovere la pace: l'esistenza di un ordine sociale, di un sistema di rapporti fra individui e società, che abbia un valore universale e assoluto, e che l'uomo liberamente possa e debba realizzare. In una parola, l'ordine eterno voluto, manifestato e imposto all'uomo da Dio: « Attamen in intimo homine mundi Creator ordinem impressit, quem eius conscientia et patefacit et magnopere servari jubet » (p. 258). Non si vede come si possa concepire un simile ordine altrimenti che in una visione teologica. E perciò non si vede come possa una dottrina sociale essere dottrina di pace senza richiamarsi a Dio. Ed ecco che nella *Pacem in terris* la Chiesa cattolica presenta la sua dottrina sociale al mondo intero, a tutti gli uomini di buona volontà, come l'unica possibile soluzione al problema della pace. Noi crediamo fermamente, condividendo in pieno la visione di Giovanni XXIII, che la dottrina sociale cristiana — definita e intesa come sopra illustrato — abbia trovato la sua ora. L'anelito alla pace è oggi veramente universale: e nessuno è in grado di rispondere a questo appello se non la dottrina sociale cristiana. Non c'è pace senza Dio, e chi sinceramente, con buona volontà cerca la pace in un retto ordine sociale, è già sulla via di Dio (p. 269), è perciò ben spiegabile come l'enciclica assuma talvolta un tono palesemente apologetico. Vedremo a suo luogo come questa considerazione giochi una parte importante nella quinta sezione, dedicata all'aspetto pastorale.

C - INDIVIDUO E SOCIETA'

1 - *Il fondamento della convivenza umana*

Accennati così i motivi più ricchi di sviluppi della introduzione, ci troviamo di fronte alle prime due sezioni, una dedicata all'uomo vivente in società, l'altra in particolare alla società civile. Meglio

ancora, la prima dedicata al fatto sociale nella sua forma più generale, la seconda alla necessità e ai limiti della autorità politica nel compito di strutturare convenientemente la vita sociale.

L'inizio della prima parte stabilisce, come già l'introduzione aveva accennato, che la deontologia della convivenza umana va cercata « ubi Parens rerum omnium inscripsit, hoc est in hominis natura » e perciò « ipsum (hominem) per se iura et officia habere, a sua ipsius natura directe et una simul profluentia » (p. 259). E' così di scena, grande protagonista di tutto il documento, il diritto naturale. Né deve far meraviglia, dopo quanto si è osservato sopra. Un ordine eterno, qualificato nel senso già detto, è esattamente la legge naturale secondo la concezione cattolica [10].

A dire il vero, sembra che l'Enciclica inizi con una personalizzazione del diritto naturale, che all'affrettato lettore può sembrare venir fatto coincidere con i diritti dell'uomo. Difatto l'inizio della I sezione non è altro che una elencazione completa e minuziosa dei diritti della persona umana. Così si è dato il caso che alcuni commentatori liberali abbiano sostenuto che « finalmente la Chiesa si è accorta di quanto noi liberali predichiamo da 100 anni ». L'equivoco è tanto più facile, in quanto la *Mater et Magistra* non parla di diritto naturale, ma pone come supremo principio della dottrina sociale cristiana la dignità della persona umana (n. 219). L'espressione è ripresa con simile accentuazione nella *Pacem in terris*: « Porro in quovis humano convictu... illud principium pro fundamento ponendum est, omnem hominem personae induere proprietatem » (p. 259). Ora il fondare tutta la D.S.C. sulla dignità della persona umana è una frase che, staccata dal contesto, può veramente ingenerare gravi inesattezze, e far divenire il personalismo un vero e proprio individualismo [11]. Orbene, questa interpretazione dice esattamente il contrario di quello che vuol dire la *Pacem in terris*. « Nam quodvis praecipuum hominis jus vim auctoritatemque suam a naturali lege repetit, quae illud tribuit, et conveniens iniungit officium » (p. 264): espressione questa gravissima, anche se umil-

---

[10] Non possiamo qui ex professo trattare la salebrosa questione del diritto naturale. In campo specificamente cattolico segnaliamo di Fuchs: *Droit naturel: essai théologique*, Desclée 1960; ottimo in campo laico « *La dottrina del diritto naturale* » di E. Passerin d'Entreves, trad. it. 2° ed., Milano 1962, pur con alcune serie riserve.

[11] In questo errore sembra cadere W. Röpke, economista della scuola così detta del neo-capitalismo, in molte sue peraltro pregevoli opere; in specie nel suo commento alla *Mater et Magistra*, q. v. in edizioni di Scienze Sociali. Ottima messa a punto sull'equivoco in E. Welty, o. c. p. 193, nota 141.

mente insinuata, e che fa esatto riscontro ai concetti fondamentali di tutto il documento (e di tutta la D. S. C.) dichiarati nella introduzione.

Così che tutta l'elencazione dei diritti dell'uomo viene inquadrata, aperta e conchiusa, dal richiamo alla legge naturale, all'ordine eterno di Dio. Ciò equivale a dire che la D. S. C. rifiuta i diritti dell'uomo come fondamento ultimo dello « humani convictus », e che invece il fondamento ultimo è la legge naturale, da cui scaturiscono contemporaneamente e diritti e doveri. In questa luce assume la sua particolare significazione la cristiana dignità della persona umana, e viene a differenziarsi nettamente dalla dinità della persona umana di tipo liberale [12]. Tralasciando le fondamentali differenze di ordine filosofico e teologico, già note e che esulerebbero dal nostro compito attuale, limitiamoci a sottolinearne le differenze per quel che riguarda la concezione della convivenza umana.

Questo breve esame è tanto più necessario, in quanto oggigiorno è presente anche nel campo cattolico una certa qual tendenza a identificare la D.S.C. con la dottrina sociale liberale, e conseguentemente a equivocare sulla espressione « dignità della persona umana ». Le cause di questa equivocazione possono ricercarsi fra l'altro nella formazione scolastica e culturale di molti cattolici impegnati — sul piano dottrinale e su quello dell'azione — nella vita politica; nella insufficiente preparazione teologica dovuta in parte a insufficienti approfondimenti dottrinali della D. S. C.; ma sopratutto dalla necessità storica, presentatasi in alcuni paesi, di una lunga collaborazione politica con movimenti di ispirazione liberale per fare un fronte comune contro l'invadenza marxista.

A nostro modo di vedere, il nocciolo della questione sta in questo: se si vuol difendere la dignità e il primato della persona umana fuori dal quadro più ampio dell'ordine eterno di Dio; se si vuol lasciare aperta la porta a un umanesimo ateo; allora la convivenza ordinata non può presentarsi come un dovere, né essere ancorata a valori universali ed eterni. Perché mai l'uomo singolo *deve* limitarsi nella sua libertà dandosi un diritto oggettivo? Il diritto oggettivo, e con esso la struttura della società, sarà basato solo sulla convenienza — che può anche essere pratica necessità — di autolimitarsi; non sul *dovere* inerente alla persona umana di autolimitarsi di fronte agli altri. Questa radicale e sostanziale differenza, che poi in ultima analisi corrisponde al volere o meno porre Dio

---

12 Su questo problema cfr. il nostro *Diritto e diritti* in *O.R.* del 5/1 - 963.

a base della vita sociale, si traduce in tre differenze dottrinali che qualificano nettamente le dottrine sociali cristiana e liberale; differenze che vertono 1) sul fatto sociale, 2) sul concetto dei diritti dell'uomo, 3) sulla fondazione dei doveri dell'uomo.

2 - *Il fatto sociale*

Se il fatto sociale si basa e si deduce dai diritti dell'uomo, per l'uomo non si può parlare in genere del dovere di darsi una struttura sociale, a meno che l'esercizio del diritto non si presenti come un dovere; il che è da escludersi nella nostra ipotesi. Dal che segue subito che non si può parlare di naturale socialità dell'uomo, se non come constatazione empirica, valida solo nelle ipotesi in cui si avvera l'osservazione sociologica. L'individuo, così, agisce avendo per fine mediato e immediato solo se stesso e la propria arbitraria convenienza. Lo stabilire un sistema di rapporti obbligatorio fra sé e gli altri, l'autolimitarsi col patto sociale, è richiesto solo dalla individuale convenienza del singolo. Convenienza che può assumere l'aspetto di un positivo aiuto al conseguimento dei fini che il singolo arbitrariamente si pone, oppure l'aspetto di rinuncia a una certa zona di libertà — la minore possibile — per vedersi tutelata in cambio, giuridicamente e con la forza pubblica, una zona base di preminente interesse. In ogni caso l'individuo si assoggetta alla vita associata, e ai limiti, che ne conseguono, unicamente ed esclusivamente in vista del proprio interesse. Per esprimerci in termini forse crudi, ma certo non esagerati, la società liberale, basata esclusivamente sui diritti dell'uomo, non può avere altra origine che il desiderio di sfruttare (servirsi come mezzo degli) gli altri per i proprii fini o la paura di essere sfruttati dagli altri per i loro fini. O — che è equivalente — affermare la propria personalità e dignità individua finché non si trova un'altra personalità in grado di resistere [13].

Come appare chiaramente, del tutto diversa è la concezione sociale della D.S.C. che la *Pacem in terris* ripetutamente ricorda. Se è vero che il singolo non può costituire da solo tutte le condizioni necessarie o anche solo opportune per il perfezionamento della pro-

---

[13] Cfr. per questa impostazione, per questa specie di agonismo etico, G. Piovani: *Giusnaturalismo et etica moderna*, Bari, Laterza 1961, e le nostre osservazioni critiche: *L'etica moderna alla scoperta del diritto naturale* in Studium 1961, nº 10.

pria personalità (« omnino opus est, ut bene multa corpora seu collegia interiecta condantur, ad finem paria, ad quem homo singulus non potest tendere efficienter » p. 263), ogni individuo ha il dovere di cercare lo stabilimento di quelle condizioni a un tempo per sé e per gli altri (« ... ad officium, quo quisque obstringitur, in communes omnium utilitates promptam impendendi operam » p. 270). Questo è il senso vero e preciso della naturale socialità dell'uomo: che l'uomo non agisce secondo la sua natura, non agisce moralmente bene, e quindi non promuove il suo bene se non lavorando e collaborando con i suoi simili e per i suoi simili. Onde la vita associata non è qualcosa che « accedit » all'individuo e alla sua dignità, e che talora possa esser considerata un male minore; è invece qualcosa di intrinsecamente necessario all'individuo, e solo in essa l'individuo trova la piena affermazione della sua personalità, il suo sviluppo secondo la sua natura [14].

Ripetiamo, per concludere, che l'impostazione cristiana è legata inevitabilmente alla possibilità di concepire un dovere di vivere in società, un dovere di collaborazione fra tutti gli uomini; e che questo dovere richiede necessariamente l'ipotesi di un ordine eterno, del diritto naturale nel senso della migliore tradizione cattolica, infine di un Dio personale e trascendente. [14bis]

3 - *I diritti del cittadino*

Se i diritti dell'uomo sono un « primum » rispetto a tutta la struttura della società, se tutti i doveri nascono da essi, è chiaro che non si può concepire un dovere di esercitare questi diritti. Essi sono quindi da considerarsi diritti soggettivi in senso proprio; così, ad esempio, l'operaio ha il diritto alla vita, ma anche il diritto di lavorare a condizioni insufficienti al mantenimento della sua esistenza; i genitori hanno diritto alla educazione dei figli, ma hanno anche

---

[14] Da questa dottrina centralissima della D.S.C. deriva immediatamente e inoppugnabilmente la funzione sociale del lavoro. Si noterà anche come a questo punto possa inserirsi la disputa inter scholas fra la corrente così detta della « Ganzheit » e quella del « solidarismo »: una breve sintesi della questione può trovarsi in *Aggiornamenti sociali*, Milano 1962, n° 11, a proposito del principio di sussidiarietà. Cfr. per una più approfondita analisi: A. F. Utz: « *Sozialethik, Die Prinzipien der Gesellschaftslehre* », Heidelberg-Löwen, 1958, nel senso della « Ganzheit »; e « *Gesellschaftsordnung* » di Nell-Breuning Nürnberg, 1947, nel senso del solidarismo. E' ovvio che la divergenza si rifletta sulla interpretazione del principio di sussidiarietà.

[14bis] Ed è questa la principale riserva che muoviamo a Passerin D'Entrèves, o. c. pag. 169.

il diritto di disinteressarsene: un eventuale obbligo non potrebbe scaturire che dalla minaccia di sanzione da parte dell'ordinamento giuridico, e non verrebbe a costituire obbligo se non in quanto — pur violando la libertà dell'individuo — sia male minore rispetto alla mancanza assoluta di ordinamento giuridico. Ne segue immediatamente che ogni dottrina sociale basata esclusivamente sui diritti dell'uomo non può non trasformarsi in positivismo giuridico, e operare la completa separazione fra ordine giuridico e ordine morale. La quale attuatasi, resta preclusa ogni possibilità di una pace che non sia la pura paura della guerra.

Per la D.S.C. invece i diritti dell'uomo non sono diritti soggettivi in senso proprio: sono invece, almeno alcuni fondamentali, diritti indispensabili: « Quae hactenus commemoravimus jura, a natura profecta, in eodem homine cui competunt, cum totidem coniunguntur officiis; eaque jura et officia a lege naturae, qua vel tribuuntur vel imperantur, et originem, et alimentum, et firmissimam vim ducunt. Itaque, ut nonnullis utamur exemplis, hominis jus in vitam, cum illius cohaeret officio suae vitae conservandae... » (p. 264). Come si vede chiaramente, piuttosto che di diritti soggettivi si può parlare di complesso di diritti-doveri, la cui inviolabilità esiste anche per il loro soggetto: « Quae propterea, ut generalia et inviolabilia sunt, ita mancipari nullo modo possunt ». (p. 259). La irrinunciabilità dei diritti naturali nella D. S. C. è del resto una tesi più volte ripetuta. La *Rerum novarum* afferma l'indisponibilità di questi diritti con estrema chiarezza, applicando il principio a tre diverse questioni, la libertà e dignità della persona umana, il riposo quotidiano e festivo, il giusto salario.[15]

Risulta dunque chiaro che per la D. S. C. i doveri non nascono dai diritti, ma nascono insieme ad essi, come un unico complesso sistema di rapporti, che è parte della legge naturale, cioè in definitiva della legge eterna di Dio[16].

Viene qui spontaneo un suggerimento, che ci permettiamo di dare quasi fra parentesi. Questo complesso sistema di rapporti, è parte della legge naturale, dell'ordine deontologico voluto da Dio

---

[15] *Acta Leonis* XIII, pp. 124-131.

[16] P. 267, con pertinente citazione della S. Th. I II, qu. 19 a. 4: citazione che illumina, come già appare e come meglio apparirà in seguito, tutto il tessuto del documento. Una eccellente trattazione del problema dei diritti di libertà con riferimento a ciò che andiamo dicendo in questo e nel prossimo punto, ha compiuto G. Baschieri in Baschieri-Bianchi-Giannattasio: *La Costituzione Italiana*, Firenze 1949, pp. 46-80, a commento della sistematica della Costituzione Italiana in materia di diritti e doveri dei cittadini.

per le sue creature razionali, ma non coincide con essa. L'enciclica, seguendo la tradizione della scuola cattolica, usa ancora l'espressione 'lex naturalis' (l. c. p. 264). Noi proporremmo di usare il termine 'jus naturale', togliendogli il significato originario di 'facultas agendi', di diritto soggettivo, e indicando col plurale 'jura naturalia' i diritti naturali dell'uomo, disponibili o meno. Tale è l'uso che va generalizzandosi nelle lingue moderne: tedesco, francese e italiano hanno 'diritto naturale', 'droit naturel' e 'Naturrecht' con valore pressoché identico a 'lex naturalis' se usati al singolare, e a 'jura naturalia' se al plurale. L'inglese 'Natural law' è invece quasi esclusivamente indicante la 'lex naturalis', mentre per i diritti naturali si usa il termine appropriato 'right' (*bill of rights*). Così si avrebbero distinti univocamente i tre concetti: *lex naturalis*, che è tutto l'ordine eterno voluto da Dio e partecipato alla creatura razionale; *jus naturale*, che è quella parte della *lex naturalis* riguardante il dovere naturale di dare una struttura organica all'umana convivenza, ed è perciò la base del diritto positivo; *jura naturalia* (e *officia naturalia*) che sono i diritti (e i doveri) inerenti naturalmente al singolo solo per essere persona umana [17].

4. - *I doveri del cittadino.*

Se si vuol fare a meno del diritto naturale come fonte e di diritti e di doveri, allora i doveri dell'uomo vivente in società non potranno esser dedotti che dai suoi diritti. Non esisteranno doveri naturali, ma solo doveri imposti dal diritto positivo per la tutela della libertà essenziale dei singoli. Non è raro difatti udire ottimi cristiani ripetenti lo slogan liberale « la mia libertà finisce dove comincia la libertà degli altri ». Tale è la concezione adottata nella dichiarazione dei diritti francese del 1789: all'art. 2 si dichiara essere compito dello Stato, cioè del diritto positivo, la difesa dei diritti naturali e inalienabili dell'uomo, libertà, proprietà, sicurezza, resistenza all'oppressione. Nasce così quella concezione dello Stato carabiniere che, se è stata attenuata dal liberalismo contemporaneo, è pur sempre al fondo della sua concezione del potere politico. I doveri del cittadino si limiteranno al rispetto della altrui libertà. Non è concepibile infatti, in simile quadro mentale, un dovere di

---

[17] Cfr. nel nostro senso F. Klüber: *Grundlagen der Katholischen Gesellschaftslehre*, Osnabruck, 1960, pp. 33-34.

'fare' qualcosa perché anche gli altri possano conseguire i loro fini: l'unico dovere pensabile è quello di 'non fare' niente contro la libertà degli altri di conseguire il loro fine. Io ho diritto perciò che gli altri non mi impediscano di tentare il conseguimento dei miei fini, non ho diritto che gli altri mi aiutino nel suo effettivo conseguimento.

Del tutto opposto è il pensiero dell'Enciclica: conseguente con le già esposte enunciazioni circa il concetto di vita sociale proprio della DSC, l'Enciclica specifica chiaramente tre ordini di doveri « naturali »:

1. - Il dovere verso se stessi di esercitare i diritti: « itaque, ut nonnullis utamur exemplis, hominis jus in vitam cum illius cohaeret officio suae vitae conservandae; jus in dignum vitae genus cum officio decore vivendi; jus veritatem libere investigandi, cum officio veritatem altius latiusque in dies quaerendi » (p. 264).

Questo dovere però non ha rivelanza se non indiretta per la convivenza sociale.

2 - il dovere - di tipo, diciamo, liberale - di riconoscere e rispettare gli altrui diritti; cioè il dovere di non impedire gli altri nel libero conseguimento dei loro fini: « Quibus probatis, consequens est etiam, ut in hominum consortione unius hominis naturali cuidam juri officium aliorum hominum respondeat: officium videlicet jus illud agnoscendi et colendi » (p. 264).

3. - In più il dovere non solo di non impedire, ma di aiutare positivamente gli altri nel conseguimento dei loro fini: « Cum homines sint natura congregabiles, ii oportet alii cum aliis vivant, atque alii aliorum quaerant bonum » (p. 264). Il ragionamento è rigoroso, quando si prendano le mosse dalla cristiana concezione della società: la necessità della vita associata scaturisce dalla necessità di una collaborazione fra uomini per il conseguimento dei fini loro assegnati dalla natura e perciò da Dio. Così sussiste il dovere di collaborare, e non solo di non impedire gli altri nel conseguimento dei loro fini. Nasce così accanto al dovere di rispettare la libertà giuridica altrui, il dovere di promuovere la libertà reale altrui, vale a dire il pieno sviluppo della umana personalità in ogni associato. « Cuius rei, ut ponamus exemplum, non satis est homini ius in necessaria vitae tribuere, nisi pro viribus elaboremus, ut eidem quae ad victum pertinent satis suppetant » (p. 265).

E perciò il fine della società non sarà solo la tutela dei diritti naturali, della libertà giuridica, dei cittadini, ma anche di promuovere quelle condizioni che rendano effettiva tale libertà: « huc accedit quod hominum societas, non modo ordinata esse debet,

sed multos etiam ipsis utilitatis fructus afferre. Quod flagitat ut ii quidem iura et officia mutuo agnoscant et exsequantur, at vero etiam ut coniunctim omnes in plurimis inceptis intersint, quae huius aetatis civilis cultus vel sinat, vel suadeat, vel poscat » (p. 265). Così da un lato si ritrova quel concetto di società proprio della DSC di cui si è sopra parlato, dall'altro abbiamo già pronta per il seguito la definizione del fine della società civile, cioè del bene comune.

5. - *Diritti di libertà e diritti di solidarietà*

Ma una conseguenza importantissima sul piano concettuale di qui scaturisce: questi doveri, che chiameremo di solidarietà, corrispondono ad altrettanti diritti, che non sono esattamente i diritti di libertà, ma qualcosa di diverso, che chiameremo diritti di solidarietà: se io non posso conseguire i miei fini naturali se non attraverso la collaborazione degli altri, io ho un diritto naturale a questa collaborazione. Questi diritti di solidarietà sono enunciati nell'Enciclica accanto ai corrispettivi diritti di libertà. Così per il diritto alla vita e alla integrità fisica, « ius habere instrumentorum ad honestum vitae cultum aptorum... ex quo sequitur, eo etiam iure hominem gaudere, ut sibi consulatur, si adversa corripiatur valetudine... si vacare cogatur ab opere...». (p. 259/60).

Così per il diritto alla libertà di opinione e di studio, « naturae simul jure cum homini in partem scientiarum venire liceat, ei idcirco necesse est etiam liceat sive ad praecipuas communesque disciplinas, sive ad technicorum artes, sive ad professiones institui, pro suae cuiusque civitatis in doctrinis progressibus. Ad haec contendendum est et elaborandum, ut homines possint, si sui ingenii vires ferant, ad altiores studiorum ordines ascendere » (p. 260). Così accanto al diritto di contrarre liberamente matrimonio, ecco il diritto agli aiuti alla famiglia: « ut familia firmetur et ad munus tenendum adiuvetur » (p. 261). Nel caso del diritto di lavorare si ha addirittura una inversione, nel senso che si pone come primum il diritto ad aver lavoro, e solo in secondo luogo il diritto di scegliersi liberamente il lavoro: « liquet jure naturae datum esse homini, non solum ut operis faciendi sibi copia tribuatur, sed etiam ut opus libere ipse obeat » (p. 261). Restano insomma senza il corrispettivo diritto di solidarietà solo i diritti naturali di libertà religiosa (per i quali difficilmente si potrebbe concepire il diritto corrispettivo) e il diritto di locomozione, il cui corrispettivo potrebbe configurarsi col diritto di poter usufruire di mezzi

di trasporto adeguati e di costo ragionevole, che l'enciclica prenderà in considerazione nel quadro dei compiti dell'autorità (p. 275). Una importante applicazione di questo diritto di solidarietà incontreremo invece nel campo dei rapporti internazionali.

Può essere interessante rilevare a modo di conclusione e di esempio, che, delle carte costituzionali vigenti, solo la Costituzione della Repubblica Italiana prende in considerazione esplicitamente, nella dichiarazione dei diritti che ne costituisce l'introduzione, questi diritti di solidarietà [18].

6. - *I principii dell'ordine sociale*

Abbiamo così enucleato tre caratteristiche differenziali della DSC rispetto a ogni altra dottrina sociale. Ma sia il concetto di società, sia la dottrina del diritto naturale, che si concreta in diritti e doveri, ambedue naturali, sono state esposte come applicazioni particolari di un principio generalissimo: il dovere di realizzare l'ordine eterno voluto da Dio, e perciò di darsi e mantenere una struttura sociale ad esso adeguata.

A questo punto l'enciclica trae una conseguenza già accennata in chiave polemica nella introduzione (p. 258): la società è un fatto eminentemente morale, scaturente dalla libera volontà dell'uomo; il contenuto - vale a dire il fine - della attività sociale nelle sue linee essenziali è determinato dalla natura e perciò da Dio stesso. Queste due proposizioni vengono riassunte nel documento coi termini di « libertà » e di « verità » (pp. 265/6), che divengono i principii costitutivi dell'ordine sociale cristiano. Non ci sembra di forzare il testo se crediamo di vedere un esatto parallelo fra questi due principii costitutivi, e le due virtù per il cui mezzo gli uomini devono realizzare quest'ordine: la giustizia e la carità.

La giustizia, imponendo di dare a ciascuno il suo, impone il rispetto dei diritti di libertà; la carità, imponendo di procurare attivamente il bene del prossimo, impone il rispetto dei diritti che abbiam chiamato di solidarietà. Così tutto l'ordine sociale cristiano,

---

[18] art. 2: « La Repubblica riconosce e garantisce i diritti inviolabili dell'uomo... e richiede l'adempimento dei doveri inderogabili di solidarietà politica, economica e sociale »; art. 3: « ...E' compito della Repubblica rimuovere gli ostacoli di ordine economico e sociale, che, limitando di fatto la libertà e l'uguaglianza dei cittadini, impediscono il pieno sviluppo della persona umana... »; art. 4: « La Repubblica riconosce a tutti i cittadini il diritto al lavoro, e promuove le condizioni che rendono effettivo questo diritto ».

l'unico vero ordine di pace, è fondato su quattro principii, due costitutivi seu materialia - la libertà e la verità -, e due operativi seu formalia - la giustizia e la carità.

Val la pena di notare come il primo principio costitutivo, la libertà, così fortemente sottolineato dall'Enciclica (v. in specie p. 265: Illud praeterea...) sembra voler essere una presa di posizione nella questione inter scholas sulla origine della società, e una decisa condanna del Von Haller per un ritorno alle posizioni di tipo Suareziano. Il che da tempo lo stesso progresso della speculazione in re sociali aveva reso inevitabile. Il secondo principio, la verità, suona come anticipata condanna di tutte le interpretazioni di tipo individualistico, soggettivistico o formalistico del diritto naturale che di questa Enciclica si siano potute dare. Si vorrà osservare la definizione di bene comune della *Mater et Magistra*, che il documento cita più innanzi (p. 273). Se la si confronta con la tesi, ad es., del classico testo del P. Cathrein (*Philosophia moralis*, Herder, Th. 84), si vede che tutta la parte contenutistica del bene comune sembra sparita, per ridursi al perfezionamento della persona umana. Ma chi avesse creduto che con ciò veniva soggettivizzato il diritto naturale e il fine stesso della società, riceve ora la più solenne smentita. Difatto il richiamo alla verità qui contenuto viene esemplificato esattamente con quell'elenco di beni, di contenuti oggettivi del bene comune, che era nella tesi del Cathrein: « per quam (societatem) homines, veritatis lumine collustrante, rerum cognitiones inter se etc... » (p. 266).

D. - L'AUTORITA' CIVILE

La seconda sezione del documento è dedicata al problema della civile autorità, problema che viene suddiviso in tre parti: 1° essenza e origine della autorità: 2° il fine dell'autorità, cioè il bene comune; 3° l'esercizio dell'autorità e le garanzie costituzionali. Dando per già nota la dottrina tradizionale, ci limitiamo a sottolineare gli aspetti più nuovi o significativi del documento.

1. - *Essenza e origine dell'autorità*

La tesi cristiana fondamentale, che ogni potestà viene da Dio, viene dimostrata riprendendo la tesi di Leone XIII nella *Immortale Dei* (Acta Leonis XIII, p. 120) Ma l'ampio studio che precede sul fondamento del fatto sociale ne permette una migliore illustrazione.

Il dovere inerente alla specie umana di darsi struttura sociale in genere, e in specie una struttura tale che sia mezzo adeguato al conseguimento per ciascun singolo del suo fine terreno, corrisponde al dovere di collaborare, di cospirare a un fine comune, i cui caratteri essenziali sono segnati dalla natura umana, dall'ordine eterno voluto da Dio. Collaborare e cospirare equivale a darsi una regola comune di comportamento, che non sarà arbitraria ma leggibile con la ragione nella natura dell'uomo, e a fare osservare questa regola anche con la forza. Essendo questa funzione naturalmente essenziale all'umano consorzio, in modo tale che se non fosse esercitata non potrebbe esistere una società, ma solo una moltitudine di esseri umani, essa può ben dirsi trarre origine dalla natura, dall'ordine voluto da Dio e perciò da Dio stesso. Noi riteniamo che lo spirito profondo del documento sia comprensibile solo distinguendo l'autorità intesa come funzione dall'organo che la esercita. Non è dunque da pensare che la persona (o le persone) fisica che esercita l'autorità sia soggetta una volta per tutte a una specie di divina investitura; ma che quella (o quelle) persona imponendo positivamente, o determinando univocamente un particolare modo di essere dell'ordine voluto da Dio, partecipa della Sua stessa autorità. « Qui igitur personam civitatis gerunt, tunc tantum homines ex animi conscientia obligare possunt, si eorum auctoritas cum Dei auctoritate coniungitur eiusque est particeps ». E dunque « qui personam civitatis gerunt » non perciò stesso « ex animi conscientia obligare possunt ». (p. 270). Difatto una legge non è tale, cioè non è esercizio di autorità, se non è conforme alla retta ragione, cioè alla legge eterna di Dio: « immo vero tunc auctoritas ipsa plane corruit, et foeda sequitur iniuria ». Così da tutto il capoverso di p. 271, « Quandoquidem imperii facultas », ci sembra che si possa dedurre questa importante conseguenza: la legge di Dio non è un limite esterno all'autorità civile, ma un limite interno ad essa.

Non c'è un uomo (o un collegio di uomini) che *è* l'autorità, che ha rivevuto una specie di dono stabile carismatico, e a cui in via eccezionale non si deve obbedire quando abusi di questo suo titolo, ma c'è un uomo, o un collegio di uomini, che ha il compito di esercitare una funzione in un certo modo, e che nell'atto in cui la esercita agisce come causa seconda rispetto a Dio, causa prima dell'ordine naturale di cui l'ordine sociale fa parte. In altri termini l'autorità non diviene nel momento del suo conferimento a una persona fisica, un costitutivo inerente alla persona stessa; essa è invece inerente alla funzione, e viene rivestita dall'organo che di volta in volta, o anche continuativamente, tale funzione esercita.

Che questo sia il significato del documento, ci par chiaro in primo luogo dalla citaziine del Crisostomo premessa a tutta l'esposizione: « neque enim de singulis principibus nunc sermo est, sed de re ipsa ». Il che, essendo il commento delle parole paoline « Non est enim potestas nisi a Deo », ci pare coincida perfettamente con quanto abbiam detto. In secondo luogo ci sembra pertinente alla nostra tesi la citazione della *Immortale Dei:* « quae (auctoritas), non secus ac societas, a natura proptereaque a Deo ipso oriatur auctore »: vale a dire che la derivazione della autorità da Dio è mediata dalla natura, che ne impone la necessità. Ebbene è chiaro che la necessità naturale è propria della funzione, non dell'organo. La derivazione della autorità dalla natura viene illustrata autorevolmente con queste parole: « cum eadem ex facultate imperandi ad rectam rationem proficiscatur, illud sane cogitur, ut vim obligandi ex ordine morum ipsa repetat, qui vicissim Deum tamquam principium et finem habet ». Autentica interpretazione del celebre passo della Immortale Dei, che viene subito confermata con un testo di Pio XII: « Qui rerum omnium ordo, quoniam... initium non potest quin ducat a Deo... idcirco magistratus ex eo dignitatem accipiunt, quod Dei ipsius auctoritatem quodammodo participant ». Cioè il magistrato, quando nell'esercizio della sua funzione realizza l'ordine morale voluto da Dio, partecipa, esattamente come causa seconda, della stessa autorità di Dio. In questa luce riteniamo acquisti pieno significato il netto rifiuto del positivismo giuridico, e della identificazione dell'autorità con la forza che fa immediatamente seguito, su cui non insistiamo oltre. Similmente pieno e nuovo significato acquista l'affermazione della congruenza della dignità della persona umana con l'obbedienza alla civile autorità: tale obbedienza non è altro che un'obbedienza a Dio, nella realizzazione di quell'ordine che Egli vuole e che è il solo modo di realizzare la piena personalità e vocazione di ciascuno: « qui magistratibus parent, neutiquam iis uti hominibus parent, sed re ipsa Deum... colunt, qui mutuas hominum rationes, iuxta ordinem a semetipso statutum, administrari iussit ». E perciò subito dopo l'obbedienza alla civile autorità viene senza esitazioni identificata a 'adhibere debitam Deo reverentiam' [19].

Particolare rilievo assume, nella interpretazione da noi pro-

---

[19] Va notato che l'interpretazione dell'autorità come funzione è applicabile sotto alcuni rapporti anche alla Chiesa: in essa l'autorità è un « servizio », una « diaconia ». La stessa infallibilità pontificia non si ha che nell'esercizio delle funzioni del Pontefice, esercizio che l'infallibilità garantisce.

posta, l'utimo paragrafo dedicato a questo problema (p. 271, comma 3). « Atqui... ». I cittadini possono fare dunque tre cose: scegliere le persone che dovranno costituire gli organi del potere, stabilire la forma in cui i vari organi dovranno strutturarsi, assegnare a questi organi ' rationes et terminos '. Ora non è chi non veda che già queste tre cose sono un vero esercizio di suprema autorità: e in tal modo l'autorità che viene da Dio viene ripartita fra popolo e governanti, riservando al popolo la somma autorità sugli stessi governanti. Si ha così un'unica funzione, un'unica vera autorità, ripartita in vario modo fra una molteplicità di organi, sotto il controllo di un organo supremo che è proprio la collettività stessa.

Si vorrà infine notare, a modo di conclusione, come l'interpretazione proposta superi di un balzo la vecchia ma ancora viva polemica fra la dottrina della designazione e quella del trasferimento. Il recente approfondimento da parte del diritto pubblico della dottrina delle funzioni e degli organi permette a nostro avviso di ritenere del tutto superflua tale questione L'inerenza dell'autorità alla funzione e non all'organo permette di concepire l'autorità svincolata dalla persona fisica che la esercita.

La polemica era di fatto sconosciuta prima del costituirsi degli stati nazionali europei, ed è nata contestualmente con il sovrano assoluto. L'identificazione pratica fra funzione e organo, nell'unica persona fisica del sovrano assoluto, ha creato un problema che oggi diviene del tutto inattuale [20].

2. *Il fine dell'autorità, cioè il bene comune.*

La trattazione dedicata al fine della autorità civile può dirsi che inizi col 1° capoverso di pag. 272, che fa da ponte con quanto sopra detto. Il dovere di collaborare ' propterea autem quod singuli homines interiectique coetus suam quisque operam ad omnium commoda conferre tenentur ' (p. 272) viene a fondare il dovere di

---

[20] Per non appesantire il nostro studio, ci limitiamo ad accennare in nota che il capoverso di p. 270, « Quocirca etc. », ci sembra dirimere definitivamente la questione delle legum mere poenalium nel senso della loro inesistenza. « Reipublicae curatores sese ad cuiusvis civis agendi conscientiam referre *debent*, hoc est ad officium, quo quisque obstringitur, in communes omnium utilitates promptam impendendi operam ». Siccome questa è la condizione perché sussista un esercizio dell'autorità, non si vede come possa aver valore di legge un comando che non sia rivolto al bene comune, a cui cioè ciascuno non sia vincolato in coscienza.

obbedire all'autorità civile: 'id consequitur... ut ipsi sua bona ministeriaque eo vertant, quo civitatis rectores praescripserunt » (ib.). Così, come dicevamo, il potere di imporsi in coscienza non è legato direttamente a una persona ma al bene comune: « Verumtamen cum in communi omnium bono ratio tota sit posita civitatis rectorum » (ib).

Questo bene comune viene definito più oltre riprendendo l'enunciato della Mater et Magistra « commune omnium bonum summam complecti earum vitae socialis condicionum, quibus homines suam ipsorum perfectionem possent plenius atque expeditius consequi » (p. 273, MM n. 65), enunciato che va preso con tutte le avvertenze sopra indicate. L'Enciclica propone due suddistinzioni all'interno del bene comune: la prima è già contenuta nel comma citato: « Verumtamen... ut hi bonum idem ita quaerant, ut simul eius naturam observent, simul sua praecepta cum praesenti statu rerum componant ». Si ha qui la netta distinzione fra parte invariante (ut simul eius naturam observent) e parte variabile nel tempo (cum praesenti rerum statu componant). Subito però viene presa in considerazione anche una variabilità nello spazio: « sine dubio in bono communi insita ducenda sunt, quae sunt propria cuiusvis gentis singulatim », anch'essa incapace di costituire un contenuto adeguato del bene comune senza una parte invariante legata immediatamente alla natura umana « nam commune bonum propterea quod cum humana natura penitus cohaeret, idcirco totum et in integro nequit consistere nisi, spectatis boni communis intima natura et effectione, sempre humanae personae ratio habeatur ». Variabilità nel tempo e nello spazio dunque intesa solo come applicazione concreta a situazioni diverse di un contenuto invariante.

Ci par questo un elemento nuovo, sul piano dottrinale, del nostro documento: elemento che viene indirettamente a identificare sul piano dei contenuti bene comune e diritto naturale. A chi infatti ricordi le condizioni di apparente variabilità del diritto naturale, non sfuggirà che queste condizioni ritroviamo identiche qui, a proposito del bene comune. Similmente si possono dedurre dal bene comune così inteso i rapporti fra diritto naturale e diritto positivo, rapporti che sono di sanzione e affermazione (per la parte invariante) come di deduzione e determinazione (per la parte variabile) (Cfr. per una precisa elencazione ed esemplificazione dei rapporti in questione « *Libertas* » in *ASS*, XX, pp. 597-599).

Questa distinzione, e la contestuale affermazione di un contenuto del bene comune invariante rispetto allo spazio, giocherà in seguito un importante ruolo nello stabilire la possibilità di una

comunità e autorità sopranazionale, e già fin d'ora si può vedere come sia il fondamento, anzi l'unico fondamento possibile, di una vera pace sulla terra.

La seconda distinzione deriva dal concetto stesso di diritto naturale come complesso di diritti e di doveri a presidio della umana convivenza; non è altro che una applicazione della dottrina dei diritti e dei doveri del cittadino che sopra abbiamo esposto. Parlavamo allora di una triplice categoria di diritti (o di doveri): i diritti-doveri inerenti alla persona umana ed indisponibili, esistenti anche se si prescinda dal fatto sociale; i diritti di libertà e i diritti di solidarietà; questi ultimi due corrispondenti ai doveri verso gli altri di non impedire il libero sviluppo della loro personalità, e di promuoverlo con spontanea collaborazione. Ed ecco che il bene comune viene sostanzialmente a coincidere con la sanzione e la determinazione ai casi concreti di questi diritti e doveri. Il primo tipo di diritti-doveri è contenuto nel comma « Verum cum nostra » a p. 273; il secondo — diritti di libertà — dal comma « Praeterea ii qui reipublicae » di pag. 274; il terzo tipo — diritti che abbiamo chiamato di solidarietà — dal comma seguente « Accedit etiam quod ii ». Si noterà che anche qui ritroviamo, e con maggiore ampiezza di esemplificazione, quella parte contenutistica che a prima vista sembrava essere esclusa dalla definizione di bene comune della MM: « Quapropter qui rempublicam » (p. 275). In tale elencazione (sia detto a titolo di curiosità) compare il diritto di solidarietà corrispondente al diritto di libertà di locomozione che nella I sezione sembrava sprovvisto del suo corrispettivo.

3 - *L'esercizio della autorità* (*le garanzie del cittadino*)

Anche qui ci limitiamo ad alcuni cenni su problemi specifici o su spunti innovatori. Sostanzialmente la preoccupazione dell'Enciclica è di garantire attraverso l'indicazione di adeguati strumenti, l'esigenza che « ut rei publicae rectores in civium iuribus tum componendis et tutandis, tum provehendis (ricompare la distinzione sopra sottolineata) summae serviant aequilibritati ». (p. 275) Premessa la consueta avvertenza che non si può stabilire a priori una forma di governo valida per ogni possibile situazione, si dice subito che pare opportuna la divisione dei poteri, e di una opportunità non legata a particolari situazioni, ma addirittura alla natura dell'uomo: « At illud hominum naturae consentaneum esse opinamur ». Divisione dei poteri per cui, se i diritti e i doveri degli organi

esercitanti il triplice potere saranno univocamente stabiliti, allora il sistema « sane civibus, hinc iura sua tuentibus, inde sua colentibus officia, certum affert praesidium » (p. 276). Con ciò la divisione dei poteri a norma di costituzione viene presentata come una vera e propria garanzia costituzionale.

Una seconda garanzia viene indicata — ed è questa una novità nel magistero sociale della Chiesa — nel frequente contatto col popolo (con la pubblica opinione, si direbbe oggi) e nel frequente ricambio delle persone esercitanti il potere (p. 278, 'De coetero ex eo'). A questo tipo di garanzia può aggiungersi un altro elemento, indicato in altro luogo dell'enciclica — a proposito del diritto di associazione —, cioè l'ente intermedio. La società intermedia ha una lunga e gloriosa tradizione nella dottrina e nella prassi sociale cattolica; pur tuttavia crediamo che sia questa la prima volta che viene presentata come una garanzia della sfera di libertà del cittadino [20bis]: « Haec enim collegia et corpora veluti instrumenta longe pernecessaria sunt habenda ad tuendam humanae personae dignitatem et libertatem ». (p. 263).

Una terza e suprema garanzia consiste nella Costituzione scritta (pp. 278/79). Va notato che la traduzione italiana dell'Osservatore Romano indebolisce notevolmente il testo latino. Nella prima infatti la Costituzione scritta viene presentata come una tendenza attuale di cui si prende atto senza riprovazone: « si riscontra anzitutto la tendenza », « in secondo luogo si tende pure a fissare in termini giuridici », « si stabiliscono quindi ». Nel testo latino invece si parla di una esigenza scaturente dalle considerazioni esposte nell'Enciclica, e che viene riscontrata attuale nell'epoca moderna: « Quibus ex propositis rebus plane nascitur, nostra hac aetate in iuridiciali civitatum compositione postulari primum... postulatur deinde... postulatur denique » (p. 278). Riteniamo perciò che si tratti di una esortazione e di una approvazione, non semplicemente di una constatazione di fatto, e che perciò la Carta costituzionale rientri nelle garanzie consigliate dall'Enciclica.

Era scontata fin dall'inizio la riserva espressa al capoverso « Probari tamen » (p. 279). Diritti dei singoli, struttura e fini della società non derivano unicamente né primieramente dalla volontà arbitraria dei singoli o di gruppi. In tal caso sarebbe negato il diritto naturale, e si cadrebbe nel positivismo giuridico, restando

---

20bis Anche il testo della « *Mater et Magistra* » a cui fa riferimento la « *Pacem in terris* » ha una portata molto più limitata, riferendosi esclusivamente alle società a fini economici.

preclusa ogni possibilità di vera pace. L'Enciclica propone quindi uno stato di diritto vero e proprio, ancorato al diritto naturale.[20ter] Viene in sostanza ribadita la condanna della proposizione 39 del Sillabo, coerentemente con tutta la sistematica e la dottrina sociale che precede.

E) - L'ORDINE INTERNAZIONALE

1 - *Il rapporto fra la III e la IV parte dell'Enciclica*

Comprendiamo sotto un unico titolo l'esame delle parti III e IV del documento, che vanno considerate come un tutto unico. Difatti la tesi proposta all'inizio della III parte « mutua inter nationes jura et officia intercedere, ac propterea... » (p. 279) trova la sua più piena dimostrazione solo nella IV parte. Per capire bene la portata del documento, conviene soffermarsi sul rapporto che lega fra loro queste due parti. La III mira a stabilire la necessità di osservare i principii della legge naturale nei rapporti fra stati, facendo leva sul fatto che anche questi rapporti si riducono in definitiva a rapporti fra esseri umani e per esseri umani. La IV invece mira a stabilire la odierna necessità di una struttara sociale a dimensione mondiale, con una adeguata autorità, o in altri termini la costituzione di una vera e propria società internazionale, partendo dalla constatazione che i singoli stati non sono più in condizioni di assicurare da soli il perseguimento dei propri fini. A rigore di logica, il solo argomento della IV parte sarebbe sufficiente a fondare tutto il contenuto della III. Ma, essendo tale argomento valido solo a partire dai tempi più recenti, bene ha fatto Giovanni XXIII a riprendere l'argomento tradizionale e a dedurne quanto era possibile dedurne, e ciò ci sembra per due motivi. Un primo motivo pastorale può riscontrarsi nel fatto che in questo modo si procede da esigenze di esperienza per risalire al principio normativo che soddisfa tali esigenze: si rispecchia qui la consueta pedagogia tipicamente giovannea, già più sopra da noi sottolineata. Un secondo motivo dottrinale può rilevarsi in questo: se il documento avesse portato solo il secondo argomento, che è valido solo — ripetiamo — a partire dai tempi presenti, avrebbe con ciò rimesso in forse, almeno per i tempi passati, la questione del diritto naturale internazionale, che è invece saldissima tesi della filosofia morale cristiana.

[20ter] Cfr. il nostro « *Stato di diritto e diritto naturale* » in Oss. Rom: 14 marzo 1962.

Volendo meglio enunciare il significato specifico delle due parti, si potrebbe dire che la III stabilisce i doveri di ogni singolo stato verso gli altri, la IV stabilisce il dovere — inerente solidalmente a tutti gli stati — di darsi una struttura sociale: in ciò l'enciclica segue la distinzione da noi sopra proposta a proposito dei singoli uomini, fra teologia morale e dottrina sociale. Da questa considerazione nasce una conseguenza importantissima per il ruolo che la dottrina sociale cristiana può e deve giocare nel mondo di oggi: le prescrizioni della quarta parte sono deducibili solo quando si parta da una concezione della società imperniata sulla tesi che all'uomo (come specie) incombe il dovere di darsi una struttura sociale. Il che vale quanto dire che tutte le dottrine sociali di tipo liberale-individualistico non potranno mai giungere a stabilire la necessità e il dovere di una struttura sociale internazionale.

2 - *I rapporti fra stati*

« Quae enim naturae lex singulorum civium vivendi disciplinam regit, eadem mutuas etiam rerum publicarum rationes moderetur oportet »: è questa la tesi dell'introduzione alla III parte (pp. 279/80), tesi che consente l'affermazione iniziale, già ricordata: « Mutua scilicet inter nationes iura et officia intercedere » (p. 279). Noteremo subito una notevole divergenza fra il testo latino e la versione italiana dell'Osservatore Romano (11/6/1963): mentre il latino reca « singulorum civium », l'italiano ha « i singoli esseri umani ». Di fatto la dimostrazione della tesi che segue (Quae sententia facile patet etc, pp. 279/80) si limita a dimostrare che i rapporti fra stati si riducono a rapporti fra esseri umani che degli stati « partes agunt », e che perciò tali rapporti, riducendosi a comportamenti umani, sono regolati dalla legge naturale. La dizione latina invece, usando il termine « civis », lascia pensare a una struttura sociale necessaria nei rapporti fra stati, a una vera e propria società internazionale, fornita di debita autorità e di un diritto positivo suo proprio, così da poter stabilire un esatto parallelo fra il rapporto cittadino-stato e stato-società internazionale. Ora questo è esattamente l'assunto della IV parte: e noi preferiamo, seguendo il latino, considerare la tesi in questione come una proposizione che serva di apertura a tutto il problema dei rapporti internazionali (III e IV parte insieme), piuttosto che indebolire il significato di « civium », come parrebbe chiedere l'immediato contesto [21].

---

21 La versione francese de « *L'Action populaire* » (Paris, 1963 p. 93) ha

Più perplessi lascia invece la quarta considerazione che viene portata a giustificazione della tesi: « Ad extremum tenendum est, etiam quod attinet ad mutuas ordinandas civitatum rationes, auctoritatem ita esse gerendam, ut commune omnium bonum promoveat, utpote quae ad id in primis sit constituta » (p. 280): che l'autorità abbia come suo primario compito di promuovere il bene comune della società a cui presiede, è ovvio; non altrettanto ovvio [22] ci sembra invece che debba procurare in primis il bene comune degli altri stati, senza di che d'altronde l'argomento non ha valore. Noi pensiamo che il documento si voglia riferire al bene comune di tutta l'umanità (omnium), introducendo un concetto che si ritrova nella stessa III parte un poco più avanti: « ut tueatur in primis commune civitatis bonum, quod quidem a bono totius humanae familiae secerni certo nequit » (p. 284). Il che è giustissimo, ma richiede la premessa che esista un bene comune di tutta la famiglia umana, e che uno stato non possa conseguire il suo fine senza inquadrarlo nel bene comune della società degli stati. Premessa che verrà dimostrata nella IV parte, ma che all'inizio della III è ancora del tutto prematura. (Si noterà che la versione italiana sopprime pudicamente « omnium », rendendo così l'argomento del tutto privo di significato).. Tutto sommato, se ci è permessa una marginalissima critica, sarebbe stato forse preferibile omettere l'argomento.

In ogni caso, i primi sei capoversi di questa terza parte mirano a due scopi ben precisi: escludere ogni possibilità di sottrarsi all'ordine morale umano nei rapporti internazionali [22bis] da un lato, rendere possibile anche nel campo dei rapporti fra stati la sistematica già proposta nella I parte nei rapporti fra uomini dall'altro. E infatti, una volta stabilito che i rapporti fra stati sono sempre rapporti fra uomini, è aperta la via per ricondurre le leggi che regolano questi rapporti ai quattro principii della verità, giustizia, carità e libertà, che dominano tutta la prima parte.

I quattro principii ricordati ricevono qui però una applicazione un po' diversa dalla prima parte: alla verità corrisponde l'uguale dignità di ogni stato; alla giustizia quelli che abbiamo chia-

---

« des hommes », mentre la versione ufficiale tedesca ha più correttamente « den einzelnen Bürgern » (*Die Friedensenzyklika Papst Johannes' XXIII*, a cura di A. F. Utz, Herder 1963, p. 112.).

[22] Non che non si possa parlare di un bene comune universale, almeno in nuce, anteriormente alla nascita della società internazionale. Ma non è esatto dire che ad esso l'autorità è in primis constituta.

[22bis] E con ciò, come attentamente nota il P. Utz, (o. c. pp. 112-113, nota) escludere ogni ragion di stato e ogni politica di potenza.

mato i diritti di libertà; alla carità (che qui viene detta « actuosa virium animorumque coniunctio » (p. 284), non potendosi forse parlare di rapporti affettivi fra stati; ma noi avremmo preferito il mantenimento del termine « caritas ») quelli che noi abbiamo chiamato diritti di solidarietà; alla libertà poi corrisponde una breve parte conclusiva e quasi riassuntiva. Esamineremo separatamente alcuni aspetti particolari di ciascuna sezione.

3 - *Nella verità: pari dignità di tutti gli stati.*

Il principio supremo qui affermato è che né differenze razziali, né dislivelli di civiltà possono in alcun modo stabilire differenze di dignità fra stati, e che « sanctum firmumque censeatur, civitates omnes naturae dignitate inter se pares esse ». (p. 281). Ogni differenza di capacità intellettuale o economica porta solo un aumento di doveri, mai di diritti, e perciò mai di dominio o supremazia politica. Si potrebbe osservare che la formula usata e sopra citata « sanctum firmumque censeatur » fa pensare a un'affermazione di magistero piuttosto che all'opinione di un dottore, e noi siamo del parere che qui ci si trovi di fronte a un vero e proprio atto di magistero del Pontefice. Certo la norma qui stabilita non fu osservata dalla Società delle Nazioni, e — almeno in parte — neppure dall'O.N.U. In questo organismo infatti quattro fra i membri del consiglio di sicurezza sono permanenti, gli altri ne partecipano a turno; e i quattro permanenti hanno un diritto che gli altri non hanno, il diritto di veto. La palese ingiustizia, giustificata dal momento storico in cui l'O.N.U. nacque, è però temperata dal fatto che le decisioni di interventi vengono prese dall'assemblea, nel cui seno ogni membro ha gli stessi diritti.

Assai interessante è la dimostrazione dell'assunto che nel campo della dignità naturale la assoluta parità valida per i singoli uomini è valida anche per gli stati. « Singulae enim respublicae cuiusdam corporis similitudinem gerunt, cuius membra sunt homines »: (p. 281/82) la proposizione viene a integrare quanto detto poco sopra sui rapporti fra ordine morale e relazioni fra stati. Lo stato, come ogni altra società, non è una persona, in senso filosofico, un centro di attribuzione e di responsabilità morale; è invece solo un ente di relazione, e perciò trae la sua dignità naturale unicamente dai supposiți in esso correlati, e perciò « si spectetur ipsarum — rerum publicarum — dignitas a natura orta », occorre concludere che « civiles communitates nihil inter se differre ». Segue, appena

accennata, la prova « ex consensu universali », dedotta dalla suscettibilità di tutti i popoli circa la dignità nazionale.

4 - *Nella giustizia: il problema delle minoranze*

In questa sezione vengono rivendicati i diritti di libertà degli stati. Il fatto che i diritti di solidarietà vengano trattati sotto un altro titolo (pp. 284/89) indica che qui la voce giustizia viene usata nel senso restrittivo di giustizia commutativa. L'argomentazione è identica al punto precedente: « Sicut enim in suis privatis negotiis homines... eodem modo civitates etc ». (p. 282). Segnaliamo una incidentale ma notevole sottolineatura dell'argomento base di tutto il capitolo: le questioni e le divergenze fra stati devono essere risolte « non armorum vi, nec fraude vel dolo », ma con reciproca comprensione, « *ut homines addecet* ». Cioè i rapporti fra stati vanno regolati da uomini, e quindi secondo le leggi dell'umano comportamento. Viene qui introdotto il problema delle minoranze, che verrà poi ripreso anche sotto la voce seguente, per quanto riguarda i diritti di solidarietà. I diritti di libertà delle minoranze ottengono nel documento una parte notevole (pp. 283/84), che muove dalla considerazione della tendenza relativamente recente delle unità nazionali a divenire unità politiche [23]. I diritti delle minoranze vengono qui estesi dalla pura e semplice parità di diritti con gli altri cittadini al diritto alla tutela di tutto il patrimonio etnico che della minoranza è alla base: « nominatim quod attinet ad eorum linguam, ingenii cultum, avitas consuetudines, opera et incepta in re oeconomica ». E' dunque dovere dello stato non solo garantire i singoli appartenenti alla minoranza nei loro diritti di cittadini, ma evitare quella che — in recenti controversie su questo problema — è stata chiamata la « morte etnica ». E' comunque certo che nella dottrina sociale cristiana il problema è suscettibile di ulteriori approfondimenti [24]. E' certo anche che una più adeguata comprensione della vita associata servirà a equilibrare sempre meglio la doppia con-

---

[23] Cfr. per la storia di simili movimenti i primi tre capitoli di « *Historische Meditationen* » di W. Kaegi, Zürich, 1946.

[24] Cfr. la bella trattazione di H. Rommen, preparata per l'edizione italiana, in « *Lo stato nel pensiero cattolico* », Milano 1959, pp. 285-298, che amplia di molto l'edizione inglese del 1945, e l'originale tedesco del 1935.

Il termine morte etnica è stato usato da un noto studioso cattolico di problemi sociali, il Klüber, a proposito della questione dell'Alto Adige, in un suo breve intervento sul quotidiano « *Frankfurter Allgemeine Zeitung* », ripreso e criticato dal cattolico « *Dolomiten* » del 20/7 - 1963.

trastante e inevitabile tendenza delle unità etniche a divenire stato, e dello stato a livellare ad unità etnica i suoi sudditi [25].

5 - *nella carità*: a) *solidarietà internazionale*

La carità, come è già stato rilevato, viene in questa parte del documento indicata con « actuosa virium animorumque coniunctio »: l'espressione infatti si ritrova quasi identica nella sezione dedicata alla guerra, come parte dell'elenco dei principii supremi dell'ordine sociale: « ad rectae rationis normam, hoc est ad normam veritatis, iustitiae, actuosaeque animorum coniunctionis » (p. 288), e nell'ultimo paragrafo della III parte viene spiegato che « in primis amoris est homines adducere ad sinceram ac multiformem rerum animorumque coniunctionem » (p. 291). Si noti che tutte le versioni da noi citate traducono la complessa espressione con « operante solidarietà »: è certo la miglior traduzione che il testo consenta.

Viene qui richiamato brevemente il principio generale esposto nella prima parte a proposito dei diritti dell'uomo: « Ita fit ut civiles communitates, in suis consectandis utilitatibus, non solum aliis nocere non debeant, verum etiam inter se consilia viresque coniungere, ubi singularium civitatum nisus ad optatos exitus pervenire non valeant » (p. 284). Per usare la terminologia da noi proposta nella I parte, accanto alla libertà giuridica ciascuno stato deve preoccuparsi della libertà reale, cioè della concreta possibilità degli altri stati di conseguire i loro fini, cioè il bene comune delle singole collettività.

Difatti, dice il documento pochi righi prima, il bene comune di una comunità « a bono totius humanae familiae secerni certo nequit ». Questa fondamentale proposizione qui viene solo accennata senza esser dimostrata: troverà la sua fondazione e i suoi ricchi sviluppi nella IV parte. Come talune espressioni a suo luogo da noi già sottolineate, essa serve a far notare come tutti i problemi qui proposti esigono ai tempi d'oggi quella soluzione sistematica e globale che la IV parte proporrà. In questo luogo il documento si limita a imporre allo stato il dovere — occasionale — di collaborare con gli altri stati al conseguimento dei loro fini, e indirettamente

---

25 Vedi anche sull'argomento l'insegnamento di Pio XII, in specie nei messaggi natalizi del 1939 e 1941; cfr. infine J. Y. Calvez: *La protection internationale des minorités*, in *Revue de l'Action populaire*, 1962, nº 1.

(mentre nella I parte la cosa era esplicitamente dichiarata) il diritto di uno stato di essere in questo aiutato dagli altri. Dovere occasionale, abbiamo detto; « Id autem effici potest hinc atque illinc sociata multiformiter opera » (ib.); dovere che vale solo in determinate circostanze: « ubi singularium civitatum nisus etc. ». Ma già il richiamo al bene comune di tutta la famiglia umana fa intravedere le reali dimensioni del problema, e l'attuale necessità di una struttura sociale su scala mondiale, e il conseguente dovere — permanente ed essenziale, questa volta — di perseguire il proprio bene solo nel quadro del bene comune universale.

Dopo l'enunciato generale del dovere di una solidarietà internazionale, vengono elencati quattro casi particolari: solidarietà fra razze all'interno di uno stato (problema delle minoranze); solidarietà nello spazio (emigrazioni); il problema dei profughi; la guerra e gli armamenti (solidarietà anziché equilibrio di potenza). Ci limiteremo a qualche cenno.

A proposito del primo caso particolare, della solidarietà fra gruppi etnici e in pratica della solidarietà verso le minoranze etniche, ci pare sia da segnalare un vero e proprio errore di traduzione nel testo italiano dell'Osservatore Romano: mentre il testo latino (e con esso la versione ufficiale tedesca) fanno chiaro riferimento ai vari gruppi etnici all'interno di uno stato (in unaquaque natione inter cives et interiectas societates commercium omne genus foveatur, p. 284), la versione italiana traduce: « le Comunità politiche favoriscano gli scambi, in ogni settore, fra i rispettivi cittadini e i rispettivi corpi intermedi » e sopprime l'« enim » che immediatamente segue. Nonostante la bontà del concetto, esso è tutto diverso da quello espresso nel latino: [26] riteniamo perciò che il capoverso « Tum etiam commune bonum etc » (pp. 284-85) tratti il problema dei diritti di solidarietà delle minoranze etniche, parallelamente a quanto si è visto nella sezione precedente a proposito dei diritti di libertà. L'argomentazione è perspicua, ma ci piace indicare un concetto assai fecondo che vi compare: le differenze fra razze e gruppi etnici sono sempre di gran lunga meno importanti delle doti e qualità e finalità comuni a tutti gli esseri umani, non foss'altro per la presenza e il primato in tutti di una anima spirituale. Di qui si può dedurre la pensabilità di un bene

---

[26] Altra inesattezza è rendere « commercium » con « scambi »: p. es: il problema dei matrimoni fra razze diverse, vietati tuttoggi in alcuni paesi, difficilmente può esser detto un problema di « scambi ». Piu corretto sarebbe stato « rapporti ».

comune di tutta la famiglia umana, che subordina a sé il bene comune delle singole unità, etniche o politiche, in cui l'umanità si divide.

b) *il problema dei profughi*

Il problema dei profughi politici permette al documento di richiamare un principio, la cui portata dottrinale trascende di molto il contesto: esistono dei diritti dell'uomo anteriormente ad ogni diritto positivo « huiusmodi profugos personae dignitate ornatos esse, iisque personae iura esse agnoscenda. Quae iura profugi amittere non potuerunt, propterea quod suae nationis civitate sint destituti » (p. 286). Diritti dunque che non si perdono con la perdita della cittadinanza, e che si possono far valere di fronte a un ordinamento giuridico di cui non si faccia parte (Rispecchiando questo ordine di idee, la Costituzione italiana garantisce alcuni diritti di libertà ai soli cittadini, altri — fra cuiil diritto di professare la propria religione e quello di manifestare liberamente il proprio pensiero — a tutti, cioè a tutti gli uomini). Di questo complesso di diritti, integrativi della personalità e perciò inamissibili, il documento mette in rilievo il diritto di locomozione [27] esteso al campo internazionale: « licere cuique se in eam nationem conferre, ubi aptius se posse speret sibi atque suis necessariis prospicere ». A questo diritto corrisponde il dovere dell'autorità di accogliere i profughi e — nei limiti del bene comune dello stato di arrivo — favorirne l'inserimento sociale e giuridico. Anche qui la versione italiana non rende esattamente il latino, e in un punto di grande rilievo: infatti la versione italiana subordina alla clausola del bene comune l'ingresso e l'inserimento sociale e giuridico nel nuovo stato, mentre il latino [27bis] sottrae alla clausola l'ingresso nello stato, che rimane un dovere incondizionato; invece potrà esser rifiutata — per gravi motivi di bene comune — la cittadinanza. In ogni caso la stesura del testo impone di ritenere che questo diritto di locomozione internazionale non è il semplice diritto di asilo, non è limitato al caso dei profughi, ma si estende a ogni essere umano, ed è da classificare fra i veri e propri diritti dell'uomo: il che non dubitiamo fornirà ampia materia di meditazione agli stuliosi di diritto internazionale.

---

27 Più propriamente si dovrebbe parlare insieme di diritto di locomozione (recarsi in un luogo) e di residenza (stabilirvisi).

27bis E con esso la versione tedesca: importante la nota di A. F. Utz, in o. c. p. 120, nota 37.

c) *il problema della guerra.*

Il quarto caso particolare che l'Enciclica tratta nella sezione dedicata ai diritti di solidarietà è, per la verità, un caso « a contrario »: la corsa agli armamenti, il pericolo di una guerra atomica, la pace fondata sul reciproco timore. « In contrariam vero partem non sine magno doloris sensu videmus.. » (p. 286). E ben a proposito il problema viene trattato in questo luogo: le energie economiche e morali dei popoli vengono usate esattamente per lo scopo opposto a quello voluto dalla legge naturale: non per aiutare i cittadini dei singoli stati, che anzi in tal modo vengono privati di mezzi notevoli, altrimenti destinabili al loro progresso e sviluppo; non per sovvenire alle necessità di altri stati, al cui danno potenziale vengono rivolte capacità economiche e morali, che altrimenti avrebbero dovuto fornire un contributo al loro sviluppo. Infine si assiste al triste spettacolo della comunità umana concorde solo in questo: nel preparare la sua distruzione, cioè esattamente il contrario di quanto la legge naturale prescrive circa l'uso dei beni terreni.

Si vorrà osservare come tutto il severo e accorato rimprovero (p. 288) non faccia menzione del passato, e intenda esplicitamente valere per l'odierna era atomica, lasciando così impregiudicato il giudizio su concrete situazioni storiche del passato. Anzi, poco più oltre, verso la fine della III parte, il documento limita espressamente la portata del suo insegnamento: « Quare aetate hac nostra, quae vi atomica gloriatur, alienum est a ratione, bellum jam aptum esse ad violata jura sarcienda » (p. 291).

Questo testo, che pur in altro contesto va certamente ricollegato alle pagine che stiamo esaminando, ci sembra di grande importanza. Proprio l'esplicita delimitazione della validità del principio ai tempi atomici porta immediatamente a concludere che il problema morale della guerra va oggi risolto in modo diverso da come era risolto dalla filosofia morale cristiana nei tempi preatomici: se prendiamo ad esempio il classico manuale del Cathrein [27ter] troviamo che è lecita sia la guerra per la « defensio bonorum vel vitae subditorum contra aggressionem actualem », sia per la « reparatio dammi illati », sia per la « vindicta criminis commissi » (p. 513). Difatti sostiene l'autore: « Deus certe populis potuit dare licentiam bellum offensivum (cioè, come viene spiegato nello status quaestionis, defensivum sensu lato) suscipiendi ad iura sua tuenda vel recuperanda... Privati homines possunt ad iura sua recupe-

---

[27ter] (V. CATHREIN: '*Philosophia moralis*', Herder, 20o ed. 1955).

randa auctoritatem publicam adire; societates civiles eiusmodi superiorem non habent. Ergo possunt ipsae per vim jura sua vindicare » (Pag. 512, Th. 105, prob. 2). Orbene, nell'era atomica non sembra più concesso, per le ragioni che il documento ampiamente espone. Non ci sentiremmo però di escludere la liceità della guerra nel I caso del Cathrein, né in alcun modo l'enciclica la esclude; nel caso cioè di difesa della vita e dei beni dei cittadini in caso di attuale aggressione, finché non saranno perfezionati altri sistemi di difesa internazionale, che vedremo auspicati nella IV parte [28].

Si potrà osservare come il problema della guerra venga a costituire un ottimo esempio di apparente variabilità del diritto naturale: la norma di Giovanni XXIII, richiamantesi alla retta ragione, è in parte opposta a quella del Cathrein, pure richiamantesi alla retta ragione. Come è chiaro, non cambiano le conclusioni della retta ragione, ma cambiano i termini ai quali il ragionamento è applicato, e in particolare il termine guerra. Vogliamo infine ricordare che l'idea di una illiceità della guerra derivante dalla sua incapacità di ristabilire il diritto e dalla sua capacità di violare altri diritti fu già presente alla mente di Benedetto XV, che chiamò la prima guerra mondiale una « inutile strage » [29].

Di fronte al pericolo della guerra atomica e alla corsa agli armamenti il documento propone in primo luogo una serie graduale di provvedimenti concordati fra i vari stati, che iniziano con l'abbandono degli studi — cioè sopratutto degli esperimenti atomici — di cose militari per terminare con un completo disarmo. Il realismo e il senso politico del documento, che in questo — come in molti altri — luogo abbandona il piano dei principii per divenire guida concreta in un particolare contesto storico (ciò che del resto è tipico di tutto il magistero sociale della Chiesa), è stato confermato recentemente da accordi internazionali, che hanno, almeno in parte, compiuto il primo passo sulla via della pace: forse il primo frutto della offerta che Giovanni XXIII fece della sua vita per la pace nel mondo.

---

[28] E' per questo motivo che non ci sentiamo in generale di giustificare i cattolici obbiettori di coscienza: finchè esiste la possibilità, sia pur remota, che un giorno ci si debba difendere da una aggressione in atto, è dovere di tutti i cittadini mettersi in grado di poter difendere vite e beni della comunità. Cfr. il nostro « Il problema morale dell'obiezione di coscienza » in STUDIUM, Roma 1963 nº 11.

[29] Su tutto il problema dell'atteggiamento della Chiesa nella I guerra mondiale si può vedere il recentissimo volume « Benedetto XV, i cattolici e la I guerra mondiale », atti del convegno di Spoleto, Roma, 1963, di estremo interesse anche per la documentazione di prima mano ivi contenuta.

Ma, prosegue il documento, tutto questo non si può fare « nisi huiusmodi ab armis discessus plenus expletusque sit atque ipsos attingat animos » (p. 287). Difatti il disarmo graduale veniva sopra presentato come richiesto dalla « recta ratio, iustitia, humanaeque dignitatis sensus » (ib.). Occorre dunque che i popoli e i loro reggitori si persuadano che rapporti fra stati vanno regolati in base a questi principii, e non sono — o non dovrebbero essere — rapporti di forza. Riappare a questo proposito l'argomento chiave di tutta questa III parte: il parallelo fra la convivenza fra uomini e la convivenza fra stati: « Agitur imprimis de causa, ratione imperata. Ac revera, quemadmodum inter omnes constat, aut saltem constare debet, mutuae civitatum necessitudines, *haud secus ac singulorum hominum rationes* (sottolineatura nostra), non armorum vi, sed ad rectae rationis normam... sunt componendae » (p. 288).

Il mondo moderno soffre per la verità di un certo quale hobbesianesimo internazionale. Buona parte del diritto internazionale moderno propone patti, e fedeltà ad essi, esattamente partendo dagli stessi principii con cui Hobbes costruiva la necessità di fare patti fra gli uomini singoli: e del resto la convivenza nel timore, l'equilibrio delle forze, non sono concetti tipicamente hobbesiani? In ogni caso l'enciclica impone il dovere morale (aut saltem constare debet) di porsi su questa via. Si dovranno anche in questo caso fare patti, ma saranno patti di collaborazione e non di timore, che avranno per scopo il bene di tutti i popoli e non — come finora è troppo spesso avvenuto — il massimo bene ottenibile per un popolo col maggior danno possibile per gli altri. Non insomma convivere per difenderci, ma convivere per collaborare.

6. - *nella libertà: il neocolonialismo*

Dato che i diritti di libertà (libertà giuridica) e quelli di solidarietà (libertà reale) sono stati già trattati sotto i titoli della giustizia e della carità, quest'ultima sezione della III parte si limita a richiamarli brevemente, quasi a modo di sintesi, in tre brevi capoversi (p. 289), per soffermarsi poi su un problema particolare, che forse avrebbe trovato migliore posizione nella sezione dedicata alla solidarietà: la tendenza della solidarietà a divenire aperto o nascosto dominio: « ita populis subveniatur opus esse, ut hi incolumen libertatem suam servare queant » (p. 290). Si ha infatti indubbiamente la possibilità, nell'aiuto a paesi sottosviluppati, di

un neocolonialismo, con tendenza inversa al colonialismo degli scorsi secoli. Mentre questo mirava in primo luogo al dominio e allo sfruttamento economico, e al trapianto di una cultura allogena, ma poté in molti casi risolversi in un valido aiuto allo sviluppo del paese coonizzato, oggi c'è il pericolo che un intervento mirante in primo luogo ad aiutare lo sviluppo di un paese arretrato, possa risolversi in una larvata forma di dominio, di controllo o di sfruttamento economico, e — quel che è più pericoloso — nel forzato impianto di una cultura allogena. Notevole la citazione del radiomessaggio natalizio del 1941 di Pio XII, che dimostra la straordinaria lungimiranza di questo Pontefice, che 22 anni or sono aveva già intravisto problemi che solo molto più tardi si sarebbero presentati in tutta la loro attualità.

« Florentiores igitur res publicae, dum egentioribus multis modis succurrunt, summopere vereantur necesse est peculiares cuiusque gentis notas earumque civilia instituta a maioribus tradita, itemque cavere debent a quovis dominandi consilio » (p. 290). Si noterà a conclusione come la Chiesa abbia sempre cercato, e massimamente in questa epoca, di dare il buon esempio, specie nell'evitare, con l'annunzio del Vangelo, l'annunzio di culture di importazione che si risolverebbero in un continuo dominio umano. Tale è il significato profondo della costante preoccupazione per la costituzione di una Gerarchia indigena in terra di missione, tale la preoccupazione di fondo di molte discussioni della prima sessione del Concilio Vaticano II sulla liturgia.

7. - *La società internazionale*

Il dovere che i rapporti fra stati siano regolati dal diritto naturale, dalla giustizia e dalla carità, è sempre esistito ed è sempre stato sostenuto da tutti i dottori cattolici di filosofia morale. Fin qui dunque l'enciclica non ha fatto altro che sottolineare l'urgenza di questo imperativo nei tempi presenti, sfruttando da un lato la migliore elaborazione dottrinale del concetto di società e di persona umana, propria di quest'ultimo secolo, ed applicando dall'altro i principii a questioni tipiche dei tempi presenti. Ma da questa stessa trattazione risulta all'evidenza, e noi stessi lo abbiamo rilevato a più riprese, come oggi il rapporto fra stati sia divenuto un elemento non più occasionale, bensì essenziale e permanente nella vita di ciascuna comunità; come la collaborazione sia una necessità permanente; come infine la visione del bene comune

universale debba condizionare la determinazione del bene comune di ciascuno stato.

Ricordiamo qui il fine di ogni società, e in particolare della società civile: il perseguimento del bene comune, cioè di quel complesso di condizioni necessarie o utili perché ciascun consociato possa perseguire il suo fine naturale. Si ricorderà anche come il bene comune consti di due tipi di condizioni: condizioni di carattere contenutistico, cioè che rendano possibile o anche solo agevole il conseguimento di quei beni morali e materiali necessari o utili al singolo per i suoi fini; condizioni strutturali, cioè in pratica un ordinamento giuridico funzionante per il mantenimento dell'ordine, e ovviamente in primo luogo una adeguata autorità [30].

Ciò premesso, risulta perfettamente chiaro e conseguente il ragionamento con cui si apre la IV parte del documento. In primo luogo il progresso ha reso praticamente impossibile a ciascuno stato di conseguire il proprio fine, nella sua componente contenutistica, senza una continua e stretta collaborazione con gli altri stati: « Hisce positis, patet, singulas civitates, separatim a reliquis, suis utilitatibus congruenter consulere, sesque, ut oportet, perficere prorsus non posse » (p. 292). In secondo luogo questa collaborazione non può più svolgersi con strumenti giuridici occasionali: « Praeteritis temporibus rerum publicarum moderatores ... ad id contendebant sive per suae nationis legatos, sive per conventus et collouia etc;.. » (ib.) né tali strumenti, basati sull'autorità dei singoli capi di stato, sono più sufficienti ad assicurare ordine e pace nel mondo: « Non quod sincera voluntate et alacritate ipsi careant, sed quia ipsorum auctoritas idonea caret potestate » (ib.).

Esistono dunque dei valori contenutistici che solo una stabile collaborazione internazionale può assicurare; né si può dare collaborazione stabile fra più (uomini o gruppi che siano) per il conseguimento di un fine comune, senza un conveniente ordinamento giuridico, e in particolare senza una autorità. E' perciò necessario, affinché i singoli stati possano conseguire il loro fine, e con ciò i singoli esseri umani possano conseguire il loro fine, che sia costituita

---

[30] E', questa, dottrina comune: si può vedere fra i testi più vecchi il già citato del Cathrein, tesi 84; fra i più recenti Messner: « *Das Naturrecht* », 4o ed. Innsbruck 1960, pp. 159 sgg. parla di Wohlfahrtsordnung e di Friedensordnung come delle due componenti del bene comune; pur in una sistematica un po' diversa, stesso concetto in Welty: « *Sozialkatechismus* », Herder, 3o ed. 1959, vol. I pp. 64-65, che distingue « inhaltliche Wert » (Ziel) e « organisierende Wert » (Ordnung). La distinzione dello Utz, ivi citata, ci sembra invece riguardare un problema un po' diverso.

una vera e propria società internazionale, che abbia un proprio fine, il bene comune universale, e i mezzi per conseguirlo, un ordinamento giuridico e una autorità. In altri termini, dove c'è un bene comune da conseguire, ci deve essere una autorità che curi questo perseguimento. (Si ricordi il nostro commento alla II parte.

Come però la specie umana ha il dovere di darsi una adeguata struttura sociale, così oggi alla specie umana incombe il dovere morale gravissimo di strutturare la società internazionale: « ut, ipso morali ordine cogente, publica quaedam generalis auctoritas constituenda sit » (p. 293); e questa autorità « ubique terrarum vim habeat, idoneisque instrumentis ad commune bonum universale conducat » (ib.). E' questo, riteniamo, il punto chiave, veramente innovatore, di tutta la parte che l'enciclica dedica all'ordine internazionale. Innumerevoli conseguenze nel campo dell'etica sociale potranno esser dedotte da una accurata analisi di questo insegnamento. Ci limitiamo ad accennare a due linee di sviluppo.

In primo luogo sussiste il dovere morale grave per ogni stato (popolo e governanti) di acconsentire alle necessarie limitazioni di sovranità che la costituzione della nuova autorità richiede. Ogni cristiano, impegnato in attività politica a qualsiasi livello, cittadino votante o capo di stato che sia, dovrà perciò non solo non impedire, ma favorire in ogni modo questo processo e la conseguente limitazione di sovranità. Ci piace ricordare, con legittimo orgoglio, che la Costituzione della Repubblica italiana, prima al mondo, ha introdotto questo principio all'articolo 11, che viene così a costituire un vincolo perenne per il futuro legislatore: « L'Italia ripudia la guerra come strumento di offesa alla libertà degli altri popoli e come mezzo di risoluzione delle controversie internazionali; consente, in condizioni di parità con gli altri stati, alle limitazioni di sovranità necessarie ad un ordinamento che assicuri la pace e la giustizia fra le Nazioni; promuove e favorisce le organizzazioni internazionali rivolte a tale scopo ».

In secondo luogo, occorrerà certamente rivedere il concetto di stato come società perfetta, quale è usato nella comune dottrina.

Sia che si definisca perfetta la società che « ordinatur ad perfectam sufficientiam vitae humanae et sibi ad hunc finem sufficit », sia quella che « media ad finem suum assequendum necessaria in se et per se (actu vel virtute) possidet, et ab aliis societatibus saltem directe non dependet », è palese che — dal punto di vista dell'enciclica — nessuna delle due definizioni si adatta più allo stato; né per questo è necessario che sia già interamen-

te costituita la nuova società internazionale, ma è necessario e sufficiente che di essa ci sia improrogabile esigenza. L'attuale carenza di una vera società internazionale mantiene la sovranità, non la perfezione dello stato. Si potrebbe dire che gli stati, divenuti col progresso società imperfette, hanno perciò stesso bisogno — per conseguire i loro fini — di divenire società non più sovrane. Si riproduce oggi, su scala diversa, la stessa situazione che si verificò al sorgere della società civile dalla insufficienza della società familiare, gentilizia o tribale che fosse.

Di fronte alla pressione dei Filistei, alla loro superiore e più efficiente organizzazione civile e militare, le tribù di Israele ebbero bisogno di un re. Tutta l'ammonizione di Samuele altro non è che la descrizione della perdita della sovranità da parte dei gruppi intermedi familiari e tribali: nonostante ciò, gli ebrei vollero un re, perché non potevano più farne a meno. Il giorno — ormai inevitabile — in cui nascerà la nuova società perfetta, dovrà esser rivista tutta la sistematica dei rapporti fra Stato e Chiesa, che ormai andrebbe elaborata tenendo conto di questa prossima inevitabile scadenza.

8. - *L'autorità internazionale*

Mentre Pio XII auspicava una società internazionale che avesse per scopo il mantenimento della pace, e quindi poteva dire che gli stati consociati avrebbero ancora goduto di una sovranità « relativa » [31], Giovanni XXIII ha in mente una società internazionale, un'autorità internazionale, e quindi una limitazione della sovranità dei singoli stati, di genere del tutto diverso. Qui è il bene comune universale che è in causa, e non solo il caso particolare della sicurezza mondiale. La nuova autorità sarà un vero e proprio « imperium »: « Hac autem generalis auctoritas, cuius imperium ubique terrarum vim habeat, idoneisque instrumentis ad commune bonum universale conducat... » (p. 293). Fine ultimo di questa autorità (si ricordi la definizione di bene comune della *Mater et Magistra*) sarà il perfezionamento e la tutela della persona umana, « quod efficere potest vel ipsa per se, si res ferat, vel in universo

---

[31] La differenza è notata, con ampia citazione di Pio XII, in Utz, o. c. nota 42, p. 128.

terrarum orbe rerum condicionibus institutis, quibus iuvantibus singularum civitatum principes sua possint commodius munera sustinere »: (p. 294) si noti come, nel pensiero di Giovanni XXIII, non sia tenuta ad agire tramite i singoli stati, cioè creando le condizioni perché gli stati siano in grado di agire, ma anche direttamente, il che comporta interventi autoritativi « ubique terrarum ».

La scelta fra i due modi di esercizio sarà regolata dal principio di sussidiarietà: « Ad haec, sicut in singulis civitatibus rationes, quae publicae auctoritati sunt cum civibus, familiis, interpositisque societatibus, regi ac temperari opus est subsidiarii officii principio » (p. 294) soggiunge infatti immediatamente il documento. Ma il richiamo al principio di sussidiarietà non è affatto un temperamento dei poteri di questa autorità: anzi dimostra proprio come, col suo avvento, i singoli stati debbano perdere la loro sovranità in senso stretto, per divenire società intermedie di un'unica sovrana autorità. Con ciò le società civili intermedie non verranno a perdere la loro autorità, ma solo la loro assoluta indipendenza nel valutare il bene comune e i modi di perseguirlo, più o meno come la famiglia mantiene la sua autorità (l'autorità paterna vige anche con la vigenza della società civile, che può garantirla, rafforzarla, ma anche — se devii dal suo naturale compito — sostituirla o destituirla) in seno alla società civile. « Scilicet eiusdem auctoritatis universalis non est neque coercere, neque ad se revocare acta, quae sunt publicae potestatis propria aliarum civitatum » (p. 294): è certo che il rapporto fra società internazionale e società civili dovrà essere un « quid novum », che solo successive e faticose elaborazioni porteranno a vera efficacia operativa. Ma è anche certo che dovrà esser regolato secondo il principio di sussidiarietà, in modo che venga a costituirsi quasi una scala di rapporti sociali successivi fra individuo, società intermedie, stati, società internazionale; scala tale che il membro di grado inferiore possa, nel difendere o promuovere i suoi diritti, adire direttamente la suprema autorità: [32] questa suprema autorità universale « contendat opus est, ut in toto terrarum orbe eiusmodi rerum status condatur, in quo non solum publica cuiusque nationis potestas, sed etiam singuli homines et interpositi coetus possint tutius sua munera obire, sua praestare officia, sua iura vindicare » (pp. 194-95).

---

32 Almeno in teoria: la possibilità concreta di esercitare questo diritto sembra assai remota richiedendosi una corte di giustizia a cui possano adire 3 miliardi di persone.

9. - *La funzione dell'ONU*

La IV parte termina con un accenno benevolo agli sforzi dell'ONU. Il limite di questa organizzazione, rispetto alle attuali esigenze dell'umanità, è duplice. In primo luogo il suo scopo originario è ormai superato dai tempi; e difatti il limitarsi alla tutela della pace e all'amicizia e la spontanea collaborazione fra i popoli è bensì molto, ma non è ancora quello che occorre.

In secondo luogo l'ONU manca di una vera e propria autorità munita di poteri di imposizione forzata e di sanzione: « Utinam quam primum tempus adveniat, quo Consilium hoc humanae personae iura efficienter tueri possit » (p. 296).

Ma l'esistenza, che il documento esplicitamente riconosce, di questi limiti, non comporta un giudizio sfavorevole: che anzi l'Enciclica pare riconoscere nell'Organizzazione e nella sua carta fondamentale, la dichiarazione universale dei diritti dell'uomo, il germe della sospirata società internazionale. « Nihilominus Professionem eandem habendam esse censemus quendam quasi gradum atque aditum ad iuridicialem politicamque ordinationem constituendam omnium populorum qui in mundo sunt »: il che oltre tutto conferma la nostra interpretazione della nuova società internazionale, che sarà juridicialiter et politice ordinata.

La dichiarazione universale dei diritti dell'uomo, dice l'Enciclica, non è stata da alcuni ritenuta del tutto soddisfacente, « neque immerito ». In campo cattolico si può forse rilevare l'art. 17, circa la famiglia, che sostiene l'uguaglianza dei diritti dei coniugi durante il matrimonio e dopo lo scioglimento di esso: noi però non riteniamo che questo articolo sia criticabile. Difatti nella maggior parte dei paesi del globo vige un regime — in vario modo — divorzista, e quindi il documento non pronuncia giudizi di valore sul divorzio, ma si limita a tutelare i diritti tipici del coniugio anche dopo il divorzio (si pensi, p. es., al diritto agli alimenti); né è fuori del possibile che in qualche paese ancora scarsamente civilizzato la donna abbandonata dal marito sia considerata una specie di paria e sia messa al bando della società. Molti casi si possono ipotizzare in cui questo paragrafo dell'art. 17 abbia a trovare la sua efficacia [33]. In ogni modo la critica del documento è nell'Enci-

---

[33] Il suo scopo - ripetiamo - ci sembra non esser quello di valutare una situazione coniugale, ma di assicurare i diritti dei singoli coniugi al verificarsi di tale situazione.

clica estremamente blanda, e non sembra impegnativa per nessun cattolico.

Una conseguenza pratica importante di questo paragrafo dedicato all'ONU è questa: dato il dovere morale grave dei cattolici di promuovere la nuova società internazionale, e la sostanziale approvazione che il documento dà ai suoi sforzi, nei quali vede « gradum atque aditum » alla nuova società internazionale, sembra potersi dedurre il dovere morale di tutti i cattolici investiti di responsabilità al riguardo, di sostenere e favorire l'ONU, nella strada che ha intrapreso; almeno fino a che da questa strada non devii.

F) - LA REALIZZAZIONE DELL'ORDINE SOCIALE

La quinta parte del documento, di carattere conclusivo, viene intitolata dall'Osservatore Romano, nella versione italiana, « *Richiami pastorali* ». L'intitolazione è esatta, nel senso che, dopo aver nelle parti precedenti descritto quale debba essere l'ordine sociale nel mondo, si dice ora chi e con quali mezzi debba realizzarlo. Una prima sezione è rivolta ai cattolici: « Hoc loco filios nostros iterum adhortamur » (p. 296); una seconda indica le capacità e le possibilità dei non cattolici — cristiani e non — di collaborare alla realizzazione di questo ordine: « Quae ad hunc locum principia in medio posuimus » (p. 299); la terza infine è un appello a tutti gli uomini di buona volontà, al fine di instaurare concordi quell'ordine da cui solo può derivare la pace sulla terra: « Cum gravissimis igitur magnanimorum virorum muneribus » (p. 301). Ne esamineremo separatamente i concetti fondamentali.

1. - *Il compito dei cattolici.*

Fin dal primo periodo viene introdotta — sia pur indirettamente e con estrema delicatezza — una nozione che abbiamo già incontrato nella nostra introduzione: l'ordine sociale è strumento indispensabile per la perfetta realizzazione dell'uomo: « ut instituta sive ad res oeconomicas, sive ad res sociales, sive ad doctrinam civilemque cultum pertinentia adeo homines non impediant, ut etiam adiuvent ad se meliores faciendos, in ordine cum rerum naturalium, tum rerum, quae supra naturam sunt » (p. 296). Tutte le cose terrene dunque, e in primo luogo ciò che riguarda l'ordine sociale, sono strumento dell'ordine soprannaturale, sono dunque in

esso viventi e ad esso strutturate. E' perciò errata, e gravemente, la versione italiana, che traduce le ultime parole del testo citato così: « facilitare o rendere meno arduo alle persone il loro perfezionamento: tanto nell'ordine naturale che in quello soprannaturale ». Ora è evidente in primo luogo la glossa « rendere meno arduo », quasi una attenuazione del facilitare che è già una certa attenuazione del latino « adiuvent »: le espressioni italiane hanno evidentemente il fine di evitare una vera e propria strumentalizzazione, e quindi un inserimento, delle cose naturali nello ordine soprannaturale; strumentalizzazione che invece il latino « adiuvent » quanto meno suggerisce. In secondo luogo mentre il latino parla di « ordine cum rerum naturalium, tum rerum quae supra naturam sunt », l'italiano sbrigativamente parla di ordine naturale e soprannaturale. E' chiaro invece che qui il termine « ordine » non sta affatto a significare una struttura finalizzata autosufficiente, ma semplicemente un settore contrapposto a un altro, onde la traduzione corretta sarebbe stata « nel campo delle cose naturali »; si noti che la versione ufficiale dei Vescovi tedeschi reca « helfen » per « adiuvent », e « Bereich » per « ordine », confermando così interamente la nostra interpretazione. Non si creda che questi rilievi siano suggeriti da amore di vana polemica: è invece — l'interpretazione che il traduttore italiano cerca di escludere — la chiave di volta di tutta questa parte del documento. L'ordine naturale non è un realtà sussistente in se stessa [34], ma sussiste interamente nell'ordine soprannaturale: è, in altre parole, pensabile come realtà a sé, come ordine, ma non concretamente esistente. L'unico ordine esistente è il disegno eterno della salvezza, che Dio ci ha rivelato nel Figlio. Solo così è possibile parlare di dottrina sociale della Chiesa, solo così si spiegano i suggerimenti che l'enciclica poco oltre rivolge ai cattolici, solo così infine si spega la possibilità e la legittimità dell'appello della Chiesa ai non cattolici e ai non cristiani, e con esso tutta la portata del documento. Con molta scaltrezza perciò, a nostro avviso, l'ignoto traduttore italiano ha indebolito il latino « adiuvent »: un ordine subordinato a un altro ordine, perde infatti la sua sussistenza quale ordine, e per così dire si perde nell'ordine superiore, l'unico che viene concretamente a sussistere, e vi trova nuovo valore. Questo nuovo valore che la natura acquista con la redenzione fa sì che tutta l'attività sociale dei cattolici sia un'attività doverosa e soprannaturale. Che anzi,

---

[34] Vedi il nostro: « *Tutto questo è nostro* », in *Oss. Rom.* del 26/7/1963.

rendendosi necessaria a questo scopo una perfetta padronanza del campo tecnico professionale, anche questo studio può e deve la Chiesa — tutrice dell'ordine soprannaturale — imporre come dovere di coscienza e come diretto interesse della fede cattolica. Non esce pertanto dal suo specifico campo di azione Giovanni XXIII, quando dice: « Filios nostros interum adhortamur, ut in partem rei publicae administrandae alacriter veniant, utque sociam navent operam ad totius humani generis et suae cuiusque civitatis commoda provehenda » (p. 296).

Il che porta due conseguenze: da un lato nessuna attività tecnica o politica potrà sfuggire all'ordine morale, ma risulterà di esso parte integrante; dall'altro, per converso, ogni attività tecnico-politica acquisterà la dignità propria dell'ordine morale stesso e — essendo qui il discorso rivolto a cattolici — significato e valore sopranaturale: « ita in vitae actione se habeant, ut res ad scientias, ad technicorum artes, atque ad professiones suas attinentes, cum precipuis animi bonis omnino coniungant » [35].

E' ora facile per il documento ricercare le cause dello scarso spirito cristiano presente nelle istituzioni terrene di molti paesi, pur di forte maggioranza e tradizione cattolica: la frattura fra vita terrena e vita soprannaturale, fra attività e fede, fra attività tecnico-politica e morale. « Cuius rei causam ex eo proficisci putamus, quod ipsorum agendi ratio — ed è chiaro dal contesto che qui si parla dell'azione in seno alle civili istituzioni — cum sua fide non cohaereat. Par ergo est ut mentis animique unitas ita in iis reficiatur, ut in eorum actionibus fidei lumen amorisque vis simul dominentur » (p. 297). Si aggiunge a questo — ma noi diremmo meglio che è di ciò la prima conseguenza — che la preparazione e lo studio tecnico-scientifico, oggi tanto sviluppato, non si accompagna a un proporzionale sviluppo della preparazione ed istruzione religiosa.

Una simile situazione è purtroppo il frutto di una tradizione e di una educazione tipicamente liberale, che ha per un secolo e mezzo influito sui cattolici. Da un lato un valore comune tecnico-scientifico, e prevalentemente economico, (si ricordi che per la scuola classica inglese il fine della società era « a good state of affairs ») che fonda la vita associata, le cosidette divine leggi del-

---

35 P. 297: la relativa oscurità dell'ultima proposizione latina viene da noi risolta secondo la versione tedesca « in eine Einheit mit den höheren inneren Werten bringen », o. c. p. 133.

l'economia; dall'altro il fatto religioso come fatto strettamente individuale e irrilevante per la struttura sociale. Una concezione che si riallaccia in fondo al divorzio luterano fra fede e ragione, alla impossibilità di una natura interamente corrotta di avere alcuna rilevanza per il conseguimento della vita eterna [36].

2. - *La collaborazione per edificare la pace.*

La concezione che abbiamo visto dominare tutta la prima sezione di questa parte, è anche alla base della seconda sezione. L'ordine, e conseguentemente la pace nel mondo, che ormai sappiamo essere diretto interesse della Chiesa e dei cattolici, hanno formato l'oggetto delle prime quattro parti del documento: ma tutto il disegno che l'Enciclica ha presentato, come programma di organizzazione sociale e di pace universale, è in fondo un insegnamento che scaturisce dal diritto naturale, e quindi è pervio alla ragione umana quando sia guidata dall'onestà naturale. « Quae ad hunc locum — cioè in questo documento — principia in medio posuimus, tum ex ipsa rerum natura, tum persaepe ex ordine iurium naturalium initium capiunt » (p. 299). Noi non riteniamo, come invece hanno ritenuto le citate traduzioni italiana e tedesca, che il documento distingua fra natura delle cose e diritto naturale ('natura umana' e 'diritto naturale' è la versione italiana, 'Natur der Dinge' e 'Naturrecht' la tedesca): per noi « ex ipsa rerum natura » vale né più né meno « diritto naturale » in senso oggettivo, e « iurium naturalium » indica esattamente i diritti naturali, se vogliamo i diritti dell'uomo, in senso soggettivo.

Rivolgendosi qui il discorso — sia pure indirettamente — anche ai non cattolici, di cui molti osteggiano la nozione di diritto naturale, ma invece accettano la nozione di diritti naturali, la distinzione è facilmente spiegabile. Inoltre viene così sottolineato il fondamento della dignità della persona umana come base della struttura sociale.

Se si guarda attentamente, tutta la dottrina della Pacem in Terris è dedotta razionalmente da due ipotesi: l'esistenza di un Dio creatore e ordinatore, la libertà e la spritualità dell'uomo. Il fatto

---

[36] Verrebbe da pensare che il traduttore italiano, nell'errore poco sopra sottolineato, fosse anch'egli sotto un lieve influsso di questa concezione: in ogni caso è qui il documento stesso che rifiuta simile traduzione.

sopra notato che il diritto naturale abbia concretamente vigenza nell'ordine soprannaturale, e da esso riceva il suo definitivo valore, mentre da un lato lo rende parte integrante del magistero della Chiesa, dall'altro crea un terreno comune — dottrinale e pratico — di intesa fra Chiesa e mondo non cattolico; costituisce la possibilità di un dialogo e di una collaborazione; e sopratutto dà alla Chiesa la possibilità di rivolgere un messaggio al mondo intero, un messagggio che possa essere accettato da tutti, e che viene così a costituire l'inizio di una vera evangelizzazione.

Per capire bene la portata di questa frase, e per comprendere l'intima struttura e lo scopo supremo del documento, occorre ricordare che al termine di ognuna delle quattro parti dottrinali vengono citati i così detti « segni dei tempi »: quegli elementi che indicano nel mondo di oggi una tendenza verso la realizzazione dell'ordine sociale cristiano, una aspirazione verso una società fondata sulla verità, libertà, giustizia e carità. Per la prima parte, il risorgere del concetto di diritti e doveri reciproci fra esseri umani; per la seconda le costituzioni e le garanzie costituzionali; per la terza la paura della guerra e l'aspirazione al disarmo; per la quarta la dichiarazione universale dei diritti dell'uomo come base di un ordinamento giuridico internazionale. Queste sono novità, rispetto ai secoli precedenti; novità che in un certo senso avvicinano il mondo alla Chiesa. Ed è questa nuova possibilità che la Chiesa intende immediatamente sfruttare con il presente documento: non è dunque, come affrettatamente si è detto, che con questa Enciclica la Chiesa si sia mondanizzata, o abbia mutato la sua concezione del mondo e della storia; è per converso il mondo che in questi ultimi decenni, per varie cause, si è posto in condizione di poter ascoltare, accogliere e capire la voce della Chiesa: così appare perspicuo il motivo della straordinaria chiarezza e semplicità di linguaggio; del nessun ricorso a ipotesi o argomenti di fede; e infine della dedica e del saluto finale a tutti gli uomini di buona volontà [37].

---

[37] Tanto più grave appare perciò il travisamento del traduttore italiano sul problema dell'ordine naturale e sopranaturale sopra citato, e una inesattezza - guarda caso nello stesso senso - che dobbiamo rilevare nella traduzione del testo ora in esame. Reca l'italiano: « Le linee dottrinali tracciate nel presente documento scaturiscono o sono suggerite da esigenze insite nella stessa natura umana, e rientrano, per lo più, nella sfera del diritto naturale »: si domanda perchè il latino « initium capiunt » debba essere scisso in « scaturire, esser suggerite, rientrare ». « Scaturiscono » é la versione esatta (il tedesco ha « ergeben sich aus »): il resto è gratuita interpretazione che indebolisce di molto l'originale, quasi si abbia paura a dire che tutto il

L'immediata risonanza e diffusione del documento, e soprattutto la morte del suo grande Autore Giovanni XXIII, che vide uomini di tutte le razze e di tutte le religioni inginocchiati e piangenti come intorno al letto di morte di un Padre comune, dovevano presto dimostrare come il Suo giudizio fosse esatto.

Constatato che di fatto una collaborazione sul campo economico-sociale-politico si sia già spesso verificata, il documento invita a questa collaborazione e indica le debite cautele, servendosi delle parole della *Mater et Magistra*, e ampliando e precisando il concetto ivi espresso in tre punti.

1° - La distinzione fra l'errore e l'errante: « Omnino errores ab iis qui opinione labuntur semper distinguere aequum est » (p. 299).

Tale distinzione porta con sé due conseguenze: in primo luogo l'errante è una persona umana, e mantiene pur nell'errore tutta la dignità e tutti i diritti della persona umana. Questa considerazione è importantissima, perchè l'odio all'errore può far ritenere giustificati mezzi di lotta contrarii al diritto naturale. Par di risentire qui l'esortazione paolina: « sed vince in bono malum ». Né ci sembra considerazione fuori luogo, quando si pensi a quante volte si odono ottimi cattolici invocare o approvare misure di lotta che nulla hanno non dico di cristiano, ma neppure di umano.

In secondo luogo va ricordato che il rapporto concreto, effettivo, non è mai — sul piano esterno — fra il cattolico e l'errore, ma fra il cattolico e l'errante, e l'errante finché ha vita ha anche la capacità di correggersi e tornare alla verità. Onde la « consuetudo », vale a dire il contatto continuato, il dialogo, laddove sia possibile, risulta anche doverosa, in quanto occasione o incitamento al ravvedimento. (p. 299-300) E questa seconda conseguenza è anch'essa di grande portata: la Chiesa e i Suoi figli prima che dinanzi a errori, si trovano dinanzi a erranti, e il loro atteggiamento deve essere sempre e in tutto evangelico, vale a dire missionario, apostolico. Mai la Chiesa, ed è sperabile nessuno dei Suoi figli, lascerà correre una opportunità, sia pur minima, di contatti e di evangelizzazione.

2° - La distinzione fra la dottrina filosofica e le applicazioni concrete economico-sociali che ad essa si richiamano: « Inde dein-

---

contenuto dottrinale dell'Enciclica può esser dedotto con l'umana ragione. Si noterà anche che qui il traduttore reca per « ordine jurium naturalium » « sfera del diritto naturale », dando a ordine correttamente il senso di sfera, campo, Bereich, come avrebbe dovuto fare e non ha fatto nel primo capoverso di questa parte, che abbiamo sopra discusso.

ceps par omnino est, a falsis philosophorum placitis de natura, de origine, de fine mundi et hominis plane incepta distinguere, quae sive res oeconomicas et sociales... etiamsi incepta hoc genus ab illis placitis originem et incitamentum ducant » (p. 300). Non è infatti detto che tutte le applicazioni storiche sul piano economico e sociale di un sistema dottrinario errato siano sempre e interamente da rigettarsi, in primo luogo perché la mutevolezza delle situazioni concrete si riflette sulle relative applicazioni; in secondo luogo perché ogni umana attività può contenere in sé qualche elemento approvabile. Per il primo caso potrebbe valere di esempio la dottrina luterana dell'autorità civile, della « Obrigkeit »: essa scaturisce dalla particolare concezione luterana del rapporto fra natura e grazia. Ma quale teologo luterano sosterrebbe oggi, nel senso di Lutero, l'assoluto « untertansein » che egli predicava? Ed è stata proprio la storia, cioè il periodo hitleriano prima e l'avvento del comunismo nella Germania orientale dopo, a far mutare radicalmente l'atteggiamento dei luterani (e di tutti i protestanti) di fronte all'autorità civile. Oggi è perciò possibile una collaborazione sul piano politico che 100 anni or sono sarebbe stata impensabile. Per il secondo caso si pensi alle rivendicazioni economico-sociali dei marxisti nei paesi occidentali: è noto che la rivendicazione sociale non ha per il materialismo dialettico un suo valore, ma lo acquista in tanto in quanto permette la rivoluzione e lo svolgersi dialettico della società. La rivendicazione, se di per sé giusta, sarà da approvare; e perciò viene così a creare la possibilità di un contatto, di un dialogo e di una collaborazione che potrà attuarsi quando si verifichino le condizioni citate dalla Mater et Magistra. Non va dimenticato che anche in questo la Chiesa ha sempre dato il buon esempio, cercando, e dove possibile attuando, concordati di vario genere con i più disparati poteri politici, fondati sulle più erronee ideologie.

3° - Il giudizio sulla opportunità della collaborazione, e sul grado di intensità di essa, spetterà alla coscienza cattolica di coloro che più direttamente sono impegnati sul piano politico e nel settore specifico in cui il problema si pone. A questo giudizio il documento pone tre limiti: il diritto naturale, la dottrina sociale della Chiesa, le direttive dell'Autorità ecclesiastica. E' importante la distinzione fra diritto naturale e dottrina sociale della Chiesa: mentre abbiamo visto che tutto il diritto naturale è parte della dottrina sociale della Chiesa, questa distinzione suggerisce che la dottrina sociale della Chiesa non si esaurisce nel diritto naturale. E difatto Pio XII aveva già detto, facendo eco a un insegnamento

costante dei suoi predecessori, che le fonti della dottrina sociale della Chiesa sono la ragione e la rivelazione. Con ciò sembra potersi concludere che lo studio della dottrina sociale è essenzialmente teologico, e non solo filosofico [38]. L'intervento della autorità ecclesiastica — naturalmente eventuale — è da intendersi come intervento in via di giurisdizione e non direttamente di magistero. Cioè, essendo un tipico giudizio di opportunità, vincola almeno direttamente il comportamento e non l'intelletto del cattolico: in altre parole il cattolico obbedirà, pur potendo di norma ritenere migliore il suo giudizio, e questo sia nel senso della opportunità come in quello della inopportunità della collaborazione. Il comportamento generale deve però — a tenore del documento e del testo parallelo della *Mater et Magistra* — essere per così dire collaborazionista, come è proprio dell'indole evangelica della Chiesa; ciò nel senso che dove una collaborazione è possibile, *deve* esser cercata. Particolari situazioni locali potranno tuttavia esser risolte in senso contrario dai singoli Ordinari, e anche ad esse il cattolico dovrà attenersi [39].

3 - *Sintesi conclusiva*

Comincia qui la vera conclusione del documento (cum gravissimis igitur: p. 301), che non compete più strettamente alla V parte, ma piuttosto presenta in sintesi destinatari, tema e svolgimento di tutta l'Enciclica. Quanto è stato detto fin ora nella V parte permette di stabilire che il compito di fondare la vera pace spetta a tutti gli uomini « magnanimis », e si noterà che il testo si riferisce dichiaratamente a cattolici e non, e che anzi molti cattolici non sono ancora fra di essi. Difatti poco dopo si legge: « At per idem tempus in spem inducimur, fore ut ad hos viros alii multi, praesertim ex christifidelibus, officii conscientia et caritate incitantibus, accedant ». (p. 302) Il compito è quello supremo di fare in modo che « vera pax, iuxta ordinem a Deo datum, coalescere possit » (p. 302), o — come si esprime Giovanni XXIII pochi righi dopo — « pacem nempe hisce in terris confirmare ». E perciò tutto lo

---

[38] Purtroppo nell'attuale ordinamento dei Seminari lo studio sistematico della dottrina sociale è assegnato al corso filosofico: è una disposizione che potrebbe utilmente essere riveduta.

[39] Su tutto il problema della collaborazione, con particolare riguardo al socialismo, interessante il commento all'Enciclica a cura de l'*Action Populaire*, Paris, Spes, 1963, pp. 164-174, con un primo tentativo di sistematica del problema.

sforzo dei « magnanimorum virorum » dovrà esser rivolto a far vigente questo ordine nei rapporti umani a ogni livello: la verità, la giustizia, la libertà, la carità dovranno essere i principii di convivenza « tum singolorum civium inter sese; deinde inter cives et civitates suas; tum civitatum inter se; tum denique hinc inter singulares homines, familias, interposita corpora, singulas civitates, illinc universorum hominum communitatem » (pp. 301-2). Si osservi per inciso come l'ultima classificazione raggruppi insieme alla famiglia e alle comunità intermedie anche i singoli stati, ponendo tutti insieme questi corpi intermedi di vario tipo all'interno della suprema comunità di tutti gli uomini: viene così confermata l'interpretazione della comunità internazionale da noi data nella IV parte.

Ritorna così a dominare la scena quel concetto di doverosità per gli uomini di darsi una struttura sociale, che noi abbiamo indicato nella I parte come caratterizzante e condizionante tutta la dottrina sociale cristiana. E difatto tutto questo ultimo appello del documento non è altro che l'invito a tutti gli uomini di buona volontà a aver coscienza di una deontologia sociale a contenuto oggettivo. E conviene ripetere qui quanto dicemmo all'inizio: nessuna dottrina sociale a tipo contrattualistico come nessuna dottrina sociale a tipo empirico-sociologico potrà mai essere a fondamento della pace sulla terra. Oggi come non mai, non c'è pace senza Dio.

Ma ricondurre la società umana nell'ordine voluto da Dio equivale a far sì che « hominum societas regnum Dei quanta maxima potest similitudine referat », e a questo scopo « ipsius celestis Numinis auxilio vehementer est opus » (p. 303). Bisogna convenire che l'obbligo per gli uomini di cercare la massima similitudine della società col regno di Dio è una affermazione assai densa ed ardita. Viene spontaneo alla mente — e chi sa che non sia stato deliberatamente suggerito — il raffronto con il concetto di « analogon », che Karl Barth applica alla comunità civile rispetto alla comunità cristiana. [39bis] E' certo che non si può sforzare il raffronto. Ma non crediamo che si tratti di una pura somiglianza verbale: la sacralità escatologica di tutta la realtà terrena è un elemento sostanzialmente comune alla più recente dottrina sociale protestante e alla dottrina sociale cattolica. Si avverta anzi che proprio passando per questa strada alcuni studiosi protestanti

---

39bis K. Barth: « *Christengemeinde und Bürgergemeinde* », Zürich 1946, pp. 22-25.

stanno riscoprendo la possibilità di far uso del diritto naturale nell'etica sociale [40]. In ogni caso dobbiamo ritenere che il mantenimento della pace, nell'ordine voluto da Dio, è compito umano e sacro insieme, tale che « Nostrarum esse partium ducimus cogitationes, curas, viresque Nostras huic communi omnium bono provehendo dicare » (p. 303). Questo progressivo avvicinamento del mondo, nelle sue strutture terrene, al regno di Dio, questa tendenza al limite della comunità umana a divenire Regno, è già manifesta nei segni dei tempi, ed è il cammino che tutti gli uomini — forse anche senza una piena coscienza — di fatto stanno intraprendendo. L'occhio attento e amoroso di Giovanni XXIII ha saputo cogliere questi segni, e — facendone prender coscienza a tutti gli uomini — ha presentato a tutti la Chiesa quale essa è, madre e maestra, portatrice e interprete di tutte le più nobili aspirazioni degli uomini di buona volontà.

Enrico Chiavacci
docente di filosofia morale
nel Seminario Maggiore Fiorentino

---

[40] Cfr. il più significativo, forse, di questi studiosi, e certamente il più influente attualmente sugli atteggiamenti concreti delle Chiese protestanti tedesche in campo sociale, H. D. Wendland: « *Botschaft an die soziale Welt* », Hamburg 1959, in specie i capitoli 9 e 10, pp. 141-165, che ci sembrano di alto valore chiarificatore e teologico.

JURISPRUDENTIA
S. ROMANÆ ROTÆ

SACRA ROMANA ROTA

Coram R. P. D. Petro Mattioli, *Ponente*

Nullitatis matrimonii et Disp. super rato

(*ex impotentia viri et inconsummatione*)

Sententia diei 10 octobris 1956

Species Facti. - Die 28 nov. 1929, Antonius (alias Antonius Lucianus, vel simpliciter Lucianus), medicus dentarius, et Theresia sacro foedere copulati sunt.

Matrimonii celebrationem fuga sponsorum praecesserat: per quam, nempe, incauti juvenes frangere voluerunt oppositionem ac vetitum utriusque familiae, praesertim familiae mulieris.

Sed vita conjugalis non diu perduravit: etenim Theresia, in adulterio deprehensa, in quo adhuc temere perseverat, die 15 februarii 1930, larem deseruit et ad suos remeavit.

Dein, anno 1932, testimonio munita cuiusdam medici non integrae famae, atque consiliis ducta cuiusdam advocati eiusdem furfuris, facultatem petivit ac obtinuit a Sacra Congregatione de Sacramentis instituendi processum canonicum super asserta matrimonii inconsummatione ex impotentia viri.

Processus reapse confectus est, per excussionem partium ac testium septimae manus, itemque per constitutionem peritorum, qui tam mulieris quam viri corpus perlustrarunt, auditoque tandem, non una vice tantum, medico de quo diximus, qui mulierem privatim se inspexisse asserebat, ac testimonium in scriptis, non requisitus, de integritate virginali dederat.

Responsum, tamen, hoc fuit: « Negative, et adeat oratrix, si velit, viam judiciariam ».

Igitur, per *novum libellum* diei 15 julii 1939, mulier forum adivit ad vinculi nullitatem evincendam, ex impotentia viri praenuptiali ac perpetua.

Denuo utraque pars excussa est ac novi testes auditi sunt; insuper, aliorum *peritrum* examini vir conventus subiectus fuit: quibus expletis, Tribunal primae instantie pro assumpto sententiavit die 10 augusti 1941.

Appellavit Defensor Vinculi, et Tribunal alterius gradus, com-

pletis actibus per nova interrogatoria, sententiam primi gradus confirmavit sub die 25 julii 1942.

Interim, vir conventus, qui, coram peritis et tribunalibus, centies declaraverat se impotentia absoluta atque insanabili affectum esse, alii mulieri matrimonii propositionem exhibuerat. Quaesivit ergo facultatem transeundi ad alias nuptias; sed merito petitio eius rejecta fuit.

In spretum decisionis istius, vir celebrationem matrimonii in municipio, die 7 maji 1943, attentare non dubitavit, magno cum scandalo civitatis totius. Et, ex adulterio huiusmodi, primam filiam suscepit die 12 junii 1944, et alteram die 23 augusti 1945.

Tandem, per recursum ad S. Rotam diei 3 martii 1949, asserens praetensam impotentiam sanatam fuisse, quaesivit ut judicium Tribunalium, de quo diximus, refermaretur, simulque expostulavit ut de matrimonii inconsummatione, denuo, per actionem stricte judicialem, videretur, ita ut, dispensationis super rato gratia obtenta, ipsi liceret transitus ad novum matrimonium in facie Ecclesiae.

Precibus viri a Decano N. S. O. humillime Sanctissimo oblatis, in audientia diei 12 augusti 1949, facultas facta est videndi subordinate de matrimonii inconsummatione, in casu.

Ideo, nova peritia ex officio jussa est, et, insuper, petente viro, beneficium patrocinii gratuiti concessum est.

At, decursu instructionis novissimae, cum utriusque partis, item peritorum praecedentis judicii, ac testium praecipuorum fides pessima magis ac magis in aperto venisset et, aliunde, informationes accuratiores de statu oeconomico viri conventi ad H. A. T. pervenissent, jure merito Defensor vinculi incides de revocatione beneficii gratuiti suscitavit.

Maluerunt tamen Domini huius incidentis solutionem remittere ad diem propositionis causae.

Igitur, ad praesens, expletis explendis omnibus, hisce dubiis rite concordatis respondendum erit, videlicet:

1°) An constet de matrimonii nullitate, in casu; et quatenus negative:

2°) An consulendum sit Sanctissimo, pro dispensatione elargienda super matrimonio rato et non consummato.

In Jure. - Ex ipsius legis naturalis dictaminibus, quae in can. 1068 C. J. C. accuratissime resumuntur, constat impotentiam coeundi. si praenuptialis et insanabilis, sive marem afficiat sive foeminam, sive absoluta sit sive relativa, vinculum conjugale irritum facere.

In praecedentibus huius judicii gradibus, impotentia viri, ut

jam notavimus, in medium adducta est, eaque non relativa, sed absoluta, itemque praematrimonialis et perpetua.

In praesens, autem, impotentiam praenuptialem fuisse plene confirmatur, additur autem sanationem supervenisse. Et, ad hanc sanationem probandam, perhibetur vir ex alia muliere prolem generans.

Nunc, vero, in quo impotentia virilis consistat non una tantum vice S. Rota explicuit: verificari nempe potest ob defectum erectionis virgae, vel ob tam languidam erectionem, ut ad penetrandum vas muliebre perveniri nequeat, vel ob carentiam totalem veri seminis, variis causis tribuendam, super quibus nunc immorandum non est.

Statim animadvertatur, ad quaestionem hodie Nobis propositam aequa luce aspiciendam, in prmo et in altero, e mox citatis casibus, foecundationem mulieris, ideo et generationem prolis, prorsus impossibilem non esse. Ubi enim ejaculatio seminis saltem ad os vaginae deponatur, seu - uti dicere usuvenit - ante portas, foecundationem aliquando contingere ob attractionem seminis intra vas, prorsus inauditum non est. Agitur, utcumque, de re valde mira et abnormi, per quam, praesertim si pluries contingat, probatio praetensae virilis impotentiae difficillima evadit. Quapropter, quisque demonstrationem huiusmodi aggredi satagat, argumentis indiget peculiarissimis atque gravissimis, sive ordinis physici, sive ordinis moralis, eiusque asserta ac denegata tali perspicuitate et constantia fulgere debent, ut dubitatio quaecumque, vel suspicio, vel obiectio elidi possint.

Quoad dispensationem matrimonii rati, vix recoluisse oportet negocium hoc regi praescripto can. 1119 et can. 1973 C. J. C., et etiam *Regulis servandis*, quas Sacra Congregatio de disciplina Sacramentorum, per decretum « Catholica doctrina », diei 7 maji 1923, rite promulgavit. Igitur, argumento praesertim morali, et etiam physico (ubi res ferat et possibile sit), probetur necesse est:

1°) Petitionem fuisse ab uno saltem ex coniugibus oblatam;

2°) Matrimonium mansisse re vera inconsummatum: puta, ob impotentiam unius coniugis saltem usque ad tempus dissociationis animorum perduratam;

3°) Adesse justam dispensandi causam;

4°) Scandalum, e dispensatione forte concessa, non suscitari.

In Facto. - Cum argumenta, nec numero equidem pauca nec pondere levia, quae ex actibus in praesens desumuntur ad exclu-

dendam viri impotentiam, sive absolutam, sive relativam, sive perpetuam sive sanatam, aeque juvent, saltem pleraque ex illis, etiam ad inconsummationis thesim penitus evertendam, utrumque negocium simul Patres tractandum ac definiendum in hac sententia susceperunt.

Neque vir neque mulier, cum defendunt impotentiam virilem et inconsummationem matrimonii, neque medici privati, neque periti ex officio, qui eorum thesim fulcire satagunt, neque tandem testes, qui partibus colludentibus succurrunt, fidem quamcumque merentur.

Scribit loci Episcopus « ... la sentenza di dichiarazione di nullità di detto matrimonio, per impotenza, ha causato grave scandalo nei fedeli, sopratutto quando il sig. Luciano ha avuto due figlie con la donna, con cui convive: per cui, è lecito pensare che l'attuale causa sia promossa anche in mala fede ».

Et, re vera, tot ac tam variae sunt viri assertiones vel negationes, coram Judicibus et coram peritis, et tam acriter inter se pugnant, ut dici possit, quin imo debeat, Lucianum, suis ipsissimis dictis, monumentum mendacii et insipientiae, aere perennius, sibi erexisse. Quae equidem mendacia sedulo ac diligenter colligere, ac per ordinem heic exponere (praesertim ea, quae originem, naturam, ac symptomata praetensae impotentiae respiciunt), utique pretium operis esset, sed simul arduum et labore plenum. Sufficiat heic revocasse postremum viri interrogatorium, coram Ponente habitum die 7 augusti 1954: in quo, nempe, omnia et singula idem Ponens contestanda curavit, fere semper responsa audiens atque colligens, quae sensu et ratione carent, maxime ubi prae oculis habeatur quod ille, a quo proferuntur, *medicus* est.

Nihilominus, DD. Judices heic in evidentiam summam ponere sategerunt quod vir conventus, die 26 junii 1942, de mandato Tribunalis appellationis interrogatus, tabem familiae denunciare non erubuit, veluti si tabes illa esset suae impotentiae fomes primus ac praecipuus (quod, tamen, in praecedentibus, semper tacuerat, vel expresse negaverat): unde, omnem sanationis spem prorsus et pro semper amissam coram eodem Judice denunciare ausus est: « ... visto tutto inutile - ait - presi solo *Opostenol*, perché questo preparato ha un discreto influsso sul mio stato generale, avendo la sola preoccupazione di cercar di vivere nel miglior stato di salute possibile, in quanto non ho speranza di riacquistare la virilità ».

Attamen (velimus ne excidat!) is, qui die *26 junii anni 1942*

ita in judicio deposuit, idem est vir, qui a sororibus suis ut mulierosus in prima juventute indicatur; et idem, qui fugam arripuit cum Theresia, conventa, ad frangendam parentum oppositionem, et ad matrimonium quovis pretio verificandum: et idem, qui, obtenta altera de impotentia sententia, *statim* petivit (*die 25 julii 1942*, idest vix uno mense transacto ab judiciali examine, de quo mox antea diximus) facultatem transeundi ad novas nuptias, ob sanatam impotentiam; et idem, qui matrimonium attentavit die 7 maji 1943, asseverans se, cum adulterii socia, coitum semper ad normam perficere potuisse.

Exponit, in libello diei 3 martii 1949, impotentiam disparuisse ob assiduas curas; at, quandonam et a quo curae tam mirabiles praestitae fuerint, et quo tempore levamen ac sanationem attulerint, in incertum manet: etenim, nunc mentio fit de curis a patre tantum, qui medicus est, allatis; nunc, a fratre Ferrutio, qui etiam medicus est; nunc, ab utroque; initium curarum probabilius ad annum 1936 ponendum est, sanatio, ad annum 1940. Cum autem Ponens de assertis tam variis rationem ab eo quaesivisset, insulse respondit: « Su questa tara famigliare, io non so proprio cosa dire. Mi fa meraviglia di sentire, in questo momento, che io avrei deposto nel Tribunale circa l'esistenza di questa tara famigliare. *Confesso che questa notizia mi rimane del tutto nuova...* Non ho memoria di aver sofferto da adolescente di cheratite paranchimatosa, in relazione a lue congenita. Se lo ha detto mio padre, penso che sia vero. A mio fratello Ferruccio dissi d'aver contratto lue in Albania, perché così pensavo e credevo ».

Medicus est, qui loquitur! Ulterius commentum addere nolumus, ne legentis patientia abuti velle videamur.

Quid de peritis, qui conventum inspexerunt?

Primus ordine temporis, est doct. Paschalis, a Curia in judicio de inconsummatione matrimonii peritus ex officio constitutus. Refert iste patientem retulisse initium impotentiae longe ante matrimonum contigisse, et, ex palustri contagione (v. malaria), in pejus processisse. Dein, ad hanc saltem miram conclusionem pervenit:

« Dall'esame obbiettivo non si potrebbe dedurre il suo stato d'impotenza fisica; ma questa pur esiste, e la confessa egli stesso, e bisogna ammetterla, dacché nessun uomo si confessa impotente, quando non è ».

Denique, ex tam insipientibus praemissis, securus pronun-

ciat: « Detta impotenza è anteriore alla celebrazione del matrimonio, ed è assoluta ».

Alter peritus in judicio de inconsummatione electus est doct. Augustinus, qui nonmultum distat a conlega: « Posso con piena scienza e coscienza concludere che il soggetto è affetto da impotenza nervosa e psichica, perpetua e antecedente alla celebrazione del matrimonio. Non è perfettamente manifesta, ma tale può ritenersi per induzione.

E' dipendente, a mio parere, dall'infezione malarica, con consecutivo esaurimento nervoso, ma in realtà già esisteva prima di detta malattia, e da questa è stata aggravata, tanto da renderla assoluta, cioè riguardo a tutte le donne ».

Sed aliud prorsus invenitur in peritia doct. Januarii, qui conventum vidit in judicio de nullitate vinculi. Medicus hic ignorare prorsus videtur palustrem illum morbum, quo Lucianus laboravisset, et quamvis obiectiva symptomata in eius corpore non inveniat, impotentiam absolutam et perpetuam proclamat, ipsam repetens *ex diabetae morbo et ex neurasthenia.*

Concinit peritus Salvator, qui, tamen, praeter quam diabetae, etiam infectioni palustri impotentiam attribuit.

Momento non carent ea quae oretenus, coram Judice, iidem periti deposuerunt. Cum ipsis subiecta fuerit relatio examinis sanguinis et urinae, ex officio peracti a doct. Hectore, respondit peritus Salvator: « Il tasso recente, risultato dall'esame del sangue e dell'urina, è, a mio giudizio, sufficiente a produrre l'impotenza funzionale nello stesso. E' notorio, anzi, che uno dei primi sintomi, che si presenta in detta infermità, prima ancora di tanti altri, che la malattia provoca nell'organismo umano, è costituito appunto dall'impotenza funzionale ».

Prorsus diversimode peritus Ianuarius: « Riferendomi al tasso glicemico, riscontrato, e cioè gr. 1,36% nel sangue, e gr. 6,75% nell'urina, ritengo che tale tasso glicemico non sia sufficiente a determinare l'impotenza, di cui soffre; però, tenuto presente che tale tasso è soggetto ad oscillazioni continue, perché il soggetto riferisce di aver raggiunto gr. 2,50%, confermo che la sindrome tossica diabetica possa influire non indifferentemente sulla sua impotenza, e quindi confermo la diagnosi da me fatta ».

Super tam labilibus ac nutantibus fundamentis, sententia primi gradus in favorem assumpti pronunciare non dubitavit!

Postea, in judicio alterius gradus, tam vir conventus quam pater eius de tabe luetica (in praeteritum prorsus denegata), ex

hereditate procedente, mentionem fecerunt, et eiusmodi morbidae hereditati praetensam impotentiam adscripserunt. Unde, sententia Tribunalis appellationis praesertim super luis hereditariae consectariis innititur. Sed, ecce nunc, in judicio apud S. Rotam - ut jam notavimus - ipse Lucianus omnia ignorare dicit de lue hereditaria. Tandem, ad confusionem et incohaerentiam augendam, comparet in S. Rota doct. Ferrutius conventi frater, qui testatur se, usque ab anno 1936-37, curam Luciani eiusdem suscepisse ob infectionem lueticam, in Albania, stipendia merendo, acquisitam. Et, dum siphyliticae pestis symptomata maxime florida, quae aspexisse dicit, accurate describit, addere curat: « ... non potrei però dire se si trattava di fatto congenito o acquisito ».

Nescimus, proinde, quid magis admirandum sit: utrum Ferrutium, qui, ut medicus a cura, nullo modo inquirit de natura et origine morbi, an Ferrutium, qui, ut membrum eiusdem familiae, nihil scit de tristi familiae patrimonio!

Nec explicatur quomodo huius luis symptomata nullo modo adverterint periti canonici, qui, tempore anteacto (i. e., anno 1933), et tempore posteriore (i. e., anno 1940), Lucianum inspexerunt.

Quibus perspectis ac recogitatis, legitime quaeritur num praetensa ac decantata viri impotentia inter fabellas romanenses mittenda sit!

Probatio longe in pejus ruit, ubi deposita a muliere attente rimemur, itemque relata a medicis et peritis, qui eam visitaverunt.

Pluries mulier asseverat ac defendit virum impotentem se revelasse sive in amplexibus ante matrimonium positis, sive in intimis thalami. Addit eum, ope manuum tantummodo, muliebre organum tractasse, sed, hoc minime obstante, se virginem tectum coniugale reliquisse. Huius praetensae virginitatis testem principem adducit doct. Alfredum, qui eam inspexisset mense novembri 1929, et iterum die 15 februarii 1930, post relictam coniugalem residentiam.

Et medicus, dato in scriptis testimonio sub die 15 februarii 1930, rem plene confirmat, asserens non modo se mulierem integram invenisse, sive in primo sive in altero examine gynecologico, sed eidem mulieri curas attulisse, ob infectionem purulentam, sadistica mariti mansturbatione excitatam. Quarum curarum gratia, mulier virginitatem amisisset.

Attamen, non intellegitur quomodo assertio mulieris et doct. Alfredi pro vera haberi possit, postquam Episcopus per litteras diei 12 sept. 1954, a nemine validis argumentis impugnatas, decla-

ravit Theresiam, ob adulterium, in quo adhuc perseverat, larem dereliquisse.

Nec satis: nam inter se comparatis doct. Alfredi assertis et aliorum peritorum, multo plures atque graviores difficultates exsurgunt. Refert, enim, in subsequentibus, doct. Alfredus se, vi instrumentorum adhibitorum in curis afferendis, totalem mulieris deflorationem paullatim provocasse: « ... imene ... rotto in più frammenti, per lacerazioni multiple, prodotte dall'introduzione ripetuta di specoli graduali e delle valve in vagina ». Id in testimonio quodam scriptis dato die 25 julii 1935.

Sed, tempore anteacto, i. e. anno 1933, obstetrices d.nae M. et S. in peritos ex officio constitutae, hymenem fere integrum invenerant, si excipiantur *unica* incisura (taglio) quae in regione superiore sinistra conspici poterat, quaeque, ob peculiares notas, certissime chirurgico interventui tribui debebat.

Unde, ipse doct. Alfredus, de his repertis informatus, obstetrices illas de incompetentia vel de nimio zelo juvandi causam accusare non dubitat.

Thesim doctoris Alfredi amplectitur prof. Donatus, qui, die 10 augusti 1935, Bononiae, mulierem privatim inspexit.

Contradicit autem prof. Paschalis sive obstetricibus sive doct. Alfredo sive prof. Donato: etenim, peritior constitutus ex officio, in causa de inconsummatione, Theresiam visitavit die 4 aprilis 1934, nihil dicens de unica incisura in regione superiore sinistra (de qua in relationibus obstetricum), nihilque de multiplicibus fracturis (de quibus passim in relationibus Alfredi et Donati), sed, e contra, describens unicam cicatricem in regione inferiore dextera. Et, cum rationem de hoc a patiente ipse quaesivisset, respondit patiens id mariti mansturbationibus esse tribuendum, necnon curis chirurgicis. Quod peritior plene acceptandum esse duxit.

Ubi veritas reponenda sit, proprie non intelligitur: nam tanta varietas omnes et singulos indubitanter accusat.

Nunc, fila totius quaestionis trahentes, edixerunt Domini neque ex argumenti physici, neque ex argumenti moralis deductis, in casu, praesertim ob continuam varietatem, inconstantiam et frequentem contradictionem, tutam probationem adstrui posse super impotentia viri, perpetua vel temporanea, absoluta vel relativa, itemque, imo consequenter, nuper matrimonii asserta inconsummatione.

Ad judicium penitus concors pervenit peritus in S. Rota canonice constitutus, prof. Eleutherius Boganelli: qui, equidem, cri-

bro debite subiectis medicis documentis, et assertis rei conventi, qui (ut jam notavimus) medicus est, gravissima haec verba profert: « ... l'insieme delle perizie mediche, eseguite sul convenuto, più che dimostrare ciò che doveva essere dimostrato, sembrano essere un'esposizione di fatti raccolti dalla viva voce del periziando, contenenti molte manchevolezze e contraddizioni, tali da suscitare in chi legge fondati dubbi, *e persuaderlo a credere il contrario di quanto in essi si concluse* ».

Nec dubia pauca aut levia peritus Boganelli excitat super doctoris Alfredi assertis curis, et curarum sequelis. Et, si nonnulla ex praefatis dubiis peritus solvenda Judici relinquit, non est cur de re aliquid adhuc addere debeamus, cum satis superque sit id quod decursu tractationis expositum est.

— Tandem, omnibus hucusque a Nobis declaratis ac notatis sedulo attentis, simul cum informationibus novissimis de statu oeconomico viri recurrentis, justitia exigit - uti par est - quod incidens de revocatione patrocinii gratuiti juxta petita a cl. Defensore vinculi resolvatur.

Quibus omnibus in jure et in facto perpensis, Nos, infrascripti Auditores de turno sententiamus,respondentes dubiis propositis:

1°) Negative, seu non constare de matrimonii nullitate, in casu;

2°) Negative, seu consilium non esse Sanctissimo praestandum pro dispensatione matrimonii rati non consummati. Et gratuitum patrocinium viro convento, seu parti recurrenti, esse revocandum, sive ob non probatam egestatem, sive ob malam fidem: ideo, cessare munus patroni ex officio.

Statuimus partem conventam, seu dominum Antonium Lucianum, ad expensas iudicii et ad stipendium patroni solvenda teneri.

Boleslaus Filipiak
Guillelmus Doheny
Petrus Mattioli, *Ponens*

Coram R. P. D. Boleslao Filipiak - *Ponente*

De refectione damnorum

Incidentis: competentiae S. R. Rotae

Sententia interlocutoria diei 14 julii 1961

Species Facti. - Actor D.nus M. per libellum (a legitimo procuratore exhibitum ac subsignatum) diei 4 novembris 1957, coram Sacra Romana Rota Exc.mum Ordinarium in jus rapiebat, petens ut Tribunal « si pronunzi sul riconoscimento della parrocchialità alla nuova chiesa fondata (nempe loci « San Roman de Villa », in fundo v. d. « el Cierrin », intra fines illius dioeceseos), come sopra, dal signor M., e, in linea subordinata, sulla refectio damnorum dallo stesso patiti » (n. 19).

Partibus igitur, prouti de iure, citatis a R. P. D. Ponente constituti Turni Rotalis, Exc.mi conventi electus procurator in limine litis carentiam excepit jurisdictionis cuiuslibet tribunalis ordinarii, ita ut die 30 junii 1958 dubia inter partes concordata primum respicerent competentiam in casu.

Sed, dum R. P. D. Ponens instructionem in loco peragit, die 6 octobris 1958 decretum edidit, quo statuebat « quaestionem de incompetentia propositam (ab Exc.mo quidem convento personaliter) quam primum solvendam esse, audito R. D. Justitiae Promotore Nostri Sacri Tribunalis ac audita altera parte, servatisque de iure servandis ». Itaque, defensionibus inter partes commutatis atque audito R. D. Promotore Justitiae, tandem die 9 maii 1960 sententia interlocutoria Rotalis edita est, qua incidens de competentia definitum fuit per datam responsionem: « Ad primam partem, *negative*, seu actionem iudicialem institui non posse; ad secundam vero partem, *negative*, seu actionem judicialem institui non posse quatenus damna asserantur orta ex ipso decreto adminitrativo Ordinarii; *affirmative*, vero, seu actionem judicialem institui posse si et quatenus asserta obligatio oriatur ex contractu inito tantum occasione exercitii potestatis administrativae ».

Non adquievit attamen pars conventa, quae per suum patronum die 28 julii 1960 appellationem rata est contra praefatam sententiam interponere, « quia in casu... minime ageretur de contractu inito *occasione* exercitii potestatis administrativae ». Quam appellationem Patres ad Turnum sequentem, qui est Noster, remiserunt coram quo dubium, hodie solvendum, rite concordatum fuit: « *An*

decisio Rotalis diei 9 maii 1960 sit confirmanda vel infirmanda pro parte appellata ».

Pars actrix insuper, in memoriali diei 20 aprilis 1961, exceptionem movit contra receptam appellationem partis conventae: cui exceptioni propterea prae primis respondendum a Nobis est.

In Jure. - Etsi Tribunalibus Sedis Apostolicae reservatur judicare Episcopos residentiales in contentiosis (cfr. can. 1557, par. 2, 1°, ratione habita ad can. 1572, par. 2), Sacrae Romanae Rotae quidem in prima instantia (cfr. can. 1599, par. 2), tamen *in casu* summopere attendendum est ad illum canonem 1601, ita edicentem: « Contra Ordinariorum decreta non datur appellatio seu recursus ad Sacram Rotam; sed de eiusmodi recursibus exclusive cognoscunt Sacrae Congregationes ». Quem canonem primo N. S. O. recte expoliverat, percelebri decisione diei 30 aprilis 1923 *coram Parrillo* (cfr. S. R. R. DECIS., vol. XV, 1923), atque tandem authentice interpretavit Pontificia Commissio (cfr. *A.A.S.*, vol. XVI, 1924, pag. 251). Itaque, contra Ordinariorum decreta vel huiusmodi ad Sacram Rotam recursus ne ratione *refectionis damnorum* quidem patet.

Pretium attamen operis erit, ad vitandas aequivocationes hac super re, integre referre praecitatam illam Rotalem decisionem, quae docet: « prae oculis habendum est, Episcopos, rem nostram quod attinet, considerari posse vel qua judices in sua dioecesi, vel qua administratores aut moderatores politiae ecclesiasticae, vel qua subiecta jurium et obligationum, vel qua privatas personas. Ea quae tamquam judices Episcopi gerunt, tribunalibus ordine hierarchico superioribus plene subiiciuntur; sed ea quae agunt tamquam administratores aut disciplinae moderatores, nullos habent judices, nisi SS. Congregationes; unde a decretis administrativo vel disciplinari tramite latis 'non datur appellatio seu recursus ad Sacram Rotam, sed de eiusmodi recursibus *exclusive* cognoscunt SS. Congregationes' (can. 1061) .... Vicissim, tamquam subiecta jurium vel obligationum et tamquam privatae personae, Episcopi judicantur in prima instantia in contentiosis, *requirentibus ordinem judiciarium cum processu et probationibus*, a S. Rota... » (l. c., pag. 85, n. 2). Atque igitur concludens sententia prosequitur: « Posito hoc discrimine, jam liquido patet, Rotam incompetentem esse in iis causis videndis, quae licet Episcopum residentialem tamquam partem in judicio habeant, originem tamen et actionem in radice repetunt a decreto administrativo vel disciplinari ipsius Episcopi » (ib., pag. 85, n. 3).

« Judex antequam aliquem ad suum trahat tribunal et judicaturus sedeat, *videat utrum ipse sit competens, necne* » (can. 1609, par. 1): ad hoc attamen haud necesse est edere formalem decisionem, quin etiam Lex edicit haud oportere « ut de his referatur in actis » (can. cit. par. 3).

Ad subiectum casum si attendamus, plane constat incompetentiam Nostri Tribunalis, a parte conventa quidem re exceptam, *duplici e fonte* provenire posse: sive quia, scilicet, praeventio forte habita est, sive quia absoluta incompetentia ratione materiae haberi potest. Quapropter iterum hic recolatur praelaudata sententia, ubi docet: « Incompetentia S. Rotae in judicandis in prima instantia Episcopis residentialibus in *contentiosis*, non solum haberi potest ratione *materiae*, quatenus haec processum in forma juris et telam judiciariam vel non exigat vel non patiatur, sed etiam ratione *praeventionis*, quatenus nempe aliqua causa, quae aeque agi potest judiciali ac administrativo tramite, ex partium consensu vel altera saltem non dissentiente, delata fuit SS. Congregationibus, administrativo vel disciplinari ordine terminanda. Hoc aperte cavetur in Normis peculiaribus cap. III, n. 10 (*Ordo servandus in Officiis Romanae Curiae*): ' quaestione semel instituta penes Congregationem aliquam administrationis ac disciplinae tramite, et a partibus admisso aut saltem non recusato hoc agendi modo, his jam non licet eadem de causa actionem stricte judicialem instituere. Eoque minus, deliberata re atque ad sententiam deducta, fas erit hoc agere '. Has normas autem et hodie vigere post novi Codicis promulgationem, can. 243, par. 1 docet » (l.c., pag. 86, n. 4).

Quovis attamen in casu, neque satis neque prudens neque juridicum erit ad solas partium asseverationes attendere, quin ex officio, si forte quaestio huiusmodi de incompetentia oriatur, tribunal vel summariam investigationem peragat, ita ut rei controversae limites quam maxima claritate definiantur, praecisione facta ab instructione dein perficienda, si et quatenus, super causae merito.

Lex explicite cavet quod: « Judex *quovis in stadio* causae se absolute incompetentem agnoscens, suam incompetentiam declarare *tenetur* ». (can. 1611). Hoc, uti planum est, fieri potest etiam in die propositionis causae: immo, tunc praesertim, ubi causa undequaque per instructionem et judiciariam partium disceptationem clare in suo complexu exhibetur, tribunal de sua competentia scite

et jure edicere quit. Quamvis persaepe inde ab initio res huiusmodi absque cunctatione definiri possint.

Sicuti judici *officium* est suam absolutam incompetentiam, statim ac ille anoverit, declarandi, pariter exceptio « de incompetentia judicis absoluta *a partibus* opponi potest *in quovis statu et gradu causae* ».

Nemo est qui non videat quaestionem de incompetentia absoluta praejudicialem esse, atque ideo, juxta can. 1632, ante controversiam principalem regulariter definiendam: ceterum, ab ipsa potius quam *solutio* pendet *officium solvendi* pro tribunali controversiam principalem. Ideo judex illam tunc solvendam statuere potest, cui ipsi opportunum visum fuerit, uti superius dictum est.

Quidquid id est, *ipse judex* videre debet de sua competentia (cfr. can. 1610): sed admittitur annon appellatio contra judicis hac in re decisionem?

Unice hic attenditur ad alteram fontem incompetentiae forte exceptae: excluditur nempe, propter faciliorem et certam solutionem, hypothesis in qua quaestio de competentia fieret ob praeventionem, atque sermo est tantummodo de competentia in dubium posita *ratione materiae*. Hoc in praesentiarum nostra refert.

Codex explicite loquitur de casu in quo « judex se incompetentem declaret », atque tunc, sane, « pars quae se gravatam reputat, potest intra decem dierum spatium appellationem ad superius tribunal interponere » (can. 1610, par. 3). Ratio ceterum in promptu est: huiusmodi etenim tribunalis decisio pro parte quae jus sibi vindicandum habet vim definitivam reapse habet, cum ipsi per illam juris subiectivi recognitio praecludatur. Non videtur, e contra, quomodo sustineri possit doctrina, juxta quam pronuntiatio judicis pro suimetipsius competentia (abstractione quidem facta a quaestione praeventionis) gravaret partem in judicio conventam: agnita enim competentia haud significat querelantis partis petitionem admittere aut definire.

Ceterum quaestio aliunde etiam dirimi potest. Statuit enim can. 1880, 6°, locum appellationi non esse « a judicis decreto vel a sententia interlocutoria, *quae non habeat vim definitivae* »; concinit art. 114, par. 1, Normarum S. R. Rotae. Jamvero, « Decretum vel sententia habet vim definitivae si damnum causat quod per sententiam definitivam reparari non possit, aut sit talis, ut efficiatur definitivam sententiam necessario determinato quodam sensu esse pronuntiandam » (Wernz-vidal, *Jus Canonicum*, tom. VI, *De Processibus*, ed. 1949, pag. 578, n. 606, 6°; utiliter ibidem confer casuum huiusmodi enumerationem). Atqui, judicis pronuntiatio de

sua competentia admissa nullo modo causat damnum irreparabile per definitivam sententiam, neque efficit ut haec necessario determinato quodam sensu pronuntietur. Quin etiam, quovis in statu et gradu causae a parte opponi potest incompetentia absoluta (de hac in praesentiarum sermo unice est), sicuti judex quovis in causae stadio suam absolutam incompetentiam agnoscens declarare tenetur. Concludendum igitur decretum vel sententiam interlocutariam, qua competentia firmatur tribunalis, appellationem pati non posse, exclusa quidem hypothesi obiectae incompetentiae ratione praeventionis, juxta superius exposita.

In Facto. - Quaedam praeprimis Patres in appellatam sententiam Rotalem animadvertenda rati sunt.

Optime in die dubii concordati una cum causae merito, ad instantiam procuratoris partis conventae, praeposita fuit quaestio de competentia *una cum* causae merito, uti in jure dictum est dein solvenda. Neminem sane latet, in casu, rerum et jurium assertorum complexitas, tantum per amplam inquisitionem definienda. Quapropter, dubitandum num jura partis actricis praepedita fuerint, ubi statutum deinde est, contra ac in litis contestatione legitime actum fuerat, quaestionem de competentia sejungendam esse a principali controversia. Vel saltem praevia inquisitio fieri debuit ad constabiliendum utrum necne exceptio proposita solido fundamento frueretur: neque hoc tantummodo penes SS. Romanas Congregationes, uti re factum est, sed etiam per alia judicialia remedia, cum duplici e fonte, uti ostensum est in jure, incompetentia in casu oriri potuit.

Ratio insuper non videtur cur Patres appellati, contra ac edicit art. 155 Normarum S. R. R., *simul coadunati* ad Turnum sequentem partis conventae appellationem remiserint, dum res Ponentis unius fuit, sive in admittendo sive in reiciendo appellationem ipsam. Ceterum art. 159 expresse cavet: « Si oriatur quaestio de jure appellandi, decisio quaestionis devolvitur Turno, ad quem spectat appellationis judicium »; ideoque res integra, hoc sub respectu, haberi omnino debet, haud obstante decreto Turni appellati diei 21 novembris 1960, atque per Nos quidem definienda.

Denique, minus placent verba in appellata sententia adhibita, ita ut videatur competentia *hypothetice* quidem asseri: quod per aptam praejudicialem inquisitionem forte vitari potuit. Attamen querelae partis appellantis forma potius quam re praelaudatae sententiae innituntur, cum in n. 17 eiusdem decisionis Patres clare videntur admisisse, probandis in judicio probatis, adesse in proposita factispecie elementa e quibus actio de damnis reficiendis

institui possit ob non adimpletam obligationem ab Exc.mo convento, independenter ab actu administrativo. Ceterum, si decisio appellata tantum theoretice, uti praetendit patronus partis conventae, quaestionem solvit, eo magis firmatur conclusio, vim scilicet definitivae sententiam ipsam non habere.

Sed Patres praesentis Turni censuerunt in casu jus appellationis parti conventae haud competere, cum agatur de decisione vim definitivae non habente. Hoc exceptum est a patrono partis actricis in suo memoriali diei 20 aprilis 1961, sub num. 6. Rectius cl.mus Advocatus rem opponere debuisset in litis contestatione: sed querelam serius propositam Patres admittendam pariter habuerunt.

Quibus omnibus in jure et in facto sedulo cribratis, Nos infrascripti Patres Auditores de Turno, pro Tribunali sedentes et solum Deum prae oculis habentes, Christi Nomine invocato, edicimus, pronuntiamus et sententiamus, dubio proposito respondentes: « *Appellationem contra sententiam Rotalem diei 9 maii 1960, quae vim definitivae non habet, non sustineri* ».

Romae, in Sede Trib. S. R. Rotae, die 14 julii 1961.

Boleslaus Filipiak, *Ponens*
Guillelmus Doheny
Petrus Mattioli

Coram R. P. D. Aurelio Sabattani, *Ponente*

ROMANA

Nullitatis Matrimonii

(*ex capite ignorantiae naturae matrimonii*)

Sententia diei 22 martii 1963

In Jure: 1) - *Praesens status doctrinae et jurisprudentiae circa ignorantiae influxum in matrimoniali consensu: apertae et irriducibiles contradictiones.*

A) - Enunciata propositio diffusa demonstratione non indiget, *relate ad doctrinam,* cum omnes fere auctores recenseant et frequenter deplorent nimiam varietatem et discrepantiam opinonum hac in re, quae ceterum, tanti est momenti.

Longe est a nostro intentu tradere indicem completum opinionum, quae constituunt veluti varios colorum gradus, pedetemptim adustiores, a levissima adumbratione usque ad fuscum. Huiusmodi index, qui magnae non est utilitatis, recenset auctores « minimistas », medios, proximos maximalitatis, idque relate ad plus minusve requisitam notitiam concursus physici, qui habetur in matrimonio.

Haec latissima curvatura descripta est diligenter a Lorenc (*De ignorantiae infuxu in matrimoniali consensu* in *Apollinaris,* 1953, pp. 348-388), qui aliquos seligit « prototypos » pro diversis gradibus:

a) - Inter minimistas: P. Chretien: « De se valide contrahit puella innocens et rei venereae ignara, quae opinetur *casto osculo* fieri conceptionem » (*Praelect. de matr., Metis,* 1937, p. 26);

b) - inter medios: Wermeersch: « oportet ut contrahentes noverint id fieri *aliqua opera comuni,* fortasse non distincte perspecta; qui autem confusa notione contentus est, virtualiter acceptat modum qui adhibendus est » (*Theologiae moralis principia, responsa, consilia, Romae,* Ed. 3°, pag. 666);

c) - inter proximos maximalistis: C. De Clerq: « Il faut que la connaissance embrasse le fait que les naissances sont *le fruit d'un commerce charnel...* L'idée de naissance *doit être associée,* au moin d'un façon vague, *aux organes sexuels* » (*Traité de droit canonique,* II, 405);

d) - inter maximalistas: G. Oesterle: « Pars contrahens... de natura juris in corpus tali luce ad minimum gaudere debet, ut capiat agi de unione corporali essentiali nuptiis in genere, in specie *de unione organorum genitalium* » (*Consultationes de jure matrimoniali, Romae*, 1942, p. 312).

« Sententia media nobis arridet », concludit tandem recensor, ac tamquam viam suam seligit illam, quae pari intervallo distat ab oppositis lateribus. At notat Graziani (*Osservazioni sulla fattispecie della « ignorata natura matrimonii »*, apud. *Il Diritto Eccl.*, 1957, parte II, pag. 33): « Tra questi due estremi si suppone di poter cogliere la verità, mantenendosi *in medio*, ma non sempre ivi *stat virtus* ».

B) - *Quoad iurisprudentiam*, varietas decisionum, quamvis non ita producta sicuti in doctrina, tamen gravis est.

a) - Sunt Judices qui *vere minimum* exigunt. Ita legitur in una *coram Parillo*: « ... qui *ignorat corporum commixtionem esse necessariam* pro filiis gignendis, vel erronee putat *alio modo* hunc finem obtineri, error vel ignorantia respiceret modum seu usum coniugii, qui in esse rei non cadit » (*S. R. R. Dec.*, Vol. XXI 1929, *Dec.* 36, n. 3, pag. 308).

Etiam in minimo requisito posita videtur quaedam decisio *coram Wynen*: « Nullatenus necesse est ut contrahentes cognoscant modum et formam generationis: ... valide contrahunt qui putant filos *generari per oscula vel amplexus* vel quocumque alio modo incerto » (*S. R. R. Dec.*, Vol. XXVII - 1935 - *Decis.* 16, p. 128).

b) - *Viam mediam* jurisprudentiae - quae tamen merito superat viam mediam doctrinae (cfr. supra: A, b) - tenet decisio dilucida *coram Jullien*: « ... nupturiens ne ignoret, seu saltem in confuso teneat quod permanens illa societas instauratur ad filios procreandos... *non quolibet tamen modo*, puta recipiendos jam natos, aut obtinendos emptione vel spontanea generatione; sed procreandos, id est, suscipiendos *vi operae*, quae *rei propria*, praestanda est mutuo, *per utriusque coniugis concursum* quendam, *physicum seu corporum*, et non per solam unionem aliquam intellectualem » (*S. R. R. Dec.*, Vol. XXX - 1938 -, *Dec.* 77, pag. 715).

c) - *Ulterius progreditur* quaenam decisio c. Canestri: « Qui putaret ad generationem prolis *aliquam ineptam corporum coniunctionem* requiri, *v. g. per oscula*, in eaque exclusive consentiret, certe invalide contraheret... Jus in corpus, quod constituit obiectum contractus matrimonialis, *specifice dirigitur in sexus*, qui sunt or-

gana generationis, minime vero in alia membra quae etiam ad fovendam ordinatam concupiscentiam convenire possunt, per amplexus, oscula, etc. ...Potest haberi in voluntate contrahendi non solum conceptus societatis diversae a domestica, sed et *quaedam inepta traditio corporum qua foedus matrimoniale non constituitur* » (*S. R. R. Dec.*, Vol. XXXV - 1943 -, *Dec.* 57, nº 17, p. 607).

Unde concludes quod, etiam in jurisprudentia, res haud est pacifica, imo valde agitata et varia.

2) - *Varietas et discrepantia opinionum et decisionum provenit ex non plene perspecta natura defectus, qui potius ex errore quam ex ignorantia corrivari debet.*

a) - Vere nescitur quomodo, in jure canonico tantum, haec provincia adhuc dignoscatur regi magis ab ignorantia quam ab errore, quando constat omnes legislationes, incipiendo a jure romano, majus momentum tribuisse errori. Animadvertit Bonfante P.: « Siccome è la falsa cognizione delle cose che induce più spesso ad agire, così *negli atti giuridici si nomina più spesso l'errore che l'ignoranza* » (*Istituzioni di Diritto Romano*, Ed. 9º, p. 87).

Et hoc etiam rationi logicae respondit, quia eorumdem actuum, animadvertit S. Thomas, « ponitur error quasi *causa proxima* » (*Summa Theolog., Suppl.* partis III, q. 51, a. 1, ad primum).

Insuper ignorantia est aliquid *staticum*, dum error dignoscitur *dynamicus seu operativus*. Reapse ex eadem ignorantia plures iique diversi errores dimanare possunt, vel etiam nullus error, si illa ignorantia sistit in statu quietis et nullum judicium efformat. Adde quod acute notat Ferrini.: « L'errore poi vi può essere anche dove c'è la piena cognizione dei fatti...: sempre è vero che la persona erra, cioè va fuori della giusta strada » (*Manuale di Pandette*, Ed. 3º, p. 208). Id fit quando quis de obiectiva veritate sibi non persuadet.

b) - Facilior dein et magis obiectiva est indagatio de errore, quam de ignorantia, praesertim si quis inquirere satagit de eo quod quis sciverit ex scientia, quam dicunt « vagam et confusam ». Contrahens, etiam bona fide, incertus esse potest de ideis, praesertim indeterminatis, quae insidebant eius animo tempore elapso; dum eum latere non potest judicium quod efformavit circa negotium (in casu matrimonium) ab eo positum. Et, cum agatur de re practica, quam ipse voluit, impossibile est quod eius animus nullum de eadem re civerit judicium.

3) - *Ignorantia non operatur nisi per errorem, relate ad actus ponendos.*

Haec propositio, quae magnum momentum habet pro nostra thesi, probatur a S. Thoma (*Summa Theol.*, l. c.): « *nulla ignorantia* potest impedire voluntarium, *nisi quae habet errorem adiunctum*, eo quod actus voluntatis praesupponit aestimationem seu judicium de aliquo, in quod fertur ». Et supra jam explicaverat: « ignorantia differt, simpliciter loquendo, ab errore, quia ignorantia de sui ratione non importat aliquem cognitionis actum; sed error ponit judicium rationis perversum de aliquo ».

Error, qualis in hoc provincia consideratur, definitus fuit a Michiels G. (*Principia generalia de personis in Eccl.*, Ed. VI, Romae 1955, p. 650): « judicium falsum de aliquo actus juridici elemento, quo influitur voluntas juridice agentis, ideoque eiusdem juridica efficacia, ita ut error sit immediata exclusionis aut mutationis juridicorum effectuum causa ». Huiusmodi efficaciam ignorantia non exserit nisi mediante errore.

Ideo, in quaestionibus de cognita vel minus natura matrimonii, non tantum relevat id quod nupturiens ignorat, quam id quod contrahens falso existimat coniugium esse.

4) - *De causa negotii et de errore in negotio.*

Ad errorem circa naturam matrimonii intra schemata juridica rite includendum, oportet haec schemata brevissime revocare, qualia inde a jure romano efformata fuerunt et postea in systhemata omnium nationum dimanarunt, tamquam commune patrimonium.

a) - Inter huiusmodi conceptus omnino communes venit elementum illud quod dicitur « *causa negotii* », elementum ab omnibus juristis perceptum tamquam valde momentosum, imo capitale, quamvis eius definitio valde difficilis sit. Bonfante causam negotii habet: « la volontà della legge di fronte alla privata volontà » (o. p., p. 82). Betti Ae. conceptum causae ita tradit: « la causa o ragione del negozio si identifica con la funzione economico-sociale del negozio intero, ravvisato spoglio della tutela giuridica, nella sintesi dei suoi elementi essenziali, come totalità e unità funzionale, in cui si esplica l'autonomia privata. La causa è, in breve, la funzione d'interesse sociale dell'autonomia privata » (*Teoria generale del negozio giuridico*, Torino, 1960, p. 183).

Forsan melius definitur a Pugliatti (*Diritto Civile - Saggi*, Milano, 1951, p. 76): « la funzione giuridica del negozio fissata

dalla sintesi dei suoi effetti giuridici essenziali ». Graziani H., qui concordat in hac novissima definitione, acute animadvertit quod causa negotii, quando hoc statice consideratur, non est nisi essentia eiusdem negotii; quando vero negotiator dynamice in rerum concretione dat esse et vitam abstracto schemati negotii, tunc causa non solum est synthesis effectuum juridicorum essentialium negotii, sed evolvitur tamquam eiusdem practica functio in vita sociali (*Volontà attuale e volontà precettiva nel negozio matrimoniale canonico*, Milano, 1956, p. 29).

b) - Ideo *negotia per causam inter se distinguuntur*: « Nei negozi causali la causa è siffattamente incorporata con il negozio stesso da non sembrare discernibile per via di analisi... Ove questa manchi o sia deficiente, ciò vuol dire che il negozio stesso o è una apparenza del tutto inconsistente, o è stato fatto servire ad uno scopo contrastante con la sua tipica destinazione, e pertanto non è idoneo a generare gli effetti propri di quel tipo che assume di riprodurre » (Betti, *o. c.*, p. 201).

Proinde, si quis negotium aliquod velit gerere, sed erret circa causam eiusdem negotii, negotium erit nullum. Ita habetur *error in negotio*: « Nell'errore circa la natura del negozio *si scambia una causa con l'altra* » (Bonfante, *o. c.*, p.87). Necessario sequitur quod haberi non potest in idem placitum consensus. Non solum, sed « le parti non possono né alterare la struttura tipica del negozio come è disciplinata dal diritto, né configurarsela, nella loro immaginazione, diversa da quella che è » (Betti, *o. c.*, p. 446).

5) - *Causa negotii matrimonialis est traditio-acceptatio juris in corpus.*

a) - Inprimis dicendum quod *conceptus causae notus et acceptus fuit canonistis classicae aetatis.*

Ipsi dicebant contractum constare ex voluntate (consensu) et *causa* (quam plerumque vocabant *titulum*), et ita distinguebant contractum a pacto, quod erat quidem aliqua conventio, sed absque speciali nomine, vel saltem *absque causa*. Ita Bochn (*Commentarium in jus canonicum universum, Salisburgi*, 1739, lib. I, tit. XXXI, n. 27-28, pp. 257-258), juxta quem contractus est illa « conventio ... habens nomen speciale, vel, eo deficiente, *causam*... ».

Loquuntur de *titulo* in contractibus: Schmalzgrueber, *Jus Ecclesiasticum Universum*, Romae, 1844, T. IV, Pars V, tit. I, Sect. III, 2, n. 406, p. 188; Pichler, *Summa jurisprudentiae sacrae*, Ed. III, *Augustae Vindelicorum* 1733, Lib. II, tit. V, n. 113, p. 47.

Conceptus causae transfusus apparet in modernis canonistis: Michiels (*o. c.*, p. 584) ita eam definit: « Ratio juridica proxima seu directa, momento quo actus ponitur verificata, propter quam agens ponit actum juridicum determinatum ».

b) - *Conceptus causae aptatur matrimoniali negotio.*

Id tamen non omnes admittunt. Ita Dossetti J. (*La violenza nel matrimonio canonico*, Milano, 1943, pp. 7-8, et praesertim nota 1, p. 8) excludit in matrimonio causam « come elemento autonomo ». Similiter Stolfi (*Teoria del negozio giuridico, Padova*, 1947, p. 15, nota 1).

Alii ancipites et varii fuerunt. Ita Fedele, qui antea usus est conceptu causae relate ad matrimonium (*Metus ab extrinseco etc.*, Apud: *Il Dir. Eccl.*, 1935, p. 229, nota 4), dein respuit opportunitatem recipiendi huiusmodi conceptum (*La volontà e la causa nei rescritti pontifici*, estr. da *Studi per Calisse*, Milano, 1940, p. 31), demum vero (*Note per uno studio sulla simulazione nel matrimonio canonico*, in *Studi per Del Giudice*, Milano 1953, I, p. 290) videtur acceptare uti legitimam applicationem conceptus causae negotio matrimoniali.

Graviores auctores qui expresse de causa scripserunt, eam matrimonio quoque aptari declarant. Ita Betti (*o. c.*, p. 297) causam in negotiis naturae familiaris ponit « l'instanza sociale, il cui allentarsi denunzia una disintegrazione del costume; l'interesse del nucleo familiare »; Pugliatti (*Nuovi aspetti del problema della causa nei negozi giuridici*, in *Studi per Venezian, Messina*, 1943, pp. 84-85): « lo schema causale è stabilito dalla norma e non può essere modificato dalla volontà dei soggetti »; Del Giudice (*Nozioni di diritto canonico, Milano*, 1953, p. 190, nota 108) qui conspicit simulationem partialem in matrimonio tamquam « esclusione della *causa del negozio* in senso oggettivo, cioè voluta negazione della sua *funzione*, del suo *contenuto*... ».

Hanc doctrinam merito et utiliter in jurisprudentiam N. S. O. recepit decisio c. Staffa in una *Florentina*, 7 decembris 1956 (Apud *Il Dir. Eccl.*, 1958, fasc. III-IV, p. II, p. 169 sq): « plures inter hodiernos, notionem causae praebentes negotii juridici in genere, magis considerant ipsius negotii elementum obiectivum vel finem, id nempe ad quod natura sua aut lege destinatur, propter quod natura sua aut lege constituitur et agnoscitur in jure ut efficax seu validum. Conceptus causae hoc altero quoque modo expressus admitti potest... ».

c) - Matrimonialis negoti causa est traditio-acceptatio juris in corpus.

Mirum est quomodo jam canonistae aetatis classicae id clare perspexerint et expresserint. Ita De Dicastillo (*De Sacramento et contractu matrimonii, Antuerpiae,* 1642, Disp. IV, n. 61, p. 226), exemplum causae seu tituli sumens ex nexu commutativo aliorum contractuum, animadvertit: « Nam in matrimonio corpus pro corpore confertur, sicut in emptione datur praetium pro re, et in venditione res pro praetio », et paullo postea addit titulum matrimonialis contractus constituere « corpus unius datum pro corpore alterius » (ibid.).

Contra videntur errare quidam recentiores, qui, ut Cappello (*De matrimonio*, Ed. 7°, 1961, n. 23, p. 20), ponunt causam contractus matrimonialis *in matrimonii finibus*, de quibus in can. 1013. Quod admitti nequit, quia causa negotii numquam deficere potest (« Cum nulla subest causa, propter conventionem hic constat non posse constitui obligationem »; D., II, 14, 7, 4), dum fines matrimonii quandoque deficiunt in matrimonio valido: ita procreatio prolis in nuptiis contrahentis sterilis: mutuum adiutorium et remedium concupiscentiae in nuptiis celebratis in extremis, et ita porro.

Id merito notat Graziani (*o. c.*, p. 34), qui causam matrimonii collocat in « questo specialissimo jus, che soltanto nel matrimonio è configurabile, al quale sembra perfino superfluo aggiungere per distinguerlo le note di perpetuum et exclusivum ». Etiam Giacchi (*Il consenso nel matrimonio canonico, Milano*, 1950, p. 203) determinat essentiam matrimonii in « deditione juris in corpus ».

Quod ceterum jam edictum est etiam in N. S. O.; nam declarat citata decisio c. Staffa: « causa sub altero respectu... esse non potest nisi mutua traditio et acceptatio juris in corpus perpetuum et exclusivum in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem, cum obligatione non impediendi generationem et prolem educandi. Ex his patet matrimonii causam ad coniugalis contractus essentiam pertinere, ita ut neutri contrahenti fas sit, quin totum negotium irritet, eam mutare... ».

6) - *Qui errat circa traditionem-acceptationem juris in corpus, errat in negotio matrimonali, ac proinde consentire non valet in verum matrimonium.*

a) - Haec conclusio difficultatem non facessit, quia non est nisi consequentia eorum quae supra sunt statuta et probata. Sane,

si negotia per causam inter se distinguuntur (supra, n. 7, b), si causa negotii matrimonialis est traditio-acceptatio illius specialissimi juris in corpus (n. 8, c), qui errat circa idem peculiarissimum jus, quia *judicat ipsum non dari, vel dari alio modo substantialiter diverso,* valide non contrahit, quia consentit in negotium alienum a matrimonio.

b) - Ceterum haec eadem proposito *confirmationem aliunde accipit clarissimam*:

— *ex can. 104*: « Error actum irritum reddit, *si versetur circa id quod constituit substantiam actus...* ». Et jam vidimus substantiam seu essentiam et causam non esse nisi duo momenta et functiones eiusdem rei (cfr. supra, n. 7, a).

– *ex doctrina S. Thomae*: Oportet quod *error qui matrimonium impedit* sit alicuius eorum quae sunt de essentia matrimonii. Duo autem includit ipsum matrimonium, scilicet personas duas quae coniunguntur et *mutuam potestatem in invicem, in qua matrimonium consistit* » (*Summa Theol., Supp.* partis III, q. 51, art. 2).

— *ex auctoribus,* qui errorem substantialem, et explicite quoque can. 104, applicant contractui matrimoniali (Cappello, *o. c.*, n. 590 bis, p. 521, n. 6), quin tamen se expedire valeant a doctrina de ignorantia naturae matrimonii, et ideo duplici simul utuntur semita, sed forsan nulla via.

7) - *Duplex semita ignorantiae et erroris circa naturam matrimonii, quibus auctores simul utuntur in hac provincia peragranda, causa est confusionis et contradictionis in doctrina et in praxi.*

Aliqualis discrepantia videtur inveniri in hac propositione: « Ex iis quae supra diximus de ignorantia, (n. 581), palam est *errorem* circa obiectum essentiale contractus matrimonialis hunc vitiare. Deest enim consensus » (Cappello, *o. c.*, n. 588, p. 516); nam efficacia erroris corrivari vult ex ignorantia. Si vero ad citatam doctrinam de ignorantia gressum facimus, invenimus exempla assertae ignorantiae tradi mediantibus factispeciebus erroris. Nam legitur: « Invalde contrahit:

a) - *qui putat* matrimonium esse societatem mere amicalem vel...

b) - *qui censet* coniugium esse operis locationem in rem familiarem... » (ibid., n. 581, p. 508). Sed hi sunt totidem casus erroris.

Mirum insuper apparet quod *ipsae Decisiones Rotales,* quae

profitentur doctrinam ignorantiae, per hanc solvere conentur *casus, non ignorantiae, sed erroris*. Ita: c. MASSIMI, diei 2 augusti 1929 (*S. R. R. Dec.*, Vol. XXI, Dec. 43, p. 363), in qua nupturiens putabat filios inveniri in cado; c. *Teodori*, diei 8 julii 1949 (*S. R. R. Dec.*, Vol. XLI, Dec. 62, n. 6, p. 371): « juxta eius mentem matrimonium erat societas permanens viri et mulieris ad filios procreandos pillulis et iniectionibus... *Haec erronea notio* nitebatur ignorantia cuiusque diversitatis sexus ».

Usus promiscuus utriusque conceptus admittitur a decisione c. PECORARI, diei 23 decembris 1942 (*S. R. R. Dec.*, Vol. XXXIV, Dec. 79, n. 6, p. 840): « saepissime promiscue error et ignorantia accipi solent ». Quod tamen claritati, et quandoque ipsi justitiae, non inservit.

8) - *Per unicam viam doctrinae de errore est incedendum in huiusmodi casibus rite dijudicandis.*

c) - Haec est conclusio practica, ex supra statutis in n. 5 et 6, seu potius regula ad procedendum verius, tutius et commodius in huiusmodi processibus.

Verius, quia « nulla ignorantia potest impedire voluntarium, nisi quae habeat errorem adiunctum » (S. THOMAS, *Summa Theol., Suppl. III^a partis*, q. 51, art. 1, ad primum).

Tutius, quia « l'errore è una *discordanza positiva* fra il pensiero o la coscienza e il suo oggetto, mentre l'ignoranza non è che una *discordanza negativa* » (BERTOLA A., in *Enciclopedia Catt.*, vox *errore*). Et periculosum esset statuere nullitatem ex discordantia seu inadaequatione mere negativa.

Commodius, quia nebulosa necessario erit indagatio « de ideis vel vagis, de scientia vel confusa », dum obvia apparebit relevatio erroris positivi.

b) - Per hanc sequendam viam doctrina nostra juridica potest se eximere ab illa, nunc admissa, sufficientia « *alicuius ideae saltem vagae et confusae* » de cooperatione corporali, de qua passim in doctrina et jurisprudentia, quam tamen nonnulli auctores impetunt.

Ita scribit GRAZIANI (*Volontà attuale e volontà precettiva*, cit., p. 64): « Non si vede proprio come, su tale base, si possa condividere l'idea che *una valutazione così approssimativa* circa la natura del matrimonio *sia coscienza* degli effetti giuridici del negozio »; « Quando si esige, per la validità del matrimonio, una cognitio saltem vaga et confusa..., si finisce per rifugiarsi in un accomoda-

mento: quello stesso del *volere incosciente dell'effetto del negozio* » (ibid., pag. 106).

Reapse legitur in una *coram* Canestri (*S. R. R. Dec.*, V. XXXV 1943 - Dec. 57, n. 17, p. 607): « In quolibet contractu consensum in ipsius obiectum esse dirigendum: ideoque in matrimonio contrahentes *nosse debere jura et officia coniugalia* ». Nempe obiectum cuiuscumque obligationis debet esse *determinatum* (cfr. *Dig., 1. XVIII, tit. I, l. 37: de praetio incerto*); idque non solum obiective, sed etiam subiective: « Idem in societate quoque coëunda respondendum est: ut si dissentiant, *aliud alio existimante, nihil valet ea societas, quae in consensu consistit* » (*Dig., 1. XLIV, t. VII, l. 57*).

c) - Si quis sequitur unice hanc viam doctrinae de errore, *potest amandare illas illationes*, quibus recurrere debet doctrina et jurisprudentia — non semper cum fundamento in re —, quando volunt quaestiones solvere sub specie ignorantiae. Ita decisio c. Teodori, diei 8 julii 1949 (*S. R. R. Dec.*, Vol. XLI, Dec. 62, n. 4, pag. 369): « Juxta primam paragraphum can. 1082, contrahentes scire debent matrimonium esse: a) - societatem, ideoque aliquam exigere cooperationem inter personas diversi sexus, *consequenter corporalem...* ». Cui obiicit Graziani (*Osservazioni sulla fattispecie della ignorata natura matr., cit.*, p. 36): « Quivi si dà per dimostrato, con evidente petizione di principio, quanto occorreva dimostrare, e cioè che il canone, sol per il fatto di esigere nel nubente la conoscenza della intersessualità quale nota inerente al concetto di *societas matrimonialis*, esiga necessariamente in lui anche la conoscenza della connessione fra intersessualità e ordinazione della società matrimoniale al suo fine primario, ossia della valutazione della cooperatio socialis come cooperatio corporalis ».

Nullos huiusmodi saltus via nostra praebet. Nam indagatur *quid* practice nupturiens cogitaverit de matrimonio, et *illud quid* comparatur *cum causa matrimonii*, ut inde videatur *an ista causa suam integritatem servet.*

9) - *Qui nuptias init, positive judicans in illis nullum dari jus in corpus, invalide contrahit.*

Quod niti videtur in ipsa S. Scriptura: « Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier » (I Cor., 7, 4).

Hoc judicium juris in corpus est ideo ratio praecipua, quae regit istud systhema, ita ut, non quidem eius nomen, sed res per nomen expressa, seu praestatio mutua corporis ad finem genera-

tionis, praevideri debeat, tamquam obligatio propria coniugii, a contrahentibus.

a) - Igitur nupturiens, qui judicet matrimonium societatem mere amicalem, vel operae locationem in rem familiarem aut ad alia negotia gerenda, vel societatem commercialem, vel unionem ad fovendum amorem mere platonicum (quem dicunt) aut ad praestandum tantummodo mutuum adiutorium, vel quamcumque aliam associationem, in qua non tradatur huiusmodi specialissimum jus in corpus, invalide contrahit.

b) - *Rectum* contrahentis *judicium de fine matrimonii*, nempe de procreatione prolis, *haud sufficit, quando coniunctum sit cum errore circa existentiam huiusmodi juris in corpus.*

Ita rectissime jurisprudentia N. S. O. tenuit irritum esse coniugium, quando nupturiens praevidebat « ...filios recipiendos jam natos, aut obtinendos emptione vel spontanea generatione » (*coram* Jullien, 21 decembris 1938: *S. R. R. Dec.*, Vol. XXX, *Dec.* 77, p. 715), vel pueros infantes a coniugibus inveniri in cado (c. Massimi, 2 augusti 1929: *S. R. R. Dec.*, Vol. XXI, Dec. 43, p. 363 sq.).

Similiter nullum est matrimonium, quando contrahens opinatur filios dilargiri « *ex gratia coelesti* » tantummodo, vel ex benedictione nuptiali, aut *a Deo directe immitti in sinum uxoris*, aut *progigni ex calore genialis lecti*, in quo coniuges simul cubantur. Haec omnia erronea judicia, eo quod haud considerent jus in corpus et nullam praevideant cooperationem corporalem coniugum ad filios procreandos, non servant substantiam causae matrimonii.

c) - *Non sufficit rectum judicium de diversitate sexuum*, quando aestimatur *nullum adesse nexum functionale* inter illam diversitatem et ordinationem societatis coniugalis ad procreationem prolis. Ita actrix in praesenti causa pensitabat dari diversitatem sexuum eadem ratione qua datur varietas florum, atque masculum et foeminam differre inter se sicuti differunt caryophyllon et rosa, qui in eodem hortulo succrescunt, sed nullum necessarium nexum referunt inter se.

d) - *Nec sufficit rectum judicium de praegnatione* (frequenter tamen, in casibus huiusmodi, infuscatum et corruptum circa terminum praegnationis eiusdem, quem puellae aestimant haberi per chirurgicam sectionem). Sane, quod relevat, est judicium circa originem praegnationis, quod, si abstrahit a concursu corporali coniugis, insufficiens dignoscitur.

10) - *Qui nuptias init, judicans in illis dari utique aliquod jus in corpus, sed substantialiter diversum a jure in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem, item invalide contrahit.*

A) - Sub praecedenti articulo examini subiecimus casus, in quibus nullus concursus physicus, nullus contactus praevidetur a contrahente. Nunc pendendae sunt factispecies, in quibus aliquod commercium, contractatio aliqua corporis praecogitatur tamquam medium — de facto ineptum — ad generationem prolis.

B) - Methodus indagationis et *ratio discriminis* inter sufficiens vel insufficiens judicium contrahentis in hoc stat: *utrum error nupturientis servet, an non servet substantiam traditionis juris in corpus.*

Criteria nonnulla hic traduntur ad promptiorem faciliorem-que applicationem principii de quo supra:

a) - Insufficiens est praevisus concursus physicus, qui exerceatur *per aliquod quod non sit de corpore coniugis.* Ita invalide contrahit qui opinatur filios enasci *per iniectiones et pillulas*, quamvis mulieri assignatas a viro. Huiusmodi cogitata cooperatio coniugum non servat substantiam juris in corpus, quia continet concursum rei, magis quam personae.

b) - Pariter insufficiens est praevisius concursus physicus praestandus per *aliquod quod sit commune aliis relationibus non coniugalibus.* Ita resolvitur casus, contradictorie dijudicatus a doctrina et jurisprudentia, puellae quae censeat prolem oriri *ex amplexu generico et ex osculis* inter coniuges, ad quae opinatur restringi jura coniugum. Alia puella arbitrabatur se gravidam fieri posse ex fervido amore viri sui, coniuncto cum valida contractatione ab eo impressa ipsius pectori vel brachiis.

Sed quia haec commercia honeste fiunt quoque inter patrem et filiam, inter fratrem et sororem, dicendum est per eadem *non sufficienter individuari contractus matrimonialis.*

c) - Adhuc insufficiens est praevisus concursus physicus *per aliquam vim corporis, non autem per ipsum corpus coniugis*, ut puta, si puella valde ingenua aestimet filios in eam immitti *per quandam mariti sui insufflationem* supra quodlibet ipsius mulieris membrum vel organum, *vel per mariti vim magneticam vel medianicam.*

Per tale opinamentum non servatur verum jus in corpus, quia cooperatio physica *restringitur ad aliquod effectum corporis subeundum*, non autem ad ipsum corpus.

d) - E contra, sufficiens haberi debet praevisus mutuus con-

cursus physicus, *ponendus per quaedam organa specifica, huic operi aptata et propria*, quamvis a contrahente non clare perspecta et cognita in eorum identitate. Nam per tale judicium nullus error admittitur, dum, e contra, negotium matrimoniale sufficienter individuatur per illud specialissimum jus, satis perspectum in mutuo usu particularium organorum, prolis generationi specifice deputatorum.

C) - *Error circa modum copulae peragendae vel circa aliquod eius elementum physiologicum* non nocet validitati matrimonii: id clare descendet ex iis quae nuper sunt deducta. Magis attendi debet ad perspectum jus in corpus quam ad cognitam sexuologiam.

Tamen eventualis error hac in provincia, ne verum consensum impediat, non debet pervertere substantiam traditionis-acceptationis juris in corpus et impedire individuationem contractus matrimonialis.

11) - *Satisfit difficultatibus circa thesim propositam.*

A) - Scribit Lorenc: « Ex sola ignorantia copulae non potest accusari contractus matrimonialis ex capite « erroris in negotio » (*o. c.*, p. 383).

Respondetur: *a*) - in propositione fit transitus injustificatus de ignorantia ad errorem.;

b) - ex errore circa jus in corpus potest utique accusari matrimonium ex capite « erroris in negotio ».

B) - Legitur adhuc ibidem: « Contractus matrimonialis sufficienter individuatur, etiam absque notione copulae, *modo* in contrahentibus *adsit intentio prolis suscipiendae*. In moralibus, aiebant Scholastici, *finis est forma* ».

Respondetur: *a*) - Sed finis non est causa negotii, ut supra probatum est (n. 8, c), et in ipso matrimonio valido eius fines possunt deficere, dum causa negotii numquam potest deficere;

b) - specifice quod attinet ad procreationem prolis et eius intentionem, memoranda est illa simplex veritas, enunciata a S. Augustino: « sine nuptiis possunt nasci homines et sine corporum commixtione possunt esse coniuges » (*Contra Julianum*, V, 6, 16, n. 62 - *P. L.*, Vol. XLIV, c. 918);

c) - Ideo contractus matrimonialis non sufficienter individuatur sine traditione-acceptatione juris in corpus.

C) - « Ex sola ignorantia copulae non potest accusari ma-

trimonium ex capite erroris in substantia, quia copula, juxta S. Thomam, pertinet ad perfectionem secundam matrimonii ».

Respondetur: *a*) - juxta eundem S. Thomam (*Summa Theol., Suppl. part. III,* q. 48, art. 1) est de essentia matrimonii « *copula coniugalis* », quae ab eo definitur « quaedam associatio viri et uxoris *in ordine ad carnalem copulam*, et alia quae ex consequenti ad virum et uxorem pertinent, *secundum quod eis datur potestas ad invicem respectu carnalis copulae* »;

b) - ergo error circa talem potestatem quae idem est ac jus in corpus, gignit utique errorem, non quidem in substantia (qua consideratur unice materia unde compositum est obiectum), sed in negotio.

D) - « Non requiritur notitia copulae. Hoc deducitur ex doctrina Ecclesiae circa castitatem et luxuriam; ex canone 888, par. 2, quo sacerdos cavere debet ne juniores de iis quae ignorant imprudenter interroget; ex resistentia Ecclesiae contra initiationem sexualem; ex morali periculo cogitationis de copula futura » (o. c., pp. 376-381).

Respondetur: a) - jam diximus (n. 13, C) non nocere errorem circa physiologiam copulae, nec requiri scientiam sexuologiam ad valide contrahendum;

b) - si vero adductas rationes quis velit extendere usque ad denegandam vim erroris circa jus in corpus, tunc infirmae et non pertinentes apparent illae rationes;

c) - siquidem nemo sanus dixerit agere contra mentem et praescriptum Ecclesiae matrem, quae filiam nescientem et iam nupturam, castis verbis edoceat de obligationibus illi imminentibus. Pia mater, quae ita agat, non solum non delinquit, sed implet officium suum liberos educandi.

12) - *De probatione erroris circa traditionem-acceptationem juris in corpus.*

A) - Inprimis *nemo*, qui velit videri sagax et prudens, exeat et *dicat huiusmodi factispecies nostris temporibus haud esse verisimiles,* ac proinde causas de assertis huiusmodi erroribus esse amadandas a limine.

Judex, qui ita agat, iniustitiam operatur, quia denegat suum ministerium ex praejudicio. Nam, quamvis omnino rari, tamen casus huiusmodi sunt possibiles et reales; et causa alicuius determinatae personae non debet dijudicari ex iis quae in aliis, et non in illa, verificantur. Parti petenti poterit quidem excipi errorem

non esse probatum, sed indecorum est illi opponere eius petitum tantummodo inverisimile dignosci.

In N. S. A. restituto plus quam tringinta causae da hac re propositae sunt.

B) - *Possibilis est*, ideo, *probatio erroris circa naturam matrimonii*. Nam pronum est praesumptionem, de qua in can. 1028, par. 2, esse juris tantum, et proinde cedere debere veritati. Tamen in foro externo huiusmodi error non admittitur, nisi concludentissime probetur.

Inprimis audienda est *pars, de cuius errore agitur*, cuius juratae depositioni multum defertur, utpote unica quae plene adaequateque referre valeat de sua forma mentis, praesertim si integra et incorrupta appareat processus origo.

Dein multum quoque valet *depositio alterius coniugis*, utpote illius qui primus percepit abnormem reactionem compartis et relevavit errorem quo illa detinebatur. Utriusque coniugis, tamen, assertiones haud sufficiunt ad probationem constituendam: quae ideo comprobandae sunt, puta, *per testes*, qui, fide dignissimi, de erroribus a parte enutritis circa naturam matrimonii referant, non solum suas ipsorum opiniones, sed facta aut verba, univoca, ac ab ipsis directe percepta tempore non suspecto (cfr. *S. R. R. Dec.*, c. Jullien, 21 decembris 1938, vol. XXX, Dec. 77, p. 718 sq.).

Examen causae in suo complexu multum juvabitur a quibusdam criteriis, quae si positiva inveniuntur in eorum maxima parte, de morali certitudine erroris haud erit ambigendum. Adhiberi potest:

a) - *criterium psyco-physicum*. Ignorantia rerum sexualium (ex qua errores) potest quondoque esse primaria, sed frequentius apparet secundaria evolutioni psyco-physicae imperfectae. Studium harum causarum ostendit aliquando puellas, de quarum erroribus agitur, *pubertatem non attigisse nisi tarde et sero*, v. g. in aetate 18 annorum. Et haec abnormitas jam partim justificat erroneas ideas, quia, ut legitur in una *c.* Staffa, (*S. R. R.*, die 17 maji 1957) « physica pubertas evolutionem quoque psychicam inducit, quae est... ipsius naturalis scientiae fundamentum et causa ».

Sed frequentius apparebit deficiens evolutio psychica *per mancum instinctum genesicum*, quo antea res sexuales nec percipiuntur, unde nec invitamentum praebent, nec problema intimum ponunt, ac tandem perceptae per usum impositum non afferunt gaudium sed aversionem.

Quando huiusmodi defectus verificantur, fallax est contraria allegatio de aetate etiam adulta, quia sollicitationes progredientis aetatis haud recipiuntur a subiecto abnormi.

b) - *criterium educationis.* Considerare oportet locum (nationem, regionem, civitatem, pagum) in quo deguit pars errans quoad naturam matrimonii, personas quibuscum vixit earumque formam mentis, si amicitias (et cuius generis) foverit, si adolescentiam solitariam duxerit. Sed praesertim aestimari debet educatio ab illa recepta, si nimis rigida, si angusta, si antiquis omnino moribus constricta; si parentes severiores, si fere usque ad nuptias fuerit in monasterio detrusa (cfr. Lorenc, o. c., p. 388).

Merito proinde scribit Bigador R. (*Circa ignorantiam naturae matrimonii,* apud *Periodica de re morali etc.,* 1940, p. 281): « Quodsi aliquis ita frigidus sit quod stimulos sexus non advertat, et in solitudine ponatur quae nullam experientiam de unione viri et mulieris ad filios procreandos suppeditet, patet in casu praesumptionem cedere veritati debere ».

c) - *criterium praenuptiale,* quod dupliciter considerari potest:

— examinando *causam contrahendi,* si pars quae dicitur falso aestimasse naturam matrimonii, intimo sensu ducta in nuptias inhiabat; si, e contra, uti frequenter in huiusmodi factispeciebus, ad coniugium adigebatur praesertim a matre;

— examinando *modum se gerendi eiusdem partis in sponsalibus:* si modum gesserit puerilem, si sermones fuderit ingenuos et ridendos; si futtiles et improvidas apprehensiones expresserit.

d) - *criterium postnuptiale.* Plurimum valet perpendere quomodo se gesserit illa pars, quando percepit suum judicium de natura coniugii obiectivae veritati haud respondere. Dicitur quandoque in jurisprudentia N. S. O. (*c.* Mannucci, 10 nov. 1930: *S. R. R. Dec.,* Vol. XXII, Dec. 54, p. 611) quod « ipsa reluctantia primae consummationi matrimonii non est indicium univocum ignorantiae, imo saepius naturalem eum pudorem indicat, qui potius cum notitia coniungitur ». Et hoc veritati respondet.

PP. DD. tamen aestimant praesertim ex circumstantiis eiusdem reactionis et renisus multum deduci posse circa mentem et judicium, quibus pars ad nuptias accessit:

— si adfuit simplex admiratio, forsan laeta; si facilis et immediata intercesserit aptatio primo stupori, *tunc praesumi debet* partem contrahentem *non erravisse* circa traditionem-acceptationem juris in corpus; sed tantum defecisse circa scientiam sexuologicam;

— si, e contra, pars horrorem et repugnantiam expresserit plenam ; si alteri parti debitum petenti responderit verbis et magis adhuc gestibus se non intelligere quid quaeratur et expectetur ab ea; si, patienter edocta de coniugali obligatione, sibi intime persuadere non possit matrimonium tale debitum exigere et protestetur tale officium se non esse impleturam: *tunc trahi debet praesumptio partem illam erravisse* circa traditionem-acceptationem juris in corpus, *judicando illud jus non dari in nuptiis,* et proinde matrimonium exinaniendo.

13) - *Nulla discrepantia, nisi specie tenus, inter relatam doctrinam et praescriptum legis.*

a) - Recitat can. 1082, par. 1: « Ut matrimonialis consensus haberi possit, necesse est ut contrahentes saltem non ignorent matrimonium esse societatem permanentem inter virum et mulierem ad filios procreandos »; par. 2: « Haec ignorantia post pubertatem non praesumitur ».

Auctores hucusque provinciam nostram peragrarunt, inhaerentes hermeneuticae huius canonis, et circa eandem inter se dimicantes, semper tamen rem considerantes sub aspectu ignorantiae naturae matrimonii (cfr. n. 4). Unde posset quis, primo ictu, videre in doctrina relata spretum can. 1082. Quod longe distat a veritate.

b) - *Nam can. 104, tamquam norma generalis cui in specie non derogatur, necessario recipi debet in privincia matrimoniali.* Alioquin illud absurdum verificaretur, quod Codex, qui cavet de errore circa personam (can. 1083, par. 1), de errore circa qualitatem personae (can. 1083, par. 2), de « simplici errore » circa proprietatem matrimonii (can. 1084), haud caveret de illo errore primario et centrali, qui est error in negotio vel in substantia.

Reapse quidam auctores loquuntur, quoad hanc rem, de lacuna in lege (cfr. Graziani, *Volontà attuale...*, cit., pag. 104, nota 15). Quae tamen, quando tribuitur vis canoni 104 quoad hanc provinciam, reapse non invenitur.

c) - Can. 1082 loquitur utique *de ignorantia.* Sed omnes sciunt quam promiscuus sit usus « erroris » et « ignorantiae », tamquam conceptuum valde proximorum. Talis usus promiscuus facilius intelligitur in jure canonico, ob strictam connexionem cum theologia morali, quae diffuse disserit de ignorantia, tamquam de impedimento actuum humanorum.

Ceterum *can. 1082,* uti sonat, *suam functionem habet,* imo duplicem:

— *functionem propedeuticam* ad canonem erroris in substantia;

— *functionem autonomam regitivam* influxus ignorantiae circa conceptus « societatis », « societatis permanentis », qui, cum maneant extra causam negotii matrimonialis, regi nequeunt a norma de errore in substantia vel in negotio.

Uti propedeuticus, can. 1082, suam functionem exserit etiam *in administratione probationis* erroris in negotio, quia error huiusmodi fere semper enascitur in humo ignorantiae, cuius probatio est ideo praecipua in causis ob errorem in negotio.

Romae, in sede Trib. S. R. Rotae, die 22 martii 1963.

f. to Aurelius Sabbattani, Ponens
« Carolus Lefebvre
« Henricus Ewers
« Cajetanus Pezzicara, Not.

STUDIA
ET
CONSULTATIONES

DE UNIONE PAROECIAE ALIORUMQUE ENTIUM ECCLESIASTICORUM DOMUI RELIGIOSAE. *

EXCURSUS HISTORICO-IURIDICUS

3. - Ceteris omissis, quae directe huc non pertinent, utile erit breviter recolere quomodo religiosi, praeter ecclesias proprias sui cuiusque monasterii, alias ecclesias habuerint, in quibus officia sacra, imo et parochialia, a presbytero saeculari, tamquam vicario, exercebantur [4].

Primis Ecclesiae saeculis monachi animarum curam directe exercere non poterant, sed cappellanum seu vicarium curatum ad hoc eligebant ab Episcopo instituendum, ut legimus in Corpore Iuris Canonici (c. I, X, *De capellis monachorum et aliorum religiosorum*, III, 37):

> « In ecclesiis, ubi monachi habitant, populus per monachum non regatur; sed capellanus, qui populum regat, ab Episcopo per consilium monachorum instituatur, ita ut ex solius Episcopi arbitrio tam ordinatio eius quam depositio et totius vitae pendeat conversatio ».

Idemque statutum fuit in pluribus Conciliis [5]. Ad temporale quod attinet in *Decreto Gratiani* (XVI, I, 23) hoc legitur, quod S. Gregorio Magno tribuitur:

> « Moderamine apostolicae auctoritatis decernimus ut monachi, si presbyteri honore dedicati sunt cum ligandi solvendique potestate, decimarum, primitiarum, oblationum, donationum, quae fiunt pro vivis et pro defunctis, portionem iuxta canonem ad suam proximorumque utilitatem merito perfectionis iustitiae non minus quam ceteri sacerdotes laudabiliter sibi vendicent ».

Agitur nempe de dominio utili bonorum, quod monachis conceditur sicut cetris sacerdotibus saecularibus.

Multiplex autem erat religiosorum relatio cum ecclesiis, tum quoad aedem sacram, tum quoad bona, tum quoad officium sacrum.

---

* *Continuatio*: cfr. *Monitor Ecclesiasticus* 1963, v. fasc. I, pag. 65-72.

4 Cfr. Pöschl A. *Die Inkorporation und ihre geschichtlichen Grundlagen*, in *Archiv für katholischen Kirchenrecht*, CVII (1957), pp. 44-177; 497-560; CVIII (1958), pp. 24-86.

5 Cfr. *Conc. Campinacense* (a. 1238) can. 30 (Mansi, X, 440); *Concilium Turonense* (a. 1239), can. 31 (ibid., XXIII, 500); *Synodus Nemausensis* (a. 1234), (ibid., XXIV, 562); *Synodus Coloniensis* (a. 1423), cap. 7 (ibid., XXVIII, 1053); *Concilium Trevirense* (a. 1549), cap. 12, (ibid., XXXII, 1451).

Legimus enim in *Glossa* ad c. 12, 31, X, III, 5:

« Quidam monachi habent *ecclesias suas,* in quibus ponunt *vicarios suos*... Per hoc patet quod loquitur de ecclesiis, quae sunt monachorum *quoad temporalia*: in quibus possunt monachi sibi omnia appropriare, reservata honesta sustentatione presbytero...: multo magis ubi *habent ecclesias quoad spiritualia et temporalia.*

« Si vero habent Ecclesiam *ex concessione laici vel confirmatione episcopi,* idem est: quia *temporalia tunc habent.* Si non accedit consensus Episcopi, nihil valet... Si habent Ecclesiam *ex concessione Episcoporum,* si certa forma fuit apposita, illam servent... Si *pleno iure* ipsam contulit, pleno iure habent eam; si *simpliciter* contulit Ecclesiam, cathedraticum et coërcitionem retinet Episcopus... Si vero *ex fundatione* monachi ecclesias obtinent, habent eas tantum *quoad temporalia*... Nisi essent privilegiati cum omnibus capellis habitis et habendis; et si non habent privilegium, habebunt temporalia, reservata sufficienti sustentatione presbytero, et Episcopus habet ibi institutionem ad praesentationem monachorum et ei subest presbyter quoad spiritualia... Quandoque monachi habent *ius patronatus tantum*: et tunc nihil habent nisi solam praesentationem...; ubi monachi habent ecclesias *ex donatione episcoporum quoad temporalia,* census prius impositus non debet augeri: vel cum ex donatione laicorum ius tantum recipiunt patronatus, census, qui ab initio fuit impositus, augeri non debet... sine iusta causa et rationabili et de consensu Episcopi...

« In aliis vero casibus, puta cum pleno iure habent ecclesias quoad temporalia et spiritualia, possidere eas possunt pleno iure. Quandoque tamen monachi totum applicant usibus suis, reservata honesta sustentatione presbytero... Quandoque certam partem recipiunt, sive certam dimittunt presbytero, aliud totum sibi retinent ».

Attamen cum paroecia quasi viva cellula sit dioecesis, cui iure divino Episcopus praeest, hic facere non poterat quin sollicitus esset de bonis, quae ad paroeciam pertinebant, recte administrandis, tuto et utiliter conservandis a sacerdote saeculari aeque ac religioso curam habente animarum, ne ipsa structura patrimonialis dioecesis atque proinde ipsa animarum cura detrimentum pateretur.

Quare iam anno 847 in Concilio Moguntino (Can. 14) edicitur:

« ...nullus monachorum... parochias ecclesiarum accipere praesumat sine consensu Episcopi. De ipsis vero titulis, in quibus constitui fuerint, rationem Episcopo vel eius vicario reddant... » [6].

---

[6] Mansi, *Sacr. Conciliorum nova et amplissima collectio,* vol. XIV, col. 907.

Ut apparet ex textu et contextu, in priore relati canonis parte firmatur principium, vi cuius valida non datur potestas regendi paroecias nisi ab Episcopo seu (quod idem valet) de eius consensu. In altera autem eiusdem canonis parte statuitur quod monachus, qui titularis constitutus fuerit alicuius beneficii paroecialis (idque, iuxta in priore parte statutum, nonnisi ab Episcopo valide ac licite fieri potuisset), eidem Episcopo vel eius vicario rationem reddere debet de bonis in titulum, seu in beneficium paroeciale erectis.

Aliquando enim monachi in presbyteros ordinabantur ut animarum cura ipsi per se exercerent.

> « Sane — ait Benedictus XIV [7] — negari nequit, ex veterum canonum legibus, monachos et regulares ecclesiarum paroecialium regiminis capaces fuisse: de quo diserte pronunciat Innocentius III in sua Decretali *Quod Dei timorem*, Tit. *de statu monachorum*, per haec verba: "Et per antiquos canones etiam monachi possunt ad ecclesiarum parochialium regimen in presbyteros ordinari, ex quo debent praedicationis officium, quod privilegium est, exercere" ».

Remittentes ad ea, quae infra dicentur (v. n. 40-46) de antiqua paroeciae unionis forma cum domo religiosa, putamus non esse ulterius in his immorandum, quae utpote ad historiam, imo archaeologiam juris, pertinentia, parum vel nihil conferre possunt ad intelligentiam juris vigentis in subiecta materia, cum Concilium Tridentinum totam de integro ordinaverit legis prioris materiam; firmis tamen manentibus juribus ante ipsum Concilium Tridentinum legitime quaesitis.

4. - Ad mutuam conservandam caritatem et benevolentiam Episcopos inter et religiosos, divini quoque cultus augmentum pacemque et tranquillitatem universalis Ecclesiae status, Leo X, sacro approbante Concilio Lateranensi V, Const. *Dum intra*, diei 19 dec. 1516 [8], in iis quae ad animarum curam pertinent, statuit quod:

> « Episcopi et eorum Superiores et alii Praelati praefati, *Parochiales Ecclesias* ad eosdem Fratres ratione locorum suorum legitime spectantes, *quoad* ea, quae ad *Parochianorum curam* et *Sacramentorum conservationem administrationemque pertinent* (sine tamen visitatorum insolito gravamine vel impensa) *visitare*, et illarum *cu-*

---

[7] Const. *Cum nuper*, d. 8 nov. 1751: cfr. Gasparri, P. *C. I. C. Fontes*, II, pag. 340, § 1.

[8] *CIC Fontes* I, pag. 126, § 3.

ram gerentes, et circam illam delinquentes, si Religiosi fuerint, iuxta ipsius Ordinis regularia instituta, intra septa Regularis loci, *Saeculares* vero *presbyteros, et Frates huismodi beneficia obtinentes, libere tamquam suae iurisdictioni subiectos punire* ».

Iam habetur in nuce principium, quod posterioribus legibus enucleatius firmabitur, vi cuius Regulares, quamvis per se ab Episcopi potestate sint exempti, eidem tamen, ratione curae animarum, quam ex mandato Episcopi susceperunt, subiiciuntur, quamvis agatur de beneficiis, « ad eosdem Fratres ratione locorum suorum » spectantibus.

5. - Concilium Tridentinum autem totam de integro iuris veteris materiam hac in re ordinavit; cuius praescripta in Codicem iuris canonici recepta sunt cum declarationibus, quas SS. Pontifices saeculorum decursu dederunt.

a) In primis Concilium Tridentinum *praefatas uniones omnino prohibuit* quoad futurum; imo, quoad praeteritum, ad trutinam revocavit uniones a quadraginta annis citra factas.

Ita enim in *Sess. XXIV, de ref. c. XIII,* edicitur:

« ...In unionibus vero quibuslibet, seu ex supradictis (sc. propter tenues reditus ecclesiarum cathedralium vel parochialium), seu aliis causis faciendis, *ecclesiae parochiales monasteriis quibuscumque aut abbatiis* seu dignitatibus sive praebendis ecclesiae cathedralis vel collegiatae, sive aliis beneficiis simplicibus aut hospitalibus militiisve *non uniantur,* et quae *unitae* sunt, *revideantur* ab Ordinariis iuxta alias decretum in eadem synodo sub fel. rec. Paulo III, quod etiam in unitis ab eo tempore citra aeque observetur; non obstantibus in iis quibuscumque verborum formis, quae hic pro sufficienter expressis habeantur ».

Decretum autem cit. Pauli III est in *Sess. VII de reform. c. VI,* quod ita sonat:

« *Uniones perpetuae, a quadraginta annis citra factae, examinari ab Ordinariis,* tanquam a Sede Apostolica delegati, *possint,* et quae per subreptionem vel per obreptionem obtentae fuerint, irritae declarentur. Illae vero, quae a dicto tempore citra concessae nondum in toto vel in parte sortitae sunt effectum et quae deinceps ad cuiusvis instantiam fient, nisi eas ex legitimis aut alias rationabilibus causis coram loci Ordinario, vocatis quorum interest, verificandis factas fuisse constiterit, per subreptionem obtentae praesumantur ac propterea, nisi aliter a Sede Apostolica declaratum fuerit, viribus omnino careant ».

Itemque in *Sess. XIV, de ref. c. IX:*

« ...beneficia unius dioecesis, etiam si parochiales ecclesiae, vicariae perpetuae, aut simplicia beneficia, seu praestimonia aut praestimoniales portiones fuerint, etiam ratione augendi cultum divinum aut numerum beneficiatorum aut alia quacumque de causa, alterius dioecesis beneficio, *aut monasterio,* seu collegio vel loco etiam pio perpetuo non uniantur ».

Unde, uniones, quae iuxta ius antiquum ante 40 annos a tempore, quo obligare incoeperunt decreta Concilii Tridentini (Romae, a fine mensis Ianuarii 1564, alibi a die 1ª Maii 1564: cfr. Bull. *Sicut ad nos:* XV Kal. Augusti 1564), scilicet ante finem mensis Ianuarii vel Aprilis 1564, factae fuissent, integrae manere poterant: quae vero interim (scilicet a fine mensis Ianuarii vel Aprilis 1564 concessae « nondum in toto vel in parte sortitae sunt effectum », revideri debuerant; quae tandem deinceps facturae fuissent, ad normam iuris faciendae erant, secus « viribus omnino careant ».

Praeterea in *Sess. XIV, cap. XI de reform,* statutum fuit ut religiosus, etsi de uno ad alium ordinem rite translatus,

« etiamsi Canonicorum Regularium fuerit, ad beneficia saecularia, etiam curata, omnino incapax exsistat ».

b) Quoad Episcopi iurisdictionem haec habentur in *Sess. XXV, De Ref. c. XI:*

« In *monasteriis* seu *domibus* virorum seu mulierum, *quibus imminet animarum cura personarum saecularium,* praeter eas, quae sunt de illorum monasteriorum seu locorum familia, personae *tam regulares quam saeculares huiusmodi curam exercentes subsint immediate in iis, quae ad dictam curam et sacramentorum administrationem pertinent. iurisdictioni, visitationi* et *correctioni episcopi, in cuius dioecesi sunt sita. Nec ibi aliqui* etiam ad nutum amovibiles *deputentur, nisi de eiusdem consensu,* ac *praevio examine* per eum aut eius vicarium faciendo, excepto monasterio Cluniacensi cum suis limitibus, et exceptis... aliis monasteriis seu domibus, in quibus abbates aut alii regularium superiores iurisdictionem episcopalem et temporalem in parochos et parochianos exercent; salvo tamen eorum episcoporum iure, qui maiorem in praedicta loca vel personas iurisdictionem exercent ».

Notatu dignum est quam peremptorie hic confirmetur principium iurisdictionis Episcopi in animarum curatores, etiam religiosos, atque insuper exclusiva eiusdem Episcopi auctoritas in officio sacro curae animarum tradendo. Quod quidem principium semper

firmum fuit, ut supra iam vidimus (n. 3), utpote ad ipsam divinam Ecclesiae Catholicae constitutionem pertinens. Etenim in beneficiis ecclesiasticis semper ac necessario subest officium sacrum, quod, cum aliquam secumferat participationem ecclesiasticae potestatis sive ordinis sive iurisdictionis, nonnisi ab Ecclesiastica Hierarchia concedi potest, cui Christus Dominus, Ecclesiae Catholicae Fundator, omnem potestatem exclusive contulit.

Idem Abbates Episcopi cum jurisdictione in parochos et parochianos eam exercent non qua Abbates, sed qua Episcopi, ut patet.

c) Quoad Episcopi *visitationem* Conc. Trid. haec statuit:

Sess. VII, de reform. c. VII,

« *Beneficia ecclesiastica curata,* quae cathedralibus, collegiatis, seu aliis ecclesiis vel *monasteriis,* beneficiis, seu collegiis aut piis locis quibuscumque *perpetuo unita et annexa reperiuntur,* ab Ordinariis locorum annis singulis *visitentur,* qui sollicite providere *procurent ut per idoneos vicarios,* etiam perpetuos, nisi ipsis Ordinariis pro bono ecclesiarum regimine aliter expedire videbitur, ab eis, cum tertiae partis fructuum aut maiori vel minori, arbitrio ipsorum Ordinariorum, portione etiam super certa re assignanda, ibidem deputandos *animarum cura laudabiliter exerceatur;* appellationibus, privilegiis, exemptionibus, etiam cum iudicum deputatione et illorum inhibitionibus quibuscumque in praemissis minime suffragantibus ».

Quod quidem *iure ordinario* Episcopis competit.

Item in *Sess. VII, de ref. c. VIII*:

« *Locorum Ordinarii ecclesias quascumque quomodolibet exemptas auctoritate apostolica singulis annis visitare teneantur,* et opportunis iuris remediis providere, ut *quae reparatione indigent reparentur,* et *cura animarum,* si qua illis immineat, aliisque debitis obsequiis *minime defraudentur;* appellationibus, privilegiis, consuetudinibus, etiam ab immemorabili tempore praescriptis, iudicum deputationibus et illorum inhibitionibus penitus exclusis ».

Itemque in *Sess. XXI, de ref. c. VIII*:

« Quaecumque in dioecesi ad Dei cultum spectant, ab Ordinario diligenter curari, atque iis, ubi oportet, provideri aequum est. Propterea commendata monasteria, etiam abbatiae, prioratus et praepositurae nuncupatae, in quibus non viget regularis observantia, nec non *beneficia* tam *curata* quam non curata, saecularia et *regularia,*

qualitercumque commendata, *etiam exempta,* ab Episcopis, etiam tanquam Apostolicae Sedis delegatis, *annis singulis visitentur;* curentque iidem Episcopi congruentibus remediis, etiam per sequestrationem fructuum, ut *quae renovatione indigent* aut *restauratione reficiantur,* et *cura animarum,* si qua illis vel eorum annexis immineat, *aliaque debita obsequia recte exerceantur;* appellationibus quibuscumque, privilegiis, consuetudinibus, etiam immemorabili tempore praescriptis, conservatoriis, iudicum deputationibus, et eorum inhibitionibus non obstantibus ».

Item in *Sess. XXIV, de ref. c. IX.*

Quare, iure tridentino, visitare, quoad Dei cultum spectat, ecclesias quascumque quodomolibet exemptas, Ordinario competit iure delegato a Sede Apostolica.

Visitare autem monasteria, in quibus non viget regularis observantia, et beneficia omnia regularia non curata Episcopo competit etiam tamquam Apostolicae Sedis delegato; curata enim, ut diximus, Episcopus visitat iure ordinario.

Monasteria vero, in quibus viget regularis observantia, et ecclesias iisdem monasteriis subiective unitas, Episcopus nec iure ordinario neque iure delegato visitare poterat[9]: potest autem nunc iure Codicis ad normam can. 512 § 2, 2° « in iis quae pertinent ad ecclesiam, sacrarium, oratorium publicum, sedem ad sacramentum Poenitentiae ».

6. - Gregorius XV, Concilii Tridentini decretis inhaerens, « quia experientia compertum est ecclesiastici regiminis rationes postulare, ut decretis eiusmodi aliquid adiungatur », ad Episcoporum auctoritatem (quos in his uti S. Sedis delegatos insuper constituit) tuendam contra aliorum ingerentiam, Constitutione *Inscrutabili* diei 5 februarii 1622[10] decernit:

« ut deinceps, *tam regulares, quam seculares,* quomodolibet exempti, sive *animarum curam personarum saecularium Monasteriis* seu Domibus regularibus aut quibusvis aliis Ecclesiis vel beneficiis, sive regularibus, sive secularibus *incumbentem exerceant;* sive alias *Ecclesiastica Sacramenta,* aut unum ex illis *ministrent,* praevia Episcopi licentia aut approbatione, sive *quoque modo in dictae curae exercitio* aut in eorumdem *Sacramentorum* vel alicuius ex illis *administratione* de facto, absque ulla auctoritate se ingerant in his,

---

[9] Cfr. *S.C.C.* in *Lycien.* 23 iunii 1729.

[10] *CIC Fontes,* I, pag. 380 s., §§ 4-5-6.

quae eiusmodi curam seu administrationem concernunt, *omnimodae iurisdictioni, visitationi et correctioni Diocesani Episcopi, tamquam Sedis Apostolicae delegati, plene in omnibus subiiciantur.* Ad haec *tam regulares, quam seculares* huiusmodi *nullis privilegiis aut exemptionibus tueri se possint, quominus, si deliquerint* circa personas intra septa degentes aut circa clausuram vel circa bonorum administrationem Monasteriorum Monialium, etiam regularibus subiectarum, *ab Episcopo loci* similiter *tamquam ad hoc Sedis Apostolicae delegato,* quoties, et quando opus fuerit, *puniri et corrigi valeant* ».

« § 5. *Confessores* vero, sive regulares, sive seculares quomodocumque exempti, tam ordinarii, quam extraordinarii, *ad Confessiones Monialium* etiam regularibus subiectarum, *audiendas nullatenus deputari valeant, nisi prius ab Episcopo Diocesano idonei iudicentur, et approbationem, quae gratis concedatur, obtineant.* Sed et *administrantes bona ad eadem Monasteria* Sanctimonialium, ut praefertur, etiam regularibus subiectarum, *pertinentia,* sive regulares extiterint, sive seculares, quomodolibet exempti, *Episcopo loci,* adhibitis etiam Superioribus regularibus, *singulis annis rationes administrationis,* gratis tamen exigendas, *reddere teneantur,* ad idque iuris remediis cogi et compelli queant. Liceatque Episcopo ex rationabili causa Superiores regulares admonere, ut eiusmodi Confessores atque Administratores amoveant; iisque Superioribus id facere detrectantibus aut neglegentibus, habeat Episcopus facultatem praedictos Confessores et Administratores adomvendi quoties et quando opus esse iudicaverit... ».

« § 6. Ac demum *habeat Episcopus,* tamquam *dictae Sedis delegatus, auctoritatem coercendi ac puniendi quoscumque exemptos* tam seculares, quam regulares, *qui in alienis Ecclesiis aut quae suorum Ordinum non sunt, absque Episcopi licentia, et in Ecclesiis suis aut suorum Ordinum, non petita illius benedictione aut ipso contradicente, praedicare praesumpserint.* Ita ut *Episcopi* in suprascriptis casibus in praenominatas personas, in praemissis omnibus et singulis aut circa ea quoquo modo delinquentes, quoties et quando opus fuerit, *etiam extra visitationem,* per censuras ecclesiasticas, aliasque poenas, *uti eiusdem Sedis delegati, procedere omnemque iurisdictionem exercere libere et licite valeant.*

Magis atque magis firmatur Episcopi iurisdictio tum quoad exercitium officii sacri, ac praesertim curae animarum, tum quoad bonorum administrationem ad Monasteria Sanctimonialum, etiam Regularibus subiectarum, pertinentia.

Quae quidem praescripta CLEMENS X prius confirmavit Constitutione *Superna* diei *21 Iunii 1670* [11]; postea CLEMENS XII, Constitutione *Admonet Nos* diei *11 augusti 1735* [12], ad dubia quaevis dirimenda in Regnis Portugalliae et Algarbiorum exorta circa praefatae GREGORII XV Constitutionis applicationem, statuit:

« ...omnes, et singulos Regulares, praefatorum Regnorum Portugalliae, et Algarbiorum etiam dicti Cisterciensis, et cuiuscumque alterius Ordinis, Congregationis, Societatis et Instituti, etiam necessario, specialiter ac in individuo nominandi et exprimendi, ad exactam et plenariam Constitutionum memoratorum GREGORII, et CLEMENTIS Praedecessorum observationem, prout eos concernunt, omnino teneri et obligatos existere et fore, et ad id sub censuris Eclesiasticis et aliis in iisdem Constitutionibus contentis poenis cogi et compelli posse, auctoritate Apostolica harum serie statuimus et declaramus ».

7. - Pariter ad indebitas moras tollendas, quae per sic dictas « inhibitiones » procedebant, contra has aliasque huiusmodi leges exsequendas BENEDICTUS XIV Const. *Ad militantis* diei *30 mart. 1742* [13] inter alia statuit:

« § 5. Districte praecipimus et mandamus, *ne deinceps ab exequutione Decretorum* dicti Sc. *Concilii Tridentini,* in omnibus illis causis et negotiis, in quibus exequutio huiusmodi Episcopis et Locorum Ordinariis, etiam uti Sedis Apostolicae Delegatis, ab eodem Sacro Concilio vel dictis Apostolicis Constitutionibus, *appellatione vel inhibitione quacumque postposita,* commissa est, *appellatio aliqua* in Tribunalibus praedictis *recipiatur,* vel *Inhibitiones, Citationes* generales vel speciales cum Commissione inserta, *Monitoria* et alia huiusmodi, per quae dictorum Decretorum exequutio retardetur, aut Processus ad ulteriora in eadem exequutione suspendatur aut impediatur, *quoquo modo concedantur* ».

« § 19. Et generaliter in omnibus iis, *quae pertinent ad Curam Animarum* et *rectam Sacramentorum administrationem, adversus visitationem, correctionem,* et quascumque alias provisiones Episcopi Diocesani, etiam quoad exemptos, sive Saeculares, sive Regulares, iuxta laudatam Constitutionem Gregorii XV, quae incipit: *Inscrutabili* ».

« § 30. Item adversus exercitium facultatum Episcopis competentium super executione omnium piarum dispositionum, tam in ul-

---

[11] *CIC Fontes,* I, pag. 472 ss.
[12] *CIC Fontes,* I, pag. 652-654.
[13] *CIC Fontes,* I, pag. 723 ss.

tima voluntate, quam inter vivos, in casibus a iure expressis, iuxta dispositionem S. Concilii sess. 22, *de reform.*, cap. 8 ».

« § 31. Item a visitatione Hospitalium, Collegiorum quorumcumque et Confraternitatum laicorum, eleemosynarum, Montis Pietatis, sive Charitatis, et omnium piorum locorum quomodocumque nuncupatorum, etiamsi eorum cura ad laicos pertineat, aut exemptionis privilegio sint munita. Ac denique a cognitione et executione eorum omnium, quae ad Dei cultum, aut animarum salutem seu pauperes sustentandos, instituta sunt; iuxta dictum Decretum S. Concilii sess. 22 *de reform.*, cap. 8 ».

« § 32. Item a Decretis seu Mandatis cogentibus Administratores tam Ecclesiasticos, quam laicos, etiam exemptos, Fabricae cuiusvis Ecclesiae, etiam cathedralis, Hospitalis, Confraternitatis, Eleemosynae, Montis Pietatis et quorumcumque piorum locorum, ad reddendam singulis annis ipsi Ordinario rationem suae administrationis, nisi aliud in institutione et ordinatione talis ecclesiae, seu fabricae expresse cautum fuerit; iuxta Decreta S. Concilii sess. 7., *de reform.*, cap. 15 et sess. 22, cap. 9, sess. 25, cap. 8 ».

« § 37. Et generaliter ab exequutione aliorum quorumcumque Decretorum dicti Sacri Concilii Tridentini, Episcopis atque Ordinariis locorum demandata ab ipso Concilio et in Constitutione fel. recor. Pii Papae IV, quae incipit: *Benedictus Deus* ».

8. - Cum vero dubia quaedam agitata fuissent circa peculiarium actuum naturam, an scilicet iidem censendi essent ad animarum curam seu ad Sacramentorum administrationem pertinere; et consequenter an Episcopus in visitandis Regularium ecclesiis quibus imminet animarum cura personarum saecularium, posset necne suam circa huiusmodi actus iurisdictionem exercere, idem Benedictus XIV celebri Const. *Firmandis*, diei *6 nov. 1744* [14],

« inviolabilem quamdam *normam praefinire* (deliberat), *qua posita omnes de caetero lites et controversiae* praedictis de rebus, si fieri possit, *penitus eliminentur* atque omnia submoveantur obstacula, quae debitam Decretorum Sacri Tridentini Concilii exsecutionem in re tam gravis momenti impedire aut retardare hactenus consueverunt ».

a) Mos in primis probatur Sacerdotes Missionarios ante Episcopalem visitationem mittendi:

« § 5. Optimo sane consilio ab Episcopis Pastoralem visitationem aggredientibus praemitti solent in singula Diocesis loca aliqui Sa-

[14] *CIC Fontes*, I, pag 855-862.

cerdotes Missionarii, qui ante ipsorum adventum, praedicationibus verbi Dei et administratione Sacramentorum Poenitentiae et Eucharistiae, spiritualem Populorum profectum et animarum salutem, qui potissimum est Pastoralis visitationis scopus, studeant promovere ».

Qui quidem Sacerdotes Missionarii a Religiosis recipi debent. Statuit enim:

« ut ...praedicti Missionarii etiam a Regularibus Parochis seu Curatis libenter excipi debeant omnibusque rebus iuvari, quibus ad iniunctum sibi onus adimplendum opus illis esse contigerit ».

Praeterea cum « aliqui Regulares de suorum privilegiorum et exemptionum indemnitate plus nimio solliciti » essent, declaratur Episcopis licere « et in ipso visitationi cursu atque etiam extra illam » « in ipsorum Regularium ecclesiis, sive parochialibus sive non parochialibus, Sacramentum Confirmationis administrare ».

b) Limites determinat *visitationis localis* parochialium ecclesiarum, quae a regularibus administrantur, ad ea, quae cum animarum curae exercitio sunt connexa:

« § 7. *In exequenda vero Pastorali visitatione Ecclesiarum Parochialium, quae a Regularibus administrantur,* minime quidem licet Episcopo omnia Ecclesiarum huiusmodi Altaria visitare, sed illud dumtaxat, in quo Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum asservatur, et consequenter Sacrum ipsum Tabernaculum; Fontem quoque Baptisterii, si adsit; item Confessionale, in quo Parochus ad audiendas Confessiones residere solet; Pulpitum Ecclesiae, in quo Parochus ius habet, verbi Dei, iuxta praecipuum ministerii sui munus, annunciandi; Sacrarium pariter Ecclesiae, ad inspiciendum locum, in quo asservatur sacra supellex pro Sacramentis tam intra Ecclesiam, quam extra illam decenter administrandis; Sepulchrum excipiendis Subditorum Parochiae corporibus addictum, Coemeterium Parochianorum humandis cadaveribus destinatum; Turrim Campanariam, dummodo in ea sint Campanae ad Parochiam proprie spectantes; ac demum, praeter res supra enunciatas, omnia sacra vasa, quibus vel Particulae consecratae servantur, vel Sacra Olea, sive in Baptismo sive in Extrema Unctione adhibenda, vel aqua Baptisterii, vel alia rite benedicta, quae pro ingredientium aspersione ad Ecclesiae fores poni consuevit ».

c) Praeterea naturam atque obiecta *visitationis personalis* enuntiat, quam Episcopus circa parochum religiosum peragere debet:

« § 8. *Visitationi locali proxima est ea, quae personam respicit Parochi;* cuius quidem, si Regularis sit, agendi rationem, in iis, quae

spectant ad observationem proprii ipsius Regularis instituti, non est Episcopi inquirere, quum ad ipsius Superiorem Regularem privative id pertineat. *Licet* tamen *Episcopo,* vel potius *ipsi specialiter incumbit,* ipsius *Parochi* seu *Curati, etiam Regularis, vitam ac mores scrutari,* quatenus ea, quae extra Claustrum prodierint, Rectoris animarum exempla plurimum conferre ad Populi aedificationem, vel contra eidem obesse maxime possunt, quemadmodum alias eadem Concilii Tridentini Congregatio sapienter decrevit, et Nos etiam earumdem praesentium tenore decernimus, et statuimus.

« § 9. Ad personalem quoque Parochi visitationem, proindeque ad Episcopi ius et officium pertinet ea occasione examinare, an titulo legitimo Parochus etiam Regularis animarum curam exerceat, an residentiae lex ab eo observata fuerit atque observetur; an ad Synodum vocatus, iverit; an Congregationes seu Conferentias super casibus conscientiae haberi solitas frequentet; an onera, quae secum fert animarum cura, adimpleverit; ac inter alia, an Missam pro Populo applicaverit diebus festis de praecepto; an iisdem festis diebus omnia praestiterit, quae a Sacro Tridentino Concilio praescripta sunt, Populum verbi Dei praedicatione, et Pueros in Fidei rudimentis Christianaeque Doctrinae praeceptis instruendo; an, statis diebus, excipiendis Fidelium confessionibus vacet; an aegrotantibus et in extremo vitae agone laborantibus debita spiritualia subsidia sedulo praestet, et Sacramenta Ecclesiae tempestive conferat; an Pueros et Puellas ante susceptionem Sacramenti Confirmationis, tum etiam ante primam eorum Communionem, opportunis instructionibus erudierit; an priusquam fideles ad matrimonia in faciem Ecclesiae celebranda admittat, debitas inquisitiones adhibuerit, atque adhibeat, quibus tuto deprehendere possit nullum inter Contrahentes impedimentum existere eosdemque libere matrimonio consentire, ac demum in Doctrina Christiana, maxime vero in praecipuis Religionis nostrae Mysteriis, illos instructos esse; denique an Parochus apud se recte ordinatos retineat libros tum Baptizatorum, ubi Fons Baptismalis adsit in ipsius Ecclesia, tum Sacro Chrismate confirmatorum, libros etiam Matrimoniorum, et status animarum ».

d) Exinde *principium generale* statuit, quod semper prae oculis in subiecta materia est habendum:

« § 10. Uno verbo, *quidquid Episcopus a Parocho saeculari exquirere atque exigere solet ac debet, id omne, Regulari observantia unice excepta, a Parocho Regulari exquirere et exigere potest;* atque ubi hunc muneri suo defecisse compererit, opportuna Decreta condere et pronunciare, ac meritas in eundem poenas statuere; in quo nihilominus Episcopi facultates minime privativae sunt, sed Praesul Regularis ius cumulativum cum ipso habet; ita tamen, ut, si aliter

a Superiore Regulari, aliter ab Episcopo decerni contingat, huius, non vero illius, Decretis sit standum; prout alias a Congregatione Tridentini Concilii interprete iudicatum fuit, Nosque Auctoritate Apostolica probamus, confirmamus, atque decernimus. Privativum tamen Episcopi ius est in Parochianorum mores inquirere, ac si quae inter ipsos scandala oborta fuerint, auditis proborum ac prudentium Virorum sinceris relationibus, de iis cognoscere, eaque opportunis remediis resecare et reformare: nec enim Superioribus Regularibus in huiusmodi saeculares Parochiae subditos ulla competit iuridictio ».

Tradit insuper (§§ 11, 16) normas pro parochi religiosi amotione, quas Codex iuris canonici recepit (can. 454 § 5).

Agit demum (§ 12) de natura praefatae potestatis Episcopi in Regulares (quam ordinariam et non delegatam definit) [15], de exemptione, quae competit monasteriis seu locis, in quibus Abates aut alii Regularium Superiores aut iurisdictionem episcopalem et temporalem in parochos et parochianos exercent (Abatiae vel Praelaturae religiosae Nullius), aut saltem (§§ 13-14) sedem ordinariam principalem habent (quod ultimum exemptionis caput postea sublatum fuit) [16]; exclusis tamen (§ 15) ceteris paroeciis, « quae praedictis monasteriis unitae sunt et ab eisdem dependent ».

Ut patet, Const. *Firmandis* fundamentalis est in subiecta materia, tum ratione quaestionum quae in ea pertractatae sunt, tum propter iuridicum valorem argumentorum quae ibidem inveniuntur, tum demum propter peculiarem auctoritatem, qua in iure canonico merito excellet Benedictus XIV non solum ut S. Pontifex, sed etiam ut peritissimus doctor privatus.

9. - Praeterea, Const. *Quod inscrutabili*, diei *9 iulii 1745* [17] Benedictus XIV quaestionem ipse funditus, accitis etiam duodecim Consulentibus, examini subiecit *de religiosorum inhabilitate, sine Apostolico indulto, ad beneficia quaecumque consequenda,* atque his verbis definitive resolvit (§ 14):

---

[15] Gregorius XV (cfr. supra n. 5) Episcopis, uti S. Sedis delegatis, iurisdictionem in regulares contulit.

[16] Cfr. can. 631 § 1.

[17] *CIC Fontes*, I, pag. 914 ss. Ut recolit Benedictus XIV in Const. de qua agimus (§ 2-3-4) Regularium inhabilitas ad beneficia saecularia declarata fuerat a S. Congr. Concilii iam ab anno 1581, eiusque responsum approbatum fuit a S. Pont. Gregorio XIII (cfr. etiam Richter et Schulte, *Canones et decreta SS. Concilii Tridentini...*, Lipsiae, 1853, pag. 97 ss. ubi citantur plures aliae causae). Item S. Congr. EE. et RR. die 18 martii 1671, cuius decretum approbavit Clemens X (cfr. *Bullarium Romanum*, T. 7, pag. 94 s.).

« Nos eorundem consilium et sententiam sequentes, atque etiam motu proprio, et certa scientia, atque Apostolica auctoritate, hac Nostra in perpetuum valitura Constitutione statuimus, decernimus, et declaramus, eosdem Canonicos Regulares, absque Indulto Apostolico, ut praeferṭur, cuiuscumque Beneficii Ecclesiastici saecularis, sive cum adnexo animarum curae aut residentiae onere, sive etiam Beneficii simplicis et sine cura ac personalem residentiam non requirentis, et cuiuscumque Pensionis Ecclesiasticae, vere incapaces esse et censeri debere; eisdemque nec Ius commune, nec Tridentinae Synodi Decreta, neque Professionem ab ipsis emitti solitam, aut eorum peculiare Institutum, neque demum ullam contrariam consuetudinem, usum, possessionem, seu quasi, aliumque omnino titulum, pro huiusmodi praetensa capacitate ullatenus suffragari ».

Eo vel minus potest id assequi religiosus « sola interveniente eiusdem Superioris sive Abatis Generalis licentia, consensu aut praetensa auctoritate » (§ 15); statuit enim S. Pontifex,

« ...necessarium omnino, semper, et quandocumque esse et fore speciale Apostolicae Sedis Indultum tam ut iidem Canonici Regulares huiusmodi Ecclesiasticorum Beneficiorum Saecularium, sive cum animarum cura, sive cum residentiae onere adnexo, capaces fiant, et existant; quam ut ad ea assequenda, regenda, et retinenda, e Claustris discedere, et extra ea degere licite possint. Similiter omnium et quorumcumque Beneficiorum Ecclsiasticorum simplicium nuncupatorum, aut Ecclesiasticarum Pensionum quarumlibet, eosdem incapaces esse declaramus, et ad ea assequenda ex se inhabiles haberi debere decernimus ».

Eadem igitur per se viget prohibitio quoad beneficia simplicia et pensiones eclesiasticas.

« At si aliquando — indulget S. Pontifex (ibid.) — aliquem ex ipsis, sive pro Religiosis ipsius indigentiis, sive ob meritum personale, sive alio quocumque titulo, aut causa, de uno aut pluribus huiusmodi Beneficiis simplicibus, vel de una, aut pluribus Ecclesiasticis Pensionibus ab Apostolica Sede provideri contingat; decernimus, non ideo huiusmodi Canonicum Regularem e Religionis suae Claustris exire, aut extra ea vitam degere posse; sed in suis Religiosis Domibus, ut antea, et sub legitima suorum Superiorum Regularium obedientia manere debere statuimus; contravenientes vero omnibus et singulis poenis, adversus Regulares apostatas latis atque statutis, subiicimus; et iisdem re ipsa et cum effectu affici et coërceri mandamus ».

Quae quidem non solum pro Canonicis Regularibus valent, sed etiam pro ceteris religiosis, cum huiusmodi inhabilitas Canoni-

cos Regulares afficit, « quatenus Regulares sunt », ideoque « aeque ac Monachi, ceterique religiosis quibuscumque Ordinibus adscripti, incapaces sunt beneficiorum ecclesiasticorum saecularium absque Apostolicae Sedis auctoritate et dispensatione » (§ 16).

10. - « Quia tamen (ut Innocentius III ait in Cap. *Quod Dei timorem*) pradicti Canonici Regulares Regulae inserviunt laxiori, aequum est - addit Benedictus XIV (ibid. § 16) -

> maiorem cum ipsis indulgentiam adhiberi, et, ubi eorumdem Superiorum Regularium consensus adsit, benigniori quadam facilitate, per Apostolicae auctoritatis Indulta, ad Saecularia Beneficia eosdem admitti. Verum ut in huiusmodi casibus omnia rite recteque procedant, sequentes Regulas, inviolabiliter, respective, sub poena nullitatis collationis Beneficiorum, tenendas et observandas, eadem Apostolica Auctoritate praescribimus atque statuimus ».

Agitur proinde de exceptionali concessione favore tantum Canonicorum Regularium, eo quod « Regulae inserviunt laxiori », ad ceteros religiosos uti norma generalis neutiquam extendenda.

Attamen utile erit huiusmodi praescripta breviter hic innuere, ut clare appareat quanta prudentia ac discretione his in adiunctis procedere solitum erat.

> In primis (§ 17) « ubi agatur de beneficiis ecclesiasticis saecularibus, pro quorum collatione concursus indici non solent », utpote quae sunt de iurepatronatus laicorum.
>
> « ...integrum esse volumus Beneficiorum Patronis, aliquem ex praedictis Canonicis Regularibus, quem idoneum iudicaverint, ad ea Beneficia praesentare seu nominare; dummodo praesentatio, seu nominatio fiat cum expressa praeservatione Beneplaciti Apostolici ».
>
> Ad cuius concessionem requiritur praesentati acceptatio cum clausula de obtinendo beneplacito tum Superioris Generalis sui Ordinis, quam Sedis Apostolicae.
>
> Ad ipsos praesentantes seu nominantes autem pertinebit consensum exquirere Superiorum Regularium.
>
> « Qui si ex discessu huiusmodi Canonici Regularis, ad animarum curam seu ad Canonicatum in Ecclesia Saeculari obtinendum evocati, nullum Ordini detrimentum obventurum esse in Domino reputaverint; multoque magis, si perspectam habentes vitam ab huiusmodi praesentato seu nominato religiose institutam et studia ab eodem in Religione laudabiliter peracta, illius operam utilem atque proficuam fore Ecclesiae illi, cuius servitiis deputatur, in Do-

mino pariter iudicaverint; requisitum assensum in scriptis praebentes testimonium insuper adiicient de ipsius praesentati seu nominati idoneitate, tam quoad mores, quam quoad doctrinam, sive ad animarum curam, sive ad Praebendam Canonicalem; super quorum veritate ipsorum Superiorum conscientiam districte oneramus. Sed et ab Ordinario, sive ab Ordinariis Locorum, in quibus ipse Religiosus praesentatus aut nominatus per aliquod tempus commoratus inerit, requirendum erit, utrum ipsis aliquid adversus illius vitam et mores relatum fuerit, vel alias legitime constiterit ».

Quae omnia documenta ad S. Sedem mittentur pro beneplaciti Apostolici concessione ad vitam praesentati, per Litteras Apostolicas, requisito Sacrae Congregationis Concilii consilio.

Identidem procedendum, quando Ordinarius ad ecclesiam paroecialem vel canonicatum, absque concursu providendum seu liberae collationis, aliquem canonicum regularem promovendum putaret (§ 19).

Si vero agatur de beneficiis per concursum providendis, « cuiusmodi plerumque sunt ecclesiae paroeciales ad liberam Ordinariorum collationem spectantes, itemque ecclesiae parochiales de iurepatronatu ecclesiastico, et in ecclesiis cathedralibus, metropolitanis aliisque, praebenda theologalis et poenitentiaria », canonicus regularis, etiam accedente licentia ipsius Superioris Generalis, ad huiusmodi concursum admitti nequit, sub poena nullitatis eiusdem concursus, sine praevio Beneplacito Apostolicae Sedis (§ 20).

Quod quidem conceditur tantum quoties, ceteris etiam necessariis requisitis in religioso praesuppositis, « Episcopus aut alius Ordinarius, inter eos saeculares praesbyteros sive clericos, qui ad concursum ... sunt accessuri, neminem ... idoneum revera esse in Domino iudicaverit » (§ 21).

Si ideo regularem prae ceteris probari contigerit, « ipsa parochiae seu praebendae concessio a Romano Pontifice expetenda erit » (§ 22) iuxta methodum supra expositam.

Item, si in concursu « nullus ex concurrentibus de clero saeculari idoneus repertus fuerit; aut si, huiusmodi concursu indicto, intra praefinitum tempus nemo ex Clero saeculari ad illum accesserit, Episcopus autem vacantem ecclesiam aut praebendam alicui Canonico Regulari Lateranensi... utiliter concedi posse crediderit, pari modo Apostolicum assensum ad hoc exquirere debebit » (§ 23).

Dantur praeterea normae quoad residentiam (§§ 24-25), quoad habitum deferendum (§ 26), quoad remotionem (§ 27) aut resignationem (§ 28). Apponitur demum amplissima clausula derogatoria (§§ 30-31).

Ex quibus haec deducere fas est:

1) religiosi ad beneficia saecularia promoveri possunt, quando adest saecularium presbyterorum defectus;

2) quo etiam in casu peculiaria requisita adsint necesse est sive in ipsa religiosi persona sive a parte tum Superiorum religiosi quum Episcopi;

3) quibus omnibus exstantibus, S. Sedes ultimum iudicium sibi reservat;

4) ius antiquum in subiecta materia, ante Concilium Tridentinum introductum et ab ipso Concilio Tridentino abolitum ac innovatum, invocari nequit ad huiusmodi controversias decidendas, sed standum omnino iuri novo per idem Concilium Tridentinum introductum et a RR. Pontificibus successive confirmatum cum expressa atque amplissima clausula derogatoria quoad ius antiquum.

11. - Profecto gravis huiusmodi quaestio Benedicto XIV in terminis proposita fuit a Ferdinando Hispaniarum Rege Catholico

> « super hoc quod in iis Regionibus (nempe « in Indiis Occidentalibus Regis dominio subiectis ») Parochiae, Doctrinae aliaque munia et officia ad animarum curam pertinentia, per Regulares dumtaxat obtinentur et administrantur in vim quarundam Litt. Ap. *Exponi Nobis* a S. Pio V, die 24 *martii a.* 1567 editarum [18]; ... ex quo fit, ut universus Clerus saecularis illarum partium, quantumvis a multo iam tempore, et numero frequens et moribus ac doctrina conspicuus esse dignoscatur, ab iisdem parochiis, doctrinis ceterisque officiis atque muneribus animarum curam concernentibus omnino exclusus remaneat; qua quidem de re, quum Venerabiles Fratres nostri Episcopi et Archiepiscopi, per easdem Indiarum Regiones constituti, non semel apud ipsum Ferdinandun Regem conquesti fuerint; idcirco ipse, pro sua prudentia, magnopere expediens in Domino fore iudicaret, ut, quamvis etiam eorundem Antistitum votis et saecularis Cleri rationibus obstarent Praedecessorum nostrorum Romanorum Pontificum Constitutiones, Nos, hodierni temporis circumstantias perpendendo ab illis longe diversas, quibus huiusmodi provisiones emanarunt, eisdemque Constitutionibus derogando, praedictis Archiepiscopis et Episcopis liberam facultatem concederemus, ut dictas Parochias, Doctrinas, aliaque munia et officia ad animarum curam spectantia, Regularibus Personis hucusque conferri solita, in posterum etiam saecularibus Clericis seu Presbyteris conferre libere et licite possent ».

a) Quod S. Pontifex Const. *Cum semper,* diei 8 nov. 1751 [19] plenissime concessit, « non obstantibus praemissis S. Pii V ... lit-

---

[18] Cfr. *Bullarium Romanum*, T. 4, II, pag. 363 s.

[19] *CIC. Fontes*, II, pag. 339 ss.

teris aliisque in earum confirmationem a... Sede Apostolica emanatis; quibus etiam, quatenus opus sit, earundem praesentium serie ac dictis motu, scientia et plenitudinis potestate derogamus » (§ 4).

Etenim S. Pius V Religiosos viros habiles ad Parochiales ecclesias declaravit in partibus Indiarum *propter presbyterorum defectum*:

> Quibus nimirum verbis satis ostenditur huiusmodi Litterarum dispositionem locum habere dumtaxat, ubi desint nec haberi possint presbyteri saeculares ad animarum curam exercendam idonei, iuxta declarationem editam ab... Innocentio X per Litt. Ap. *Cum sicut accepimus,* diei *14 maii 1653,* ubi de hac ipsa Piana Const. loquendo statuit *illam non suffragari, nisi in locis, ubi est defectus parochorum* » (§ 2). Item S. Congr. Concilii in *Mexicana,* diei 8 aug. 1722 (*Thesaurus Resol.* II, pag. 341-344).

b) Cum vero nonnulli huiusmodi seculares animarum curam exercentes contenderint « Episcopis et Ordinariis locorum *in officio officiando* dumtaxat, ut ipsi loquuntur, subiectos esse », declaravit S. Pontifex:

> « ... huiusmodi *Regulares curam animarum gerentes, in iis quidem, quae concernunt eorum Regularis Instituti observantiam, Episcopo nullatenus subiectos esse,* sed a suis Superioribus Regularibus quoad haec privative dependere; *in his* autem, *quae vel ad ipsum spectant exercitium curae animarum vel etiam ad eorum vitam et mores pertinent,* Nos ipsarum praesentium tenore declaramus eosdem Regulares *etiam Episcopis aliisque Locorum Ordinariis subiectos esse;* ideoque ob eisdem Episcopis et Ordinariis eorumque Visitatoribus, aeque ac a suis Regularibus Superioribus in his omnibus corrigi posse; siquidem *impossibile non est, ut alicuius ex ipsis vitae ratio talis esse dignoscatur, quae cum animarum regimine minime conveniat* et *fidelibus Parochiae subditis spirituale detrimentum et scandalum pariat* ». (§ 5).

Quod in iure Codicis receptum est (cfr. cc. 630 § 2, 631 §§ 1-2).

c) Mutatio autem status paroeciae religiosae in saecularem his in adiunctis prudenter ab Episcopis fiat, naturali aequitate ac animarum utilitate servatis.

> « Quoniam vero - pergit S. Pontifex (§ 6) - fieri alicubi potest, maxime autem in novis Populorum ad Fidem reductionibus, ut Regulares Parochos mutare, etiam cum saeculares Sacerdotes non desint, minime expediat; idcirco Nos eorumdem Episcoporum aliorumque Ordinariorum Praesulum prudentiam admonemus, ut in

huiusmodi circumstantiis et ubicumque res optime constitutas invenerint nec ullam eas immutandi necessitatem revera adesse compererint, ab innovationibus abstineant; et tam hoc iure, quod ipsis competere asseruimus, quam ea facultate, quam Nos eisdem per has nostras Litteras impertiti sumus, ita utantur, quemadmodum aequitatis ratio et animarum utilitas, ad quam unice respicere debemus, requirent ac suadebunt, super quo Nos eorundem Episcoporum et Ordinariorum Praesulum conscientiam oneramus ».

12. - Quae autem pro territoriis iuris communis in hac materia sancita fuere, Benedictus XIV ad territoria missionis Angliae extendit atque adaptavit Epistula Enc. *Apostolicum ministerium* diei *30 maii 1753* [20], postquam ibi quattuor Praefecti ac Vicarii Apostolici constituti fuerant.

13. Praeterea, cum S. Congregatio Concilii sexdecim dubia resolverit in causa *Olomucen Iurisdictionis* diei *7 iunii 1755* circa Episcoporum iuxta praedicta iurisdictionem in Regulares, eandem resolutionem idem Benedictus XIV in forma specifica confirmavit per Litteras Apostolicas *Ad solium iustitiae* datas *XIV Kalendas octobris a. 1755*, atque Clemens XIII, Const. *Inter multiplices*, diei *11 dec. 1758*, ad dioeceses extendit *Colonien, Monasterien., Hildesimen., Paderbonen.* et *Onasbrucen.* [21]

En dubia cum suis resolutionibus:

« I. An Parochi Regulares cuiusquumque Ordinis illi sint, et praesertim Premonstratenses, Cistercienses et Benedictini exercentes curam Animarum Saecularium et non Commensalium in Parochiis in Dioecesi Olomucen., licet illae Monasteriis exemptis sint unitae et annexae, sive sint de Iure patronatus, etiamsi cura animarum residere dicatur in Abbatibus, Visitationem Episcopi subire teneantur in iis quae pertinent ad curam animarum, sive Episcopus visitet per se, sive per alium, non obstantibus privilegiis dictorum Monasteriorum.

« II. An dicti Parochi procurationem solvere teneantur; vocati ad synodum accedere sint cogendi, Festa Dioecesis Populo annunciare et celebrare, etc., pariter Chrisma et Olea Sacra ab Episcopo Dioecesano accipere teneantur.

« III. An Parochi Regulares, etiamsi sint Abbates, possint a Superioribus Regularibus ad curam animarum destinari, illamque exercere sine approbatione Episcopi.

---

[20] *CIC. Fontes*, II, pag. 390, ss

[21] *CIC. Fontes*, II, pag. 579, ss.

« IV. An Regulares dari in Coadiutores dictorum Parochorum possint a Superioribus Regularibus sine expressa licentia Episcopi, sive potius sit in potestate Episcopi in approbatione Confessariorum Regularium limitare eorundem facultates, non solum quoad tempus, sed etiam quoad personas, et loca in quibus debeant confessiones audire.

« V. An liceat sive Abbatibus, sive Parochis Regularibus, praesertim Cisterciensibus, pro libitu et sine licentia Episcopi pro Parochiis modo unam, modo alteram Ecclesiam, sive Cappellam, in qua Sacramenta a Parochis administrantur Fidelibus Diocesis Olomucen., constituere.

« VI. An Praelati Regulares, ubi habent purum Iuspatronatus Parochiarum acquisitum, vel cessum a Laicis, quibus in hoc succedunt, teneantur Episcopo praesentare Sacerdotes Saeculares ut antea laici tenebantur, an vero possint substituere Monachos, eosque pro libitu, non salutato Episcopo, removere.

« VII. An ad Episcopum spectet cura Clausurae Monasteriorum Monialium, Regularibus et praesertim Cistercensibus et Benedictinis subiectarum, eandem clausuram demandare servandam ad praescriptum Sacri Concilii Tridentini.

« VIII. An competat Episcopo Praelatis Regularibus, praesertim Cistercensibus et Benedictinis, prohibere ne pluries in anno occasione Visitationis ingrediantur septa Monasterii Monialium sibi subiecti sine praesentia eiusdem Episcopi, sive alterius personae ab eo deputandae.

« IX. An possit Episcopus inhibere Regularibus praesertim Cisterciensibus et Benedictinis ut sine examine Ordinarii Puellas ad habitum et professionem admittant, et praecise ne ad electionem Abbatissarum exemptarum deveniatur, non significato Ordinario die electionis, cui Episcopus sive per se, sive per alium, interesse et praesidere possit.

« X. An competat Episcopo rationes exigere ab administratoribus bonorum temporalium dictorum Monasterium exemptorum Monialium et in administratores delinquentes animadvertere, illoque ad reliquatum solvendum cogere, et prohibere ne dotes alienentur, sine indulto Pontificio et Episcopi licentia.

« XI. An Confessarii ab Episcopo approbati ad audiendas confessiones fidelium utriusque sexus, possint sine speciali approbatione Episcopi in Confessarios Monialium exemptarum a Superioribus Regularibus destinari.

« XII. An saltem dicti Confessarii Regulares, pro audiendis confessionibus unius Monasterii Monialium exemptarum vel pro una vice approbati, censeri debeant approbati semper et pro omnibus Monasteriis Monialium.

« XIII. An Regulares teneantur, pro obtinenda facultate audiendi confessiones sive saecularium sive Monialium, se personaliter coram

Episcopo praesentare, sive potius sufficiat a Superioribus de sufficientia, et idoneitate testimonium transmitti.

« XIV. An Praelati et Abbates Regulares possint sine speciali indulto Calices, Campanas aliaque Vasa Sacra, in quibus intervenit sacra unctio, benedicere pro usu alienarum ecclesiarum.

« XV. An dicti Abbates et Praelati teneantur servare Decretum ab Alexandro VII (die 27 sept. 1659) editum circa usum destrictum Pontificalium Praelatis inferioribus concessum.

« XVI. An liceat Regularibus Eucharistiam in propriis ecclesiis exponere sine licentia Ordinarii, liceatque pariter Regularibus, et praesertim Benedictinis et Cisterciensibus, in propriis ecclesiis insolitam Imaginem aut Sacram Reliquiam ab Ordinario non approbatam exponere; et tandem in eisdem ecclesiis praedicare, non petita ab Ordinario benedictione, aut in aliis ecclesiis sine Ordinarii licentia ».

Quibus ita responsum fuit:

« Ad I° et II: *Affirmative.*
Ad III: *Negative.*
Ad IV: *Negative ad primam partem, affirmative ad secundam.*
Ad V: *Negative.*
Ad VI: *Affirmative ad primam partem, negative ad secundam.*
Ad VII, VIII, IX, X: *Affirmative.*
Ad XI: *Negative.*
Ad XII, XIV, XVI: *Negative.*
Ad XIII: *Affirmative ad primam partem, negative ad secundam.*
Ad XV: *Affirmative* ».

Notatu digna praesertim quae statuta sunt sub n. III (quoad exclusivum Episcopi ius in curam animarum committendam) n. V (quoad ecclesiam, uti parochialem constitutam, non permutandam ad libitum), nn. XI-XII-XIII (quoad facultatem Confessiones audiendi): quae omnia in iure novo, a Concilio Tridentino inducto, innituntur atque in iure Codicis recepta sunt.

14. - Instaurata autem in Anglia a Pio IX Ecclesiastica Hierarchia per Litt. Apost. *Universalis Ecclesiae, III Kalendas Octobris a 1850* [22], « quaedam — ut refert Leo XIII in proemio suae Const. Ap. *Romanos Pontifices*, diei *8 maii 1881* [23].

---

[22] Cfr. *Acta Pii* IX, vol. I, pag. 235-246.
[23] *CIC. Fontes*, III, pag. 171, ss.

« ex ipsa rerum conditione ortae difficultates dissensusque inter sacrorum Antistites et sodales ordinum religiosorum obstiterunt, quominus uberiores fructus perciperentur. Illi enim, cum praescripta fuisset per memoratas Litteras Praedecessoris Nostri ex communis iuris observantia, rati sunt se posse omnia decernere quae ad ipsius iuris executionem pertinent quaeve ex generali Ecclesiae disciplina Episcoporum potestati permissa sunt. *Plures* contra *gravesque causae prohibebant, ne peculiaris missionum disciplina, quae iam inveteraverat, repente penitus aboleretur.* Ad has propterea difficultates avertendas et controversias finiendas Angliae Episcopi, pro sua in hanc Apostolicam Sedem observantia, Nos adiere rogantes, ut suprema auctoritate Nostra dirimerentur ».

Quare haec celeberrima Constitutio Apostolica Leonis XIII ius pro paroeciis religiosis vigens in territoriis iuris communis adaptare ac temperare intendit in territoriis, quae, iam sub iure missionario constituta, tunc vero ad ius commune reducta fuerunt.

« Multiplex licet varieque implexa sit congeries rerum quae in disceptationem vocantur - ita lucidissime Leo XIII - omnes tamen ad tria potissimum capita commode redigi posse arbitramur, quorum alterum ad familiarum religiosarum *exemptionem* pertinet ab episcopali iurisdictione; alterum *ministeria* respicit, quae a regularibus missionariis exercentur; tertium quaestiones complectitur *de bonis temporalibus* deque usu in quem illa oporteat converti ».

a) Atque in primis *exemptionis religiosorum ratio* ita explicatur:

« § 7. Ad regularium exemptionem quod attinet, certa et cognita sunt canonici iuris praescripta. Scilicet quamvis in ecclesiastica Hyerarchia, quae est *divina ordinatione* constituta, presbyteri et ministri sint inferiores Episcopis horumque auctoritate regantur; tamen, quo melius in religiosis ordinibus omnia essent inter se apta et connexa ac sodales singuli pacato et aequabili vitae cursu uterentur, denique ut esset incremento et perfectioni *religiosae conversationis* consultum, haud immerito Romani Pontifices, quorum est dioeceses describere ac suis cuique subditos sacra potestate regundos adtribuere, Clerum Regularem Episcoporum iurisdictione exemptum esse statuerunt. Cuius rei non ea fuit causa quod placuerit religiosas sodalitates potiore conditione frui quam clerum saecularem; sed quod earum domus habitae fuerint iuris fictione quasi territoria quaedam ab ipsis dioecesibus avulsa. Ex quo factum est ut religiosae familiae, quas iure communi et Episcopis propter hierarchicum principatum et Pontifici maximo propter primatum Pontificium immediate subesse oporteret, in eius potestate esse perrexe-

rint, ex Episcoporum potestate per privilegium exierint. Quum autem re ipsa intra fines dioecesium vitam degant, sic huius privilegii temperata vis est, ut sarta tecta sit dioecesana disciplina, adeoque ut clerus regularis in multis subesse debeat episcopali potestati sive ordinariae sive delegatae ».

b) Quo posito principio, dubia resolvuntur circa conditionem iuridicam religiosorum extra claustra, seu in residentiis commorantium (§ *10*). quoad eorundem officium interessendi collationibus seu conferentiis (§ *11*), necnon Synodo dioecesanae (§ *12*), quoad ius appellationis (§ *13*).

Dein quaestiones resolvuntur, quibus ministeria quaedam per regulares exercita occasionem praebuerunt, nempe paroeciarum religiosarum divisio seu dismembratio (§§ 14-15-16); ius Episcopi visitandi coemeteria parochialia, loca pia quibus praeest idem Episcopus, sive ordinario iure sive delegato (§ *17*); scholas elementares (§§ *18-19*), firmis privilegiis concessis quoad scholas et collegia iam exsistentia, in quibus religiosi iuventuti catholicae instituendae operam dare solent (§ *20*).

In posterum autem statuitur « sodalibus religiosis novas sibi sedes constituere, erigendo novas ecclesias aperiendove coenobia, collegia, scholas, nisi obtenta prius expressa licentia Ordinarii loci et Sedis Apostolicae, non licere » (§§ 21-22).

c) Sed Constitutionis caput, quod peculiarem considerationem meretur, est tertium, quatenus fundamenta iecit ad contraversias dirimendas *circa temporalia paroeciae religiosae bona.*

1) Ut antea, quaedam principia clare ponuntur:

« § 23. Ex liberalitate fidelium ea parta bona sunt, qui cum sua sponte et voluntate dona largiantur, *vel intuitu missionis id faciunt, vel eius qui missioni praeest.* Iam si missionis intuitu donatio contigerit, ambigi solet an viri religiosi quibus donum sit traditum, accepti et expensi rationem reddere Episcopo teneantur. Atque istud quidem fieri oportere sacrum Consilium christiano nomini propagando super dubio proposito ob missiones Britannicas religiosis Ordinibus sive Institutis commissas die XIX Aprilis MDCCCLXIX, rescripsit in haec verba: « I° Missionarii *regulares bonorum temporalium, ad ipsos qua regulares spectantium, rationem Episcopis reddere non tenentur.* 2° *Eorum* tamen *bonorum, quae missioni* vel *regularibus intuitu missionis tributa fuerunt, Episcopi ius habent ab iisdem missionariis regularibus, aeque ac a Parochis cleri saecularis, rationem exigendi* ». Quo vero tabulis accepti et expensi ratio constaret, sacer idem Coetus die X Maii anno MDCCCLXVIII,

in mandatis dederat ut bona missionum diligenter describerentur, ea secernendo quae propria missionum essent ab iis quae ad sodalitia sodalesve singulos pertinerent ».

Unde in temporalibus religiosi, qui curam habent animarum, sese gerere debent sicut parochi saeculares.

Quod quidem principium in iure missionario iam vigens, item in iure communi vigere debet: apprime enim congruit - adnotat S. Pontifex - cum vulgatissimis doctrinis iuris communis.

« Nam - pergit S. Pontifex - *quaevis oblatio* parocho aut alteri ecclesiae rectori *data piae cuiusdam causae intuitu, ipsimet piae causae acquiritur*. Ex quo fit, ut *qui rem pecuniamve oblatam accepit, administratoris loco sit, cuius est illam erogare iuxta mentem et consilium largitoris* [24]. Quoniam vero *administrantis officio incumbit rationes actus sui conficere eique reddere cuius re gesta fuit* [25], ideo *parochus* vel *ecclesiae rector facere non potest quin rationes reddat Odinario loci, cuius est iurisdictio et causae piae tutela* [26]. At *missiones, de quibus apud Nos actum fuit, pleno iure ad Episcopum pertinent; huic ergo cuiusque oblationis earum intuitu collectae rationes oportet exhibere* ».

2) Figura iuridica, igitur, sive parochi saecularis sive religiosi, qui paroeciam in spiritualibus et in temporalibus regit, est, quoad temporalia, illa *admnistratoris* seu *negotiorum gestoris pro Episcopo*.

Ad *exceptionem* autem auferendam *ex veteri iure* (quod ceterum Concilium Tridentinum - ut diximus - aboleverat) addit:

« Neque haec ex eo infirmantur, quod Urbanus II in Concilio Claromontano aliique post eum Romani Pontifices decreverunt [27] circa ecclesias parochiales, quoad temporalia Monasteriis iunctas, teneri vicarios respondere Episcopis *de plebis cura*, de temporalibus vero non ita, cum monasterio suo sint obnoxii; siquidem se-

---

[24] *Fagnan.* in cap. *Pastoralis, de his quae fiunt a Praelatis*, n. 29. De Luca in *Conc. Trid. discur* 18 n. 5 - Reinffenstuel, Lib. 3 Decret., Tit. 30, n. 193.

[25] L. 1 § *officio ff. de tutela et rat. distr.* - L. 2 § *et sane* ff. *de negot. gest.* L. *Curator.*, L. *Tutor*, Cod. *de negot. gest.*

[26] S. C. Concilii, *Nullius*, seu *Nonantulan., iurium parochialium*, 27 iunii 1744 ad dub. XII: cfr. *Thesaurus Resolut. S. C. Concilii*, Tom. 13, pag. 97, s. Cfr. infra : nota (83-a).

[27] Lucius II, *ad Priorem S. Pancratii in Anglia* Alexander III, ad Monaster. S. Arnulphi. Lucius III, *ad Superiorem Praemonstratensem et ad Abatissam S. Hilarii in dioecesi Fesulana.*

posita etiam ratione historica unde ea profecta est iuris dispositio [28], *certum exploratumque est,* in iis pontificiis decretis ac litteris *appellatione temporalium, beneficii fructus et quae beneficiati personae adhaerent compendia significari* ». (v. n. 104).

Aliis verbis, parochiarum unio domui religiosae minime importat incorporationem bonorum paroecialium in eandem domum, sed ius percipiendi « beneficii fructus et quae beneficiati personae adhaerent », ut stipendia Missarum, incerta stolae aliaque huiusmodi.

Ita pariter, collatio beneficii paroecialis alicui personae physicae minime importat in parocho ius proprietatis super bona beneficii, sed tantum ius percipiendi fructus ex dote officio adnexos.

« Quocirca - concluditur (§§ 25-26) - ea confirmantes quae a S. Congregatione de Propaganda Fide rescripta et mandata sunt, *statuimus religiosos sodales, redditis Episcopo rationibus, docere debere de pecunia, intuitu missionum sibi allata et quantum de ea et quos in usus impenderint, aeque ac missionarios Cleri saecularis,* iuxta praedictas resolutiones eiusdem Congregationis die 19 aprilis 1869 et Instructionem diei 10 maii 1868 ».

Penitius rem investigans Leo XIII lucidissime explicat *quaenam* in sensu iuris *bona intelligantur* data *intuitu missionis* seu *paroeciae.*

Quae quidem explicatio maximi est momenti ad praecavendos dissensus, qui etiam hodie exoriri possunt; etenim huismodi pontificia declaratio in iure Codicis recepta est (cfr. Can. 630 § 3; 1516 § 3; etc.).

3) « Tandem ne quis obrepat error aut dissensus in his quae modo iussimus exsequendis, definiendum censemus, *quae pecuniae, quaeque res viris religiosis oblatae intuitu missionis intelligantur.* Namque receptum est *hac in re, spectari primum oportere quid largitor voluerint;* quod si non appareat, placuit, parocho vel rectori ecclesiae conlatam donationem presumi [29]. At multum ab hac regula recessum est propter consuetudinem, quam quidam ecclesiastici iuris periti fere communem evasisse docent, cuius vi « *hodie paene solae oblationes quae in Ecclesia sub missis ad altare fiunt et quae pro administratione Sacramentorum, pro benedicendis nuptiis aut mulieribus post partum, pro exequiis et sepulturis, aut aliis simi-*

---

[28] Gonzalez, *Comment.* in cap. I, *de Cappel. Monachorum.*

[29] Argum. ex cap. *Pastoral.* 9, *de his quae fiunt a Praelatis;* cap. *Transmissa, de Verb. sign.,* ac praesertim cap. I, *de Statu Monach.*

libus functionibus specialiter offeruntur, ad parochum spectant; consuetudine reliquas ferme omnes ecclesiis ipsis aut sacellis aut aliis certis finibus applicante » [30].

« Praeterea, si in parochum rectoremve, a quibus spiritualia adiumenta fideles accipiunt [31], haud inconcinne praesumi potest collata liberalitas ubi ecclesia bonis praedita sit, per quae religionis decori et ministrorum tuitioni prospiciatur, longe aliud iudicium esse debet ubi eam bonorum copiam ecclesia non habeat ac liberalitate fidelis populi unice aut potissimum sustentetur. Tunc enim *largiłores putandi forent voluisse consulere cultus divini splendori et religionis dignitati, ea ratione et modo quem ecclesiastica auctoritas decerneret.* Ideo apud christianos primaevos lege cautum fuerat ut pecunia omnis dono accepta, inter Ecclesiam, Episcopum, clericos et egenos divideretur. Legis porro sese interponens auctoritas, si largitionum tempora et causas praestituat, illud efficit quoque, ne fideles semper pro arbitrio possint modum et finem designare in quem oblatam stipem erogari oporteat; *nequit enim facere privatorum voluntas, ut quod a legitima potestate in bonum commune praecipitur certo destituatur effectu* ».

« Haec Nobis considerantibus visi sunt prudenter et oportune egisse Patres Concilii Provincialis Westmonasteriensis II, cum partim interpretantes piam et aequam donantium voluntatem, partim ea, quae Episcopis inest, utentes potestate imperandi pecuniae collectiones decernendique quo tempore et qua de causa conferri oporteat, statuerunt in capite *de bonis ecclesiasticis*, quid censendum sit intuitu missionis collatum. Iubet igitur ratio, itemque Nos constituimus, hac in re religiosos ad leges Westmonasteriensis Synodi sese affatim accomodare oportere ».

Statuta Concilii Provincialis Westmonaterien II haec ad rem habent [32].

« I. Bona, quae a fidelibus in Religionis propagationem et decorem, cleri sustentationem, pauperum sublevationem, aliosque pios usus erogantur, Deo et Ecclesiae donata censentur...

« II. Igitur adlaborandum, ut omni modo determinetur (si dubium existat) intentio et animus donatoris vel testatoris alicuius fundi, usuique ab ipso definito, ipsius fructus accuratissime applicentur.

« III. Si vero huiusmodi intentio non constat ex aliquo certo documento, servandae sunt regulae sive canones, quibus de tali voluntate recte iudicari possit ».

Quae quidem regulae, ad nostra quod attinet, haec sunt.

---

[30] Reinffeust. L. 3. *Decretal.*, tit. 30 n. 193; Van Espen, Ius Eccles. Univ., part. 2, sect. 4, tit. 2, cap. 10, nn. 20-21.

[31] Argum. ex cap. *quia Sacerdos* 13, caus. 10, quaest. I.

[32] Cfr. *Collectanea S. C. de Prop. Fide*, II, pag. 153 s, nota (3).

« IV. Quotiescumque erigatur aut provideatur ecclesia seu schola, sive aliud quodvis aedificium, *usibus religionis destinatum*, sive ex integro, sive ex parte pecuniis collatis a fidelibus, vel etiam *a quavis societate piorum catholicorum* eleemosynarum administratrice, eiusmodi aedificium habendum est veluti *in perpetuum illi loco addictum* ».

« Et quamvis missio, de qua agitur, sit ab aliqua *corporatione religiosa occupata et administrata*, eleemosynae illae praesumuntur non corporationi ipsi, sed Dei cultui promovendo et pauperum levamini fuisse collatae, eoque in loco ad hosce usus erogandae ».

« V. Similiter iudicandum, si ab aliquo benefactore talia aedificia alicubi provideantur, nisi *certissime* constet declarasse se tali erectione, non loci eiusque fidelium commodum respexisse, sed Ordini illi donum voluisse conferre ».

« IX. In omni missione pecuniae, quae a fidelibus contribuuntur modis infra recensendis, habendae sunt pro bonis ecclesiae, non pro muneribus datis sacerdoti. Ex ea namque, non solum eius honestae sustentationi, sed et sumptibus religiosi cultus, manutentioni fabricae, debitis solvendis si quae sint, aliisque huiusmodi providendum est.

N. X recensentur tales oblationes, scilicet:

« 1. Sedium seu locorum assignatio certis personis seu familiis a quibus compensatio determinata datur ecclesiae.

2. Collectae ad Offertorium in ecclesia factae.

4. Conciones ab aliquo insigniori verbi Dei praecone, post quas vel generatim pro ecclesia vel pro aliqua eius parte seu attributione collinguntur assistentium eleemosynae, qui saepe ex aliis congregationibus occurrunt stipemque conferunt.

5. Collectae quae de domo in domum fiunt... ».

« XI ... Quidquid vero pecuniae per ista media ad missionem (seu paroeciam) confluit, non ad ipsum sacerdotem, sed ad totas Missionis necessitates pertinere reputetur. Quidquid igitur suppellectilis, vel sacrae vel domesticae, ex his reditibus acquisierit sacerdos, vel quidquid in sarta tecta aedium sacrarum vel aedificiorum ad ecclesiam quomodocumque pertinentium conservanda impenderit, non sibi sed Missioni (seu paroeciae) providit ex bonis ad eam pertinentibus ».

« XII. Cum igitur sacerdos aliquis ad suam primum Missionem (seu paroeciam) accedit, accipiat a Vicario Foraneo, vel ab alio deputato ab Episcopo, inventarium omnium ad Missionem (seu paroeciam) pertinentium.

Tenentur aedificia et suppellectilem integra servare...

Quod si vel ad reficienda quae vetustate obsoleta et squalida evaserunt, vel ad maiorem locorum decorem nova seu vetustiora providerit, distinguendum est quonam ex fonte ista provenerint:

1. Nam si ex proprio peculio, sive ex familiarum sibi bene affectarum bonis, sive tandem ex ea parte proventuum ecclesiae, quae

sibi competit pro sua honesta sustentatione, sacerdos haec comparaverit, habenda erunt ut propria, ratione semper habita obligationis conservandi in bono statu ea quae accepit.

2. Si vero generatim proventibus Ecclesiae, vel donis sive collectis congregationis, vel tandem aere ab Episcopo vel administratoribus temporalium rerum dioeceseos concessae, fuerint haec conquisita, omnino Missioni (seu paroeciae) addicta dicenda sunt, neque ullo pacto licet sacerdoti ea sibi vindicare ».

« XIII. Communiter etiam censendum, nisi contrarium pateat, iuxta regulam in jure traditam, ea quae ecclesiasticis usibus apta donantur viro missionario, esse missioni (seu paroeciae) donata. Ea vero quae personalem habent usum, ipsi data reputantur; sicuti etiam res sacrae, si expresse veluti grati animi vel affectus pignus a congregatione (fidelium) sacerdoti cuivis donentur ».

« XIV. Honoraria Missarum ad sacerdotis peculium pertinent. Similiter etiam munuscula statutis temporibus (in Anglia Paschate et Nativitate) dari solita ».

« XV. Circa jura stolae »: « Proventus ex hoc jure derivantes ordinario sacerdotibus adiudicantur, quamvis diversis modis pro diversitate locorum distribuantur. Anteferenda vero videtur ceteris ea distributio quae magis ad allevanda opera missionis possit conferre ».

4) In fine (§§ *28-29-30-31*) S. Pontifex amplissimam apponit clausulam derogatoriam, ita quod abolitum exinde censeri debeat quidquam quomodocumque a quibuscumque opponatur praefatis principiis ac regulis.

15. - Idem Leo XIII Const. Ap. *Conditae a Christo,* diei *8 dec. 1900* [33] haec inter alia statuit *circa Episcopi iurisdictionem in religiones iuris dioecesani et iuris pontificii.*

Ad priores quod attines:

« § 10. Dioecesanae cuiusvis sodalitatis domos Episcopus invisendi ius habet, itemque de virtutum studio, de disciplina, de oeconomicis rationibus cognoscendi.

§ 11. Sacerdotes a sacris, a confessionibus, a concionibus designare, item de sacramentorum dispensatione statuere munus Episcoporum est, pro sodalitatibus dioecesanis pariter ac pro ceteris; id quod in capite sequenti (§ 8) explicate praefinitur ».

Quoad alteras vero statuitur:

« § 8. In iis, quae ad spiritualia pertinent, subduntur sodalitates Episcopis dioecesium in quibus versantur. Horum igitur erit sa-

[33] *CIC. Fontes,* III, pag. 562, ss.

cerdotes ipsis et a sacris designare et a concionibus probare. Quod si sodalitates muliebres sint, designabit item Episcopus Sacerdotes a confessionibus tum ordinarios tum extra ordinem ...

« § 9. Bonorum, quibus Sodalitia singula potiuntur, administratio penes Moderatorem supremum maximamve Antistitam eorumque Consilia esse debet: singularum vero familiarum redditus a praesidibus singulis administrari oportet, pro instituti cuiusque legibus. De iis nullam Episcopus rationem potest exigere. *Qui vero fundi certae domui tributi legative sint ad Dei cultum beneficentiamve eo ipso loco impendendam; horum administrationem moderator quidem domus gerat, referat tamen ad Episcopum, eique se omnino praebeat obnoxium:* ita nimirum ut neque Praeposito neque Antistitae sodalitii universi liceat quidquam ex iis bonis Episcopo occultare, distrahere vel in alienos usus convertere. Talium igitur bonorum Episcopus rationes accepti impensique, quoties videbitur, expendet; idem ne sortes minuantur, redditus ne perperam erogentur, curabit ».

16. - *a*) Super his ceterisque ad rem pertinentibus amplissima exstat SS. Congregationum ac praesertim S. Congregationis Concilii *iurisprudentia*, quam suis in locis iuvenies [34].

b) Quoad competentiam inter SS. Dicasteria determinandam edita fuit sub die 5 iuli 1915 haec S. Congregationis Consistorialis declaratio [35] ad dubium:

« Utrum facultas concedendi Religiosis paroecias saeculares spectet ad S. C. Concilii vel potius ad S. C. de Religiosis.

Responsum: - Spectare ad S. C. Concilii, firma tamen obligatione

---

[34] Cfr. *Thesaurus Resolutionum S. C. Concilii*, 167 voll. Romae 1718-1908 (qui proxime continuabitur ab anno 1909 ad haec nostra usque tempora);

Fontes in calce ad cann. 454 § 5, 533 § 1 n. 3-4 626 § 1, 630, 631, 1182 § 2, 1425, 1430 § 1, 1442, 1516, 1525 CIC. ac in noto opere prostant cui titulus *Codicis Iuris Canonici Fontes*, cura P. Gasparri editi. Romae 1926;

Canones et Decreta Concilii Tridentini (ed. Richter-schulte, Lipsiae 1853) in calce ad Sess. 2, c. 17 de reg.; Sess. 7, c. 5-6-7; Sess. 25, c. 9,c. 11, c. 16 de reg.

Pallottini, S., *Collectio omnium conclusionum et resolutionum, quae in causis propositis apud S. C. Cardinalium S. Conc. Tridentini interpretum prodierunt ab anno 1564 ad annum 1860* (17 voll. 1868-1893).

Zamboni S. F. *Collectio Declarationum S. C. Sacri Concilii Interpretum ... quae ... saec ... XVIII peodierunt*. Voll. 1-8. Vindobonen. 1812. - Romae 1816.

Mulhbauer W. *Thesaurus Resolutionum S. C. Conc.; quae ... prodierunt usque ad a. 1867*. Monachi 1867. Voll. 1-7 (incompleta).

Lingen Chr. et Reus P., *Causae selectae in S. C. Card. Conc. Tridentini Interpretum propositae per summaria precum ab a. 1823 ad a. 1869*. Ratisbonen. 1871.

[35] *A.A.S.* VII (1915), pag. 327; *CIC. Fontes*, V, n. 2091, pag. 66.

pro Ordinibus et Congregationibus Religiosis obtinendi a S. C. de Religiosis necessariam facultatem vel dispensationem si ipsorum constitutiones et regulae eis prohibeant paroecias retinere et regere ».

c) Codex autem iuris canonici totam hanc materiam his canonibus praesertim perstrinxit (quos suis in locis explicabimus):

can. 1425 §§ *1-2* (de beneplacito apostolico ad paroeciam uniendam domui religiosae vel quoad temporalia tantum vel pleno iure, utriusque regimen quoad vicarii praesentationem seu nominationem atque Ordinarii diocesani institutionem);

cfr. etiam: *can. 626* § *1* (de incompatibilitate dignitatum, beneficiorum et officiorum cum statu religioso);

can. 1442 (« Beneficia saecularia nonnisi clericis et clero saeculari conferenda sunt; religiosa sodalibus illius religionis ad quam beneficia pertinent »);

can. 1430 § *1* (« ... nec beneficia religiosa in saecularia, nec saecularia in religiosa » « ab Ordinariis » converti possunt »);

can. 454 § *5* (de religiosi parochi amovibilitate ratione personae ad nutum tum Ordinarii loci, monito Superiore, quam Superioris, monito Ordinario, aequo iure, non requisito alterius consensu ...; salvo recursu in devolutivo ad Apostolicam Sedem);

cann. 630-631 (de iuribus et officiis religiosi, qui paroeciam regit);

cfr. etiam: *can. 1182* (de administratione oblationum, quae factae fuerint in commodum paroeciae aut missionis aut ecclesiae sitae intra paroeciae vel missionis fines);

ian. 533 § *1, 3°-4°* (« si qui fundi domui (religiosae) tributi legative sint ad Dei cultum beneficientiam eo ipso loco impendendam, » « pecunia data paroeciae ... aut religiosis intuitu paroeciae ... »);

can. 1516 §§ *1-2-3* (de bonis fiduciariis alicui religioso commissis et Ordinario loci indicandis atque tuto collocandis ac fideliter erogandis);

can. 1525 (de officio singulis annis reddendi rationem administrationis Ordinario loci).

Pontificia vero Commissio ad C.I.C. canones authentice interpretandos sub die 25 iulii 1926 ad dubium:

« An vi cann. 631 § 3, 535 § 3, 2°, 533 § 1, 3° - 4°, loci Ordinarius ius habeat exigendi rationes de administratione fundorum legato-

rumque paroeciae religiosae, de qua in can. 1425 § 2 », respondit: « *Affirmative, firmis praescriptis canonum 630 § 4 et 1550* » [36]: de cuius etiam responsi significatione suo loco dicetur.

17. - Tandem sub die 23 ian. 1931 S. Congregatio Concilii, de condicto cum S. Congregatione de Religiisis (« d'accordo con la S. Congregazione dei Religiosi ») et cum Summi Pontificis adprobatione, quasdam instructiones reservatas (*N. 551/31*) dedit Ordinariis dioecesanis Italiae ad dubia quedam declaranda,, quae ex applicatione Instructionum diei 20 iunii 1929 [37] et 25 iunii 1930 [38] ad paroecias religiosas et ad cetera beneficia et entia religiosa pro cultu exorta erant.

In primis tribus articulis praedictae Instructionis iura Ordinarii loci recoluntur, quae in citatis canonibus Codicis iuris canonici praefiniuntur, circa paroeciam vel vicariam paroecialem, quae ad normam can. 1425 § 2 religiosa fit ex utriusque unione pleno iure domui religiosae.

In articulo IV decernitur eadem iura Ordinario loci competere etiam quoad ecclesias, sanctuaria unita pleno iure religiosis domibus, necnon ecclesiarum fabricas, confraternitates ac sodalitia exsistentia in ecclesiis ac sanctuaris religiosis, ad normam cann. 1182 § 3, 1492, 1516, 1525.

In articulo V statuitur ut Ordinarius loci, ad instantiam Ordinarii religiosi cuius interest, negotia civilia peraget circa paroecias aut vicarias paroeciales religiosas necnon circa alia beneficia et entia religiosa pro cultu.

In articulis VI, VII, VIII, IX, XI normae dantur peculiares circa aequam applicationem ad praedicta entia, religiosis unita pleno iure, eorum, quae pro ceteris entibus saecularibus Italiae statuta sunt in praefatis Instructionibus S. Congregationis Concilii 20 iunii 1929 (N. 2076/29) et 25 iunii 1930 (N. 2779/30).

Demum in articulo X declaratur duas has praedictas Instructiones integre applicandas esse paroeciis et vicariis, ceteris beneficiis, ecclesiis, sanctuariis, aliisve entibus pro cultu, quae, dum earum naturam saecularem servant, unita fuerint domibus religiosis quoad temporalia tantum, ad normam can. 1425 § 1, vel commissa cuidam individuae personae religiosae.

Huius quoque Instructionis explicatio suis in locis dabitur.

---

[36] *A.A.S.* XVIII (1926), pag. 393.
[37] Cfr. *A.A.S.* vol. XXI, (1929), pag. 384-437.
[38] Cfr. *A.A.S.* vol. XXII, (1930), pag. 410-417.

Pars Secunda

DE RELATIONIBUS REALIBUS INTER PAROECIAM ALIAQUE ENTIA ECCLESIASTICA ET DOMUM RELIGIOSAM, CUI EADEM UNITA FUERINT

Praenotanda.

18. - Quod non est clarum, non est ius; quamobrem in quaestionibus proponendis ac solvendis de paroeciae aliorumque entium ecclesiasticorum unione domui religiosae claritas prae primis mihi cordi fuit tum in ipsis quaestionibus analytice ac ordinate exponendis, tum in principiis certis constabiliendis, tuum in conclusionibus ex his recto tramite deducendis.

Proinde in altera hac parte necessarium duxi naturam iuridicam declarare eorum, quae uniuntur (nempe paroecia et domus religiosa), an et quatenus sc. sint personae morales; atque ideo, praeliminaliter statutis personae moralis elementis constitutivis, quid veniat sub generico nomine paroeciae: qua ratione beneficium paroeciale, ecclesia paroecialis et paroecia qua talis sint personae morales (et quidem ex ipso iuris praescripto) inter se realiter distinctae, quae domui religiosae uniuntur: quid sit iuridice domus religiosa et ecclesia religiosa.

Dein dicemus quinam sint huiusmodi unionis modi, scilicet quid veniat sub nomine unionis quoad temporalia tantum et pleno iure.

Insuper, cum iuridice unio distinguatur in exstinctivam, aeque aut minus principalem cuinam ex his cohaereat unio paroeciae domui religiosae declarabimus.

Praeterea videbimus quinam sint singillatim eiusdem unionis effectus reales, nempe quoad ipsa entia, quae uniuntur; praesertim quoad bonorum proprietatem, administrationem et erogationem.

Tandem illustrabimus unionis solemnitates, quae tum ad validitatem (beneplacitum Apostolicum) quum ad opportunitatem (conventio exaranda ac inventariorum regesta perficienda) requiruntur.

In Cap. VI, quae in I Cap. de paroeciae unione domui religiosae dicta sunt, ceteribus entibus ecclesiasticis applicabuntur, quae similiter domui religiosae uniuntur.

De unionis terminis.

19. - Unionis termini in subiecta materia sunt paroecia et domus religiosa; utraque autem diversimode accipitur in C.I.C.

Profecto entia ecclesiastica, quae sub generico nomine paroeciae ad normam C.I.C. personae moralis rationem consequuntur ex ipso iuris praescripto atque naturam habent institutionis, non autem divinae originis,sed ecclesiasticae, sunt, ut videbimus:

a) beneficium paroeciale;

b) ecclesia paroecialis;

c) paroecia qua talis.

Domus religiosa autem unicam constituit personam moralem ex ipso iuris praescripto, ut pariter infra dicetur.

Profecto, juxta c. 100 § 1 C.I.C., solummodo

> « Catholica Ecclesia et Apostolica Sedes personae moralis rationem habent ex ipsa ordinatione divina; ceterae inferiores personae morales in Ecclesia eam sortiuntur sive ex ipso juris praescripto sive ex speciali competentis Superioris ecclesiastici concessione data per formale decretum ad finem religiosum vel caritativum ».

Ceteris quaestionibus praetermissis, quas videsis apud probatos AA [39], interdum dicemus cur et quomodo ex ipso iuris praescripto aliquod ens ecclesiasticum personae moralis rationem consequatur, ut exinde diudicare nobis liceat an tria praedicta entia ecclesiastica, quae veniunt sub nomine paroeciae in genere, aeque ac domus religiosa, huiusmodi rationem consequantur ex ipso iuris praescripto.

Cap. I. Principia de persona morali.

20. - Revera persona moralis sensu iuridico est vera persona, quae juxta notionem personae in c. 87 C.I.C. traditam, est verum « subiectum jurium et officiorum » in Christi Ecclesia, et quidem subiectum jurium per se stans, a persona physica individuatim

---

39 Praesertim cfr., quoad quaedam principia generalia, G. Michiels, *De personalitate morali ex ipso iuris praescripto in Codice iuris canonici*, (et AA. ibid. cit.). In cl. Auctoris tamen conclusiones ibi deductas quoad paroeciam consentire non possumus, iuxta ea, quae infra dicemus.

sumpta specifice diversum sed eidem aequiparatum; cui proinde uti subiecto in se uni, unico et indivisibili ius est acquirendi et possidenti propria bona temporalia seu patrimonialia, standi et agendi in iudicio, incurrendi in poenas ecclesiasticas.

Persona moralis alia est *collegialis seu corporativa,* alia *non collegialis* seu *institutionalis.*

Persona moralis collegialis seu *corporativa* est ens iuridicum materialiter constans pluribus personis physicis ad determinatum finem communem spiritualem (ecclesiasticum, religiosum vel caritativum), communibus mediis permanenter assequendum, immediate vel mediate ab associatis in unum corpus seu collegium ad normam juris legitime constitutum; quod qua tale ab Auctoritate publica Ecclesiastica est agnitum ut subiectum quorundam iurium et officiorum in Ecclesia.

Persona moralis non collegialis seu *institutionalis* e contra est ens iuridicum materialiter constans ex quodam instituto, aut ex quodam complexu rerum (sive hae sint spirituales, sive materiales, sive mixtae ad normam c. 726) a persona publica vel privata ad determinatum finem ecclesiasticum, religiosum vel caritativum permanenter assequendum condito, ordinato et statutis munito; cui ut personae per se stanti ab Auctoritate publica Ecclesiastica agnita sunt quaedam iura et officia in Ecclesia; quodque proinde gaudet capacitate iuridica omni subiecto iurium propria, quam exercet per alium, modo ab Auctoritate publica vel a privata persona in lege fundationis determinato.

21. - Ad personam moralem constituendam *absolute requiritur actus positivus Auctoritatis Ecclesiasticae competentis.* Etenim, personalitas in Ecclesia, seu capacitas iuridica ad acquirenda et exercenda determinata quaedam iura christianorum propria (quae ex se, sive ratione intimae suae naturae, sive saltem ratione destinationis, spiritualia sunt et supernaturalia), evidenter non habetur nisi recipiatur ab illo, qui est iurium supernaturalium Dominus in Ecclesia; id est a Christo vel ab eo, qui ab ipso Christo constitutus est Eius Vicarius in terra et illorum iurium dispensator; vel etiam ab eis, quos Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei, seu ab Apostilis eorumque Successoribus, idest ab Episcopis .

Ad normam can. 87, homo in Christi Ecclesia persona constituitur baptismate, cum omnibus Christianorum iuribus et officiis, quae ad eius bonum spirituale singulare referuntur.

Attamen associationibus vi iuris naturalis ad fines supernatu-

rales consequendos inter homines initis, aut institutis non collegialibus, quae homines ad eosdem fines persequendos fundaverunt, nova tribuere iura ordinis supernaturalis, quae a iuribus individuis sint distincta, (seu, quod idem est, iisdem tribuere personalitatem iuridicam ordinis supernaturalis, a propria eorum personalitate distinctam) iidem homines, sive ut singuli, sive simul sumpti, nullatenus possunt, quia nemo dat quod non habet.

Reapse ipse Christus directe personalitatem iuridicam contulit Summo Pontifici et Sedi Apostolicae, quae ideo, ad normam can. 100 § 1 « moralis personae rationem habent ex ipsa ordinatione divina ». Ecclesiastica Auctoritas vero, vi iurisdictionis a Christo, Ecclesiae Fundatore, acceptae, hanc personalitatem ceteris inferioribus personis concedit.

22. - Quae quidem concessio dupliciter fieri potest; scilicet *per formale decretum aut ex ipso iuris praescripto*, iuxta Auctoritatis Ecclesiasticae, quae huiusmodi concessionem statuit, voluntatem; attenta intima eorum entium natura et finalitate.

Adsunt enim associationes, quae constituuntur « vel ad perfectiorem vitam promovendam » (ut sunt piae fidelium associationes, iuxta can. 685), « vel ad aliqua pietatis et caritatis opera exercenda » (ut sunt piae uniones vel sodalitia, iuxta can. 707), « vel denique ad incrementum publici cultus » (ut sunt confraternitates, iuxta can. 707 § 2).

Item fundantur quaedam entia, ut sunt « hospitalia, orphanotriphia aliaque similia instituta ad operam religionis vel caritatis sive spiritualis sive temporalis » iuxta can. 1489 § 1.

Huiusmodi associatones et instituta personalitatem moralem non omnia nec semper consequuntur, utpote quae non semper nec ubique sunt absolute vel relative necessaria ipsi hierachicae constitutioni Ecclesiae; attamen hanc personalitatem consequi possunt per formale decretum competentis Superioris Ecclesiastici.

Sunt e contra quaedam entia, quorum exsistentia absolute vel relative necessaria est ut Ecclesia ubique terrarum et sine intermissione plene et efficaciter attingere valeat finem publicum ipsi a Christo, Eius Fundatore, praefinitum; necessaria, inquam, vel ad ipsam Ecclesiae constitutionem organicam hierarchice ordinatam, scilicet ut partes integrantes e quibus immediate vel mediate constat Ecclesia universalis (v. gr. dioeceses, vicariatus apostolici, paroeciae); vel ad ordinatam et tutam actuationem determinati finis socialis publici ei essentialiter proprii et necessario as-

sequendi, utputa ad instructionem et educationem clericorum (v. gr. seminaria), ad exercendum publicum cultum (v. gr. ecclesiae), ad eius ministrorum sustentationem (v. gr. beneficia): uno verbo entia, quae absolute vel relative necessaria sunt ad publicam et socialem Ecclesiae vitam, seu ad ipsum Eius « esse » essentiale et « operari ». Quorum ideo entium constitutio seu fundatio privatae voluntati fidelium subducitur, sed ipsi auctoritati publicae ecclesiasticae reservatur; quae ideo ipso iure praedictis entibus personalitatem moralem concedere potest.

Concessio autem personalitatis moralis *« ex ipso iuris praescripto »* in hoc consistit, quod vi dispositionis legalis, sive universalis sive particularis, quae personalitatem moralem concedit determinatae speciei entium ecclesiasticorum, unumquodque ens talis speciei personalitatem moralem sortitur eo ipso quod reapse canonice exsistit seu de facto erectum est ad normam iuris, servatis scilicet conditionibus legalibus in eius erectione ad validitatem servandis.

Attamen non omnia entia, quae iuxta praedicta sunt aut censentur absolute vel relative necessaria atque ideo eriguntur sive fundantur a publica Auctoritate Ecclesiastica, eo ipso consequuntur rationem personae moralis ex ipso iuris praescripto.

Etenim, ut supra innuimus, (et est fundamentale in subiecta materia), *sola Ecclesiastica Auctoritas personalitatem moralem alicui enti ecclesiastico concedere potest.* Consequenter ea sola entia et ea tantum dicenda sunt in Ecclesia personalitate morali ex ipso Codicis iuris canonici praescripti potiri, quibus personalitatem istam a legislatore ecclesiastico *positive et explicite* concessam vel agnitam esse *certo constat* ex quodam textu iuris vigentis, sive *formaliter* (ut in can. 99, in quo ecclesiae, seminaria, beneficia demonstrative appellantur personae morales); sive *aequivalenter,* quando nempe Legislator, in aliqua sua lege, alicui enti ecclesiastico specifice determinato qua tali (seu qua entitati in se uni et per se stanti) non *implicite et exigitive*, sed *explicite et positive* agnoscit unam alteramve capacitatem iuridicam, quae ex ipsa rei natura vel ex positivo iuris canonici statuto solis personis physicis et entibus personalitate morali gaudentibus *specifice propria est* iisve exclusive reservatur (ut capacitas acquirendi et possidendi propria bona temporalia, capacitas standi et agendi in iudicio, capacitas incurrendi in poenas ecclesiasticas).

Uno verbo: entia, quae, iuxta praedicta, sunt aut censentur absolute vel relative necessaria ad ipsum Ecclesiae « esse » essen-

tiale et « operari », congruum est, attenta hac eorum natura, ut personae moralis rationem consequantur ex ipso iuris praescripto; attamen eandem revera consequuntur, si et quatenus Auctoritas Ecclesiastica competens positive, formaliter vel aequivalenter, id statuat. A posse enim ad esse non valet illatio.

Unde *non omne officium ecclesiasticum*, sit etiam stricte sumptum ad normam can. 145, *rationem personae moralis in Ecclesia consequitur ex ipso iuris praescripto*, quia nempe erectum seu constitutum fuit ab ipsa Auctoritate publica Ecclesiastica, utpote necessarium absolute vel relative iuxta praedicta; sed tantum officium illud, cui eadem Auctoritas *positive*, sive *formaliter*, uti ex. gr. officium beneficiale, sive *aequivalenter*, concessit rationem personae moralis.

Cap. II. De paroecia in genere.

23. - Hisce praemissis, videamus nunc an et quatenus beneficium paroeciale, ecclesia paroecialis et paroecia qua talis, uti entia inter se realiter distincta, rationem consequantur personae moralis ex ipso iuris praescripto.

Recitat can. 216:

> « § 1. Territorium cuiuslibet dioecesis dividatur in distinctas partes territoriales; unicuique autem parti sua peculiaris ecclesia cum populo determinato est assignanda, suusque peculiaris rector, tamquam proprius eiusdem pastor, est praeficiendus pro necessaria animarum cura ».
>
> « § 2. Partes dioecesis, de quibus in § 1, sunt paroeciae... ».

nempe territoriales, in oppositione ad paroecias nationales, familiares, personales, de quibus in § 4 eiusdem citati canonis.

Falso tamen quis putaret in can. 216 iuridicam haberi paroeciae definitionem et quidem tamquam entitatis unicae et indivisae. Ut omnes norunt, paroecia est nomen genericum, quod in Codice iuris canonici plures ac distinctas habet significationes, quas videsis apud probatos Auctores [40].

Unde in can. 216 habetur potius globalis rerum descriptio (quae sub generica paroeciae denominatione comprehenduntur) quam vera et iuridica ipsius paroeciae definitio, tamquam entitatis iuridicae, unicae et indivisae. Revera in cit. can. 216 tria distincta elementa indicantur:

---

40 Cfr. Moersdorf, *Die Rechtssprache des CIC*, pag. 162.

1) *populus determinatus,* sive ratione territorii sive nationis, sive familiarum, sive qualitatis personarum, ,secundum quod respective agatur de paroecia territoriali, nationali, familiari aut personali; cui primo elemento correspondet id quod iuridice denominatur *paroecia qua talis;*

2) *aedes sacra* pro exercitio publici cultus; cui secundo elemento correspondet id quod iuridice denominatur ecclesia paroecialis;

3) *parochus* (populo tamquam pastor, ecclesiae tamquam rector praeficiendus) pro necessaria animarum cura; cui tertio elemento correspondet id quod iuridice dicimus *beneficium paroeciale.*

Quapropter aliquando sub nomine paroeciae veniunt simul tria haec elementa, ut in can. 216 § 1; aliquando autem duo vel unum; item aliquando nomine ecclesiae paroecialis venit etiam beneficium paroeciale et paroecia qua talis: ex textu ac contextu erui debet quid specifice legislator intendere velit in singulis casibus. Non enim ad corticem verborum attendere debemus, sed ad iuridicam rei substantiam, quam legislator verbis vult significare.

Dicemus prius de beneficio paroeciali et de ecclesia paroeciali, utpote quae rationem personae moralis ex ipso iuris praescripto consequuntur formaliter; dein de paroecia qua tali, quae eandem rationem consequitur aequivalenter, sed positive et explicite .

De beneficio paroeciali.

24. - Quod beneficium paroeciale sit persona moralis non collegialis ex ipso iuris praescripto, et quidem distincta tum ab ecclesia paroeciali quum a paroecia qua tali, formaliter constat ex can. 1409, qui habet:

> « Beneficium ecclesiasticum est ens iuridicum a competente Ecclesiastica Auctoritate in perpetuum constitutum seu erectum, constans officio sacro et iure percipiendi reditus ex dote officio adnexos ».

Elementa constitutiva personalitatis moralis beneficii paroecialis sunt itaque officium sacrum, beneficii dos et ius percipiendi reditus ex dote officio adnexos. Profecto:

> « Dotem beneficii constituunt sive bona, quorum proprietas est penes ipsum ens iuridicum, sive certae et debitae praestationes alicuius familiae vel personae moralis, sive certae et voluntariae fidelium oblationes, quae ad beneficii rectorem spectent, sive iura, ut dicitur stolae intra fines taxationis dioecesanae vel legitimae consuetudines... » (can. 1410).

In beneficio autem officium sacrum, dos et ius percipiendi reditus ex dote officio adnexos sunt elementa inscindibilia inter se. Etenim officium sine dote non est beneficium, etsi officialis (ex. gr. Vicarius Generalis) remunerationem aliunde habeat. Dos autem, quae frugifera non sit nec in frugiferam commutari possit, non sufficit ad beneficium constituendum; item dos frugifera, quae ad officium sacrum haud destinata sit, sed ad alios fines caritatis vel cultus (ut sunt piae fundationes).

In quo autem consistit ratio personae moralis, quam beneficium paroeciale, distincte ab ecclesia paroeciali et a paroecia qua tali, consequitur ex ipso iuris praescripto?

Non in officio sacro simpliciter, quia, ut supra dictum est, officium sacrum, qua tale, non est persona moralis ex ipso iuris praescripto neque formaliter ad mentem c. 145 § 1, neque aequivalenter.

Nec in jure quidem percipiendi reditus ex dote, ut habetur in fundationibus (de quibus in cc. 1544-1551) vel in institutis ecclesiasticis non collegialibus (de quibus in cc. 1489-1494): quae quidem in personam moralem erigi possunt, sed per formale decretum Ordinarii loci; at rationem personae moralis haud consequuntur ex ipso iuris praescripto.

Est igitur « jus percipiendi reditus ex dote officio adnexos ».

Officium sacrum ergo, quamvis non constituat ex se solum rationem personalitatis moralis beneficii ecclesiastici, attamen est necessarium eiusdem praesuppositum quatenus beneficium datur propter officium; et quoad beneficium paroeciale, officium sacrum consistit in multiplicibus obligationibus, quas C.I.C. imponit parocho pro necessaria animarum cura (c. 451 § 1).

De ecclesia paroeciali.

25. - Item, quod « ecclesia paroecialis » sit persona moralis non collegialis ex ipso iuris praescripto, et quidem distincta tum a beneficio paroeciali quum a paroecia qua tali, *formaliter* constat ex c. 99, qui explicite, etsi demonstrative tantum et non taxative, ecclesias inter personas morales adnumerat.

Ecclesia autem definitur a c. 1161 « aedes sacra divino cultui dedicata eum potissimum in finem ut omnibus Crristifidelibus usui sit ad divinum cultum publice exercendum », atque ideo, deputatione statuta, aedis consecratione vel saltem benedictione, ad divinum cultum inibi publice exercendum, personae moralis rationem consequitur ex ipso juris praescripto, ad normam c. 100

§ 1; nisi agatur de ecclesia vel oratorio, quod, cum « sit communitatis religiosae » ad mentem c. 630 § 4, unam personam moralem constituit cum eadem domo religiosa: de quo infra suo loco.

Certo certius ecclesia, uti paroecialis, est semper, natura sua, deputata ad exercitium publicum divini cultus, et quidem jure praevalenti respectu ceterarum ecclesiarum non paroecialium (C.I.C. c. 462, 463; 415 § 2, nn. 3-4).

Elementa autem constitutiva ecclesiae, uti personae moralis, sunt:

1) aedes sacra;
2) iura patrimonialia eidem ecclesiae propria;
3) ius publice exercendi cultum divinum.

26. - In primis, aedes sacra, saltem quoad eiusdem usum pro exercitio SS. Functionum paroecialium, non autem necessario quod ius proprietatis in eandem aedem sacram: etenim ecclesia, uti persona moralis, sedem habere potest in aliquo aedificio sacro ad aliam personam moralem pertinente, uti c. g. ad Capitulum (c. 415 § 1), ad domum religiosam (c. 609 § 1), ad confraternitatem (c. 716 § 2); vel communi cum alia vel aliis paroeciis, imo et cum aliis confessionibus religiosis [41].

Una simul cum aede sacra comprehenduntur etiam, nisi aliter legitime statutum fuerit, turris campanaria, sacristia, oratoria, cappellae, sepulchra aliaque id genus eidem aedi sacrae adnexa in sensu formali, non necessario autem in sensu locali seu materiali.

27. - Secundum elementum constitutivum personalitatis moralis ecclesiae habetur in iuribus patrimonialibus, quae eadem ecclesia, uti distincta persona moralis:

a) *habere debet* ad normam c. 1162 § 2:

« Ordinarius consensum (ad ecclesiam aedificandam) ne praebeat, nisi prudenter praeviderit necessaria non defutura ad novae ecclesiae aedificationem et conservationem, ad ministrorum sustentationem aliasque cultus impensas »;

---

[41] Cfr. *A.A.S.*, X (1918) pag. 285 ss. ubi exemplum habetur unius sacri aedificii diversis paroeciis inservientis. Praeterea notum est in regionibus mixtae religionis (ut in Germania) vel disparitatis cultus (ut in Palaestina) cultum catholicum quandoque ex necessitate exerceri in aliquo aedificio sacro, quod commune est etiam cum acatholicis.

b) *habere potest*: in bonis immobilibus et mobilibus eidem ecclesiae forte donatis, ad normam cc. 1535 s., vel domui religiosae (si agatur de ecclesia religiosa), ad normam c. 533 § 1, 3° (« ...fundi domui tributi legative... ad Dei cultum... eo ipso loco impendendum »); in praestationibus debitis, sive a publicis entibus sive a privatis, pro cultus expensis, pro conservatione ac restauratione aedificii sacri, pro peculiaribus SS. Functionibus peragendis, etc.; in donis votivis S. Imagini a fidelibus oblatis, etc.

c) *de iure et de facto habet*:

1) - in oblationibus ad ipsam ecclesiam spectantibus, ad normam:

can. 630 § 4 (« ... elemosynas pro ecclesia paroeciali aedificanda, conservanda, restauranda, exornanda »);

can. 1182 (« § 1 ... administratio bonorum quae destinata sunt reparandae decorandaeque ecclesiae divinoque in eadem cultui exercendo, pertinet ... ad rectorem, si agatur de alia ecclesia (scilicet non cathedrali vel collegiata), § 2. Etiam oblationes factas in commodum ... ecclesiae sitae intra paroeciae ... fines ... administrat parochus ... »);

can. 1186, 2° (« Onus reficiendi ecclesiam paroecialem incumbit ordine qui sequitur: Bonis fabricae (quae per se est organum administrationis) ecclesiae ...; Iis qui fructus aliquos ex ecclesia provenientes percipiunt ... »): item quoad sacras suppellectiles: cfr. can. 1296;

can. 1303 § 2 (« Si qua ecclesia paupertate laboret, potest Ordinarius permittere ut a Sacerdotibus qui in proprium commodum inibi celebrant, propter utensilia ceteraque ad Missae sacrificium necessaria, moderata stipes exigatur »).

can. 1475 § 2 (« Beneficiarius) si ... obligationi recitandi horas canonicas non satisfecerit, fructus pro rata omissionis non facit suos, eosque fabricae ecclesiae ... tradat ... »);

can. 1481 (« ... fructus beneficii vacantis ... pro altera dimidia (parte) cedunt fabricae ecclesiae seu sacrario ... », quod item ac ecclesiae fabrica ad eandem ecclesiam pertinet);

can. 1536 (« § 1. Nisi contrarium probetur, praesumendum est ea quae donantur rectoribus ecclesiarum, etiam religiosorum, esse ecclesiae donata. — § 2. Donatio facta ecclesiae, ab eius rectore seu Superiore repudiari nequit, sine licentia Ordinarii. — § 3. Repudiata illegitime donatione, ob damna quae inde obvenerit actio datur restitutionis in integrum vel indemnitatis. — § 4. Donatio ecclesiae facta et ab eadem legitime acceptata, propter ingratum Praelati vel rectoris animum revocari nequit »);

can. 2347, 2° (« solvant duplum favore ecclesiae ... laesae » (ex invalida alienatione bonorum);

can. 2381, 1°: « (Qui ... illegitime absit) eo ipso privatur omnibus fructibus ... eosque tradere debet Ordinario, qui ecclesiae ... distribuat »);

2) - In iuribus ad ecclesiae sacrarium spectantibus occasione sive administrationis Sacramentorum vel Sacramentalium (et determinatis a Concilio provinciali aut a conventu Episcoporum provinciali aut a conventu Episcoporum provinciae cum Sedis Apostolicae adprobatione ad normam can. 1507 § 1) sive funerum (et ab Ordinario loci in funeralium taxarum seu elemosynarum indice conficiendo praefinitis ad normam can. 1234).

Systematice nunc hanc materiam ordinantes, dicendum quod ad ecclesiam pertinere possunt:

a) *Bona immobilia aut mobilia*, patrimonium eiusdem ecclesiae constituentia et ad normam cc. 1518-1543 administranda, quorum igitur reditus tantum erogandi sunt pro finibus ecclesiae propriis, integra manente praefata massa patrimoniali; et, si agatur de ecclesia, quae sit communitatis religiosae, bona immobilia aut mobilia religioso aut domui religiosae data pro ecclesia communitatis religiosae aedificanda, conservanda, restauranda, exornanda, necnon ad Dei cultum eo ipso loco impendenda;

b) Dona votiva, quae altaria et SS. Imagines exornare solent [42],

c) Praestationes certae et debitae ad fabricam ecclesiae vel ad sacrarium spectantes, iis exceptis, quae ad beneficium pertinent (can. 1410);

d) Oblationes, quae vel in capsis sive fixis in ecclesia sive mobilibus, durantibus SS. Functionibus vel de domo in domum, a fidelibus offeruntur pro cultu in ecclesia; exceptis item iis, quae occasione administrationis Sacramentorum aut Sacramentalium sacerdotibus dari a fidelibus solent quaeque ad beneficium spectant (can. 1410).

Haec autem ecclesiae bona, ut vidimus, administrat per se eiusdem ecclesiae rector (can. 1182 § 1), vel, si agatur de bonis, quae destinata sunt pro ecclesia aedificanda, conservanda, instauranda, exornanda, *Superior religiosus* quando ecclesia est communitatis religiosae (c. 630 § 4), secus Consilium fabricae ecclesiae, de quo in cann. 1183-1184.

---

[42] Cfr. *SCC.* 12 iulii 1919 (*A.A.S.* XI (1919), pag. 416-419) et 14 januar. 1922 (*A.A.S.* XIV (1922), pag. 60 s.

Huiusmodi autem Consilium (cuius praeses de iure - can. 1183 § 1 - est ipse ecclesiae rector aut eius vicem gerens) per se naturam habet organi administrativi; potest etiam erigi in personam moralem (et qudem distinctam ab ecclesia, quae est persona moralis ex ipso iuris praescripto), at per formale decretum competentis Auctoritatis Ecclesiasticae.

Attamen, sive sit organum administrativum ecclesiae, sive in personam moralem ab Auctoritate Ecclesiastica erectum fuerit, consilium fabricae « nullatenus sese ingerat in ea omnia, quae ad spirituale munus pertinent », ad normam can. 1184. Etenim quae ad officium sacrum ecclesiae pertinent, exclusive spectant ad eiusdem ecclesiae rectorem, qui ecclesiam, uti distinctam personam moralem, hisce in adiunctis repraesentat, et in spiritualibus atque in temporalibus (quoad iura tantum ad ecclesiae sacrarium spectantia) administrat: dum ecclesiae fabrica, praeside parocho uti eiusdem rectore, bona tantum patrimonialia administrat, ad normam cit. can. 1184, pro aede sacra ecclesiae. Unde ecclesiae fabrica, quae in personam moralem per formale decretum ab Auctoritate Ecclesiastica erecta fuerit, entitative est vera persona moralis, quamvis subordinata sit quoad finem personae morali ecclesiae, cuius finis fini fabricae est subordinatus.

28. - Tertium elementum constitutivum personalitatis moralis ecclesiae est ius, de quo in can. 1161, ad publicum exercitium in aliqua aede sacra divini cultus; ius, inquam, ecclesiae paroeciali specifice competens, ad normam cann. 462, 463, 415 § 2, nn. 3-4.

29. - In quo ex tribus his elementis constitutivis consistit ratio personae moralis, quam ecclesia paroecialis consequitur ex ipso iuris praescripto et quidem distincte a beneficio paroeciali et a paroecia qua tali?

Non certe in ipsa aede sacra, quae nempe parietibus et lapidibus constat. Ceteris omissis, si ratio personalitatis moralis ecclesiae paroecialis consisteret in ipsa aede sacra, cum haec communis esse possit, ut diximus, cum alia persona morali (ex. gr. cum Capitulo, cum domo religiosa, cum confraternitate), haberetur identificatio ecclesiae, uti persona moralis, cum aliis personis moralibus praedictis, quae contra distincta in suo esse et operari sunt ac permanent.

Nec in Consilio fabricae ecclesiae, quod, ut constat ex cit. cann. 1183-1184 C. I. C., per se naturam habet organi administra-

tivi ecclesiae, non autem personae moralis, nisi per formale decretum competentis Auctoritatis ecclesiasticae erigatur uti persona moralis, quae tamen distincta est ab ipsa ecclesia, cui soli pertinet officium sacrum atque ius exercendi publicum cultum in aede sacra, in cuius favorem Consilium fabricae bona quaedam administrat.

Neque sic et simpliciter in ipso officio sacro, quod ecclesiae paroeciali competit ex deputatione aedis sacrae ad exercitium publicum divini cultus, ad normam can. 1161 collati cum can. 462. Etenim, ut iam diximus, officium sacrum, qua tale, non est persona moralis ex ipso iuris praescripto.

Quare, sicut ad normam can. 1409 beneficium paroeciale est ens iuridicum, constans simul officio sacro curae animarum, et iure (personae parochi competenti) percipiendi reditus ex dote officio adnexos ad congruam eiusdem parochi sustentationem; ita ecclesia paroecialis est ens iuridicum constans simul officio sacro (de quo in cann. 1161, 462, 463, 1415 § 2 nn. 3-4) et iure, parocho uti eiusdem ecclesiae rectori competenti (directe vel indirecte per Consilium fabricae, sive hoc sit tantum organum administrativum, sive sit entitative vera persona moralis ab ecclesia distincta, quamvis huic quoad finem subordinata) percipiendi reditus ex dote officio adnexos tum ad aedem sacram conservandam exornandamque, tum ad alias cultus expensas solvendas iuxta praedicta.

De paroecia qua tali.

30. - Videamus nunc an et quatenus paroecia qua talis, distincta a beneficio et ab ecclesia paroeciali, rationem personae moralis non collegialis consequatur ex ipso juris praescripto.

In primis quid venit sub nomine paroeciae qua talis?

Recolamus iam citatum c. 216: « § 3. Territorium cuiuslibet dioecesis, de quibus in § 1, sunt paroeciae ».

Prima fronte videretur quod paroecia nihil aliud sit quam mera circumscriptio territorialis. At reapse non est ita.

Territorium enim, si est elementum determinans in paroeciis territorialibus, nullum momentum iuridice habet in paroeciis nationalibus, familiaribus, personalibus, de quibus in § 4 eiusdem citati can. 216. Hae probe paroeciae (quae verae paroeciae sunt et qua tales constituuntur vi specialis indulti apostolici) omnino praescindunt a territorio, intellecto uti circumscriptione territoriali, intra cuius ambitum explicari debet exercitium iurium et officiorum parochi eiusque populi fidelium.

Territorium ideo limitis rationem habet in paroeciis territorialibus; aeque ac limitis rationem habet natio pro paroeciis nationalibus, familia pro paroeciis familiaribus, personarum genus pro paroeciis personalibus.

Aliis verbis, sive territorium, sive natio, sive familia, sive personarum genus rationem habent elementi quod continet paroeciam; attamen est illud, quod in hoc elemento continetur, quod reapse constituit paroeciam; idest populus fidelium, qui sub parocho vivunt in aliquo territorio vel pertinent ad aliquam nationem aut familiam vel personarum genus, in ordine ad aeternam salutem consequendam.

Revera, c. 216 § 1, postquam statuit territorium cuiusque dioecesis dividendum esse in partes territoriales, seu paroecias, addit: « unicuique autem parti sua peculiaris ecclesia *cum populo determinato* est assignanda, suusque *peculiaris rector*, tamquam *proprius eiusdem pastor*, est praeficiendus pro necessaria animarum cura ».

Attamen, ad periculosas aequivocationes ac indebitas illationes vitandas, statim declaramus coetum fidelium ex se solum nec constituere neque constituere posse paroeciam, quasi ageretur de quadam corporatione. Paroecia enim non est corporatio, sed institutio; sicut institutio est Ecclesia Catholica; haec quidem iuris divini; illa vero juris ecclesiastici.

Recte igitur paroecia dici potest « pars Ecclesiae Catholicae », quae definitur « societas a Christo immediate instituta, hominum viatorum, qui sub magisterio et regimine legitimorum pastorum et praecipue Romani Pontificis suprema auctoritate pollentis, adunantur eiusdem christianae Fidei professione eorundemque Sacramentorum communione, ad aeternam salutem consequendam ».

Analogice ideo paroecia definirsi potest: « societas ab Ecclesiastica Auctoritate constituta, hominum viatorum, qui sunt determinati ratione territorii, nationis, familiae, generis personarum, quique sub magisterio et regimine Ecclesiasticae Hierarchiae ac legitimi parochi adunantur eiusdem christianae Fidei professione eorundemque Sacramentorum communione, ad aeternam salutem consequendam ».

Unde paroecia recte dici potest « Ecclesia in parvo », seu « cellula viva ac distincta Ecclesiae Catholicae ».

Elementa autem, quae paroeciam qua talem constituunt, sunt ergo:

a) *coetus paroecianorum,* diversimode determinatus ab Ecclesiastica Hyerarchia, *sub iurisdictione parochi* ab Eadem instituti;

b) *officium sacrum,* quod parocho incumbit, curae animarum paroecianorum, ut hi aeternam salutem consequi possint;

c) *bona,* quae in commodum paroecianorum data sunt vel collata, ad opera paroecialia beneficientiae, instructionis et formationis religiosae dotanda.

Ratio autem *personae moralis,* quam paroecia qua talis consequitur ex ipso iuris praescripto, et quidem distincte tum a beneficio paroeciali tum ab ecclesia qua tali, *est ipsum institutum ecclesiasticum,* quo Sacra Hyerarchia paroecianorum coetum constituit sub parochi iurisdictione in ordine ad aeternam eorundem paroecianorum salutem consequendam, quodque constat praedicto officio sacro atque iure possidendi bona in bonum paroecianorum.

31. - Paroecia qua talis, ut supra definita, atque proinde realiter distincta et a beneficio paroeciali et ab ecclesia paroeciali, rationem habet personae moralis non collegialis, ex ipso iuris praescripto, non formaliter, sed aequivalenter.

Etenim citatus can. 216 praecipit:

« § 1. Territorium cuiuslibet dioecesis dividatur in distinctas partes territoriales ... »; « § 3. Partes dioecesis, de quibus in § 1, sunt paroeciae ».

Consonat can. 1427:

« § 1. Possunt etiam Ordinarii ex iusta et canonica causa paroecias quaslibet, invitis quoque earum rectoribus et sine populi consensu, dividere vicariam perpetuam vel novam paroeciam erigentes ... »; « § 3. Paroeciam dividens, Ordinarius debet vicariae perpetuae aut paroeciae noviter erectae congruam portionem assignare, servato praescripto can. 1500 », qui recitat: « Diviso territorio *personae moralis ecclesiasticae* ... etiam bona communia, quae in commodum totius territorii erant destinata, et aes alienum quod pro toto territorio contractum fuerat, ab auctoritate ecclesiastica, cui divisio competat, cum debita proportione ex bono et aequo dividi debent, salvis piorum fundatorum seu oblatorum voluntatibus, iuribus legitime quaesitis, ac legibus peculiaribus, quibus persona moralis regitur ».

Revera, ut apparet ex textu et contextu citatorum canonum nec non ex constanti praxi S. Congregationis Concilii, agitur in his

canonibus de paroecia qua tali, distincta et ab ecclesia paroeciali et a beneficio paroeciali.

Praeterea, ex necessaria et explicita connexione can. 1500 cum cann. 216 et 1427, ipse Legislator paroeciam qua talem ponit sub categoria personae moralis. Nam can. 1500 *generice* loquitur de « *diviso territorio personae moralis ecclesiasticae* ... »; at can. 1427 *specifice* loquitur *de divisione paroeciae qua talis atque explicite* remittit ad praefatum can. 1500. Can. vero 216 loquitur praeceptive (« dividatur ») de dividendo territorio cuiuslibet dioecesis in paroecias qua tales; atque ideo connexio eiusdem can. 216 cum can. 1500, etsi implicita dici velit, est tamen necessaria.

Unde ex hac explicita vel saltem necessaria connexione inter cann. 1500 et 1427, 216 C. I. C., clare apparet Legislatorem considerare paroeciam qua talem uti subiectum iurium et obligationum eademque inhaerentia novae paroeciae qua tali post divisionem exortae. Quod quidem valet paroeciam qua talem tamquam personam moralem ex ipso iuris praescripto *aequivalenter* habere.

Insuper non semel Codex iuris canonici vel ponit paroeciam qua talem sub eadem linea iuridica ac aliae personae morales vel eisdemque eadem opponit.

Ita can. 1209 § 1 coemeterium paroeciae opponit coemeterio alius personae moralis. Et quamvis generatim coemeterium habeatur uti pars ecclesiae (quatenus antiquitus cadavera sepeliebantur vel subter ecclesiam, vel in terreno circa ecclesiam sito), attamen in citato canone agitur specifice de coemeterio paroeciae qua talis, seu coetus fidelium cui praeest parochus. Etenim in praecedenti can. 1208, sub aspectu non locali sed personali, dantur normae ad ius sepulcri deeterminandum pro fidelibus paroeciae, pro religiosis exemptis, pro aliis personis moralibus, pro privatis familiis.

Ceterum in can. 1205 ius sepulcri in coemeterio aperte opponitur iuri sepulcri in ecclesia, idest in aedificio sacro ecclesiae.

Item in can. 1356 § 1 paroeciae qua tali, item ac beneficiis, ecclesiis ceterisque personis moralibus, obligatio imponitur solvendi seminaristicum. Et agitur de obligatione, quae expresse imponitur paroeciae, uti enti distincto ab ecclesia paroeciali et a beneficio paroeciali; quaeque est vera obligatio ecclesiastica stricte iuridica. Haec autem imponi non posset paroeciae qua tali, nisi haec esset vera persona moralis atque ideo capax iurium et obligationum.

Item pariter minime intelligi possit can. 2269 § 1, qui statuit poenam interdicti « in paroeciam vel paroeciae populum », nisi

paroecia qua talis (distincta ab ecclesia paroeciali) esset persona moralis.

Insuper in paroecia adsunt bona ac iura patrimonialia, quae nec sunt bona beneficii (congruae parochi sustentationi reservata) neque sunt bona ecclesiae (ad exercitium publici cultus destinata), sed ad ipsam paroeciam qua talem exclusive pertinent, uti ad subiectum proprium praedictorum bonorum ac iurium, scilicet pro operibus paroecialibus, sive agatur de operibus beneficientiae (ut sunt legata et oblationes pro periodica distributione rerum fungibilium vel denariorum pauperibus et infirmis; dotes pro nubendis; oblationes pro iuvenum adultorumque aulis apparandis ac conservandis, pro Conferentia Sancti Vincentii aut Pane Sancti Antonii ad pauperes sublevandos, etc.); sive agatur de operibus instructionis (ut sunt legata et donationes ad scholas infantium, puerorum puellarumve, iuvenum extruendas etc.) vel religiosae formationis (ut sunt legata aut donationes pro associationibus paroecialibus Actionis Catholicae, pro scholis cathechismi, pro bonis libris ephemeridibusve diffundendis.).

Ita:

can. 533 § 1, 3° (« fundi domui (religiosae) tributi legative ... ad ... beneficientiam eo ipso loco impendendam »);

can. 630 § 4: « ... elemosynas *in bonum paroecianorum* vel *pro scholis catholicis* aut locis piis paroeciae coniunctis quovis modo oblatas ... », coll. cum can. 1516 § 3: « Bonis fiduciariis alicui religioso commissis, si quidem bona sint attributa loci seu dioecesis ecclesiis, *incolis* aut piis causis iuvandis, Ordinarius de quo in §§ 1 - 2, est loci Ordinarius ... ». *Incolae* autem constituunt profecto coetum fidelium, qui sub iurisdictione parochi efformant paroeciam qua talem, cui uti iurium subiecto, bona illa attributa sunt et quorum administratio spectat ad parochum;

can. 1182 § 2: « ... oblationes factas *in commodum paroeciae* ... aut ecclesiae ... sitae intra paroeciae ... fines ..., administrat parochus ... », ubi duo praesupponuntur:

1) quod non agitur in casu de beneficio (nam superfluum hic fuisset statuere, quod iam ex can. 1472 ss. clarissime patet) nec de ecclesia (nam in superiore paragrapho can. 1182 iam statutum est bona ecclesiae a rectore administrari); quinimo formalis distinctio fit intra paroeciam et ecclesiam, quatenus apprime distinguitur paroecia ab ecclesia sita intra paroeciae fines;

2) quod paroecia qua talis (ut oblationes eidem fieri possint atque administrari) capacitatem patrimonialem habet acquirendi bona temporalia: quod proprium est personae moralis;

can. 1500: « ... bona in commodum totius territorii destinata ... », scilicet incolarum illius territorii qui sub iurisdictione parochi efformant paroeciam qua talem.

Ad paroeciam qua talem pertinent etiam bona superflua beneficii paroecialis, quae iuxta can. 1473, impendenda sunt « pro pauperibus seu piis causis »: cfr. etiam c. 2184; 2381, 1°; 2382, etc.

32. - Qui iuridice repraesentat praedictas tres personas morales (sc. beneficium paroeciale, ecclesiam paroecialem, paroeciam qua talem) per se est parochus, at ratione specifice distincta.

Ipse enim, uti *beneficiarius*:

a) ad normam *can. 1472*,

« capta legitima beneficii (paroecialis) possessione, omnibus iuribus fruitur tam temporalibus quam spiritualibus, quae beneficio (paroeciali) adnexa sunt »;

b) ad normam *can. 1473*,

« Etsi... alia bona non beneficialia habeat, libere uti fruique potest fructibus beneficialibus (seu beneficii paroecialis), qui ad eius honestam sustentationem sint necessarii .... »;

c) ad normam *can. 1476 § 1*,

« ... bona ad suum beneficium (paroeciale), uti beneficii (paroecialis) curator, administrare debet ad normam iuris »;

d) ad normam *can. 1653 § 2*, potest « in iudicio stare aut respondere », servato praescripto c. 1526.

Praeterea, parochus, *ut ecclesiae* (quae est *paroecialis*) rector:

a) ad mentem *c. 485*,

« ... debet curare seu advigilare ut divina officia ... ordinate in ecclesia celebrentur, onera fideliter adimpleantur, bona rite administrentur, sacrae suppellectilis atque aedium sacrarum conservationi et decori prospiciatur ... »;

b) ad mentem *c. 1182 §§ 1-2-3* et ad normam sacrorum canonum administrat bona « quae destinata sunt reparandae decorandaeque ecclesiae paroeciali divinoque in eadem cultui exercendo » necnon « oblationes factas in commodum ... ecclesiae sitae

intra paroeciae ... fines » « deque eis rationem loci Ordinario reddere ad normam c. 1525 »,

c) ad mentem *c. 1649*, nomine ecclesiae paroecialis stat in iudicio, firmo praescripto c. 1653.

Tandem parochus, uti *praefectus* (juxta c. 216) *paroeciae qua talis*:

a) ad normam citatorum *cc. 630* § *4*, *1182* § *2*, administrat bona in commodum paroecianorum oblata;

b) ad mentem *c. 533* § *1*, *3°-4°*, tuetur paroecianorum iura sive quoad fundos domui religiosae tributos legatosve ad beneficientiam eo ipso loco paroeciae impendendam; sive quoad pecuniam datam paroeciae vel religiosis intuitu paroeciae; sive quoad bona fiduciaria, de quibus in c. 1516, data intuitu paroeciae qua talis;

c) ad normam *c. 1649*, nomine coetus paroecianorum et ad eorundem iura tuenda, stare potest in iudicio.

Dixi: per se administrat parochus; attamen, uti iam diximus, quoad bona ecclesiae adesse potest Consilium fabricae, vel uti organum administrativum entis ecclesiae, vel uti distincta persona moralis ab Ecclesiastica Auctoritate erecta per formale decretum. Item, quoad bona paroeciae qua talis, adesse potest Consilium administrationis, uti supra, vel constitutum uti organum administrativum, vel erectum ut distincta persona moralis ab Auctoritate Ecclesiastica per formale decretum.

Haec autem, sive sint organa tantum administrationis sive sint in entia iuridica erecta per formale decretum ab Auctoritate Ecclesiastica pro aede sacra vel pro operibus paroeciae qua talis, administrationem gerunt sub parochi praesidentia, utpote organa vel entia vere iuridica entitative, at quoad finem subordinata ecclesiae aut paroeciae qua tali.

33. - Facile proinde nunc erit demonstrare tres praefatas personas morales non collegiales (scilicet beneficium paroeciale - ecclesiam paroecialem - paroeciam qua talem) realiter esse inter se distinctas.

Profecto tres praefatae personae morales inter se distinguuntur:

a) *Ratione actus fundationis.* Etenim:

Paroecia qua talis exurgit eo ipso, quod Auctoritas Ecclesia-

stica competens procedit ad determinationem alicuius coetus fidelium sub parochi iurisdictione constituti.

Ecclesia paroecialis exurgit eo ipso, quod aliquod aedificium deputatur ab Ecclesiastica Auctoritate ad inibi exercendum publicum cultum ac specifice ad peragendas SS. Funtiones paroeciales cum iure percipiendi reditus ex bonis seu iuribus ad ecclesiam pertinentibus.

Beneficium paroeciale exurgit eo ipso quod aliqua massa bonorum seu iurium erigitur in titulum, quorum reditus ad beneficiarium spectant ratione officii curae animarum.

b) *Ratione eorundem naturae.* Etenim:

Paroecia qua talis identificatur cum institutione determitati coetus fidelium sub iurisdictione parochi ab Ecclesiastica Auctoritate iisdem praepositi, tamquam « Ecclesia in parvo ».

Ecclesia paroecialis identificatur cum officio a parte parochi, uti ecclesiae paroecialis rectoris, exercendi in aliqua aede, consecrata vel saltem benedicta, publicum cultum ac specifice SS. Functions paroeciales cum iure percipiendi (directe vel indirecte per fabricam ecclesiae) reditus ex dote officio adnexos ad aedem sacram conservandam exornandamque, aliasque cultus expensas solvendas.

Beneficium paroeciale identificatur cum iure percipiendi a parte parochi, uti beneficiarii, reditus ex dote officio adnexos.

c) *Ratione eorundem finis.* Etenim:

Paroecia qua talis sub iurisdictione parochi finem habet iura tuendi paroecianorum ac eorundem necessitatibus spiritualibus et temporalibus providendi operibus beneficentiae, instructionis ac formationis.

Ecclesia paroecialis finem habet providendi iis omnibus, quae necessaria vel utilia sunt ad publicum cultum exercendum ac specifice ad SS. Functiones paroeciales rite peragendas; ac proinde ad aedificii sacri cum suis adnexis constructionem, restaurationem, decorationem, ad sacram suppellectilem apparandam vel reficiendam, ad alias cultus expensas comparandas.

Beneficium paroeciale finem habet providendi congruae parochi, uti beneficiarii, sustentationi.

Quamobrem, etsi generatim sit unus parochus, qui sub distincta triplici figura iuridica (praefecti coetus praoecianorum, rectoris ecclesiae paroecialis, beneficiarii beneficii paroecialis) administrat bona trium praefatarum personarum moralium; et quamvis fidelium donationes vel obligationes factae fuerint paroe-

ciae in genere, eadem bona ac donationes distincta sunt ac manent juxta eorundem piorum fundatorum seu oblatorum intentionem positivam vel praesumptam (cfr. supra n. 14).

In specie, donationes ac oblationes, si factae sint ad congruam parochi, uti beneficiarii, sustentationem comparandam, eaedem pertinent ad beneficium paroeciale.

Si vero ad cultum publicum in ecclesia paroeciali rite exercendum, pertinent ad ecclesiam paroecialem.

Si tandem ad opera beneficentiae, instructionis ac formationis in comodum paroecianorum, pertinent ad paroeciam qua talem.

Quae quidem triplex oblationum divisio iam a primordiis in Ecclesia viguit ex ipso legis praescripto, quatenus (ut iam adnotaverat Leo XIII in Const. Ap. *Romanos Pontifices* supra, n. 14 relata) « apud christianos primaevos lege cautum fuerat ut pecunia omnis, dono accepta, inter Ecclesiam, Episcopum, clericos et egenos divideretur », scilicet inter ecclesiam, beneficium (nempe Episcopum et clericos) et paroeciam qua talem: haec autem oblationum divisio historicae suas diversasque habuerunt vices, quas videsis apud probatos A. A.

Tandem adverte quod, etsi bona quaedam, per actum inter vivos aut mortis causa, iuridice attributa fuerint beneficio paroeciali propter fines, qui sunt proprii vel ecclesiae paroecialis vel paroeciae qua talis, beneficium paroeciale in casu est « nudus minister », quatenus eadem bona in proprietate habet, sed administrare debet eorumque fructus erogare tenetur respective pro ecclesia paroeciali vel paroecia qua tali. Identidem fit, si, e converso, bona attributa fuerint ecclesiae paroeciali, pro finibus tamen propriis beneficii paroecialis vel paroeciae qua talis; aut paroeciae qua tali pro finibus propriis beneficii et ecclesiae paroecialis.

Est enim finis seu oblatoris intentio, quae in primis est attendenda.

Sed idem potest iuris praescriptum.

Ita, ad normam can. 1473 beneficiarius « obligatione tenetur impendendi (fructus beneficiales) superfluos pro pauperibus aut piis causis » (seu pro paroecia qua tali).

Item, ad normam can. 1186:

« 1° « Onus reficiendi ecclesiam cathedralem incumbit (secundo loco) Episcopo et canonicis pro rata proventuum, detractis necessariis ad honestam sustentationem ».

« 2° « Onus reficiendi ecclesiam paroecialem incumbit (tertio loco) iis qui fructus aliquos ex ecclesia provenientes percipiunt (sc. ratione SS. Functionum quas peragunt) secundum taxam pro rata redituum ab Ordinario statuendam ».

Quod, ad materiam nostram quod attinet, iam statuerat Leo XIII in Const. A. *Romanos Pontifices*, praescripta Concilii Provincialis Westmonasteriensis II apprime confirmans (v. n. 15).

34. - Quamvis tamen realiter inter se distincta, attamen tres praedictae personae morales (ex ipso iuris praescripto) non sunt separatae, sed inter se connexionem quandam habent ex ipsa rei natura.

Elementum autem huiusmodi connexionis est *officium sacrum*, quoad - ut vidimus - in cuiusque praefatae personae moralis natura diversimode locum habet, quamvis haud identificetur cum ratione personalitatis moralis illarum.

Profecto, officium sacrum locum habet in persona morali « paroecia qua tali », quatenus coetus, fidelium, intra ambitum propriae paroeciae et sub iurisdictione parochi sibi praepositi, ius habet ad ea, quae ex institutione divina et ecclesiastica, absolute vel relative necessaria sunt ad aeternam salutem consequendam.

Pariter officium sacrum locum habet in persona morali « ecclesia paroeciali », quatenus parochus, uti eiusdem ecclesiae rector, officium habet publicum cultum in aede sacra exercendi ac specifice SS. Funtiones paroeciales peragendi.

Tandem officium sacrum locum habet in persona morali « beneficio paroeciali », quatenus parochus, uti beneficiarius, ius habet percipiendi reditus ex dote officio adnexos seu beneficium habet propter officium.

Breviter: *paroecia qua talis* (seu determinatus coetus fidelium ab Ecclesiastica Auctoritate institutus sub parochi iurisdictione) est « *terminus ad quem* »; *ecclesia paroecialis* est « *terminus in quo* »; *beneficium paroeciale* est « *terminus propter quem* » officii sacri; quod tamen - ut saepius diximus - nec per se est persona moralis ex ipso iuris praescripto, neque identificatur cum personalitate morali sive paroeciae qua talis, sive ecclesiae paroecialis, sive beneficii paroecialis.

35. - Praeter praedictas tres personas morales ex ipso iuris praescripto alia entia existere possunt in ambitu paroeciae; atque in primis ecclesiae fabrica et Consilium administrationis paroeciae

qua talis (de quibus iam diximus), necnon alia instituta ecclesiastica non collegialia (de quibus in cc. 1489 ss.), fidelium associationes (de quibus in c. 687 ss.), etc.

Praeterea, quamvis in personam moralem erecta non fuerint, existere quoque possunt in ambitu paroeciae quaedam instituta non collegialia (de quibus in c. 1491), piae fundationes (de quibus in cann. 1544 ss.), etc.

An et quatenus haec, de quibus supra, uniantur domui religiosae, suo loco infra dicemus.

De Sanctuariis.

35-a. - Deest tum in Corpore tum in Codice iuris canonici iuridica definitio Sanctuarii, quia desunt elementa iuridica, quae Sanctuarium ab ecclesia, uti persona morali, adaequate distinguere possint.

Est enim Sanctuarium ecclesia vel publicum oratorium, quo fideles, etiam ex plus minusve dissitis regionibus, frequentes conveniunt propter peculiarem devotionem erga SS. Imagines vel Reliquias Sanctorum, quorum intercessioni miracula tribuuntur in eadem ecclesia a Deo facta, aut ratione peculiarium Indulgentiarum, quae ibidem lucrare possunt, aut voti, quod in peculiaribus locorum ac temporum circumstantiis emiserint, etc.

Unde Sanctuarium potius in aliquo facto innititur quam in certo quodam iure, atque proinde ecclesia quaedam Sanctuarii qualitatem consequitur non ex aliquo titulo iuridico (ut evenit in elevatione alicuius ecclesiae in paroecialem, collegiatam, cathedralem, basilicam maiorem vel minorem), sed ex recognitione, quam Auctoritas Ecclesiastica peragit, actu declaratorio et non constitutivo, existentiae alicuius saltem ex praedictis circumstantiis.

Elementum autem facti, quod per se et semper subiacet in ecclesia-sanctuario, est peculiaris populi devotio eisque frequentior concursus ad illam aedem sacram.

Quare Sanctuaria distinguuntur in localia, dioecesana, interdioecesana, regionalia, interregionalia, nationalia, internationalia, juxta ambitum, ex quo fideles ad illa convenire solent. Exinde oritur ratio peculiaris vigilantiae in spiritualibus et in temporalibus ab Ordinariis locorum et a S. Sede in Sanctuaria exercitae atque in dies magis exercendae.

Varia est autem Sanctuariorum structura ex differenti eorum origine plerumque exorta.

Sunt enim Sanctuaria, quae simul sunt ecclesiae paroeciales vel collegiatae aut cathedrales etc., aut in aliquo earundem ecclesiarum sacello vel cappella exsistunt; et in aede sacra inveniri possunt, quae est alicuius domus religiosae, confraternitatis aliusque personae moralis ecclesiasticae, privatae personae vel civitatis. Insuper opera cultus (e.g. cappellam musicalem) vel beneficentiae (e. g. orphanotrophium) adnexa plerumque habent.

Quaecumque vero sit Sanctuarii structura, ipsum tamen Sanctuarium non est persona moralis distincta ab ecclesia, quae Sanctuarii nomen habet vel in cuius cappella vel altari sedem habent SS. Imagines aut Reliquiae, quarum occasione fideles devotionis causa eo conveniunt.

In spiritualibus Sanctuarium simplici ecclesiae praeest ratione frequentioris Sacramentorum administrationis ac sollemnioris cultus.

In temporalibus autem permulta obveniunt Sanctuario donaria votiva, maiores habentur fidelium donationes bonorum et oblationes, sive pro aede sacra exornanda, sive pro operibus cultus in genere et in specie, sive pro Missarum celebratione, sive pro adnexis institutis beneficentiae, etc.; quorum bonorum et oblationum administratio juxta communia juris canonici principia et peculiaria statuta regitur, attenta tamen tum piorum oblatorum intentione, tum Auctoritatis Ecclesiasticae potestate, ad mentem eorum, quae Leo XIII sapienter statuit in *Const. Romani Pontifices* quoad pertinentiam et erogationem bonorum redituum ecclesiis in genere obvenientium (v. n. 15).

Unde saepe saepius in ecclesia-Sanctuario distinctum administrationis organum constituitur, quod juxta peculiares normas ab Auctoritate Ecclesiastica adprobatas bona ecclesiae, ratione Sanctuarii obvenienti, administrat .

Quando autem ipsa ecclesia est Sanctuarium, omnia, quae ecclesiae obveniunt, ad Sanctuarium pertinent et e converso.

Quando vero Sanctuarium exstat in aliquo sacello vel altari alicuius ecclesiae, tunc ita erit distinguendum.

Dona, quae a fidelibus explicite dantur illi sacello vel altari, in quibus SS. Imagines vel Reliquiae miraculosae venerantur, ad Sanctuarium pertinent et a praefato administrationis organo administrantur; secus ad ecclesiam, eaque ecclesiae rector administrat.

Bona autem, quae a fidelibus ecclesiae-sanctuario sine specifica aliqua determinatione offeruntur, juxta praesumptam eorun-

dem fidelium intentionem Sanctuario aut ecclesiae attribuuntur.

Etenim quae fideles offerunt occasione peregrinationum ad Sanctuarium in festis aut in SS. Functionibus eiusdem Sanctuarii propriis, Sanctuario data praesumuntur; quae vero fideles in Festis aut in SS. Functionibus ecclesiae propriis vel cuivis ecclesiae communibus, ad ecclesiam ipsam praesumuntur pertinere.

Quod si Sanctuarium opera cultus vel beneficentiae adnexa habeat, S. Sedis erit fidelium voluntatem interpretari seu specificare aut commutare atque ideo congruam harum oblationum partem prafatis operibus attribuere.

Cap. III. De domo religiosa.

36. - Alter unionis terminus in subiecta materia est *domus religiosa*, de qua in can. 488, n. 5.

Domus religiosa, sicut « paroecia », diversimode in C.I.C. accipitur [43].

Aliquando significat *aedificium materiale*, quod religiosi quovis titulo occupant: ita in can. 508 (« ... in sua cuiusque domo Superiores commorentur ... »); can 521 § 1 (« ...confessarius ... ad domum religiosam accedat .. »); can. 556 § 1 (« ... si novitius, a Superiore dimissus, e domo exierit ... »); can. 597 § 2 (« Lege clausurae papalis afficitur tota domus quam communitas habitat ... »).

Aliquando autem significat *coetum personarum in communi viventium*: ita in cann. 520 § 1 (« Singulis religiosarum domibus unus dumtaxat detur confessarius ordinarius ... »).

Aliquando demum utrumque simul significat: ita in cann. 511 s.

Attamen C.I.C. communitatem et locum commorationis uti intime coniunctos habet. Nam status religiosus definitur (can. 487) « stabilis in communi vivendi modus », qui in praxi supponit alicuius personae in aliquam communitatem incorporationem, quae fit per professionem seu traditionem ad determinatam religionem et est valde firma pro religiosis monasterii sui juris et pro monialibus: pro ceteris autem constat adscriptione etiam temporanea, qua religiosus a suo Superiore competenti ut membrum determinatae

---

[43] Cfr. Brisebois, G. *De natura iuridica domus religiosae.* Romae 1953.

[44] Cfr. etiam cann. 965, 1563, 1221, 632, 601, 547 § 2, 587 § 4.

communitatis deputatur. Qua cessante incorporatione, cessat quis religiosus esse (can. 640)[44].

Relatio autem communitatis ad locum in hoc consistit quod communitas per Superiores competentes locum eligit et, cum licentia respective consensu Auctoritatis Ecclesiasticae ad normam can. 497 § 1, illum ut sedem suae commorationis constituit.

Attamen in domo religiosa elementum personale (seu communitas) praevalet reali (aedificio, bonis, etc.). Nam sine communitate non datur domus formata vel non formata (can. 488, n. 5). Et contra ad constituendam domum religiosam nihil interest utrum religiosi proprietatem haud habeant aedificii, sed tantum eius possessionem (sive per occupationem, sive per conductionem, sive per usum precarium etiam ad tempus); an bonis careant, ut mendicantes, qui eleemosynis sustentantur.

Etenim aedificium, uti bonum materiale lapidibus ac parietibus constans, in quo religiosi commorantur, iidem religiosi habere possunt in primis vi alicuius tituli acquisitivi aut translativi dominii, nempe:

a) *per aedificationem*, quam ipsi religiosi, suis sumptibus vel fidelium oblationibus intuitu religionis datis, perfecerunt dicti aedificii materialis; in quo, obtenta necessaria facultate ab Auctoritate Ecclesiastica competenti ad normam can. 497 § 1, communitas religiosa suam sedem constituet;

b) *per fundationem*, si pius fundator dictum aedificium suis sumptibus e solo excitet, ut, servatis de iure servandis, ibi sedem constituat aliqua religiosa familia;

c) *per donationem*, si pia persona aedificium aliquod alicui religiosae familiae legitime donaverit, ut ibi, servatis pariter de iure servandis, eadem sedem suam constituat;

d) *per praescriptionem*, si aliqua religiosa familia, praehabita facultate de qua in cit. can. 497 § 1, aliquod aedificium bona fide et animo domini occupaverit per tempus necessarium ad tituli translationem causandam, ceterisque servatis de jure servandis.

At idem aedificium religiosi habere seu occupare possunt aliis etiam titulis iuridicis, firmo manente iure proprietatis super praedictum aedificium apud personam physicam vel moralem cui legitime competit; utputa titulo occupationis, conductionis vel precarii usus in perpetuum vel absque praefinito tempore vel etiam temporanaei, tam onerosi quam gratuiti; qui quidem usus, quamvis iuridice titulus acquisitivus vel translativus dominii non sit, eidem tamen adsimilatur: etenim ordinarie, in huiusmodi usu con-

cedendo, dominus aedificii oneribus, quae sunt propria proprietarii (ut sunt taxae reales, expensae pro extraordinariis reparationibus, etc.) gravat domum religiosam, cui proinde cedit etiam praestationes ac oblationes, quae pro eodem aedificio obvenire possunt.

Attamen, quovis titulo et modo religiosi aliquod aedificium habeant, ut ibi erigatur domus religiosa requiritur permissio Auctoritatis Ecclesiasticae competentis, ad normam can. 497 § 1: quae quidem permissio est ad validitatem atque ideo elementum essentiale constituit domus religiosae erigendae a Superiore religioso.

Insuper, alia sunt *iura patrimonialia* quae, ad normam cann. 1495 § 2, 1499 § 2, cuique personae morali ecclesiasticae competunt super bona temporalia; alia sunt *iura iurisdictionalia*, quae Ecclesiasticae tantum Hierarchiae iure divino positivo inhaerent, quaeque praescriptioni obnoxia non sunt iuxta can. 1509, 1°.

Unde principia, quae titulos acquisitivos aut translativos dominii bonorum temporalium moderantur inter personas morales ecclesiasticas, applicari nequeunt ad ea, quae ad iurisdictionem ecclesiasticam pertinent.

Praeterea, cum, iuxta can. 1509, 2°, praescriptioni obnoxia non sint quae obtineri possunt ex solo privilegio apostolico cumque, ad normam citati can. 497 § 1, ad erigendam domum religiosam exemptam, sive formatam sive non formatam, requiratur in primis beneplacitum sedis Apostolicae, ideo dari nequit domus religiosae exemptae erectio per praescriptionem, sicut datur per praescriptionem dominium alicuius aedificii materialis, in quo communitas religiosa suam residentiam elegit, ut supra diximus.

Ad canonicam igitur erectionem domus religiosae non sufficit ut communitas religiosa patrimonialiter aedificium materiale, in quo residere elegit, quovis titulo habeat, sed omnino necesse est ut praescriptam Auctoritatis Ecclesiasticae competentis facultatem consequatur.

Domus religiosa est igitur communitas religiosa canonice erecta in aliquo loco, ut sede eius commorationis.

37. - Quod *domus religiosa* sit *persona moralis collegialis ex ipso iuris praescripto formaliter* constat ex C.I.C.:

can. 534 § 2 (« In precibus pro obtinendo consensu ad contrahenda debita vel obligationes, exprimi debent alia debita vel obliga-

tiones, quibus *ipsa persona moralis,* religio vel provincia *vel domus* ad eum diem gravatur ... »); item *can. 536 § 1;*

can. 471 § 1 (« Si paroecia pleno iure unita fuerit *domui religiosae ... vel aliae personae morali ...* »); item *can. 1423* § 2.

Praeterea C.I.C. domui religiosae capacitatem tribuit patrimonialem (cann. 531; 537; 547 § 2), processualem (cann. 1653 § 6; 536 §§ 1-2; 1579) et poenalem (cann. 2255 § 2; 2274 etc.): quae omnia propria sunt personae moralis.

Attenta autem praevalentia, de qua supra diximus, elementi personalis (sc. communitas) super elementum reale (np. aedificium bona, etc.) in domo religiosa, haec recte dicitur persona moralis collegialis. Quod probe iam patet ex domus religiosae descriptione in can. 488, n. 5 data, in quo elementum « communitas » est essentiale: idem valet etiam pro domo non formata (tribus saltem membris constanti vel ad tempus membris in parte vel in toto carenti), quae est identidem persona moralis iuxta can. 102.

Insuper capacitas processualis (cann. 536 § 2, 1653 § 6) exercetur a superiore nomine communitatis, ut proprium est persona moralis collegialis.

Praeterea C.I.C. de domo religiosa, qua persona morali, pertractans (cann. 471 § 1; 472, n. 2°; 475 § 1), eam exhibet per elementum personale. Item dicendum de ecclesiis religiosis (cann. 609; 630 § 4; 479 § 1), de quibus infra.

Tandem domus religiosa, qua persona moralis, partem constituit Provinciae, quae sua vice est pars Religionis (can. 488, n. 6): haec autem est persona moralis collegialis (cann. 488, n. 1°; 1376 § 2). Natura proinde partis (scilicet domus sive provinciae difformis esse nequit a natura totius (quod est Religio).

Nec obstat principium auctoritatis, qua domus religiosa regitur: quod revera viget etiam in aliis personis moralibus collegialibus (cfr. quoad Capitula: can. 410 § 2: quoad pias fidelium Associationes: cann. 691 § 1; 715 § 1). Potius dicendum quod actio collegialis exercetur nomine collegii a determinata categoria totius collegii.

Ut vero domus religiosa personalitatem moralem de facto consequatur ex ipso iuris praescripto, autonomia gaudere debet: unde si desit canonica erectio debite facta vel Superior proprius (uti e. g. in domo stricte filiali)[45], non est persona moralis.

---

[45] Domus stricte filialis ita describitur a S. C. de Religiosis (*A.A.S.*, vol. XVI (1924), pag. 95); « Cum in aliquibus Ordinibus aut Congregationibus re-

Insuper, qua persona moralis, domus religiosa est perpetua (can. 102 § 2).

Praeterea ecclesia seu oratorium, de quo in can. 497 § 2, utpote domui religiosae adnexum uti pars in toto, non est persona moralis distincta ab eadem domo religiosa.

De ecclesia religiosa.

38. - Attenta autem diversa loquendi ratione inter AA. in subiecta materia, necessarium censemus quaedam pressius nunc de ecclesia religiosa illustrare potius ex ipsis iuris auctoritatibus quam ex AA. opinionibus.

Ecclesia duplicitur dicitur *religiosa*: vel quatenus *talis est natura sua,* vel quatenus *talis fit unione domui religiosae*: in utroque casu videndum est utrum ecclesia, intellecta uti aedes sacra, *sub respectu patrimoniali « sit communitatis religiosae »*, ad normam can. 630 § 4; an non.

Notio *ecclesiae natura sua religiosae* habetur in can. 497 § 2, qui recitat:

> « Constituendae novae religiosae permissio facultatem secumfert pro religionibus clericalibus habendi ecclesiam vel publicum oratorium domui adnexum, salvo praescripto can. 1162 § 4, et sacra ministeria peragendi, servatis de iure servandis; pro omnibus religionibus, pia opera exercendi religioni propria, salvis conditionibus in ipsa permissone appositis ».

Ut supra diximus (nn. 25 - 29), elementa constitutiva ecclesiae in gentre sunt:

1) ades sacra;

2) ius exercendi publicum cultum;

3) iura patrimonialia, quae ecclesiae competunt, uti personae morali per se stanti, vel personae morali, cui aedes sacra adnexa vel unita sit.

In ecclesia religiosa, ad aedem sacram quod attinet domui religiosae adnexam, valent quae diximus de aedificio materiali, in

---

ligiosis exstent domus stricte filiales, quae videlicet non constituunt propriam communitatem nec bona propria possident, sed sunt quasi membra maioris, a qua omnimode dependent et reguntur a Superiore delegato ad nutum Superioris, qui totam gubernat communitatem et residet in domo maiore etc. ».

quo communitas religiosa sedem habet (n. 36); scilicet nihil interest utrum religiosi huius aedificii proprietatem habeant an usum tantum.

Quare, sicut aedificium, in quo domus religiosa sedem habet, ita et aedificium sacrum eidem domui adnexum, quatenus ambo lapidibus ac parietibus constant, ad domum religiosam, qua personam moralem, pertinere possunt vi alicuius tituli acquisitivi aut translativi dominii, vel etiam (praeciso iure proprietatis quod integrum manet apud personam physicam vel moralem cui legitime competit) titulo usus precarii (sive temporanei sive in perpetuum aut absque praefinito tempore, tam onerosi quam gratuiti).

Sed iure Codicis ut ecclesia quaedam, intellecta uti aedes sacra, dici possit ac revera « sit communitatis religiosae », ad mentem can. 630 § 4, seu ad hanc patrimonialiter spectet, non sufficit ut sit domui religiosae simpliciter adnexa, sed necesse est ut communitas sibi vindicet ecclesiae proprietatem aut usum in perpetuum vel saltem ad tempus indefinitum »[46].

Ad cuius pleniorem intelligentiam recolantur regulae IV et V Concilii Provincialis Westmonasterien. II, (quas Leo XIII, in cit. Const. Ap. *Romanos Pontifices* (v. n. 14), suas fecit atque servandas praescripsit).

Et hoc sensu intelligendi sunt canones C.I.C., in quibus sermo est de « ecclesiis propriis religiosorum » (cfr. can. 630 § 4); 1334: « in propriis (religiosorum) ecclesiis »; 1345: « in suis ipsorum (religiosorum) ecclesiis »).

Si ergo domus religiosa nec ius proprietatis in aedem sacram, neque eiusdem usum in perpetuum vel in indefinitivum tempus habet, tunc ecclesia (materialiter intellecta) est, iuxta praedicta (n. 25 - 29) elementum materiale constitutivum ecclesiae uti personae moralis autonomae, quae domui religiosae unita fuit.

Attamen etiam ecclesia, quae natura sua non « est » religiosa in sensu supra explicato, *fit* religiosa ex eiusdem unione domui religiosae peracta a competente Auctoritate Ecclesiastica: quo in casu ecclesia dicitur et est religiosa in sensu iuris; at ex eo non fit per se patrimonialiter religiosorum nec propria communitatis religiosae.

Itaque, quando Codex loquitur de « religiosorum ecclesiis », necessario non sequitur quod hae sint « propriae » patrimonialiter communitatis religiosae (cfr. can. 842, 843 § 1, 1225, 1230 § 3 etc).

---

[46] *A.A.S.* 1952, p. 112.

Et amplius de huiusmodi unione eiusque effectibus infra dicetur.

In utroque casu (nempe, sive ecclesia natura sua sit religiosa, sive talis fit ex eiusdem unione domui religiosae legitime peracta) id quod qualificat ecclesiam uti religiosam est exercitium officii sacri a communitate religiosa peractum sive ex ipso iuris praescripto (can. 497 § 2), sive ex deputatione Auctoritatis Ecclesiasticae competentis, cum iure percipiendi atque erogandi reditus pro cultu sacro.

Rectissime igitur *Fagnanus*[47] animadvertit:

« ... regulares censeri etiam (ecclesias) Monasterio unitas vel ab eo dependentes, si eis a Regularibus deserviatur ».

Et e contra S. C. Concilii die 15 febr. 1596[48], decrevit « posse Episcopum visitare quascumque ecclesias saeculares, etiamsi ad Regulares pertineant, dum tamen per saeculares eis deserviatur ».

Uno verbo: sicut ad normam can. 1411, 2 (Beneficia ecclesiastica dicuntur:).

> « Saecularia vel religiosa, prout ad solos clericos saeculares vel solos clericos religiosos spectant: omnia autem beneficia, erecta extra ecclesias vel domos religiosorum, in dubio saecularia esse praesumuntur »;

ita pariter:

ecclesiae dicuntur saeculares vel religiosae, prout officium sacrum inibi publice exercendi cultum divinum cum iure reditus eiusdem ecclesiae administrandi ad solos clericos saeculares vel solos clericos religiosos legitime ac stabiliter spectat: omnes autem aedes sacrae, quae domibus religiosis non sunt adnexae, in dubio saeculares esse praesumuntur.

Interim adnotasse sufficiat ex hoc dici non posse religiosam ecclesiam illam, in qua aliquis religiosus uti persona individua, vel etiam aliqui religiosi in communitate viventes, etsi cum necessaria facultate competentis Auctoritatis Ecclesiasticae et Religiosae, sacris funguntur ministeriis tamquam cappellanis eiusdem ecclesiae, quae, cum non sit natura sua religiosa nec religiosa facta sit ex eiusdem unione domui religiosae, saecularis est ac permanet.

Tandem ecclesia religiosa si sit insuper conventualis, non tan-

---

[47] Comment. in V Lib. Decret. Venetiis 1742: c. 3, X, III, 29, n. 34, p. 306.

[48] Cfr. *Canones et Decreta Conc. Trident.* o. c. p. 52; Ferraris, L. *Prompta Bibliotheca canonica etc.* Edit. novissima, Lutetiae Parisiorum 1852-1857; vol. VII, col. 123.

tum benedici, sed consecrari debet, ad normam can. 1165 § 3, attenta dignitate officii choralis, cui religiosi ibidem incumbere debent.

Quoad *officium sacrum*, quod communitas in ecclesia religiosa peragit vel ex ipso iuris praescripto (can. 497 § 2) vel ex deputatione Auctoritatis Ecclesiasticae competentis, standum est C.I.C. praescriptis (cann. 609 § 3, 1171, 1191, etc.).

Quoad iura patrimonialia ecclesiae religiosae, in primis distinguendum utrum agatur de *ecclesia natura sua religiosa*, ad normam can. 497 § 2, *et quidem*, sub respectu patrimoniali, si sit *communitatis religiosae* in sensu supra explicato; an de ecclesia, quae, cum persona moralis iam esset ex ipso iuris praescripto, ab Auctoritate Ecclesiastica competenti domui religiosae unita sit.

In primo casu, cum ecclesia natura sua religiosa (quae insuper « est » communitatis religiosae) non sit tamen persona moralis per se stans, sed unam constituat personam moralem cum domo religiosa cui est adnexa, iura patrimonialia eidem domui competunt.

In altero casu autem iura patrimonialia competunt ipsi ecclesiae, utpote quae persona moralis autonoma domui religiosae unita. Sed de his aliisque fusius infra.

Cap. IV. De natura et effectibus unionis paroeciae domui religiosae.

39. - Quamvis domus religiosa nullatenus considerari possit ut beneficium [49], attamen, cum eadem item ac beneficium sit persona moralis, Codex iuris canonici unionem paroeciae domui religiosae sub capite de unione beneficiorum ponendam esse censuit.

Ad normam Codicis juris canonici (c. 1425) duplex tantum datur unio paroeciae domui religiosae: Quoad Temporalia Tantum et Pleno Iure; aliae unionis species a quibusdam A.A. excogitatae vel iuridico fundamento carent vel ad duas praefatas uniones reducentur: ut infra demonstrabimus.

Art. 1. *De unione quoad temporalia tantum.*

40. - Legimus in can. 1425 § 1:

« Si a Sede Apostolica paroecia domui religiosae uniatur *ad temporalia tantum* quod attinet, domus religiosa particeps fit solummodo

[49] Cfr. quae supra diximus de natura iuridica beneficii (n. 24) et domus religiosae (n. 37).

fructuum paroeciae et Superior religiosus sacerdotem e clero saeculari in eadem instituendum, assignata congrua portione, Ordinario loci praesentare debet ».

Origo unionis paroeciae domui religiosae quoad temporalia tantum a peculiaribus circumstantiis historicis et iuridicis est in primis repetenda, quibus monasteria in bonorum beneficiorum et ecclesiarum possessionem antiquitus devenerunt, quin tamen curam animarum gerere possent (v. n. 3).

Ut antea diximus (v. n. 3), ante Concilium Tridentinum huiusmodi uniones ab Episcopis fiebant; sed post Concilium Tridentinum, sub poena nullitatis, Sedi Apostolicae reservatae fuerunt, quae nonnisi iusta ac gravi de causa eas permisit.

Ita, e. g., cum ecclesia parochialis patronata, una cum ecclesia filiali et aliis beneficiis seu vicariis, distaret spatium unius diei ab oppido, in quo Patres Societatis Iesu commorabantur, consentiente patrono, S. Congregatio Concilii concessit ut ea administranda traderentur religiosis, eo quod huiusmodi unio profutura censebatur tum fidei catholicae, tum moribus parochianorum in medio haereticorum viventium [50].

Item unio ecclesiae parochialis cum collegio Societatis Iesu concessa fuit, eo quod collegium, ad quod iuspatronatus laicale iure haereditario delatum fuit, inopia laboraret atque exstructum fuerat ad incrementum et defensionem fidei [51].

Aliquando huiusmodi unio concessa fuit propter necessitatem sublevandi domus religiosae, etiam monialium, conditiones.

Huiusmodi unio, quae in Medio Aevo sat frequens fuit, obsoleta iam est, quia usus bonorum, figuram iuridicam plerumque induens beneficii in societate medioaevali atque huius structurae sociali arcte cohaerens, profunde, etsi paulatim, ab Ecclesia mutatus est ac in dies mutatur, ut apte respondeat christiano conceptui ac finalitati, quibus bona eorundemque reditus in eadem Ecclesia adhiberi debent: et de hoc videsis probatos Auctores historiae iuris canonici, qui evolutionem figurae iuridicae beneficii civilis medioaevalis in beneficium ecclesiasticum positive describunt atque optime illustrant.

Revera in Ecclesia ius percipiendi reditus ex dote supponit exercitium alicuius officii sacri, quatenus iidem reditus sunt officio adnexi (can. 1409), iuxta illud: beneficium propter officium.

---

[50] S. C. C. in *Colonien.* 20 sept. 1727.

[51] S. C. C. in *Cracovien.*, 30 ian. 1740. Eodem modo quoad conventum PP. Dominicanorum in *Compostellana,* 20 sept. 1692.

Qui ergo officium sacrum haud exercet, nec ius habet percipiendi reditus ex dote, quae a fidelibus collata fuit ad eiusdem officii exercitium.

Unde, in unione quoad temporalia tantum, cum officii sacri exercitium exclusum sit, per se nec ius habetur percipiendi reditus ex dote praedicta.

Attamen Ecclesia, ad conditiones oeconomicas alius entis ecclesiastici sublevandas, hanc unionem, ratione non iustitiae sed caritatis, permisit.

Episcopi autem, ad normam can. 1423 § 2, possunt paroeciam « cum ecclesia cathedrali vel collegiali, quae in territorio paroeciae sita sit », (non autem « cum mensa capitulari vel episcopali, cum monasteriis, ecclesiis religiosorum aut alia persona morali, neque cum dignitatibus et beneficiis ecclesiae cathedralis vel collegiatae ») « ita unire ut reditus paroeciae cedant in commodum ipsius ecclesiae, relicta parocho vel vicario congrua portione ».

Hodie tamen huiusmodi uniones quoad temporalia tantum, ut diximus, fere obsoletae sunt, quatenus curae animarum, quae principem habere debet locum in Ecclesia, plerumque nocent atque formam quamdam iurispatronatus inducere videntur.

41. - Figura iuridica unionis paroeciae domui religiosae quoad *temporalia tantum* cum principiis generalibus unionis inter duas personas morales minime quadrat, ita ut nonnisi improprie de unione paroeciae domui religiosae in casu loqui possimus, sed potius de privilegio praesentationis, de quo in can. 1471, ad normam can. 1425 § 1.

Etenim huiusmodi unio speciem tantum praesefert iurispatronatus ecclesiastici seu religiosi, ad mentem can. 1449, 2°, attento iure, quod Superiori religioso competit, praesentandi presbyterum saecularem, non quidem ex aliquo titulo constitutivo iurispatronatus iuxta can. 1448, sed juxta cit. can. 1471, ex Apostolico privilegio.

Praeterea ius, quod domui religiosae ex hac unione provenit, partem fructuum dotis beneficii paroecialis percipiendi, assimilari potest pensioni (de qua in can. 1455, 2°) in favorem patroni indigentis, vel etiam censui, qui bona gravat a patronis data vel ab Episcopo cum consensu Capituli religiosis concessa.

Certo certius ex unione quoad temporalia tantum paroecia *non* fit religiosa, ad mentem can. 1425 § 2 collati cum § 1 citati canonis, sed est ac remanet saecularis: atque ideo beneficium pa-

roeciale, ecclesia paroecialis, paroecia qua talis non fiunt religiosa, sed sunt ac remanent saecularia: ut infra dicetur.

Praeterea huiusmodi impropria unio, quae beneficium paroeciale, ecclesiam paroecialem atque paroeciam qua talem quoad esse minime tangit, nec exstinctiva nec aeque vel minus principalis dici potest, quatenus agitur potius de peculiari iurepatronatu ecclesiastico seu religioso.

Insuper eadem unio potest esse perpetua vel etiam temporanea, iuxta tenorem concessionis Sedis Apostolicae, attenta natura causae ipsius concessionis: si enim causa natura sua est perpetua, et unio erit per se perpetua; si contra temporanea, item et unio erit.

Attamen, etiamsi sit perpetua, S. Sedes, ut patet, potest, semper eam (item ac alia privilegia: can. 77, 1470 § 1, n. 2°) revocare: quod, ut moris est, nonnisi propter rationabiles causas fiet atque naturali aequitate servata.

Sed, sive sit perpetua, sive temporanea, unio paroeciae domui religiosae quoad temporalia tantum, cum « ad nutum S. Sedis » concedatur, naturam habet precarii, ut infra explicabitur (n. 48 - 49).

42. - Videamus nunc quinam sint iuridici effectus unionis paroeciae quoad temporalia tantum domui religiosae.

Ut ex iure antiquo atque etiam ex textu ac contextu can. 1425 apparet, praecipuus iuridicus effectus huiusmodi unionis in hoc consistit quod domus religiosa « particeps fit solummodo fructuum paroeciae », « assignata congrua portione » eorundem fructuum sacerdoti saeculari, qui curam animarum gerere debet.

Quare huiusmodi unio per se et directe afficit « ius percipiendi reditus ex dote officio adnexos », quatenus hoc ius dividitur inter domum religiosam et sacerdotem saecularem, qui curam gerit animarum.

Per accidens autem et indirecte afficere potest etiam ecclesiam paroecialem; numquam tamen paroeciam qua talem.

Alter vero huiusmodi unionis effectus consistit in iure praesentationis, quod Superiori religioso tribuitur, quoad sacerdotem saecularem, qui animarum curam gerere debet in paroecia unita domui religiosae quoad temporalia tantum.

Pauca nunc per singula.

I) *Quoad beneficium.*

43. - a) In primis beneficium *non* fit *religiosum*, ut constat ex collatione § 1 et 2 can. 1425; sed est ac remanet saeculare; etenim

ad solos clericos saeculares spectat (can. 1411, 2°), qui a Superiore religioso praesentantur et ab Ordinario loci canonicam institutionem accipiunt.

b) Dos autem beneficii paroecialis per se integra manet, ut clare eruitur ex textu can. 1425 § 1, in quo expresse statuitur quod « domus religiosa *particeps* fit *solummodo fructuum paroeciae* », seu beneficii poroecialis: quare bona, dotem beneficii paroecialis constituentia ad normam can. 1410, sunt ac remanent in dominio eiusdem beneficii, atque a sacerdote saeculari, qui animarum curam gerit, administrantur; quo in casu rationem Superiori religioso is reddere debet [52].

Glossa autem (ad c. 6, C. XVI, q. 2) explicat:

> « ... si ecclesiae monachorum non sit aliquis census impositus, eum possunt monachi imponere. Sed si est impositus ab antiquo, ipsi eum non possunt augere ... Item non solum monachis sacerdos respondebit in temporalibus, sed etiam Episcopo, si ecclesia illa ab antiquo praestitit censum Episcopo ... Sed ecce monasterium aedificat ecclesiam in suo solo, sed non dotat; dotatur tamen ab alio. Habebitne monasterium potestatem ibi quoad omnia temporalia? Non ».

Si tamen Superior domus religiosae, cui beneficium paroeciale quoad temporalia tantum unitum fuerit, bona eiusdem beneficii, quae a clerico saeculari animarum curam gerente administrantur, dilapidari viderit, Ordinarium loci moneat, ad mentem can. 1469 § 1, 1°, quin tamen se immisceat administrationi eorundem bonorum.

Si, contra, bona beneficii paroecialis ad monasterium pertinebant [53], congrua portio vicario curato erat a religiosis adsignanda, ut firmiter ac inderogabiliter statutum fuit in c. 12, X, *De praebendis et dignitatibus*, III, 5°:

> « De monachis, qui vicarios paroecialium ecclesiarum gravant ut hospitalitatem tenere non possint, eam providentiam habeas

---

[52] Cfr. c. 31, *De praebendis et dignitatibus*, III, 5: « ... in ecclesiis, quae ad ipsos religiosos pleno iure non pertinent..., Episcopis instituendos presbyteros repraesentent, ut illis de plebis cura respondeant: ipsis vero (sc. religiosis) pro rebus temporalibus rationem exhibeant competentem... ».

[53] Cfr. supra n. 3. Attamen statutum fuit (c. 3, X, *de priviligiis et excessibus privilegiatorum*, V, 33): « Ecclesias.... et decimas de manu laicorum sine consensu Episcoporum... quoscumque... religiosos recipere prohibemus, dimissis quascumque contra tenorem istum aliquo tempore receperunt ».

quod ad praesentationem monachorum nullum recipias, nisi tantum ei de proventibus ecclesiae coram te fuerit adsignatum, unde iura episcopalia possit persolvere et congruam sustentationem habere ».

Unde, firmum tectumque sic manebat in sacerdote saeculari, curam animarum gerente, ius percipiendi reditus in forma pensionis [54] ex dote officio adnexos.

Immo si religiosi dictam fructuum adsignationem facere neglexissent, « potestas adsignationis Episcopis devolvatur » [55]: secus « non inveniuntur personae idoneae, quae huiusmodi ecclesias velint recipere sicque frequenter minus idoneis conferuntur: ex quo pericula imminent animarum » [56].

Mensura autem huiusmodi fructuum adsignationis iuxta Concilium Tridentinum (*Ses. VII de reform. c. 7*) erat tertia pars fructuum, aut maior vel minor, arbitrio Ordinariorum, etiam super certa re designata. Aliquando autem notabiliter imminuta fuit: etenim erat « forte quarta quartae » seu « sexta decima decimarum [57]. Nunc vero, ad normam can. 1425 § 1, congrua esse debet, iuxta curati necessitates, beneficii proventus ac consuetudines loci.

Quoad bonorum beneficialium administrationem paroeciae domui religiosae unitae quoad temporalia tantum, cum agatur de beneficio saeculari, valent normae, quas S. Sedes ac Ordinarius loci, ad normam cann. 1518-1519, ad rem ediderint pro ceteris paroeciis saecularibus.

Quare pro Italia, ad normam art. 10 Litterae Circularis d. 23 ian. 1931, N. 551/31, huiusmodi bonis administrandis plene applicantur Instructiones a S. Congregatione Concilii ad rem editae a. 1929 et 1930 (v. n. 17).

Attamen, semper videndum erit utrum eiusdem bona ante Concilium Tridentinum donata fuerint domui religiosae et quidem ante 40 annos, ita ut praescripta fuerint favore eiusdem domus religiosae, vel etiam citra 40 annos, sed ab Episcopis examinata, ad normam decreti Concilii Tridentini (Sess VII, *de reform.* cap. VI), irrita declarata non fuerunt (v. n. 5, a): quibus in casibus bona sunt domus religiosae et ab eadem administrantur; firmo tamen

---

[54] Ita *Glossa* ad c. I, *de iurepatronatus*, III, 12 in Clem.: « ... ratione curae (animarum) Episcopus non debet instituere aliquem, nisi sibi constet quod ipse praesentatus habeat portionem seu *pensionem* a dictis religiosis unde decenter possit vivere et solvere iura episcopalia et hospitalitatem habere ».

[55] c. I, *de iurepatronatus*, III, 12 in Clem.

[56] c. I, *de praebendis et dignitatibus*, III, 4 in VI.

[57] Ita *Glossa* ad c. I, III, 4 in VI.

onere congruam fructuum portionem assignandi presbytero saeculari, qui paroeciam regit, in conventione cum Episcopo ad hoc peragenda.

a) Quoad officium sacrum.

44. Ab huiusmodi unione officium sacrum exclusum manet, cum agatur, ad normam can. 1425 § 1, de unione quoad temporalia *tantum*, non etiam quoad spiritualia.

Quare domus religiosa non habet curam habitualem animarum nec proinde paroecia fit religiosa, sed est ac manet saecularis: Superior enim religiosus nequit praesentare « sacerdotem e sua religione » (ut in unione pleno iure: can. 1425 § 2), sed *debet* praesentare « sacerdotem e clero saeculari », uti antiquitus et semper postea praescriptum observatumque fuit.

Praeterea ad normam cit. can. 1425 § 1, praesentatio sacerdotis saecularis, qui animarum curam gerere debet paroeciae unitae domui religiosae quoad temporalia tantum, spectat ad Superiorem religiosum eiusdem domus; institutio vero ad Episcopum.

Ad praefatam praesentationem et institutionem quod attinet, valent, nisi aliter in concessione Apostolica statutum fuerit, quae dicuntur quoad praesentationem (v. n. 97) de beneficiorum iurispatronatus provisione (cann. 1457-1468).

Religiosi autem, praesentatione facta et ab Episcopo acceptata, presbyterum non possunt removere, nam « ex solius Episcopi arbitrio tam ordinatio eius, quam depositio et totius vitae pendet conversatio » [58]; etenim:

> « Presbyteri, qui ad curam populi per monachos in eorum ecclesiis praesentantur Episcopis, cum debeant esse *perpetui*, consuetudine vel statuto quovis contrario non obstante, ab eisdem nequeunt ecclesiis (nisi per Episcopos et ex causa rationabili) amoveri » [59]. Quare « eiusmodi sacerdotes de populi quidem cura Episcopis rationem reddant; Abati vero pro rebus temporalibus ad monasterium pertinentibus debitam subiectionem exhibeant: et sic sua cuique iura serventur » [60].

Unde can. 471 § 3 statuit:

> « ... ceteri omnes vicarii (excepto nempe vicario religioso, qui ratione personae est semper amovibilis) ex parte praesentantis

---

[58] c. I, X, *De cappellis monachorum et aliorum religiosorum*, III, 37.
[59] c. I, X, *De cappellis monachorum*, III, 18 in VI.
[60] c. 6, C. XVI, q. 2.

sunt perpetui, sed ab Ordinario possunt ad instar parochorum, removeri, monito eo qui praesentavit ».

Sacerdos autem saecularis, qui regit beneficium paroeciale quoad temporalia tantum unitum domui religiosae, appellatur « vicarius perpetuus saecularis » [61]. At, in casu, praedictus sacerdos haud gerit vices domus religiosae, quatenus haec, cum habitualem animarum curam nullatenus consequatur ex dicta unione, dici nequit, ad normam can. 451 § 1, titularis illius beneficii paroecialis. Et quoniam beneficium paroeciale, quod domui religiosae unitur quoad temporalia tantum - et quidem per se absque temporis limitatione - dici nequit vacare in indefinitum tempus, verius igitur sacerdos saecularis, de quo in can. 1425 § 1, dicendus est verus parochus, quatenus illi paroecia confertur in titulum cum cura animarum sub Ordinarii loci exercenda (can. 451), quamvis praevia praesentatione Superioris religiosi et cum quadam limitatione iuris percipiendi fructus ex dote officio adnexos. Etenim titulus beneficii derivat a titulo officii, quod in casu non confertur domui religiosae, sed sacerdoti saeculari praedicto.

Ceterum sacerdos, de quo in can. 1425 § 1, ad normam can. 451 § 2, 2°, nomine parochi venit, quatenus

> « Parochis aequiparantur cum omnibus iuribus et obligationibus paroecialibus et parochorum nomine in iure veniunt: 2° Vicarii paroeciales, si plena potestate paroeciali sint praediti »:

quae conditio iuridica apprime verificatur in praedicto sacerdote saeculari, de quo in can. 1425 § 1.

Tandem « per exemptionem ecclesiae concessam, ipsa ecclesia et ipsius monachi.... (*non* autem *ecclesiae eiusdem presbyter*, qui paroecianorum curam habet, quoad ea quae ad curam eandem pertinent, *nec ipsi paroeciani etiam*) intelliguntur exempti » [62].

II) *Quoad ecclesiam paroecialem.*

45. - a) *Officium sacrum* exercendi publicum cultum in ecclesia paroeciali, domui religiosae unitae quoad temporalia tantum, unice competit presbytero saeculari, a Superiore religioso praesentato et

---

[61] *S. C. C.* in *Cracovien.*, 30 ian. 1740.
[62] c. 9, *de privilegiis*, V, 7 in VI.

ab Episcopo instituto, sub eiusdem Episcopi iurisdictione; perinde ac si ageretur de parocho saeculari.

Attamen, si quando contingat (quod per se non datur in unione quoad temporalia tantum) ut religiosi propriam ecclesiam domui adnexam vel unitam non habeant, sed in hac paroeciae ecclesia sacra peragunt ministeria, tunc, ad normam can. 609 § 1, relationes iuridicae inter praesbyterum saecularem, qui curam animarum exercet in eadem paroecia, et dictam communitatem religiosam, reguntur, congrua congruis referendo, normis statutis in can. 415 de relationibus Capitulum inter et parochum in eadem ecclesia officium sacrum cuique proprium peragentes, « nisi aliud ferat aut Sedis Apostolicae indultum (pro unione quoad temporalia tantum concessum) aut particularis conventio in erectione paroeciae inita et a loci Ordinario probata », vel etiam occasione huiusmodi unionis inter loci Ordinarium et Religiosos peracta et a S. Sede recognita: de quo infra (n. 74).

Attamen hisce in adiunctis opportunius providetur paroeciae unione domui religiosae quoad spiritualia et temporalia, scilicet pleno iure; de qua infra.

46. - b) Circa *iura patrimonialia ecclesiae paroecialis* domui religiosae unitae quoad temporalia tantum, in primis videndum cuius sit aedes sacra. Si enim aedes sacra sit communitatis religiosae in sensu supra explicato (n. 38), tunc iura patrimonialia, quae ad ipsam aedem sacram reficiendam et exornandam sunt destinata, arguendo a lege lata in similibus (can. 20; 630 § 4), ad domum religiosam pertinent; cui proinde inhaerent etiam onera, quae sunt propria proprietarii vel usuarii alicuius aedificii sacri.

Si vero aedes sacra sit ipsius eccleesiae paroecialis, ut personae moralis, ad hanc praefata iura et onera patrimonialia tunc pertinent.

Si tandem aedes sacra sit alius personae moralis vel physicae, vel adsit fabrica ecclesiae, ad easdem respective competunt praedicta iura et onera patrimonialia administrare.

Iura vero et oblationes, quae ipsi ecclesiae paroeciali, ut personae morali, spectant, administrat sacerdos saecularis, uti ecclesiae paroecialis saecularis rector, sicut quilibet huiusmodi rector, iuxta praedicta (n. 27, 32): nec est locus participationi huiusmodi bonorum fructuum in favorem domus religiosae, cum praefata bona intuitu ecclesiae fuerint data atque in bonum eiusdem ecclesiae sint eroganda.

III) *Quoad paroeciam qua talem.*

47. - Quoad *paroeciam qua talem,* coetus paroecianorum cum parocho eidem praefecto sub exclusiva iurisdictione Ordinarii loci est ac manet: aeque ac ceterae paroeciae, etsi pleno iure unitae domui religiosae etiam exemptae, iuxta praedicta (n. 44) ac infra dicenda (n. 68).

Opera autem paroecialia, sive sint beneficientiae sive instructionis vel religiosae formationis (n. 31), patrimonialiter spectant ad ipsam paroeciam qua talem, uti personam moralem: eaque administrat, sub vigilantia Ordinarii loci, sacerdos saecularis, qui praeficitur paroeciae unitae domui religiosae quoad temporalia tantum, ad normam SS. Canonum: item ac ceteri parochi. Agitur enim de bonis, quae, cum data fuerint intuitu paroeciae, parochus (sive sit saecularis, ut in casu, sive etiam religiosus) conservare atque administrare tenetur iuxta piorum oblatorum intentionem in bonum atque commodum paroecianorum, non ipsius parochi nec domus religiosae, etsi paroecia huic unita fuerit quoad temporalia tantum vel etiam pleno iure, ut infra dicemus.

Nam participatio fructuum, de qua in can. 1425 § 1, per se respicit tantum bona beneficii paroecialis, quae ad congruam beneficiarii sustentationem data sunt; non vero bona ecclesiae paroecialis, quae ad aedem sacram reficiendam exornandamque aut ad publici cultus expensas solvendas data sunt; nec eo minus respicit bona paroeciae qua talis.

Art. 2. *De unione pleno iure « ad nutum S. Sedis ».*

48. - Praestat resumere can. 1425:

« § 1. Si a Sede Apostolica paroecia domui religiosae uniatur *ad temporalia tantum* quod attinet, domus religiosa particeps fit solummodo fructuum paroeciae, et Superior religiosus sacerdotem e clero saeculari in eadem instituendum. assignata congrua portione, Ordinario loci praesentare debet.

« § 2. Sin autem *pleno iure,* paroecia fit religiosa, et Superior potest sacerdotem e sua religione ad curam animarum exercendam nominare, sed Ordinarii loci est eundem probare et instituere, eiusque iurisdictioni, correctioni, visitationi ipse subesse debet in iis rebus quae ad curam animarum pertinent, ad normam can. 631 ».

Profecto paroecia, ut supra dictum est (n. 24-34), sive specifice intelligatur ut beneficium paroeciale, sive uti ecclesia paroe-

cialis, sive uti paroecia qua talis, duplex habet elementum constitutivum, scilicet spirituale (quod in officio sacro consistit) et temporale (quod in iure consistit habendi bona eorumque fructus erogandi iuxta fines cuique praedictarum personarum moralium proprios).

Unde unio *pleno iure* idem sonat ac unio *quoad spiritualia* (officium sacrum) et *quoad temporalia* (ius habendi bona eorumque fructus erogandi): quae quidem distinctio, in iure antiquo vigens [63], in Codice recepta est. Etenim Codex in can. 1425 § 1 agit de unione quoad temporalia tantum, idest non etiam quoad spiritualia. Hinc sequitur quod, quando in § 2 citati canonis agit de unione « pleno iure », significare vult non tantum quoad temporalia, sed etiam quoad spiritualia.

Quando igitur in can. 1425 § 2 dicitur « paroecia fit religiosa », attenta globali paroeciae descriptione, quam Legislator tradit in can. 216, idem Legislator significare vult quod:

1) *beneficium fit religiosum,* quatenus religiosis sodalibus est conferendum ad quos beneficium pertinet (can. 1411, 2°, 1442), seu quibus unitum est pleno iure;

2) *ecclesia fit religiosa,* quatenus officium sacrum exercendi cultum publicum in ecclesia paroeciali atque ius percipiendi ac erogandi reditus vel oblationes ad hoc collectas, pertinet ad vicarium religiosum domus, cui paroecia pleno iure unita est;

3) *paroecia qua talis fit religiosa,* quatenus religiosus est pastor, qui coetui paroecianorum praeficitur ab Ordinario loci.

Huiusmodi unio, quae - item ac unio quoad temporalia tantum - ante Concilium Tridentinum ab Episcopis fieri poterat, post Concilium Tridentinum, sub poena nullitatis, S. Sedi reservata est.

In territoriis vero missionariis alicui congregationi religiosae commissis, quando eadem territoria ad ius commune reducuntur, per se cura animarum ad clerum indigenam saecularem transit. Attamen, religiosi, qui quasi-paroecias iam ibi regebant, easdem ad paroeciae naturam evectas regere pergunt, donec Ordinarius loci, naturalem servans aequitatem ac animarum saluti prospiciens, presbyteros saeculares substituendos esse prudenter censuerit (n. 11 - c).

Causa canonica unionis pleno iure olim nonnisi in defectu sacerdotum saecularium reposita erat. Hodie tamen S. Congregatio

---

[63] Cfr. supra n. 3. - In quodam diplomate a. 1255 legimus: « ... quae ... ecclesia parochialis monasterium situm in terminis ipsius *tam in spiritualibus quam temporalibus pleno iure* respicit »: cfr. Meichelbeck, C. *Historiae frisingensis,* Augustae Vindelicorum 1724-1729. Tom. II, part. 2, p. 17, n. 27.

Concilii, attentis curae animarum exigentiis in dies excrescentibus, quando agitur de bono animarum melius tutando ac amplius provehendo, beneplacitum Apostolicum largius concedit, servatis servandis.

49. - *Natura iuridica* unionis pleno iure paroeciae domui religiosae (can. 1425 § 2) cohaeret, congrua congrue aptando, cum principiis sive generalibus unionis inter duas personas morales (cann. 1419 - 1430), sive peculiaribus unionis paroeciae alii personae morali (can. 471).

Attamen essentialis adest differentia inter unionem paroeciae alicui personae morali, cui inest officium sacrum (ut sunt beneficia omnia sive curata - scilicet paroecia, mensa episcopalis - sive non curata - scilicet Capitulum vel praebenda canonicalis) ab unione paroeciae alicui personae morali, quae officio sacro sit destituta (ut domus religiosa, hospitale, etc.).

Etenim officium sacrum, ad normam can. 145 § 1, « aliquam *secumfert* participationem ecclesiasticae potestatis sive ordinis sive iurisdictionis ». Unde persona moralis, cui inest officium sacrum, natura sua praeest alteri, quae officio sacro est destituta.

Quare, attenta triplici unionis specie, de qua in can. 1419, dicendum in primis quod unio pleno iure paroeciae domui religiosae non est exstinctiva, quia nec domus religiosa, neque paroecia (scilicet beneficium, ecclesia et paroecia qua talis) esse desinunt, ut infra dicetur, quando agemus de huiusmodi unionis effectibus in specie.

Sed nec aeque principalis dici potest, quia domus religiosa, cui paroecia unitur quoad temporalia et quoad spiritualia, non remanet sicuti erat, sed ratione officii sacri (quod eidem habitualiter, uni vel pluribus eiusdem domus religiosis actualiter, ab Ordinario loci cum S. Sedis beneplacito in huiusmodi unione confertur) Ordinario loci in parte subiicitur, non obstante privilegio exemptionis, cui in casu expresse derogatur, ut infra explicabimus (n. 100 ss.).

Hinc dicenda est unio minus principalis per subiectionem domus religiosae (ratione curae habitualis animarum) ac praecipue religiosi seu religiosorum (ratione curae actualis animarum) Ordinario loci, « regulari observantia unice excepta » (can. 631 § 1): ut infra dicetur (n. 102).

Excipi posset quod locutio, quam can. 1425 adhibet (« Si paroecia... domui religiosae uniatur... ») contrarium insinuare videretur, quatenus quod alteri unitur, per se est minus principale. Attamen, ad rei substantiam potius attendentes quam ad corticem

verborum, inter duas personas morales illa dicenda est principalis, quae alteri natura sua praeest.

Revera officium sacrum, quod necessario inest paroeciae (seu beneficio, ecclesiae ac paroeciae qua tali), notabilem secumfert participationem ecclesiasticae potestatis: quae quidem participatio domui religiosae haud per se competit in Ecclesia Catholica; quinimmo, firmo cui competit privilegio exemptionis, religiosi omnes Ordinario loci in multis subsunt.

Adverte insuper quod in ipsa unione beneficii paroecialis cum altero beneficio sed non curato, huiusmodi unio vel est aeque principalis vel minus principalis: quo tamen ultimo in casu, beneficium non curatum est accessorium, ad normam can. 1423 § 1. A fortiori id dicendum, si beneficium paroeciale uniatur non cum altero beneficio, (quod, etsi non curatum, officio tamen sacro semper constat atque ideo aeque principaliter cum altero uniri potest), sed cum alia persona morali, quae rationem beneficii nullatenus habet atque ideo officio sacro haud per se est praedita: uti est profecto domus religiosa.

Quo in casu unio nonnisi minus principalis esse potest, attenta specifica praeeminentia personae moralis officio sacro praeditae super personam moralem officio sacro destitutam.

Praeterea inter domum religiosam et paroeciam, haec illi praest, quia paroecia - ut diximus - ad ipsam Ecclesiae Catholicae constitutionem (quamvis non iure divino, sed tantum ecclesiastico) spectat, non item domus religiosa.

Attamen domus religiosa ex unione pleno iure cum paroecia nullam patitur capitis deminutionem; nobilitatur potius, quatenus per praefatam unionem domus religiosa, salvis ceteris suis praerogativis iuridicis, ad dignitatem evehitur exercendi officium sacrum curae animarum in instituto paroeciali, quod in Ecclesia principem habet locum.

Insuper, quamvis officium sacrum, quod ab Auctoritate Ecclesiastica religiosis confertur, ab iisdem exercendum sit iuxta ipsius Auctoritatis praescripta, attamen, cum unaquaeque religio propriam habeat spiritualitatem, quam fovet vel specifice per pias fidelium associationes ipsi proprias (can. 686 § 2, 698 § 1), vel generice per sacerdotale religiosorum ministerium, naturaliter evenit ut religiosi domus, cui paroecia unita fuerit, propriam etiam spiritualitatem inter paroecianos diffundere possint, fovere inter eosdem religiosas vocationes, atque media oeconomica colligere pro operibus eidem religioni propriis.

Unio pleno iure potest esse *perpetua* vel *temporanea,* iuxta tenorem beneplaciti Apostolici, quo paroecia domui religiosae unitur pleno iure: semper tamen concessa est *in forma precarii.*

Est temporanea, quando religiosi, qui ex propriis Constitutionibus paroecias proribentur accipere, eas tamen regendas ad tempus tantum accipiunt, Episcoporum instantiis accedentes, propter peculiaria rerum ac locorum adiuncta.

Atque ideo S. Sedes suum beneplacitum concedit ad tempus, salva concessionis prorogatione ad instantiam Episcopi de consensu religiosorum.

At, nisi contrarium constet, unio pleno iure per se est perpetua, quatenus sive Sedes Apostolica, quae suum beneplacitum concedit pro huiusmodi unione, sive domus religiosa, cui paroecia unitur seu confertur in titulum, est natura sua perpetua (can. 102 § 1).

Sed huiusmodi perpetuitas unionis haud impedit quominus S. Sedes hanc concessionem pro sua prudentia revocare possit, non solum vi Primatus (can. 218, 1518), sed praesertim ex ipsa natura concessionis, quae fit in forma precarii.

Perpetuitati autem haud officit clausula, quae apponi solet in indulto pontificio unionis pleno iure, scilicet, « ad nutum S. Sedis ». Uti iam iure antiquo firmatum est (c. 5, *Si gratiose,* in VI, I, 3):

> « Si gratiose tibi a Romano Pontifice concedatur ut beneficia... possis usque ad suae voluntatis beneplacitum retinere, huismodi gratia per eius obitum, per quem ipsius beneplacitum omnino exstinguitur, eo ipso exspirat. Secus autem si usque ad Apostolicae Sedis beneplacitum gratia concedatur praedicta. Tunc enim, quia Sedes ipsa non moritur, durabit perpetuo... ».

Quod in iure Codicis receptum est. (cfr. can. 73).

Unde praedicta clausula maiorem confert unioni firmitatem, quatenus concessa est non ad nutum Ordinarii, sed S. Sedis, ita ut nec Ordinarius neque religiosi praefatam unonem solvere ac immutare possint, sed ad S. Congregationem Concilii rem deferre debeant.

Alter est autem sensus praedictae clausulae « *ad nutum S. Sedis* ».

S. Congregatio Concistorialis, formulam adhibens in his negotiis iuridicis iam usitatam a S. Congregatione de Propaganda Fide, in beneficiis paroecialibus concedendis Monasteriis praecipue Benedictinis, praesertim in regionibus antea subiectis S. Congregationi de Propaganda Fide, quamvis ageretur de unione per se et de facto

perpetua, addere tamen solebat clausulam « ad nutum S. Sedis » [64], ut exinde aperte constaret natura precarii, qua unio fiebat quaque Monachi fruebantur bonis paroecialibus; ac proinde confirmata maneret exclusio translationis iuris proprietatis bonorum paroeciae in Monasterium, ceu iam declaratum fuit a supra allatis Constitutionibus Benedicti XIV [65] et Leonis XIII [66].

Quae quidem clausula (olim una simul cum explicita mentione Constitutionis Benedictinae ac Leoninae citatae) ad uniformitatem in huiusmodi negotio servandam, a S. Congregatione Concilii inserta semper fuit ac est in beneplacito concedendo pro unione pleno iure paroeciae domui religiosae.

Neminem certo fugit momentum iuridicum distinctionis inter perpetuitatem (de facto) ac precarietatem (de iure) unionis paroeciae pleno iure domui religiosae.

Etenim: « Precarium - ut habet Ulpianus [67] - est quod precibus petenti utendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit patitur ». Unde « habere precario videtur qui possessionem vel corporis vel iuris adeptus est ex hac solummodo causa, quod preces attribuit et impetravit ut sibi possidere aut uti liceat » [68].

Ad maiorem rei claritatem utile erit hic innuere specificas differentias precarium inter et instituta iuridica similia.

Precarium differt tum a commodato quum locatione, quatenus in his praefinitur terminus restitutionis, rei commodatae vel locatae, dum absentia praefinitionis huius termini est nota essentialis precarii.

Praeterea in locatione locator certam praestationem paciscitur a locatore sibi dandam; dum hoc pactum exulat a precario, quod fere semper de facto gratuitum est, etsi non necessario.

Haec autem gratuitas confusionem facile ingenerare potest inter donationem et precarium.

Attamen in primis, dum donatio est essentialiter gratuita, precarium non item semper ac essentialiter.

Praeterea differentia inter precarium et donationem per se non in eo adinvenitur, quod precarium est revocabile, dum donatio est irrevocabilis; nam in donatione etiam apponi potest clausula revocatoria aut devolutiva, quamvis de facto sive donans hac clausula numquam utatur, sive qui precario dedit, numquam petit rei rest-

---

64 Cfr. S. C. Concilii, 25 apr. 1913, N° 1669/11.

65 Cfr. n. 8.

66 Cfr. n. 14.

67 *Inst.* lib. I.

68 L. 2, § 3, D. 43, 26 (Ulpianus, *ad Edictum*, Lib. LXXI).

tutionem; sed differentia in hoc sistit, quod in donatione (etiam revocabili) ius proprietatis bonorum, quae donantur, a donante transit in donatarium, dum contra *in precario ius proprietatis integrum manet apud dominum rei*, et qui precario rem accepit, habet tantum facultatem de facto fruendi re, quam accepit.

Adverte tandem quod, iuxta principium iuris romani, « nemo sibi ipse causam possessionis mutare potest »: unde quod precario quis accepit, precario semper habet, nec ideo est locus praescriptioni: precarium enim praescriptionem non patitur.

Relationes iuridicae inter paroeciam et domum religiosam.

50. Recitat can 609 § 1:

> « Si ecclesia, apud quam residet communitas religiosa, sit simul paroecialis, servetur, congrua congruis referendo, praescriptum can. 415 ».
>
> Qui ita sonat:
>
> « § 1. Si ecclesia cathedralis aut collegialis simul sit paroecialis, relationes iuridicae inter Capitulum et parochum reguntur normis quae sequuntur, nisi aliud ferat aut Sedis Apostolicae indultum aut particularis conventio in erectione paroeciae inita et a loci Ordinario probata ».

Atque in primis animadvertendum quod in casu, quamvis citati canones loquantur de relationibus inter ecclesiam respective capitularem-paroecialem=religiosam-paroecialem, re autem vera obiectum huiusmodi relationum est, praeter ecclesiam paroecialem, etiam beneficium paroeciale et paroecia qua talis.

Nam « applicare Missam pro populo et praedicare ac christianam doctrinam fideles edocere » (can. 415 § 2, 1°) pertinet ad curam animarum seu ad parochum qua beneficiarium; item « eleemosynas in bonum paroecianorum colligere ... administrare ... distribuere » (can. 415 § 2, 5°) pertinet ad paroeciam qua talem.

Insuper non instauratur perfecta relationum identitas, quatenus relationes iuridicae, quae ad normam can. 415 intercedunt inter Capitulum et parochum, referendae sunt « congrua congruis » ad relationes iuridicas inter domum religiosam et parochum, juxta can. 609.

De peculiaribus differentiis autem inter utramque relationum speciem infra suo loco dicemus.

Effectus iuridici unionis pleno iure.

51. - Videamus nunc - ut factum est pro unione quoad temporalia tantum (n. 42 - 47) - quinam sint effectus iuridici unionis *pleno iure* paroeciae (seu beneficii paroecialis, ecclesiae paroecialis et paroeciae qua talis) domui religiosae.

I. *In beneficio paroeciali.*

a) Unire pleno iure paroeciam (scilicet beneficium paroeciale) domui religiosae idem est ac conferre in titulum beneficium paroeciale domui religiosae, ut liquido constat ex collatione can. 451 § 1 cum can. 452 § 1. Nam can. 451 § 1 habet: « Parochus est sacerdos vel persona moralis (in casu domus religiosa) cui paroecia collata est in titulum ... » - et can. 452 § 1: « Sine Apostolico indulto paroecia nequit personae morali pleno iure uniri ita nempe ut ipsamet persona moralis sit parochus ... ».

Domus religiosa autem, sicut omnis alia persona moralis, cui beneficium paroeciale pleno iure uniatur, « habitualem tantum curam animarum retinere potest » (can. 452 § 2); curam vero actualem animarum gerere debet vicarium (can. 471 § 1), qui, in casu unionis domui religiosae, erit religiosus illius religionis, cui praefata domus pertinet (can. 1425 § 2).

Adverte tamen quod habitualibus parochis cura animarum nec de facto nec de iure exercenda competit, sed iidem tantum possunt et debent providere ut per aliquem vicarium exerceatur; quare ipsi veri parochi non sunt, sed iste titulus parochi habitualis inservit tantum ad certa jura praeservanda.

Ex unione pleno iure « paroecia fit religiosa » (can. 1425 § 2) seu beneficium paroeciale fit religiosum, quin tamen eiusdem bona transeant in proprietatem religiosorum.

Etenim beneficia ecclesiastica non dicuntur saecularia vel religiosa, quatenus bona beneficii sunt in proprietate personae saecularis vel religiosae: hic sensus est omnino alienus a Codice iuris canonici, qui beneficia ecclesiastica distinguit « in saecularia vel religiosa, prout ad solos clericos saeculares vel solos clericos religiosos spectant » (can. 1411, 2°). Hinc c. 1442 statuit « Beneficia saecularia nonnisi clericis e clero saeculari conferenda sunt; religiosa sodalibus illius religionis ad quam beneficia spectant ».

Habetur sane respectus personalis (scilicet qualitas sacerdotis, cui beneficium conferendum est), non autem patrimonialiis (scilicet proprietas bonorum, quae omnia et singula sunt ac remanent ac

remanere debent in proprietate ipsius entis iuridici, nempe beneficii, quod sine dote ne concipi quidem potest (cfr. supra n. 24), atque in dominio utili beneficiarii ad normam iuris: cfr. can. 1471 ss.

52. *b*) *Ad dotem* enim *quod attinet* beneficii paroecialis, domui religiosae uniti pleno iure, dicendum in primis quod can. 1425 omnino excludit translationem in domum religiosam iuris proprietatis super eandem dotem.

Etenim juxta § 1 can. 1425 (in qua agitur de unione quoad temporalia tantum) « domus religiosa *particeps* fit *solummodo fructuum* paroeciae », scilicet *partem* habet fructuum, cum alia eorundem pars destinata sit presbytero saeculari, qui officium sacrum gerit: *fructuum,* inquam, *non proprietatis bonorum dotis beneficii.*

Si autem beneficium domui religiosae unitum fuerit pleno iure (scilicet non solum quoad temporalia sed etiam quoad spiritualia ita ut domus religiosa titularis fiat eiusdem beneficii paroecialis, quod proinde fit religiosum), tunc domus religiosa, ad mentem can. 1472, « omnibus iuribus fruitur tam temporalibus quam spiritualibus, quae beneficio adnexa sunt » atque ideo, in temporalibus, non solum partem fructuum, sed *omnes fructus* percipit ex dote officio adnexos: at agitur semper *de fructibus, non de iure proprietatis in bona,* quae dotem beneficii constituunt. Beneficiarius namque nullatenus constituitur proprietarius bonorum dotis beneficii; omnia iura temporalia, quibus ipse frui potest, in hoc consistunt quod ipse habet « ius percipiendi reditus ex dote officio adnexos » (can. 1409): quod semper valet pro omni beneficio ac beneficiario, sive agatur de beneficio ac beneficiario saeculari sive religioso: Codex enim non distinguit; ergo nec nos distinguere debemus.

Ad cuius pleniorem probationem haec, quae sequuntur, animadvertantur oportet.

1) Aliud est beneficium unire pleno iure, aliud est beneficium ipsum dismembrare.

Dismebratio enim beneficii habetur, « cum pars bonorum alicuius beneficii ex eodem detrahitur et alii beneficio vel causae piae aut ecclesiastico instituto assignatur » (can. 1421).

In unione autem pleno iure paroeciae domui religiosae non detrahuntur bona a beneficio paroeciali et domui religiosae adsignantur, sed ipsum beneficium confertur in titulum domui religiosae. Quae quidem collatio in titulum minime importat beneficii dis-

membrationem eoque minus eiusdem exstinctionem, quinimmo utramque excludit, ad normam cann. 1476 - 1480.

2) Leo XIII in relata Const. Ap. « *Romanos Pontifices* » [69], auctoritate qua pollet, authentice declaravit « appellatione temporalium beneficii fructus et quae beneficiati personae adhaerent compendia significari »: idque iam antiquo iure; a fortiori novo iure inducto a reformatione tridentina necnon a Constitutionibus Benedicti XIV [70] et ipsius Leonis XIII [71]:

3) Attenta forma precarii, qua paroecia unitur pleno iure domui religiosae (« ad nutum S. Sedis »), exclusa prorsus manet translatio in domum religiosam iuris proprietatis super bona paroeciae: ceu supra explicavimus (n. 49). Quare, cum dos beneficii integra maneat apud ipsum beneficium ut ens iuridicum, unio dici nequit exstinctiva, sed minus principalis, juxta praedicta.

4) Effectus alicuius pontificiae concessionis dimetiendus est a voluntate S. Sedis, quae concessionem largitur.

Atqui S. Sedes, quae iam a Concilio Tridentino facultatem sibi reservavit, sub poena nullitatis, concedendi huiusmodi unionem, numquam voluit nec vult proprietatem dotis beneficii paroecialis in domum religiosam transferre: idque iure meritoque.

Etenim paroecia (seu beneficium paroeciale, ecclesia paroecialis et paroecia qua talis) pertinet ad ipsam constitutionem Ecclesiae Catholicae; non item domus religiosa.

Et quoniam beneficium sine dote ne concipi quidem potest [72], si beneficii paroecialis dos in proprietatem transiret domus religiosae, beneficium ipsum exstingueretur: quod S. Sedes in casu non patitur, quia et vulnus infligeretur ipsi Ecclesiae constitutioni et violaretur voluntas piorum oblatorum, qui dotem beneficii paroecialis contulerunt ac conferunt intuitu paroeciae (seu curae animarum), non intuitu religionis. Revera, si domus religiosa, cui paroecia unita fuerit pleno iure, quacumque de causa curae animarum incumbere non amplius posset, deesset (in hypothesi translationis iuris proprietatis dotis beneficii paroecialis in domum religiosam) elementum temporale necessarium ad congruam sustenta-

---

[69] Cfr. n. 14-a.
[70] Cfr. n. 8.
[71] Cfr. n. 14-a.
[72] Cfr. n. 24.

tionem sacerdotis, qui, loco religiosorum, animarum curae incumbere deberet, et fideles cogerentur ad denuo conferenda bona dotis beneficii ad hoc iam antea collata.

Hinc in Conventione, quae inter Ordinarium loci et Religiosos iniri et a S. Congregatione Concilii recognosci debet [73], cautum est ut bona beneficii(item ac ecclesiae paroecialis et paroeciae qua talis) omnino distincta maneant a bonis domus religiosae atque administrentur sicut bona paroeciae saecularis, salvo praescripto cann. 630 § 4, 1550.

Ceterum, attenta perpetuitate unionis, quaestio de proprietate bonorum beneficii paroecialis est in praxi secundaria, cum domus religiosa ius semper habeat percipiendi reditus ex dote officio adnexos, ad normam can. 1409.

Adverte insuper quod, sicut unio paroeciae domui religiosae, qua beneficium fit religiosum, S. Sedi est reservata, ita « beneficii religiosi traslatio, divisio et dismembratio quaelibet uni Sedi Apostolicae reservantur » (can. 1422); unde condicio patrimonialis et oeconomica beneficii paroecialis religiosi semper intacta manet, cum S. Sedes haud soleat eam imminuere.

Quinimmo beneficii dos (atque consequenter ius percipiendi reditus ex parte domus religiosae, cui beneficium paroeciale pleno iure unitum fuerit) augetur potius, sive ex fidelium donationibus aut oblationibus, sive ex « congrua » a Gubernio data et decursu temporis aucta.

5) Tantum abest ut in unione pleno iure habeatur bonorum beneficialium translatio in domum religiosam, quod in pecuniae collocatione praevium consensum Ordinarii loci obtinere teneatur religiosus quilibet, etsi Ordinis regularis alumnus, non solum si pecunia data sit paroeciae, sed etiam si data fuerit religiosis intuitu paroeciae (can. 533, 4°).

Quid hac formula sit intelligendum, Leo XIII *in Const.* Ap. *Romanos Pontifices* - a qua eadem formula ad litteram desumpta est - clarissime explicavit (v. n. 14).

Quod vero in cit. can. 533 sub nomine paroeciae veniat etiam beneficium paroeciale, non solum probatur ex cit. Constitutione Leonina et regulis Concilii Provincialis Westmonasteriensis II (quas in subiecta materia S. Pontifex suas fecit atque praescripsit); sed ex ipsa comparatione n. 3° cum n. 4° eiusdem canonis 533.

---

[73] Cfr. n. 74-76.

Etenim in n. 3° sermo fit de fundis, « qui ... domui (religiosae) tributi legative sint ad Dei cultum beneficientiamve eo in loco impendendam », seu ad fines proprios, respective, ecclesiae et paroeciae qua talis.

Quando igitur in n. 4° sermo est de « pecunia data paroeciae, aut religiosis intuitu paroeciae... », Legislator non intendit tantum ecclesiam paroecialem et paroeciam qua talem, sed etiam beneficium paroeciale; nisi quis Legislatorem accusare velit de bis in idem.

6) Praeter haec argumenta iuridica, haud spernendae sunt rationes politicae (tam ecclesiasticae quam civiles), quibus opportunum visum est excludere translationem iuris proprietatis bonorum paroeciae in domum religiosam, cui eadem paroecia pleno iure uniatur.

Sub respectu ecclesiastico, si praefata paroeciae unio importaret bonorum paroeciae devolutionem in domum religiosam, Episcopi nonnisi extrema necessitate coacti huic unioni consentirent, ne patrimonium entium ecclesiasticorum dioecesis decurtaretur atque - attenta perpetuitate eiusdem unionis - paulatim dispareret, cum gravi damno structurae patrimonialis dioecesis: quae quidem structura autonoma ac stabilis sit oportet ut dioecesis suos fines constitutionales assequi semper possit, etiam, in casu (proh! dolor, haud infrequenti) suppressionis civilis domus religiosae, cui paroecia unita fuit, vel etiam in casu exstinctionis vel suppressionis canonicae eiusdem domus, quae - ut dictum est - ad constitutionem Ecclesiae non pertinet.

E contra, quando - ut a Concilio Tridentino usque ad Leonem XIII firmum semper fuit ac hodie inter Ordinarium loci et Superiores religiosos explicite statuitur in Conventione peragenda (n. 74-76) - religiosi, quoad beneficii paroecialis bona administranda, normas sequuntur ab Ordinario loci statutas sicut parochi saeculares, tunc Ordinarii locorum libentissime huiusmodi unioni favebunt, magno cum profectu animarum ac ipsorum religiosorum, qui Ecclesiasticae Hierarchiae in summo hoc negotio cooperantur.

Sub respectu civili, historia teste scimus populorum rectores iniquis legibus patrimonia religiosa facile usurpare, quae anti-socialia (iniuste quidem) ab ipsis considerantur. Unde, in his periodicis bonorum religiosorum spoliationibus, etiam bona beneficii paroecialis, quae in proprietatem domus religiosae translata fuissent, deperderentur.

At contra iidem populorum rectores non item facile manus apponunt super bona beneficii paroecialis per se stantia, ne ipsius paroeciae fideles, qui eadem bona decursu saeculorum contulerunt, contra publicam auctoritatem civilem inique agentem commoveantur.

Quare religiosis minime prodest bona ac iura benefici paroecialis, eorum domibus pleno iure uniti, uti propria contra Ordinarium loci vindicare: in tempore enim tribulationis, si haec bona, utpote per se stantia, in toto vel in parte servantur, iisdem ipsi frui pergent; secus, ut habet proverbium, inter duos litigantes (nempe religiosos et loci Ordinarium) tertium gaudet (sc. civile Gubernium Ecclesiae infensum).

Quod velim ne excidat!

b) *Effectus iuridici unionis pleno iure paroeciae domui religiosae in beneficio: quoad bonorum beneficialium administrationem.*

53. - c) Quaedam nunc *de bonorum beneficialium administratione.*

Praesuppositis notionibus administrationis, quas videsis apud probatos Auctores (v. n 104), ad normam can. 1476 § 1, « Beneficiarius bona ad suum beneficium spectantia, ut beneficii curator, administrare debet, ad normam iuris ».

Beneficiarius autem paroeciae pleno iure unitae domui religiosae est ipsa domus religiosa, cui beneficium paroeciale collatum fuit in titulum.

Attamen, cum bona beneficii paroecialis in unione pleno iure non transeant in proprietatem domus religiosae, sed sunt ac remanent in proprietate ipsius personae beneficii, eorundem bonorum administratio (ut in Conventio expresse cautum est: cfr. n. 74) distincta esse debet ab administratione bonorum domus, atque religiosus, qui hanc administrationem tenet, sive sit oeconomus aut Superior domus localis, ad normam can. 516 §§ 2 -3, sive sit ipse vicarius actualis religiosus (de quo in cann. 471 § 4, 1425 § 2), figuram iuridicam habet administratoris seu negotiorum gestoris pro Episcopo, iuxta declarationem Leonis XIII (n. 14).

De vigilantia autem tum Superioris religiosi, tum Ordinarii loci infra dicetur (n. 104 s).

Fructus vero ex dote, iuxta eandem declarationem Leonis XIII, cum ad religiosam domum, uti beneficiariam, pertineant, ab oeco-

nomo eiusdem domus religiosae sub vigilantia Superioris, ad normam cann. 516, 532 ss., administrantur.

Adverte tamen quod, ad normam can. 1473, beneficiarius (in casu, domus religiosa) « libere uti frui potest fructibus beneficialibus, qui ad eius honestam sustentationem sint necessarii; obligatione autem tenetur impendendi superfluos pro pauperibus aut piis causis », in primis ipsius paroeciae. At, cum officio sacro curae animarum omnes religiosi domus vel ex officio vel ex caritate incumbant, iustum profecto est ut, non solum honestae vicariorum paroecialium sustentationi provideatur ex fructibus beneficii, sed etiam congrua remuneratio assignetur ceteris religiosis ratione cooperationis, quam praestant vicariis religiosis in cura animarum. Si quid supersit, impendendum est « pro pauperibus et piis causis ». Quapropter in quibusdam dioecesibus Episcopi specialem ineunt conventionem cum Religiosis quoad unionem pleno iure beneficii paroecialis domui religiosae, statuentes fructuum beneficialium mensuram proportionalem, qua religiosi, ut beneficiarii, paroecia qua talis pro eiusdem pauperibus, causae piae (inter quas ecclesia paroecialis), uti frui possunt.

Norma autem iuris, iuxta quam religiosus ipsa bona beneficii paroecialis religiosi administrare debet, continetur in iure communi seu Codicis (cann. 1472 - 1479; 1519, 630 § 3), (qui, ad beneficia religiosa quod attinet, praescripta Const. Ap. *Romanos Pontifices* [74] resumit), atque in iure particulari Conventionis, (quae inter Ordinarium loci et Superiorem religiosum initur occasione Conventionis praedictae: cfr. infra n. 74).

De praestationibus autem, quae parocho debentur ad normam c. 463 ratione SS. Functionum ,quae in ecclesia paroeciali persolvuntur, infra dicetur (v. n. 66).

d) *Effectus iuridici unionis pleno iure paroeciae domui religiosae in beneficio: quoad officium sacrum curae animarum.*

1) *De vicariis paroecialibus religiosis.*

54. - Statuit can. 471 § 1: « Ad Vicarium (nempe actualem beneficii paroecialis pleno iure uniti domui religiosae) *exclusive pertinet, tota animarum cura* cum omnibus parochorum iuribus et obligationibus ad normam iuris communis et secudum probata statuta dioecesana vel laudabiles consuetudines ».

Haec tamen curae animarum exclusivitas ac totalitas, quae ad vicarium actualem religiosum pertinet, non est intelligenda

[74] Cfr. n. 14.

quasi hic tantum personaliter et in individuo, absque ulla aliorum religiosorum cooperatione, debeat praefato officio fungi. Codex enim et peculiaris Conventio, ut infra dicemus (n. 74), hanc cooperationem de iure et de facto supponunt; sed eo sensu quod Superior domus religiosae (si sit persona distincta ab illa vicarii actualis: v. infra n. 70 ss) per se et de iure sese ingerere nequit in curam animarum, nisi in casu can. 472, 2°, scilicet quando, cessante a munere vicario actuali religioso, ante vicarii oeconomi constitutionem, Superior domus ex iure constituitur *Vicarius interinus*.

Attamen vicarius actualis religiosus, « in iis quae ad religiosam disciplinam attinent, subest Superiori » ad normam can. 630: de quo infra suo loco.

Praeter vicarium actualem dari possunt in paroecia religiosa:

1) *Vicarius interinus*, (can. 472, 2°), de quo iam diximus;

2) *Vicarius oeconomus*, qui regit paroeciam vacantem (can. 472, 1°): et quamvis paroecia religiosa per se numquam vacet, cum collata sit in titulum domui religiosae, quae, uti persona moralis, est perpetua; attamen, cum in eadem paroecia cura actualis animarum exclusive ac totaliter ad vicarium actualem religiosum spectet, si is a suo munere cessat, paroecia vacare dici potest, atque ideo in ea vicarius oeconomus constutuendus est, ad normam cit. can. 472, 1°;

3) *Vicarius substitutus*, qui paroeciam regit sive tempore vicarii actualis religiosi vacationum, sive quando vicarius actualis ultra hebdomadam abesse cogitur (cann. 358 § 1, 7°; 465 § 4; 474);

4) *Vicarius supplens*, qui vices gerit vicarii actualis religiosi absentis ex repentina et gravi causa, etiam per breve tempus infra hebdomadam (can. 465 §§ 5, 6);

5) *Vicarius adiutor*, qui a Superiore praesentatur et ab Ordinario constituitur, quando vicarius actualis religiosus ob aliquam permanentem causam, uti senectutem, mentis vitium, imperitiam, caecitatem etc., impar sit suis muneribus obeundis (can. 475): etenim, iuxta canonicam aequitatem (Cap. I, 5 *de cleric. aegrot.*, III, 6) « afflictio afflicto non est addenda ».

Quoad figuram iuridicam, naturam et ambitum potestatis

uniuscuiusque vicarii paroecialis religiosi, valent quae in genere Codex iuris canonci statuit in subiecta materia, quaeque videsis apud probatos Auctores: salvo semper praescripto cann. 630-631: de quo infra suo loco.

Vicarius substitutus, supplens, adiutor dantur in paroecia religiosa, in qua unus vicarius actualis religiosus curae animarum incumbit.

6) Hodie autem, propter multiplices curae animarum exigentias, vicario actuali religioso dari solent, ut expresse statuitur in Conventione ad hoc peragenda (v. n. 74), *vicarii cooperatores religiosi*, quos « Superior, cui id ex constitutionibus competit, audito parocho (seu vicario actuali religioso, qui nomine parochi venit in iure, ad normam can. 451 § 2, 2° coll. cum can. 471 § 4) praesentat Ordinario, cuius est eosdem approbare » (can. 476 § 4).

Vicarii cooperatores religiosi qui etiam « coadiutores » appellantur (c. 415 § 5), « subsunt parocho (seu vicario actuali religioso), qui *eos* paterne instruat ac dirigat in cura animarum, *eis* invigilet et saltem quotannis ad Ordinarium de *eisdem* referat » (can. 476 476 § 7), salva semper eorundem subiectione Superiori in iis, quae ad religiosam disciplinam attinet, ad normam can. 630: de quo item infra.

Tandem, omnes vicarii paroeciales religiosi, de quibus supra, « sunt semper, ratione personae, amovibiles ad nutum tum Ordinarii, monito superiore, quam Superioris, monito Ordinario, aequo iure, non requisito alterius consensu; nec alter alteri causam iudicii sui aperire multoque minus probare tenetur, salvo recursu in devolutivo ad Apostolicam Sedem » (can. 477 § 1 coll. cum can. 454 § 5): de quo amplius infra.

Insuper statuit can. 608 § 1:

> « Curent Superiores ut religiosi subditi, a se designati, praesertim in dioecesi in qua degunt, cum a locorum Ordinariis vel parochis eorum ministerium requiritur ad consulendum populi necessitati, tum intra tum extra proprias ecclesias aut oratoria publica, illud, salva religiosa disciplina, libenter praestent ».

Quod a fortiori valet pro paroecia religiosa, in qua igitur, praeter vicarios paroeciales, aliis quoque religiosis vicarius actualis religiosus utatur, ad normam can. 608 § 1, imo libenter id petat

« maxime in administrando sacramento poenitentiae » (can. 608 § 2), in cathechetica populi instructione (can. 1334), etc.

Ad normam enim can. 609 collati cum can. 415 § 5, non solum domus religiosa impedire nequit parochum in exercenda paroeciali cura, sed insuper sciant eiusdem domus religiosi se ex caritate teneri, maxime si designati vicarii cooperatores desint, eidem adiutricem operam navare, secundum modum ab Ordinario loci determinandum; at salvo semper praescripto can. 630.

2) *De domo religiosa paroeciali.*

55. Ex praedictis sequitur quod ex Vicario actuali religioso simul cum suis vicariis cooperatoribus domus religiosa saltem non formata (can. 488 § 5) constitui potest, quae iure meritoque definita fuit *domus religiosa paroecialis*, quatenus omnes eiusdem membra officio paroeciali ad normam iuris communis (scilicet Codicis iuris canonici) et particularis (scilicet Conventionis) addicti sunt; firma semper manente subiectione eorundem religiosorum Superiori « in iis quae ad religiosam observantiam attinet » (can. 630 § 2).

Praeterea haec domus religiosa, si formata non sit, « manet sub peculiari vigilantia Ordinarii loci (can. 617 § 2), et, quatenus est curae animarum addicta,

> « Idem parochus vel vicarius religiosus, licet ministerium exerceat in domo seu loco ubi maiores Superiores religiosi ordinariam sedem habent, subest immediate omnimodae iurisdictioni, visitationi et correctioni Ordinarii loci, non secus ac parochi saeculares, regulari observantia unice excepta » (can. 631 § 1).

Unde opportune in domo religiosa paroeciali habetur unio personalis officii vicarii actualis et Superioris localis, qui, ad religiosam observantiam quod attinet, subiectus est Superiori provinciali, sicut ceteri Superiores locales: de quo amplius infra; et quoad bonorum domus religiosae administrationem, haec ad religiosum oeconomum localem pertinet (can. 516 § 2).

3) *De cura animarum.*

56. Recitat can. 464:

> « Parochus *ex officio* tenetur curam animarum exercere in omnes suos paroecianos, qui non sint legitime exempti »; debet scilicet inter alia « administrare Sacramenta fidelibus, quoties legitime petant, suas oves cognoscere et errantes prudenter corrigere, pauperes

ac miseros paterna caritate complecti, maximam curam adhibere in catholica puerorum institutione» (can. 467 § 1).

Quoad infirmos cfr. can. 468; quoad oves cognoscendas et corrigendas cfr. cann. 469, 1936; quoad institutionem cathecheticam cfr. cann. 1329 ss., 1334; quoad collationes seu conferentias cfr. c. 131 § 3, 591.

Praetermissis his, quae in subiecta materia apud probatos Auctores facile invenies, hic tantum adnotasse sufficiat quae ad parochum religiosum peculiariter attinent in animarum cura persolvenda, simul ad III Partem remittentes quae concernunt relationes personales eiusdem parochi religiosi sive cum Ordinario loci sive cum Superiore religioso.

a) Vicarius actualis religiosus curam animarum obtinet a momento canonicae institutionis ab Ordinario loci ad normam can. 456 concessae; etenim, cum beneficium paroeciale religiosum per se numquam vacet nisi improprie, pro huius canonica « provisione » (can. 147 § 2) non est locus capiendae possessioni, de qua in can. 461, sed vicarii actualis institutioni. Urget tamen fidei professionem edendi obligatio, qua tenentur « parochi et ii quibus provisum fuit de beneficiis quibusvis, etiam manualibus, curam animarum habentibus » (can. 1406 § 1, 7°): a pari ergo vicarius actualis, ad mentem can. 471 § 4.

b) Obligatio curae animarum religiosos domus, cui paroecia pleno iure unita est, tenet *ex officio* et *ex iustitia*, si agatur de vicariis paroecialibus cuiusvis speciei; ex caritate, si agatur de ceteris religiosis: *ex officio* quidem, vi subiectionis Ordinario loci, qui idem officium eisdem contulit; *ex iustitia* autem, vi quasi-contractus, ratione iuris percipiendi reditus ex dote officio adnexos; *ex caritate* tandem, quatenus hi ex officio per se non tenentur: ad vicarium enim exclusive pertinet tota animarum cura (can. 471, § 4).

Adverte tamen quod omnes vicarii paroeciales ad normam iuris constituendi sunt; religiosos autem, qui vicario actuali religioso adiutricem operam ex caritate praestant, Superior indiscriminatim singulis vicibus designare potest, servatis servandis quoad facultates, quae in quibusdam officiis persolvendis sunt requisitae (utputa in celebratione matrimonii etc.).

c) Ad normam can. 464 § 1, « Parochus ex officio tenetur

curam animarum exercere in omnes suos paroecianos, qui non sint legitime exempti ».

Unde, quoad religiosos domus, cui paroecia unita sit pleno iure, vicarius actualis religiosus in cura animarum exercenda limitationes observare tenetur, quas Codex iuris canonici statuit.

d) Quoad pias fidelium Associationes, ad normam can. 711 parochi religiosi tenentur in paroecia instituere confraternitates SS. Sacramenti ac Doctrinae Christianae, necnon Actionem Catholicam, quae natura sua est paroecialis; salvo apostolico privilegio erigendi associationes, quae sunt propriae illius religionis, iuxta can. 698 § 1.

Associationum, quae non sunt propriae religionis cuius domui paroecia unita fuit pleno iure, vicarius actualis, nisi Ordinarius alium sacerdotem nominaverit, ex iuris praesumptione Moderator est habendus[75]: quod ad unitatem curae animarum utilissimum est, ne dicam necessarium; cauto tamen ut vicarius actualis religiosus, salva unitate directionis, opera aliorum religiosorum, praesertim paroecialium vicariorum, libenter utatur ad vitam et activitatem cuiusque Associationis ordinate provehendam.

II. *Effectus iuridici unionis pleno iure paroeciae domui religiosae: in ecclesia paroeciali.*

A) *Quoad ecclesiam paroecialem uti personam moralem.*

57. Prae oculis habitis principiis iuridicis circa ecclesiam paroecialem uti personam moralem ex ipso iuris praescripto (n. 25-29) et circa ecclesiam religiosam (n. 38), unio pleno iure afficit, praeter beneficium paroeciale, etiam ecclesiam paroecialem.

Etenim, paroecia canonice erecta, ex ipso iuris praescripto etiam ecclesia paroecialis (praeter beneficium paroeciale et paroeciam qua talem) rationem consequitur personae moralis; quae quidem ratio - ut diximus (n. 29) - consistit in officio sacro (de quo in cann. 1161, 462 s, 415 § 2, nn. 3-4) et in iure percipiendi reditus ex dote officio adnexos tum ad aedem sacram conservandam exornandamque, tum ad alias cultus expensas solvendas.

Quare, salvo iure proprietatis super aedem sacram (quod integrum manet apud personam cui competit), *ecclesia paroecialis*, uti persona moralis, in unione pleno iure paroeciae domui reli-

---

[75] Cfr. Decr. *S. C. Indulgentiar.*, 7 iunii 1842 (*C. I. C. Fontes* VII, p. 609 n. 5025).

giosae, *fit religiosa*, quatenus competit religiosis (v. n. 38) officium sacrum exercendi publicum cultum ecclesiae paroeciali inhaerens.

Attamen, ecclesia paroecialis, uti persona moralia, in praefata unione nativam suam autonomiam entitative servat, ita ut, quamvis fiat religiosa in sensu praedicto, haud tamen confunditur cum domo religiosa cui unita est. Profecto utraque persona moralis (ecclesia paroecialis - domus religiosa) in suo esse permanet, ita ut, inter domum religiosam et ecclesiam paroecialem eidem unitam, verae relationes iuridicae instaurentur, sicut inter Capitulum et parochum uti rectorem ecclesiae paroecialis, quando ecclesia cathedralis vel collegialis est simul paroecialis (can. 609, 415).

Et quoniam saepe saepius confusiones in subiecta materia evenire solent, ne displiceat quaedam iam dicta (v. n. 38) hic recolere ad pleniorem intelligentiam effectus unionis pleno iure ecclesiae paroecialis cum domo religiosa.

In communi loquendi genere nomine ecclesiae intelligitur aedes sacra; iuridice autem ecclesia est persona moralis, scilicet ens iuridicum, subiectum iurium et officiorum (v. n. 25 ss).

Unde aequivocatio inter ecclesiam, quatenus est aedes sacra parietibus ac lapidibus constans, et ecclesiam, quatenus est subiectum iurium et officiorum.

Et quamvis ecclesia, uti persona moralis, exigat ut aliqua aede sacra uti possit (quin necessario ius proprietatis super eadem habere debeat), attamen non est confundenda entitas iuridica « ecclesiae », quae est persona moralis, cum entitate iuridica « aedis sacrae », quae non est persona moralis, sed tantum elementum materiale constitutivum personae moralis « ecclesiae ».

Proinde, in unione pleno iure, ecclesia natura sua religiosa est aedes sacra, qua persona moralis « ecclesia paroecialis » utitur ad propria iura et officia exercenda.

B) *Quoad naturam huiusmodi unionis.*

58. - Analytice nunc rem illustrantes, videamus quaenam sit natura iuridica huiusmodi unionis, sive quando ecclesia est natura sua religiosa, sive quando fit religiosa.

Ut modo diximus, quando aedes sacra, in qua erigitur ecclesia paroecialis uti persona moralis, est adnexa domui religiosae, eadem aedes non est persona moralis (n. 38); e contra, ecclesia paroecialis, uti persona moralis, nativam suam autonomiam entitative in unione servat. Quare unio ecclesiae paroecialis cum domo religiosa non est exstinctiva (can. 1419, 1°).

Revera, sicut unio pleno iure beneficii paroecialis domui religiosae minime importat exstinctionem personae moralis « beneficii paroecialis » (v. n. 51 ss), ita, et potiore quidem ratione, unio pleno iure ecclesiae paroecialis, uti persona moralis, domui religiosae haud secumfert eiusdem personae moralis « ecclesiae » exstinctionem, quamvis huius sedes constituatur in aede sacra, quae adnexa est domui religiosae: secus, in paroecia religiosa deficeret prorsus persona moralis « ecclesia » seu subiectum iurium et officiorum, quae sunt propria ecclesiae paroecialis; nam talis non est aedes sacra, domui religiosae adnexa; neque ut talis considerari posset domus religiosa, attenta natura specifice diversa iurium et officiorum utriusque personae moralis, scilicet ecclesiae paroecialis et domus religiosae.

E contra, paroecia canonice erecta atque (praeter beneficium et paroeciam qua talem), ex ipso iuris praescripto exorta persona morali « ecclesia paroeciali », ex unione pleno iure eiusdem paroeciae domui religiosae, in aede sacra huic adnexa constituitur sedes praefatae personae moralis « ecclesiae paroecialis », noviter exortae ex paroeciae erectione.

Item dicendum si paroecia (scilicet beneficium, ecclesia, paroecia qua talis) iam alibi existit et transfertur atque pleno iure unitur domui religiosae.

Etenim ex hac unione pleno iure, persona moralis « ecclesia paroecialis », nedum exstinguatur, nascitur potius in aede sacra, quae utpote domui religiosae adnexa, cum hac unam constituit personam moralem. Unde instaurantur relationes iuridicae non inter ipsam aedem sacram domui religiosae adnexam et personam moralem « ecclesiam paroecialem », sed inter hanc et domum religiosam: nam aedes sacra, domui religiosae adnexa, per se non est subiectum iuris (v. n. 26).

Sed nec agitur de unione aeque principali, quatenus domus religiosa, cui ecclesia paroecialis pleno iure unitur, non remanet sicuti erat, sed ratione officii sacri ecclesiae paroeciali inhaerentis (quod ab Auctoritate Ecclesiastica competenti exercendum confertur in aede sacra domui religiosae adnexa), eidem Auctoritati subditur ratione visitationis (v. n. 102), etsi agatur de domo religiosa exempta.

Agitur ergo de unione minus principali, in sensu iam antea explicato, quando in genere de effectibus iuridicis unonis pleno iure paroeciae domui religiosae locuti sumus (n. 49 s).

Quae omnia valent etiam quando ecclesia paroecialis, uti persona moralis, iam exsistit et domui religiosae unitur pleno iure.

In hac iuridica condicione ecclesia *non est* natura sua *religiosa*, sed *fit religiosa* ex huiusmodi unione.

Ideo, firmo manente iure proprietatis in aedem sacram personae cui competit, vicarius actualis religiosus ecclesiam paroecialem administrat tum in spiritualibus quum in temporalibus, ad normam iuris communis et peculiaris Conventionis.

A fortiori in casu agitur de unione minus principali.

Etenim si talis naturae est unio, quando ecclesia paroecialis, uti persona moralis, tamquam hospes recipitur in aede sacra natura sua religiosa (v. n. 58), eiusdem naturae profecto est, quando ecclesia paroecialis, in suo esse et operari jam exstans, uti hospitem recipit domum religiosam, ut officium sacrum, quod huic est proprium, ad normam SS. Canonum in eadem aede sacra exerceri possit simul cum officio sacro paroeciae proprio.

Relationes autem iuridicae inter domum religiosam et ecclesiam paroecialem reguntur semper ad normam can. 415, attamen « congrua congruis referendo » (can. 609 § 1).

c) Effectus iuridici unionis pleno iure ecclesiae paroecialis domui religiosae: quoad officium sacrum.

59. In specie autem, quoad officium sacrum, aliud est ius exercendi publicum cultum, quod ecclesiae paroeciali inest, ad normam cann. 462 ss.; aliud vero ius exercendi publicum cultum, quod domui religiosae competit in aede sacra eidem domui adnexa, ad normam can. 497 § 2.

Etenim, ut antea diximus (n. 37 s), domus religiosa in aede sacra eidem adnexa ius tantum habet « sacra ministeria peragendi, servatis de iure servandis », necnon « pia opera exercendi religionis propria, salvis conditionibus in ipsa permissione (constituendae novae domus) appositis » (can. 497 § 2).

Latius autem patet ac altius extollitur officium sacrum quod ecclesiae paroeciali inest ex ipso iuris praescripto.

In primis, quoad eius naturam, potestas, qua parochus gaudet in adimplendo officio sacro, quod ecclesiae paroeciali inest, non est delegata vel vicaria, sed ordinaria propria, quatenus vi officii ei competit, non ex mera commissione vel permissione Episcopi, quamvis huius potestati sit subiecta et sub eiusdem auctoritate sit exercenda.

60. Praeterea, quoad eiusdem officii sacri ambitum, adsunt SS. Functiones, quae, cum parocho ex iure sint reservatae, ab aliis per se peragi nequeunt, « nisi aliud iure caveatur ».

Hae functiones, ad normam can. 462, sunt:

1° Baptismum sollemnem conferre » (salvo praescripto cann. 738 ss.);

« 2° SS.mam Eucharistiam publice ad infirmos in propria paroecia deferre »;

« 3°. SS.mam Eucharistiam publice aut privatim tamquam Viaticum ad infirmos deferre atque in periculo mortis constitutos extrema unctione roborare, salvo praescripto can. 397 n. 3 », (scilicet si agatur de Episcopo decumbenti, spectat ad Capitulum), « 514 » (scilicet, si agatur de religiosis), « 848, § 2, 938 § 2 » (scilicet, in casu necessitatis);

« 4°. Sacras Ordinationes et ineundas nuptias denuntiare; matrimoniis assistere; nuptialem benedictionem impertiri » (servatis cann. 998 § 1, 1022 s., 1094 ss., 1101).

« 5°. Iusta funebria persolvere ad normam can. 1216 » (servatis cann. 1221 s., 1224, 2°, 1230 § 3);

« 6°. Domibus ad normam librorum liturgicorum benedicere Sabbato Sancto vel alia die pro locorum consuetudine »;

« 7°. Fontem baptismalem in Sabbato Sancto benedicere, publicam processionem extra ecclesiam ducere, benedictiones extra ecclesias cum pompa et sollemnitate impertiri, nisi agatur de ecclesia capitulari et Capitulum has functiones peragat ».

Baptismalis fontis benedictio reservatur parocho sive fiat Sabbato Sancto sive in Pervigilio Pentecostes [76], salvo legitimo iure cumulativo ab aliis ecclesiis iam acquisito [77].

Quaelibet autem processio, quae extra ecclesiam ducitur, parocho reservatur, etsi non proprie ab ecclesia paroeciali originem ducat [78]; salva tamen contraria concessione ab Ordinario religiosis facta [79].

De reservationis cessatione circa praefatas functiones favore Capituli non est quaestio; an eadem cessatio valeat favore domus religiosae, dicemus infra.

---

[76] Cfr. *S. R. C. Decr. auth.* n. 2123.

[77] Cfr. can. 774 § 1 et Pont. Comm. 12 nov. 1922 (*A. A. S.*, vol. XIV (1922), p. 661).

[78] Cfr. Pont. Comm. 12 nov. 1922 cit.

[79] Cfr. can. 1293; Pont. Comm. 10 nov. 1925 (*A. A. S.*, vol. XVII (1925), p. 582 s.).

61. Quoad relationes iuridicas inter ecclesiam paroecialem et domum religiosam, ad mentem can. 609 § 1 coll. cum can. 415, dicendum quod, dum aedes sacra, domui religiosae adnexa, non est persona moralis, sed unam constituit personam moralem cum eadem domo, ecclesia capitularis e contra est vera persona moralis distincta ab ipso Capitulo.

Exinde essentialis differentia condicionis iuridicae inter ecclesiam capitularem, quae simul sit paroecialis (can. 415), et ecclesiam, apud quam residet communitas religiosa et quae sit simul paroecialis (can. 609).

Etenim paroecialitas ad ecclesiam capitularem diversimode competere potest:

a) *iure nativo,* quatenus Capitulum erectum fuit cum adnexa cura animarum, ita ut ipsum Capitulum esset parochus actualis, postea vero tantum habitualis ad normam can. 471, qui praescriptum Concilii Tridentini confirmat;

b) *iure translativo,* quatenus Capitulum erectum fuit sine cura animarum, quae tamen eidem Capitulo, vel uni ex ipsius praebendis capitularibus obvenit vel ratione translationis paroeciae in ecclesiam capitularem atque simul huic unionis pleno iure eiusdem paroeciae, ita ut cura habitualis esset apud Capitulum vel praebendam capitularem, actualis vero a vicario actuali (cann. 471 §§ 1, 4) exercenda in ecclesia capitulari, quae ideo fit etiam paroecialis; vel ratione translationis Capituli in ecclesiam paroecialem, quae est igitur et paroecialis et capitularis.

Ecclesia vero religiosa paroecialitatem iure nativo non habet (v. n. 38), sed tantum iure translativo, nempe ex unione pleno iure paroeciae domui religiosae in sensu supra explicato (v. n. 57 s).

Insuper ecclesia cathedralis vel collegialis peculiaribus gaudet praerogativis liturgicis ac iuribus, quae ecclesiae religiosae non competunt, item ac Capitulum Cathedrale seu Collegiale respectu ad domum religiosam.

Peculiariter, ad SS. Functiones quod attinet, dum « Quodlibet Capitulum obligatione tenetur quotidie divina officia in choro rite persolvendi » (can. 413 § 1), « chori obligatio » non in omnibus religionibus praecipitur (can. 610 § 1); unde, solummodo « in ecclesiis cathedralibus, collegiatis aut conventualibus, in quibus ad altare maius chorales functiones persolvendae sunt, ne ecclesiasticis officiis impedimentum afferatur, opportunum est ut SS.ma Eucharistia regulariter non custodiatur in altari maiore, sed in alio sacello seu altari » (can. 1268 § 3); in ecclesiis vero religiosis, ubi

non adest obligatio chori, custodiri debet « in praecellentissimo ac nobilissimo ecclesiae loco ac proinde regulariter in altari maiore can. 1268 § 2).

Et quamvis Capitulum dignitate et auctoritate parocho praesit, attamen, quoad exercitium publici cultus in ecclesia capitulari quae sit simul paroecialis, « nec parochus capitulares nec Capitulum paroeciales functiones et munera impediat; exorto autem conflictu, quaestionem dirimat loci Ordinarius, qui in primis curare debet ut cathechetica instructio et Evangelii explicatio hora fidelibus commodiore semper habeatur » (can. 415 § 4): quod a fortiori valet in ecclesia religiosa, quae sit simul paroecialis.

Unde nec vicarius actualis religiosus domus religiosae officia, nec domus religiosa paroeciales functiones et munera impediat; exorto autem conflictu, questionem dirimat loci Ordinarius ad normam can. 415 § 4.

Videamus nunc, « congrua congruis referendo » ex can. 415 §§ 2-3, quid ad parochum, quid ad domum religiosam spectet in exercitio publici cultus in ecclesia religiosa paroeciali.

62. Can. 415, § 2: « Ad parochum spectat:

« 1°. Applicare Missam pro populo (v. can. 466) et, debito tempore, praedicare (v. can. 1344) ac christianam doctrinam fideles edocere (v. can. 1329 ss.).

Unde vicarius actualis religiosus, quando applicare debet pro populo, dispensatur ab obligatione, qua ceteri religiosi tenentur applicandi ad mentem Superioris; salva insuper eidem vicario actuali facultate, quae forte ceteris religiosis a Superioribus fuerit concessa, aliquoties in anno Missam libere applicandi iuxta peculiarem eiusdem vicarii intentionem.

Praeterea, attenta intima necessitudine inter populi frequentiam et Missam pro populo [80], convenit probe ut pro applicatione Missae pro populo necnon pro praescripta homilia a vicario actuali personaliter facienda, seligatur illa Missae, etiam cantatae, celebratio, « in qua maior soleat esse populi frequentia » (can 1344 § 1) [81].

---

[80] Cfr. Romita, F. *Missa pro populo et servitium chirale iuxta novum Codicem liturgicum.* Desclée, Roma 1961. Pag. 12, 17.

[81] Cfr. *S. C. C.* in *Claromonten.*, 9 apr. 1881 (*C. I. C. Fontes* VI, p. 638, n. 4252).

Quad instructionem cathecheticam, sive puerorum sive adultorum, vicarius actualis religiosus utatur membris sodalitii Doctrinae Christianae in qualibet paroecia erigendi (can. 711 § 2), religiosis vicariis paroeciae, necnon ceteris etiam religiosis, de Superioris licentia « sine tamen regularis disciplinae detrimento » (can. 1334), servatis normis ab Episcopo statutis, cui in casu conflictus rem dirimere competit iuxta cann. 334, 415 § 4, 609 § 3.

« 2°. Custodire libros paroeciales et ex iis attestationes extrahere » (v. cann 470, 777, 576 § 2, 798, 1011, 1103, 1988, 1238, 1107, 2383, 1813 § 1 n. 4°, 2406).

« 3°. Functiones paroeciales peragere, de quibus in can. 462:

quae nempe parocho reservatae sunt ac super numeratae fuerunt una simul cum canonibus, in quibus « aliud iure cavetur », quoad reservationem.

Unde quoad sepulturam ecclesiasticam servetur can. 1221; sed ius funerandi alumnos scholarum apostolicarum non Superiori, sed vicario actuali religioso competit [82].

Can. 462 § 7, clausulam unalem derogatoriam apponit: « nisi agatur de ecclesia capitulari et Capitulum has functiones peragat »: valet ne haec clausula etiam favore domus religiosae?

Aliis verbis, si domus religiosa legitime solebat « fontem baptismalem benedicere, publicam processionem extra ecclesiam ducere, benedictionem extra ecclesiam cum pompa ac sollemnitate impertiri », postquam erecta sit ecclesia paroecialis in aede sacra domui religiosae adnexa, quid de hac reservatione favore parochi? Cessat sicut in ecclesia capitulari, quae sit simul paroecialis, an tenet favore parochi religiosi?

« Congrua congruis referendo » al normam can. 609, dicendum quoad cessatio, in subiecta materia, reservationis juris paroecialis favore Capituli cathedralis vel collegialis fundatur in horum peculiaribus praerogativis liturgicis, quae contra domui religiosae per se non competunt, cui proinde praefata reservatio congrue referri nequit.

« 4°. Alias functiones non stricte paroeciales peragere quae in paroeciis fieri solent, modo non impediatur chorale servitium, nec Capitulum easdem functiones peragat ».

---

[82] Cfr. Responsum Pont. Comm. ad canones CIC authentice interpretandos d. 20 iulii 1929 (*A. A. S.*, vol. XXI (1929), p. 573).

Huiusmodi functiones sunt in primis quae fiunt:

1) In diebus dominicis et festis I et II classis, in quibus parochus applicare ad praescripta [83] tenetur pro populo, ac verbum Dei eidem nuntiare;

2) In feriis et Vigiliis I - II - III classis, in quibus parochus ad populi instructionem praecipue attendere debet atque ad vitam liturgicam in eoque excitandam ac fovendam;

3) Quatenus a S. Sede aut ab Episcopo sunt imperatae in quibusdam circumstantiis (e. g. pro Concilio Oecumenico, pro Concilio Provinciali, pro Synodo, pro pace), vel etiam commendatae;

4) A parocho indictae vel a populo rogatae ex aliqua causa publica (c. g. ad gratiarum actionem Deo referendam, ad petendam pluviam, etc.);

5) Pro Associationibus in ecclesia paroeciali existentibus.

Adverte quod functiones hic generice accipiuntur pro actionibus liturgicis, piis exercitiis, sacris concionibus, etc., cum triduis, novendialibus, etc. praemittendis.

Quoad duplicem clausulam derogatoriam, dicendum officium chorale non in omnibus domibus religiosis adesse (can. 497 § 2); ubi autem adest, caveatur « ut cathechetica instructio et Evangelii explicatio hora fidelibus commodiore semper habeatur », atque, « exorto conflictu, quaestionem dirimat loci Ordinarius » (can. 415 § 4).

63. Praeterea, ut supra diximus, cessatio reservationis, quae favore Capituli statuta est quoad alias functiones non stricte paroeciales, per se referri nequit ad domum religiosam; nisi agatur de *functionibus*, quae, ut *propriae religiosorum, fieri non solent in paroeciis*, ut sunt:

1) Festum Fundatoris Ordinis vel Religionis;

2) Festum Patroni Ordinis vel Provinciae;

3) Festa et Functiones sacrae ratione Sanctorum Ordinis vel Religionis, quae tamen non sint originis paroecialis;

4) Festa et Functiones, quae in Ordine vel Provincia quotannis fieri solent ex praescripto proprii Ritualis aut Caeremonialis, aut annua renovatio votorum, professiones religiosae, etc.;

5) Festa et Functiones a Superioribus religiosis praescriptae

---

[83] Cfr. Romita, F. *Missa pro populo et servitium chorale* cit.

in quibusdam circumstantiis cum vita ipsius religionis connexis, e. g. ratione Capituli Generalis vel Provincialis;

6) Festa ab associationibus religioni propriis fieri solita.

Item ac supra pro paroecialibus diximus, functiones hic late accipiuntur pro actionibus liturgicis, piis exercitiis, concionibus, etc. cum triduis, novendialibus, etc. praemittendis.

Insuper videndum utrum ad domum religiosam (seu ad eius Superiorem) an ad vicarium actualem religiosum spectet, ad normam can. 609 § 1 coll. cum can. 415 § 3:

> « 1°. Custodire Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum; sed altera sacri ciborii clavis apud parochum servari debet;
>
> 2°. Invigilare ut in functionibus a parocho in capitulari ecclesia peragendis leges liturgicae observentur ».

Revera in ecclesia cathedrali vel collegiali, quae sit simul paroecialis, Capitulum praefata munera iure sibi vindicat respectu parochi, quatenus ecclesia capitularis peculiaribus praerogativis liturgicis gaudet prae ceteris dioecesis ecclesiis, imo ecclesia cathedralis consideratur quasi mater atque centrum liturgicum ecclesiarum dioecesis.

Ecclesia autem natura sua religiosa his praerogativis est destituta, etsi fuerit conventualis; atque, ut diximus, ecclesia paroecialis praeest religiosae.

Attamen, SS.ma Eucharistia, si custodiri *debet* « in ecclesia cathedrali, in ecclesia principe Abbatiae vel Praelaturae *nullius*, Vicariatu et Praefecturae Apostolicae, in qualibet ecclesia paroeciali vel quasi paroeciali et in ecclesia adnexa domui religiosorum *exemptorum* », in ceteris ecclesiis custodiri *potest*, de licentia Ordinarii loci (v. can. 1265 § 1, nn. 1-2).

Quare, « congrua congruis referendo », in praefatis ecclesiis natura sua religiosis, in quibus SS. Eucharistia legitime custoditur, eiusdem custodia spectat ad Superiorem religiosum: in ecclesiis vero, quae natura sua non sunt religiosae, sed tales fiunt ex unione, spectat ad vicarium actualem religiosum.

Etenim in priore casu ecclesia paroecialis est hospes in aede sacra domui religiosae adnexa; in altero casu vero est domus religiosa, quae est hospes ecclesiae paroecialis.

Custodia vero clavis tabernaculi, ad normam can. 1269 § 4, spectat ad sacerdotem « qui ecclesiae vel oratorii curam habet ».

Cura autem ecclesiae religiosae paroecialis, ut mox videbimus, spectat ad Superiorem religiosum, si agatur de ecclesia, quae sit communitatis religiosae; secus ad vicarium actualem religiosum.

Unde altera ciborii clavis, in priore casu, apud vicarium actualem religiosum servari debet; in altero casu apud Superiorem religiosum.

Quoad vigilantiam circa observantiam legum liturgicarum, si agatur de SS. Functionibus, quae sunt propriae religiosorum, id spectat ad Superiores religiosos; si de SS. Fnctionibus paroecialibus, ad loci Ordinarium, ad mentem can. 631 § 1.

De ecclesiae cura ac bonorum administratione, de quibus in 3° cit. canonis, infra dicetur.

Quando autem ecclesia paroecialis iam exsistit et fit religiosa ex unione pleno iure cum domo religiosa, clare patet quod cessatio reservationis, de qua in cann. 462 § 7, 415 § 2, favore Capituli catredralis et collegialis, referri nequit ad domum religiosam, sive propter rationes iam dictas, sive praecipue quia in casu agitur de ecclesia, quae natura sua est paroecialis et dein fit religiosa ex unione; non de ecclesia natura sua religiosa, in qua paroeciae sedes constituitur.

D) *Quoad iura patrimonialia ecclesiae paroecialis religiosae.*

64. In primis prae oculis habeantur normae, quas Leo XIII in Const. Ap. *Romanos Pontifices* dedit in subiecta materia, simul sua ad hoc faciens praescripta *Concilii Provincialis Westmonasteriensis* II (v. n. 14).

Praedictae normae in Codicem fuerunt receptae atque ideo iuxta earum tenorem canones relativi sunt intelligendi.

Uti principium generale semper hoc habeatur, quod bona, oblationes etc. a fidelibus pro cultu divino cuicumque data, pro eodem fine eroganda sunt, servata, etiam quoad modum atque finem specificum erogationis, oblatoris intentione, nisi vel haec iuri communi fuerit opposita vel Auctoritas Ecclesiastica aliud positive praescripserit.

Unde, in subiecta materia, quaestio praecipua, quae definienda venit, non est tantum cui personae physicae vel morali, aut quo in loco, sed potius cui fini specifico bona a fidelibus fuerint data, ut habet art. I cit. Concilii Westmonasterien. (v. n. 14); simul animadvertentes quod non omnia quae in ecclesia colliguntur, ad ecclesiam pertinent: quaedam enim spectant ad beneficium (e. g.

iura stolae) aut ad paroeciam qua talem (e. g. eleemosynae pro pauperibus sublevandis etc.).

Quoad ecclesias sitas intra paroeciae fines, videndum « si agatur de ecclesia propriam administrationem habente distincta ab administratione paroeciae, aut nisi aliud ferat ius peculiare aut legitima consuetudo », (can. 1182 § 2): quo in casu non parochus, sed rector vel Consilium fabricae administrat iura patrimonialia eiusdem ecclesiae.

Ita, S. Congregatio Concilii in *Nullius seu Nonantulana*, 13 et 27 iunii 1744 [83-a] ad sequentia dubia respondit: « IX. An ... Cappellano seu Rectori (oratorii publici) liceat capsulas habere in parietibus oratorii pro eleemosynis recipiendis, vel quaestuas peragere per se ipsum et per alios.

R. « *Affirmative* », de licentia Ordinarii ».

« X. An oblationes et eleemosynae, quae fiunt in dicto oratorio, erogandae sint in beneficium eiusdem oratorii, vel potius debeantur parocho (loci).

R. « *Affirmative*, quoad primam partem. *Negative*, quoad secundam, et amplius ».

« XI. An administratio earundem spectet ad Cappellanum dicti Oratorii, seu potius ad Parochum ».

R. « *Affirmative* », quoad primam partem. *Negative*, quoad secundam ».

Si vero agatur de ecclesia, quae domui religiosae unita est una simul cum paroecia, intra cuius fines eadem ecclesia sita est nec propriam habet administrationem distinctam ab administratione paroeciae, tunc iura patrimonialia praedictae ecclesiae administrat, aeque ac et ecclesiae paroecialis, domus religiosa vel vicarius actualis religiosus secundum fines, quibus eadem bona data fuerint, iuxta infra dicenda.

Etenim patrimonialia ecclesiae iura (quae supra (v. n. 26) analytice descripsimus atque systematice ordinavimus), quoad eorum finem specificum destinata sunt vel ad aedem sacram aedificandam, instaurandam, exornandam, vel ad solvendas expensas cultus in genere aut pro peculiaribus SS. Functionibus peragendis.

1) *Bona ad aedem sacram destinata* .

65. - Statuit can. 630 § 4:

« ... eleemosynas pro ecclesia paroeciali aedificanda, conservanda, instauranda, exornanda accipere, apud se retinere, colligere aut

administrare pertinet ad Superiores, si ecclesia sit communitatis religiosae; secus ad loci Ordinarium ».

Item dicendum quoad voluntates fidelium facultates suas in ecclesias donantium vel relinquentium, sive per actum inter vivos, sive per actum mortis causa, ad mentem can. 1514: semper pro aede sacra aedificanda, conservanda, instauranda, exornanda.

Itemque, quoad bona fiduciaria, ad normam can. 1516 § 3, qui habet:

« Bonis fiduciariis alicui religioso commissis, si quidem bona sint attributa loci seu dioecesis ecclesiis ..., Ordinarius, de quo in §§ 1, 2 (qui nempe certior est faciendus de fiducia et exigere debet ut bona fiduciaria in tuto collocentur et vigilare pro exsecutione piae voluntatis), est loci Ordinarius, secus, est Ordinarius eiusdem religiosi proprius », quando scilicet bona sint attributa non loci seu dioecesis ecclesiis, sed ecclesiis, seu aedibus sacris, quae « sint » illius religionis.

Et ratio est in comperto: aedes enim sacra, quae « sit » communitatis religiosae, cum domo religiosa unam efformat personam moralem, ad quam proinde bona pertinent ipsi aedi sacrae destinata. Et quando ecclesia, seu aedes sacra, dicenda sit communitatis religiosae, iam supra explicavimus.

Quod dictum est de aede sacra, valet etiam de locis eidem adnexis et connexis, ut sunt sacristia, turris cum campanis etc.

Adverte tamen quod campanarum usus, « quibus fideles ad divina officia aliosque religionis actus invitentur » (can. 1169 § 1), « unice subest ecclesiasticae auctoritati », (can. 1169 § 3), « salvis conditionibus, probante Ordinario, appositis ab illis, qui campanam ecclesiae forte dederint » (can. 1169 § 4).

Unde, salvis dispositionibus ab Ordinario loci hac in re datis ad consulendum ordini publico, in SS. Functionibus, quae ad vicarium actualem religiosum spectant (v. n. 62), campanarum usus eidem competit; Superiori vero religioso in SS. Functionibus, quae ad Superiorem religosum pertinent (v. n. 63). « Exorto autem conflictu, quaestionem dirimat loci Ordinarius » (can. 415 § 4).

Praeterea animadvertatur quod, ad normam can. 1297,

« Nisi aliter provisum fuerit, qui officio tenentur reparandae ecclesiae ad normam can. 1186, debent quoque ei providere de sacra suppellectili ad cultum necessaria ».

Cum igitur aedes sacra, quae sit communitatis religiosae, ab hac reparari debeat, ab eadem per se de sacra suppellectili ad cultum necessaria est providendum; quae igitur est, item ac aedes, eiusdem domus religiosae.

Si vero fideles ipsi suppellectilem ecclesiae paroeciali donent, illa huic praesumitur donata, ad normam can. 1536 § 1.

E contra, si aedes sacra « non sit » communitatis religiosae, tunc vel est ipsius personae moralis « ecclesiae paroecialis », vel alius personae moralis vel physicae, quae eiusdem aedis sacrae usum saltem concessit ecclesiae paroeciali in perpetuum aut ad tempus indefinitum, ut ibidem exerceatur publicus cultus pro paroecianorum coetu.

In hac iuridica condicione bona aedi sacrae destinata indirecte administrat Episcopus, cui probe « ius et officium est gubernandi dioecesim tum in spiritualibus tum in temporalibus » (can. 335 § 1) atque proinde « sedulo advigilare administrationi omnium bonorum ecclesiasticorum, quae in suo territorio sint nec ex eius iurisdictione fuerint subducta » (can. 1519 § 1).

Attamen administratio directa et immedata per se pertinet ad vicarium actualem religiosum, ad normam can. 1182 § 1, vel ad Consilium fabricae, ad normam cann. 1182 § 2, 1183, 1184.

2) *Bona destinata ad cultus expensas solvendas.*

66. Recitat can. 1536 § 1:

> « Nisi contrarium probetur, praesumendum est ea quae donantur rectoribus ecclesiarum, etiam religiosis, esse ecclesiae donata ».

Fundamentale hoc praescriptum a Const. Ap. *Romanos Pontifices* desumptum est atque ideo in sensu ibidem declarato (v. n. 14) est intelligendum.

Sed praeter haec bona, ad ecclesiam spectant reditus bonorum, quae, etsi domui religiosae sint data, ad Dei cultum tamen eo ipso loco sunt impendenda; quo in casu domus religiosa est « nudus minister » favore ecclesiae.

Ad rem ita *Signatura Apost.* [83b].

> « necessitas enim ulterius inquirendi utrum... bona ... essent regularibus qua talibus seu *reduplicative,* non autem domui quidem, sed intuitu paroeciae aut missionis donata, scatebat manifestissime ex eo quod, nisi hoc probetur, contraria praesumptio vigeat, ad normam can. 1536 § 1 »; cuius « sensus itaque is est: ubi ecclesia

habeatur..., cuius rector sit monachus vel conventus, quidquid huic rectori donatur, nisi contrarium probetur, praesumendum ecclesiae donatum » ut eruitur ex Const. *Romanos Pontifices,* « quae... in hac re, non novae legis, sed communis iuris declaratoriae vim habet, ut in ipsa notatur ».

Statuit enim can. 533 § 1: « Pro pecuniae collocatione... praevium consensum Ordinarii loci obtinere tenentur:... 3°. Superior vel Antistita domus congregationis religiosae, *si qui fundi domui tributi legative sint ad Dei cultum... eo ipso loco impendendam* ».

Haec enim bona habent uti subiectum iuris domum religiosam atque ideo religiosa sunt; cum vero eorum reditus ad Dei cultum eo ipso loco sint impendendi ideo sub vigilantia Ordinarii loci administrantur.

Idem dicendum de bonis fiduciariis alicui religioso commissis, iuxta can. 1516 § 3.

Insuper bona immobilia vel mobilia, quae ecclesia paroecialis habere potest vel non, efformant eiusdem ecclesiae patrimonium, cuius reditus tantum per se erogari possunt pro cultu publico.

At praeter patrimonium, ecclesiae paroeciali, uti personae morali, obveniunt iura sacrarii, praestationes certae et debitae pro cultu, vel oblationes, quae inter fideles in ecclesia vel de domo in domum colliguntur, pro cultus exercitio in ecclesia, sive in genere, sive in specie pro peculiaribus SS Functionibus.

Patrimonii ecclesiae reditus, praestationes ac oblationes pro cultus exercitio habitae, erogari debent ad solvendas ipsius cultus expensas sive generales seu ordinarias, sive speciales et exstraordinarias, attenta piorum fundatorum aut oblatorum intentione iuxta Episcopi praescripta, ad normam Const. Ap. *Romanos Pontifices* (v. n. 14).

Inter huiusmodi expensas adnumeranda sunt, quae religiosis et conversis debentur ratione munerum, quae ipsi obeunt; vicarii enim paroeciales, qui ex officio et ex iustitia ad ea tenentur, emolumenta pro his iam percipiunt ex bonis beneficialibus.

Quoad relationes iuridicas in subiecta materia, inter domum religiosam et ecclesiam paroecialem, standum est can. 415 coll. cum can. 609.

Statuit can. 415 § 3, n. 3°:

3° Ecclesiae curam habere eiusque bona administrare cum piis legatis ».

Cura ecclesiae duo praecipue respicit:

1) *aedem sacram*, quoad eius conservationem (can. 485) et munditiem (can. 1178), quoad sacram suppellectilem ad cultum necessariam (can. 1297), quoad custodiam in genere (can. 2382) et, in specie, SS. Eucharistiae (cann. 1265; 415);

2) exercitium publici cultus (can. 462, 497 § 2, etc.).

Item bona ecclesiae vel aedi sacrae sunt destinata, vel exercitio publici cultus.

Unde « congrua congruis referentes » (can. 609 § 1), dicendum quoad:

a) Circa ea, quae ipsi aedi sacrae sunt destinata:

1) si ecclesia « sit » communitatis religiosae in sensu praedicto, eiusdem cura eiusdemque bonorum administratio pertinet ad domum religiosam seu ad eius Superiorem, juxta praedicta;

2) si vero ecclesia « non sit » communitatis religiosae, pertinet ad loci Ordinarium, seu ad vicarium actualem religiosum, vel ad Consilium fabricae, item juxta praedicta.

b) Circa ea, quae donata fuerint rectori ecclesiae, etiam religiosorum, cum ad normam can. 1536 § 1, praesumantur ecclesiae, non domui religiosae, donata, eadem administrat vicarius actualis religiosus, non Superior religiosus.

Attamen, cum praesumptio cedat veritati, si certo constat bona illa domui religiosae donata fuisse, tunc eadem administrat Superior religiosus. Ita, e. g. oblationes, quae a fidelibus dantur in ecclesia paroeciali religiosa occasione SS. Functionum, quae sunt propriae domus religiosae, pertinent ad eamdem domum religiosam, quae ceterum cultus expensas solvere debet ad easdem SS. Functiones peragendas.

c) Item, quoad pia legata aut fundationes, quarum bona temporalia, ad normam can. 1544, data sunt alicui personae morali, « cum onere in perpetuum vel in diuturnum tempus ex reditibus annuis ... praefinitas functiones ecclesiasticas explendi ».

Si huiusmodi bona data fuerint ecclesiae quae « sit » religiosorum atque ideo cum domo religiosa unam efficit personam moralem, adinistratio spectat ad Superiorem domus, quae si sit exempta, Ordinarii loci iuribus, de quibus in cann. 1545-1549, non subiacet; secus spectat ad loci Ordinarium, seu ad vicarum actualem religiosum. (v. n. 106)

III. *Effectus iuridici unionis pleno iure paroeciae domui religiosae in ecclesia paroeciali, quae simul sit Sanctuarium.*

66-a. Loquimur de ecclesia, quae *fit* religiosa ex unione pleno iure; de aede sacra vero, quae natura sua est religiosa et in qua ecclesia paroecialis suam sedem iuridicam constituit atque Sanctuarium exstat, dicemus infra.

Loquimur insuper de ecclesia, quae vel iam est Sanctuarium vel post unionem paroeciae pleno iure domui religiosae progressu temporis fit Sanctuarium.

In utroque casu Sanctuarium, cum iuridice haud distinguatur ab ecclesia paroeciali, fit religiosum, aeque ac ecclesia paroecialis, in sensu praedicto (v. n. 57 - 59).

Quoad officium sacrum, SS. Functiones, quae sint propriae ecclesiae uti Sanctuarii, per se competunt vicario actuali religioso, nisi agatur de SS. Functionibus, quae spectent vel ad Capitulum Cathedrale aut Collegiale ex iure particulari, vel ad Superiorem religiosum juxta praedicta (v. n. 63).

Attentis autem frequentioribus actibus cultus in ecclesia-sanctuario peragendis, utile - ne dicam necessarium - erit ut ordo conficiatur SS. Functionum, quae ibidem ad Capitulum, ad vicarium actualem religiosum, ad Superiorem religiosum pertinent respective pro paroecianis, pro peregrinis, pro religiosis, servatis normis ab Episcopo statutis, cui in casu conflictus erit recurrendum, ad mentem cann. 334, 415 § 4, 609 § 3.

Peculiaris cura insuper habenda erit peregrinantium ad Sanctaurium, ut sufficientes confessores ipsis praesto sint ad Sacramenta poenitentiae et Eucharistiae recipienda, verbo Dei pascantur ad veram devotionem fovendam, sacris sollemniis active participent quo melius ad coelestia erigantur.

Quoad temporalia, praeter ea quae diximus pro ecclesia seu sanctuario in genere (v. n. 25-27, 35), et pro ecclesia paroeciali religiosa in specie (v. n. 64-66), haec peculiariter animadvertantur.

Cum in Sanctuariis generaliter adsit consilium administrationis, cuius praeses erit rector ecclesiae, seu, in casu nostro, vicarius actualis religiosus, eidem Consilio competit administare bona et oblationes, quae ecclesiae, qua Sanctuario, obveniunt; iis exclusis quae ad vicarium actualem religiosum intuitu paroeciae vel ad Superiorem religiosum intuitu religionis pertinent.

Sunt autem aut saltem praesumuntur oblata intuitu ecclesiae paroecialis iura ecclesiae paroecialis pro SS. Functionibus, quae

parocho reservatae sunt (v. n. 60) vel eidem competunt (v. n. 62).

Sunt vero aut saltem praesumuntur oblata intuitu Sanctuarii bona seu oblationes a fidelibus data occasione peregrinationis ad Sanctuarium aut Festorum vel SS. Functionum, quae sint propria eiusdem Sanctuarii (v. n. 35).

Insuper, huiusmodi bona et oblationes eroganda per se erunt pro cultu in Sanctuario vel pro beneficientiae operibus Sanctuario adnexis, iuxta intentionem piorum oblatorum, nisi Auctoritas Ecclesiastica competens aliud statuerit ad mentem eorum, quae Leo XIII sanxit in subiecta materia (v. n. 14, c) ad 1.m et 3.m).

Unde aedes sacra, quae bonis Sanctuario obvenientibus ex novo aedificatur vel ampliatur aut exornatur, ad ecclesiam paroecialem, uti personam moralem, pertinet. Attamen, quoad donaria votiva eorumdemque alienationem peculiares normae a S. Sede statutae adamussim serventur.

Si vero agatur de communibus oblationibus ecclesiae, qua Sanctuario, datis sine specifica et explicita destinatione a parte fidelium, S. Sedes horum praesumptam voluntatem interpretans vel commutans, aliquando ex iusta et canonica causa indulget ut pars quaedam illarum oblationum tribuatur Ordinario loci pro dioecesis necessitatibus.

Missarum autem eleemosynae, quae ad Sanctuarium affluunt, salvo praescripto cann. 836-843, alibi transmitti possunt, servatis tamen peculiaribus normis a S. Sede vel ab Ordinario loci pro tota dioecesi statutis.

Et haec modo sufficiant; plura enim adhuc sunt quae de iure codendo S. Sedes statuenda esse censet atque interim in singulis casibus decernit.

IV. *Effectus iuridici unionis pleno iure paroeciae domui religiosae: in paroecia qua tali.*

67. Praemisso quod (v. n. 30) elementa paroeciam qua talem constituentia sunt:

a) coetus paroecianorum sub iurisdictione parochi;

b) officium sacrum curae animarum;

c) bona in commodum paroecianorum;

videndum quomodo ex unione pleno iure paroeciae qua talis domui religiosae, eadem paroecia qua talis fiat religiosa.

Certo certius paroecianorum coetus non fit religiosus (v. n. 8 ad 10), nec eo minus exemptus in unione domui religiosae exemptae (v. n. 44). Ceterum ipse coetus non constituit paroeciam qua talem quasi ageretur de corporatione.

Agitur contra de institutione, cui ab Auctoritate Ecclesiastica praeficitur parochus, uti eiusdem coetus pastor pro necessaria cura animarum. Et quoniam in casu haec habitualiter pertinet ad domum religiosam, actualiter vero ad eiusdem vicarium actualem religiosum, ideo et in hoc sensu paroecia qua talis fit religiosa; ratione nempe officii sacri curae animarum paroeciali institutioni inhaerentis, quod Episcopus religiosis concedit cum Apostolicae Sedis beneplacito.

Quod quidem officium sacrum, praeter munera iam descripta curae animarum paroecianorum atque exercitii publici cultus in ecclesia paroeciali, parocho in specie imponit: ut « ... opera caritatis, fidei ac pietatis foveat aut instituat » (can. 469); « pauperes ac miseros paterna caritate completi » curet (can. 467 § 1); « eleemosynas in bonum paroecianorum vel pro scholis catholicis aut locis piis paroeciae coniunctis, quovis modo oblatas accipere et colligere... » possit (can. 630 § 4; 415 § 2, 5°).

Attenta vero praeeminentia instituti paroecialis super domum religiosam in Ecclesiae Catholicae constitutione, sequitur quod in casu agitur de unione minus principali iuxta alias praedicta.

68. - Quoad iuridicos effectus huiusmodi unionis, coetus paroecianirum est ac remanet privative sub Episcopi iurisdictione, sicut in paroeciis saecularibus.

Etenim, ut statuit Benedictus XIV in Const. Ap. *Firmandis* ad 10 (v. n. 8).

> « Privativum tamen Episcopi ius est in parochianorum mores inquirere, ac si quae inter ipsos scandala oborta fuerint... de iis cognoscere, eaque opoprtunis remediis resecare ac reformare: nec enim Superioribus Regularibus in huiusmodi saeculares parochiae subditos ula competit iurisdictio ».

In religiosos autem domus, cui paroecia pleno iure unita est, iisque aequiparatos, Superiores religiosi suam potestatem ad normam iuris servant, salva semper Ordinarii iurisdictione iuxta SS. Canones.

Praetera, cum in casu agatur de unione pleno iure, scilicet

quoad temporalia et quoad spiritualia, ideo ad vicarium actualem religiosum per se pertinet etiam administratio eleemosynarum in bonum paroecianorum, sub iurisdictione Ordinarii loci (can. 1519), « salva semper vigilantia sui Superioris » (can. 630 § 4).

Si vero agatur de operibus paroecialibus seu de institutis ecclesiasticis non collegialibus paroeciae adnexis, ut sunt « hospitalia, orphanotrophia aliaque similia instituta...., ad opera religionis vel caritatis sive spiritualis sive temporalis destinata » (can. 1489 § 1), quae quidem in personam moralem, a paroecia qua tali distinctam, ab Ordinario loci erecta fuerint, tunc standum est fundationis tabulis (can. 1489 § 2), nisi specialis conventio ineatur, qua instituti rector, servatis de iure servandis, directionem atque administrationem domui religiosae tradat.

Si vero agatur de operibus, quae in personam moralem non sint erecta, tunc videndum cui fini specifico bona, ad huiusmodi opera erigenda necessaria, data fuerint, iuxta regulas a Leone XIII in subiecta materia firmatas (v. n. 14).

Quare, nisi certissime constet pios fundotores « declarasse se tali instituti erectione, non loci eiusque fidelium commodum respexisse, seu Ordini illi (cui nempe praedictum institutum concreditum fuerit) donum voluisse conferre », eleemosynae seu bona ad hoc oblata « praesumuntur non corporationi ipsi (scilicet domui religiosae, cui paroecia est unita), sed.... pauperum levamini fuisse collata eoque in loco ad hosce usus eroganda » (v. n. 14 ad V). Quo in casu, horum bonorum administratio ad vicarium actualem religiosum pertinet, sub iurisdictione tamen Ordinarii loci, salva semper vigilantia Superioris religiosi.

Secus ad Superiorem religiosum spectat, sub Ordinarii loci iurisdictione vel vigilantia, secundum quod agitur respective de domo religiosa iuris dioecesani vel pontificii, ad normam can. 1491 § 2.

Item dicendum « si qui fundi domui tributi legative sint ad.... beneficientiam eo ipso loco impendendam », quorum quidem bona a Superiore religioso administrantur, sub vigilantia tamen Ordinarii loci (cann. 533 § 1, n. 3-4; 535 § 3, 2°).

69. Quaedam nunc pressius de piis fidelium Associationibus in paroecia existentibus, quoad earundem bonorum administrationem.

Statuit can. 691 § 1:

« Associatio legitime erecta, nisi aliud expresse cautum sit, bona temporalia possidere et administrare potest sub auctoritate Ordi-

narii loci, cui rationem administrationis saltem quotannis reddere debet, ad normam can. 1525, minime vero parochi, licet in eius territorio erecta sit, nisi aliud Ordinarius ipse statuerit ».

Ad normam autem can. 686 § 2,

Pias fidelium associationes erigere in personam moralem pertinet, « praeter Romanum Pontificem, ad loci Ordinarium, exceptis illis quarum instituendarum ius, apostolico ex privilegio, aliis reservatum est »: quo tamen in casu « requiritur ad validitatem erectionis consensus Ordinarii loci scripto datus ».

Si vero agatur de instituenda, « in domo religiosa vel ecclesia ei adnexa, pia unione (seu « associatione », quae non sit persona moralis quatenus non « constituta ad modum organici corporis » v. can. 686 § 3 coll. cum can. 687, 707) «et illius religionis propria », tunc « valet consensus ... ab Ordinario praestitus pro erectione domus religiosae » (can. 686 § 3).

Unde in piis fidelium associationibus, quae in personam moralem legitime erectae fuerint, subiectum iuridicum bonorum est ipsa persona moralis atque ideo eorum administratio ad eiusdem officiales per se pertinet iuxta statuta, « a Sede Apostolica vel ab Ordinario loci ... approbata » (can. 689 § 1), sub iurisdictione et vigilantia Ordinarii loci, « qui ad normas sacrorum canonum eas invisendi ius habet et officium » (can. 690 § 1); haud exceptis (quoad bonorum tantum administrationem, non autem « quod attinet ad ea, quae internam disciplinam seu spiritualem directionem spectant ») associationibus « quae vi privilegii apostolici a religiosis exemptis in suis ecclesiis institutae sunt » (can. 690 § 2).

Ita ad rem Clemens VIII in Const. Ap. *Quaecumque* diei 7 dec. 1704 [84]:

« 8. Quibus etiam Ministris, Officialibus et aliis praedictis (nempe « tum huius Almae Urbis nostrae, quam aliarum Civitatum et locorum totius christiani orbis Regularium Ordinum, Religionum et institutorum, quibus in eorum et quibuscumque aliis ecclesiis et collegiis Confraternitatum saecularium erigendi et instituendi facultas concessa est »; ibi § 2) eleemosynas, et alia oblata christianae caritatis subsidia, iuxta modum et formam per Ordinarium loci praescribendam ..., excipiendi potestas detur ... Eleemosynas autem sic collectas in reparationem et ornamentum ecclesiarum ... aut in alios earum pios usus, arbitrio ... Ordinariorum locorum ... fideliter exponere atque erogare procurent, ut omnes intelligant coelestis

[84] Cfr. *C.I.C. Fontes* I, 368, n. 8.

Ecclesiae thesauros, non quaestus aut alicuius lucri causa, sed pietatis et caritatis excitandae gratia ex Apostolicae Sedis benignitate Christifidelibus aperiri ».

In piis vero fidelium associationibus, quae personae morales non sunt, subiectum iuridicum earundem bonorum seu oblationum, nec est ipsa associatio, ut patet, neque ipsi sodales, quatenus « bona, quae a fidelibus in Religionis propagationem et decorem, cleri sustentationem, pauperum sublevamen aliosque pios usus erogantur, Deo et Ecclesiae donata censentur » (v. n. 14 ad I°). Haec enim bona constituunt fundum communem associationis collectivae, et quamvis bona laicalia et non ecclesiastica sint, utpote quae naturam habent piae causae, sub Ordinarii loci vigilantia administrari debent ab ipsis sociis atque erogari, attentis piorum oblatorum intentione, sive Ordinarii loci dispositione, iuxta praedicta.

IV. *Effectus iuridici unionis pleno iure paroeciae qua talis domui religiosae: in ipsa domo religiosa.*

A) *Quoad ipsam domum religiosam*

70. - Ut pluries diximus, domus religiosa, cui paroecia pleno iure unitur, est minus principalis respectu eiusdem paroeciae, ratione officii sacri, quod huic, non illi competit.

Attamen, unione pleno iure semel peracta, ex hoc ipso quod officium sacrum ab Ecclesiastica Hierarchia domui religiosae collatum fuerit, eadem domus, quin suam iuridicam personalitatem amittat, « aliquam » consequitur « participationem ecclesiaticae potestatis iurisdictionis » (can. 145 § 1); per se habitualiter, sed etiam actualiter, quatenus vicariis religiosis ex officio competit (can. 471 § 4), ceteris religiosis eiusdem domus ex caritate incumbit (can. 415 § 5 coll. cum can. 609 § 1) exercitium officii sacri inhaerens paroeciae (seu beneficio paroeciali, ecclesiae paroeciali, paroeciae qua tali).

Hodie autem, ut in Conventione expresse statuitur, cura animarum ab uno vicario actuali religioso nec semper neque debite expleri potest, nisi agatur de parva paroecia; in aliis autem constitui debent vicarii cooperatores.

Quo in casu, duplex habetur categoria ac conditio iuridica religiosorum in eadem domo, qui paroecia pleno iure unita est:

1) Altera enim est vicariorum paroecialium, qui religiosi cum sint ac remaneant, regulari observantiae adscripti sunt, at simul

de ecclesiastica potestate iure participant, quae paroeciali instituto inhaeret, atque ideo Ordinarii loci iurisdictioni, visitationi, et correctioni immediate subsunt (can. 631 § 1).

2) Altera vero religiosorum, qui, etsi in eadem domo commorentur, cui paroecia pleno iure unita est, *ex iure* tamen de eadem ecclesiastica potestate non participant, atque ideo regulari observantiae tantum sunt adstricti sub suorum Superiorum potestate.

71. Quare hae duae religiosorum categoriae, in eadem domo commorantes, duas distinctas communitates propter distinctam utriusque conditionem iuridicam opportune constituere possent, atque ex religiosis vicariis paroecialibus efformari posset domus religiosa paroecialis, sive formata, sive non formata; sin minus saltem stricte filialibus, quae scilicet non constituit propriam communitatem nec bona propria possidet, sed est quasi membrum domus maioris a qua dependet, et regitur a Superiore delegato (qui tamen in sensu Codicis non venit sub nomine Superioris localis) ad nutum Superioris, qui totam gubernat communitatem et residet in domo maiori [85].

72. Hisce in adiunctis, officium vicarii actualis religiosi et Superioris localis vel delegati in eadem persona uniri possunt.

Etenim S. Congregatio Concilii [86] ad dubia:

« I. An expediat ut parochus religiosus eodem tempore sit Superior domus religiosae; et quatenus affirmative:

« II. Quid de duratione sexennali eius officii religiosi ».

Respondit:

« Ad I. Quoad domus religiosas paroeciales, quarum membra curae animarum incumbant, *affirmative;* quoad ceteras domus religiosas, de parochi et coadiutorum activitate servetur praescriptum can. 630 § 1.

« Ad II. Ad primam praecedentis responsi partem exsequendam consulatur opportunis dispensationibus, quatenus opus sit (cfr. can. 505), firmis semper praescriptis can. 454 § 1 et 5 ».

Ad cuius intelligentiam quaedam sunt animadvertenda:

1) Nulla in iure invenitur incompatibilitas inter officium pa-

---

[85] Cfr. *S. C. de Religiosis*, 1 febr. 1924 (*A. A. S.* vol. XVI, p. 95).

[86] Conventus Plenarius S. C. Religiosorum et S. C. Concilii in *Romana et aliarum*, d. 2 aug. 1947; Prot. N. 3650/47. S. P. Pius XII in Audientia d. 13 Augusti 1947, « decisione E. morum Patrum mature perpensa, rem omnino prudentiae S. C. Concilii exclusive reliquit ».

Cfr. etiam Romita, F. *L'unione personale degli uffici di parroco religioso e di Superiore locale* in *Il Monitore Ecclesiastico*, 72 (1947), pag. 224-235.

rochi religiosi et Superioris religiosi, sicut e contra statuitur pro quibusdam aliis officiis religiosis (cfr. cann. 516 § 3 etc.).

Superior enim, de quo in cann. 456; 476 § 4; 454 § 5; 645 § 4; 630 §§ 2, 4; 631 § 2, non necessario est Superior localis; potest esse etiam Superior Provincialis. Quare, in casu unionis personalis officiorum Superioris localis et parochi religiosi, relationes iuridicae, de quibus in citatis canonibus, vigent inter parochum religiosum-Superiorem localem et Superiorem Provincialem, aeque ac fit pro ceteris Superioribus localibus.

Non solum nulla adest inter duo officia iuridica incompatibilitas, sed nec moralis vel functionalis: quinimmo est distinctio istorum officiorum quae non parvas nec paucas difficultates creare potest. Unde SS. Pontifices ac Vicariatus Urbis huiusmodi unioni favorabiles sunt.

Revera spectat ad Superiorem religiosum (in casu ad Provincialem) praesentare Ordinario loci vicarium actualem religiosum; erit ergo eiusdem Superioris inter religiosos illum seligere, qui qualitates proprias habeat ad utrumque officium rite persolvendum.

Nec vulnus infertur exemptionis privilegio ex can. 454 § 5, quia Ordinarius loci religiosum per se amovet ab officio parochi, non autem ab officio Superioris: id erit Superioris religiosi; item pariter nec potestati ordinariae Episcopi vulnus infertur ex eo quod Superior religiosus amovere potest religiosum qui sit vicarius actualis, ad normam citati can. 454 § 5.

Neque vitae religiosae relaxatio est in casu pertimescenda, quatenus parochus-superior religiosus localis quoad regularem observantiam vigilantiae subest Superioris Provincialis, Visitatoris etc., atque insuper iurisdictioni, vigilantiae ac correptioni Ordinarii loci quod attinet ad obligationes communes clericorum et peculiares parochorum: unde duplicata mensura eiusdem religiosi disciplinae provisum in casu est.

Quoad bonorum domus religiosae administrationem, aderit oeconomus localis, qui per se non est localis Superior (can. 516 § 3), dum parochus religiosus - superior localis curabit de administratione bonorum paroeciae.

Adverte tamen quod, nonobstante hac unione personali utriusque officii (Superioris domus ac vicarii actualis), viget semper praescripta (can. 630) religiosi vicarii subiectio eius Superiori; et quidem Superiori locali domus maioris, si agatur de Superiore delegato domus stricte filialis; Superiori Provinciali vel Supremo religionis Moderatori, iuxta Constitutiones, si agatur de ceteris domibus; non secus ac subsunt ceteri Superiores locales.

Si contra unus religiosus, uti vicarius actualis, paroeciam regit, tunc eius Superior religiosus est Superior localis domus, cui paroecia pleno iure unita fuit.

B) *Quoad participationem ecclesiasticae potestatis iurisdictionis.*

73. Quaedam nunc pressius de participatione, quam domus religiosa consequitur ex paroeciae unione pleno iure, ecclesiasticae potestatis iurisdictionis in Ecclesia Catholica (v. n. 70).

Statuit can. 501 § 1:

> « Superiores et Capitula (religiosorum), ad normam constitutionum et iuris communis, potestatem habent dominativam in subditos; in religione autem clericali exempta, habent iurisdictionem ecclesiasticam tum pro foro interno tum pro foro externo ».

Iis praetermissis, quae in genere de natura potestatis dominativae et iurisdictionis apud probatos Auctores facile reperiuntur, sedulo est animadvertendum quod in domibus religionum laicalium ac clericalium non exemptarum Superiores non habent in subditos iurisdictionem ecclesiasticam, sed tantum potestatem dominativam. Unde ex paroeciae unione pleno iure huiusmodi domui religiosae, haec habitualiter eiusque vicarius actualiter iurisdictionem ecclesiasticam, iure proprio instituto paroeciali inhaerentem, consequitur.

Item dicendum de domo religiosa exempta. Etenim potestas iurisdictionis, Superioribus religionis clericalis exemptae iure competens, limitata est ad religiosos tantum eiusdem religionis in iis, quae ad statum religiosum pertinent; non autem ad fideles commorantes intra ambitum eiusdem domus religionis exemptae, qui pleno iure sub Episcopi iurisdictione ac potestate constituti sunt.

Unde (can. 198) Superiores Maiores religiosi exempti nomine quidem veniunt *Ordinarii*, non autem *Ordinarii locorum*, qui ii tantum sunt potestatem habentes iurisdictionis in omnes fideles in praefinita circumscriptione ecclesiastica degentes et quoad omnia, quae ad eorumdem animarum salutem spectant.

Quare domus religiosa exempta, ut animarum curam iure proprio iuxta institutum paroeciale exercere possit in Ecclesia Catholica, non secus ac domus religiosa non exempta indiget ut Ordinarius loci, de Sedis Apostolicae beneplacito, paroeciam eidem domui

pleno iure uniat. Qua sane unione debite peracta, non domus religiosae exemptae Superior qua talis de ecclesiastica potestate iurisdictionis in Ecclesia Catholica participat, sed domus ipsa habitualiter, actualiter vero vicarius actualis religiosus a Superiore praesentatus, sed ab Ordinario loci canonice institutus, qui, item ac religiosus domus non exemptae, « subest immediate omnimodae iurisdictioni, visitationi et correctioni Ordinarii loci, non secus ac parochi saeculares, regulari observantia unice excepta » (can. 631 § 1).

In quo autem in specie consistat, quoad spiritualia et temporalia, praefata participatio ecclesiasticae potestatis (in domo religiosa habitualiter, in vicariis religiosis actualiter) supra dictum est, quando egimus de effectibus iuridicis unionis pleno iure paroeciae domui religiosae quoad beneficium paroeciale, ecclesiam paroecialem et paroeciam qua talem.

C) *Effectus iuridici unionis pleno iure proeciae domui religiosae in domus religiosae aede sacra, quae sit Sanctuarium.*

73-a. Loquimur de aete sacra, quae natura sua est religiosa juxta praedicta (v. n. 38) atque simul Sanctuarii qualitatem iam habet (v. n. 35).

Hisce in adiunctis Sanctuarium, aeque ac ecclesia in qua exstat, est natura sua religiosum ideoque unam efficit personam moralem cum domo religiosa. atque in spiritualibus et in temporalibus regitur sicut ecclesia natura sua religiosa.

Unde eleemosynas pro huiusmodi Sanctuario aedificando, conservando, instaurando, exornando accipere, apud se retinere, colligere aut administrare pertinet, juxta praedicta (v. n. 38) ad Superiorem, si ecclesia-sanctuarium « sit » communitatis religiosae; « secus ad loci Ordinarium » (can. 630 § 4): « secus », scilicet juxta regulas in Conc. Westmonasterien. II statutas (v. n. 14) et in Const. *Romanos Pontifices* receptas.

Quare, in dubio, S. Sedis erit decernere utrum fideles oblationes dantes ecclesiae-Sanctuario, donum voluisse conferre Ordini illi, cuius est aedes sacra, in qua Sanctuarium exstat, an loci eiusque fidelium commodum respexisse: quo in ultimo casu S. Sedes aliquando indulsit ut congrua harum oblationum pars Ordinariis locorum tribuatur pro operibus dioecesanis. (v. n. 35, 66-a).

Attamen aeque considerandae sunt religiosorum necessitates pro Missionibus forte ipsis a S. Sede commissis, pro institutis scien-

tificis aut formationis ab ipsis religiosis erectis, in bonum Ecclesiae Catholicae etc.

Praeterea sedulo est perpendendum quod oblationes a fidelibus donatae intuitu Sanctuarii, pro cultu in eodem exercendo per se et in primis erogandae sunt; quae tantum supersunt, ad alios pietatis ac caritatis fines destinari possunt cum licentia S. Sedis, ab eadem impetrata, quatenus opus sit, fidelium voluntatis commutatione.

Missarum autem intentiones, quae a fidelibus in Sanctuario dantur nec omnes ibi satisfieri possunt, Superior religiosus, servato praescripto can. 836, aliis suis sodalibus applicandas tradere potest, nisi S. Sedes, attentis peculiaribus circumstantiis, indulserit ut earum intentionum pars locorum Ordinariis tradatur.

VI. *De unionis sollemnitatibus*

74. - Ut paroecia uniatur domui religiosae, tum quoad temporalia tantum, tum pleno iure, ad validitatem requiritur beneplacitum Apostolicum (can. 1425). Quod tamen non conceditur, nisi prius:

1) conventio cum Superiore religioso ad normam iuris peragatur;

2) inventaria bonorum paroeciae conficiantur;

3) votum Capituli Cathedralis aliorumque, quorum interest, exquiratur.

Prius igitur dicendum de his actis praeviis; dein de ipso beneplacito Apostolico.

A) *De Conventione cum Superiore religioso peragenda.*

75. - Partes contrahentes in subiecta materia sunt:

1) Episcopi, utpote « ordinarii et immediati pastores in dioecesibus sibi commissis » (can. 334 § 1);

2) Superores religiosi Provinciales vel Maiores, quibus id competit ad normam Constitutionum.

Si tamen ecclesia paroecialis habeat Consilium fabricae (sive haec sit tantum organum administrativum ecclesiae, sive sit persona moralis ab ea distincta), itemque si opera paroecialia, cum

in personam moralem erecta fuerint, a Consilio reguntur; tunc in iis, quae ad temporalia pertinent, distinctae conventiones sunt ineundae, sub Episcopi iurisdictione, inter huiusmodi Consilia et Superiores religiosos.

A) In unione *quoad temporalia tantum*, Conventio respicit per se unice temporale beneficii paroecialis, ut nempe congrua portio fructuum assignetur sacerdoti saeculari in dicta paroecia ab Ordinario loci instituendo, ad normam can. 1425 § 1.

Huiusmodi assignatio diversimode fieri potest: etenim praedicto clerico vel congrua portio ipsorum bonorum beneficialium fruenda traditur, cum vel sine vera et propria eorundem bonorum dismembratione ad normam can. 1422; vel eidem congrua portio fructuum, in natura aut in numerata pecunia iuxta realem valorem, quotannis tradenda statuitur.

Quae omnia, ad vitandas lites, clare ac distincte in Conventione declarentur.

Insuper, si forte ecclesia paroecialis adhibenda erit etiam a religiosis, ad sacrum ministerium ab ipsis peragendum (quod tamen rarissime nunc fit), tunc specialis ad hoc Conventio ineunda erit, ut determinentur, iuxta praedicta, iura et officia in eadem ecclesia tum sacerdotis saecularis ab Episcopo ibidem instituendi, tum communitatis religiosae

B) In unione *pleno iure* S. Congregatio Concilii, (cui, ut videbimus, competit beneplacitum Apostolicum concedere ut Episcopi paroeciam domui religiosae unire possint) sequens schema proponit fideliter sequendum in dicta Conventione peragenda.

« Praehabito Capituli Cathedralis vel Consultorum dioecesis voto, necnon eorum quorum interest (e. g. parochorum viciniorum, rectorum ecclesiarum, patroni, etc.) sequentibus rationibus conventio ordinetur:

1. Definiantur limites paroeciae quae committitur.

2. Declarentur cetera entia (ecclesiae, opera pia, etc.), quae intra paroeciae fines sita sint atque una cum paroecia iisdem aut distinctis condicionibus Religiosis committuntur.

3. Fiat accuratum inventarium bonorum paroeciae, ecclesiae, beneficii et ceterorum entium. Inventarii unum exemplam servetur in Curia dioecesana, alterum tradatur Familiae religiosae, tertium in paroeciae archivo custodiatur.

4. Administratio bonorum paroeciae, ecclesiae, beneficii et ceterorum entium distincta sit ab administratione bonorum Religiosorum.

5. Paroecia et cetera entia intra paroeciae fines sita regantur atque administrentur, etiam quoad fidelium oblationes, sicut ceterae saeculares paroeciae et cetera entia saecularia dioecesis, salvo regimine proprio ecclesiae quae sit proprietas Religiosorum.

6. Nihil innovetur quoad ecclesiam eiusque bona, necnon bona paroeciae et beneficii, nisi de consensu scripto Episcopi; innovationes autem, quantum possibile sit, fiant oblationibus fidelium quae semper censentur factae intuitu paroeciae.

7. Numerus Religiosorum, qui paroeciae assignatur, ab Episcopo definiatur.

8. Si quacumque ex causa Religiosi paroeciam derelinquant, donationes, utpote quae paroeciae vel ceteris entibus factae praesumunaur, iisdem cedunt, haud exclusa beneficii dote, eidem beneficio quovis modo adquisita, licet ad eam efformandam Religiosi concurrerint.

9. De cetero paroecia, ecclesia, beneficium Religiosis concredita intelliguntur ad normam iuris et ad nutum Sanctae Sedis.

10. Peracta Conventio immutari nequit sine consensu Sanctae Sedis seu Sacrae Congregationis Concilii ».

Nunc pauca ad singulos articulos.

De voto Capituli etc. dicemus infra.

Ad 1. m. - Si agatur de paroecia iam existenti, sufficiens erit ad mappam praeexsistentem appellare, dummodo haec clare praefinita fuerit per vias et numeros civicos domorum fidelium.

Si vero agatur de nova paroecia, quae ad normam cann. 1427, 1500 exorta fuerit, tunc necessarium erit, citatis elementis essentialibus erectionis novae paroeciae, ut fines paroeciae clare indicentur.

Item dicendum de ceteris institutis ecclesiasticis, quae intra praedicta; dein, utrum ecclesiae sui iuris, vel filiales, quae in tersonae iuridicae (can. 1489 § 1).

Ad 2. m. - Videndum in primis utrum aedes sacra, in qua ecclesia paroecialis sedem habebit, sit propria communitatis religiosae necne ut exinde relitiones iuridicae recte ordinari possint iuxta praedicta; dein, utrum ecclesiae sui iuris, vel filiales, quae in territorio paroeciae sitae sint, opera paroecialia etc., simul uniantur domui religiosae et qua ratione, necne; salvis semper iuribus personarum moralium vel Consiliorum sive fabricae sive administrationis in easdem ecclesias et opera; inita, si opus fuerit, cum his speciali Conventione.

Ad 3. m. - Dicemus infra n. 75.

Ad 4. m. et ad 5. m. - Vide quae ad hoc iam supra scripsimus.

Ad. 6. m. - Recolantur principia iuris communis in Const. Ap. *Romanos Pontifices* firmata atque in Concilio Provinciali Westmonasterien. II illustrata (v. n. 14).

Ad 7. m. - Numerus religiosorum pendet non solum a numero paroecianorum, sed praesetrim a pecularibus exigentiis pastoralibus ipsius paroeciae atque entium intra eiusdem fines exstantium.

Praeterea hic statuatur ut ex religiosis paroeciae adsignatis constituatur domus religiosa paroecialis sive formata, sive non formata, sive saltem filialis et quidem stricto sensu, ita ut vicarius actualis religiosus sit etiam Superior localis vel delegatus, iuxta praedicta.

Ad 8. m. - Viget in casu criterium functionale, sicut in Missionibus [86-a]: paroecia enim semel erecta, cum ad ipsius Ecclesiae constitutionem pertineat (can. 216), necesse est ut in suo esse et operari permaneat, etiamsi domus religiosa, cui unita fuit, eam derelinquat. Concursus autem eiusdem domus religiosae ad dotem efformandam aequam compensationem iam obtinuit ex aliorum bonorum beneficialium fructibus perceptis.

Si vero dos beneficii in mensa monasterii consistat, nihil de dote a domo religiosa repeti potest.

Quoad ius postliminii (quo nempe domus religiosa, quae non sponte sed vi coacta fuit ad paroeciam derelinquendam, in paroeciae administrationem redire possit cessate vi), erit distinguendum.

Si agatur de ipsa aede sacra et adnexa domo, quae sit communitatis religiosae, haec ius habet postliminii [87].

Si vero agatur de paroecia, quae, absentibus religiosis, in ecclesia eorundem propria erecta fuerit, Episcopus, praehabito beneplacito Apostolico, potest paroeciam religiosis unire. At si ex peculiaribus rationibus a S. Sede perpendendis, id animarum curae nocumentum afferat, religiosos a iure postliminii repetendo S. Sedes abstinendum esse decernit, donec aliter provideatur; firmo ta-

---

86a Cfr. Bartoccetti, V. *Ius Constitutionale Missionum*. Augustae Taurinorum, 1947.

87 Cfr. *S .C. EE. et RR.* in *Nicien.* 8 apr. 1839 (*Fontes C. I. C.*, IV, pp. 882-884, n. 1921).

men religiosorum iure proprietatis in aedificia praedicta[88]: salus enim animarum suprema lex est.

Ad 9. m. - Vide quae diximus de natura et effectibus iuridicis unionis ac praesertim de precario (n. 49).

Ad 10. m. - Eo vel magis si partes ad unionis dissolutionem pervenire velint: in quod nonnisi rarissime ac gravibus de rationibus S. Congregatio Concilii consentit.

Et haec modo sufficiant ad Schema typicum et generale illustrandum Conventionis.

Alia autem multa, quae peculiariter consideranda veniunt in Conventione stipulanda quaeque ex multiplicibus differentibus circumstantiis proveniunt in concreto exsistentibus, passim innuentur et in Indice analytico facile invenies sub v. « *Conventio* »

B) *De inventariis bonorum paroeciae conficiendis.*

76. - Ut in Conventionis schemate (art. 3) supra relato (n. 75) praescribitur, accurate conficienda erunt in triplici exemplari (quorum primum asservandum in Curia dioecesana, alterum familiae religiosae tradendum, tertium in paroeciae archivo custodiendum) inventaria bonorum beneficii paroecialis, ecclesiae paroecialis, paroeciae qua talis ac ceterorum entium intra paroeciae fines exstantium, quae domui religiosae unienda erunt.

Elementorum specimen, quae in his inventariis describenda erunt ad instar status patrimonialis singulorum praefatorum entium, in Appendice invenies.

Inventaria conficienda erunt coram loci Ordinario (eiusve delegato vel vicario foraneo) et religioso, cui id a Superioribus commissum fuerit.

In unione *quoad temporalia tantum* peragenda, per se unicum erit inventarium, scilicet bonorum beneficii paroecialis, quorum fructus domui religiosae cedunt, congrua eorundem portione adsignata sacerdoti saeculari qui paroeciam reget; cui dein, occasione canonicae institutionis, consignandae erunt temporalitates beneficii paroecialis, ecclesiae paroecialis et paroeciae qua talis: sicut ceteris parochis saecularibus in capienda paroeciae possessione.

---

[88] Cfr. *S. C. Concilii* in *Amerina*, 3 maii 1958, N° 32587/D.

In unione *pleno iure*, distincta erunt conficienda inventaria bonorum sive beneficii paroecialis, sive ecclesiae paroecialis, sive paroeciae qua talis, sive ceterorum entium, etiam de facto, quae inntra paroeciae fines sita sint, atque domui religiosae uniuntur quoad temporalia et quoad spiritualia.

Attentis autem differentibus rerum circumstantiis, quibus unio pleno iure evenire potest, quaedam sunt peculiariter animadvertenda.

Quando erigitur, ad normam can. 1427, nova paroecia, quae pleno iure uniatur domui religiosae, ad normam can. 1425 § 2, Episcopus tenetur ad aedem sacram et ad domum paroecialem adsignandas, vel cum fidelibus oblationibus et Gubernii civilis auxilio aedificandas sive per seipsum sive per Religiosos, quibus paroecia pleno iure unienda erit, sub iurisdictione ac vigilantia Ordinarii loci.

Quibus in adiunctis, horum aedificiorum proprietas pertinet ad dioecesim seu ad ipsam paroeciam, uti partem dioecesis, etsi Religiosi ad eorum aedificationem concurrerint.

Quare de his omnibus accuratum omnium inventarium singillatim fieri debet.

Si vero novae paroeciae sedes in aede sacra domui religiosae adnexa constituitur quae sit propria eiusdem domus, de his aedificiis eorumque suppellectilibus inventarium non est conficiendum, cum agatur de bonis religiosis.

Sed praeter haec, cetera omnia bona ac iura, quae domui religiosae obveniunt ratione paroeciae eidem pleno iure unitae in inventario sunt accurate describenda, ut sunt « congrua » quam vocant, a Gubernio civili adsignata, praestationes certae et debitae a personis moralibus vel privatis aut a familiis debitae, suppellectiles aut sacra utensilia, quae a fidelibus intuitu paroeciae donantur, etc.

Quando autem paroecia iam iuridice exsistit atque, propter ecclesiam fatiscentem (can. 1187) vel rationibus pastoralibus, transfertur in aedem sacram domui religiosae adnexam, ut eidem pleno iure uniatur, tunc inventaria iam existentia opportune modificari possunt.

Singula autem inventaria, semel confecta vel modificata, singulis annis variationes patrimoniales referre debent.

In paroecia vero iam pleno iure unita domui religiosae, si huiusmodi inventaria desunt vel accurate non fuerint confecta nec annuas variationes patrimoniales contineant, necessarium erit, ad

disciplinae ecclesiasticae uniformitatem, ut iuxta praedicta sine mora conficiantur.

C) *De voto Capituli Cathedralis aliorumque quorum interest.*

77. - Cum Capitulum Cathedrale ideo institutum sit « ut Episcopum, ad normam SS. Canonum, tamquam eius senatus et consilium adiuvet » (can. 391 § 1), ab Episcopo est audiendum in rebus gravioris momenti; quas inter certe adnumeranda est, ad mentem can. 1425 et iuxta praxim S. Sedis, unio paroeciae domui religiosae.

Votum autem Capituli Cathedralis hac in re obiectivis rationibus innixum sit oportet; at est tantum consultivum non autem deliberativum. Attamen si rationes a Capitulo contra unionem allatae obiective graves forte sint, S. Sedes a beneplacito Apostolico concedendo plerumque abstinet.

Rationes vero, quas Capitulum afferre potest, respicere possunt:

1) Causam canonicam unionis: utrum scilicet haec in casu adsit et quidem proportionate gravis atque perpetuo duratura prudenter aestimetur;

2) Conditiones in Conventione appositas: utrum scilicet earum aliqua contra ius commune vel particulare sit; utrum altera sit addenda vel modificanda;

3) Iura capitularia vel dioecesis, si quae sint, tutanda, in beneficium paroeciale, in ecclesiam paroecialem eiusque ecclesias filiales, vel in paroeciam qua talem eiusque opera ac pias fundationes;

4) Iura patronorum ac piorum fundatorum aeque servanda et exceptiones a parochis atque a fidelibus loci forte factas mature perpendendas atque prudenter prius expendendas.

Si vero paroecia sit iurispatronatus, necessarius est consensus patroni, ad normam cann. 1470 § 1, n. 5°; 1424; item ubi vigent electiones ac praesentationes populares, de quibus in can 1452. Ordinarii enim possunt, ad normam can. 1427 § 1, « paroecias quaslibet, invitis quoque earum rectoribus et sine populi consensu, dividere, vicariam perpetuam vel novam paroeciam erigentes aut earum territorium dismembrare », atque simul ius competit, ad normam can. 455 § 1, « nominandi et instituendi parochos, exceptis paroeciis S. Sedi reservatis, reprobata contraria consuetudine, sed *salvo privilegio electionis aut praesentationis*, si cui legitime competat ».

D) *De beneplacito Apostolico*

78. Inde Ordinarius loci ad S. C. Concilii, Superior Religiosus ad S. C. de Religiosis supplicem libellum, pro sua cuique parte, porriget ad beneplacitum Apostolicum impetrandum.

Elementa autem supplicis libelli Ordinarii loci haec praecipue erunt:

a) *Intestatio* iuxta solitum (« Episcopus dioecesis N., ad pedes Sanctitatis Tuae provolutus, humiliter exponit »).

b) *Species facti* (exponuntur facti circumstantiae quoad paroeciam uniendam domui religiosae Ordinis vel Congregationis NN.: scilicet si agatur de *nova* paroecia, erigenda vel iam erecta ad normam can. 1427, in civitate N.: utrum exstent iam aedificia pro aede sacra et domo paroeciali necnon pro operibus paroecialibus, an aedificanda adhuc sint et quibus mediis; utrum et quomodo provisum sit dotationi beneficii paroecialis, ecclesiae paroecialis et paroeciae iam exsistentis in aedem sacram, quae sit vel minus communitatis religiosae, cui paroecia pleno iure unienda erit. etc.).

c) *Obiectum petitionis* (scilicet uniendi tantum paroeciam vel etiam ecclesias et entia quae intra paroeciae fines sita sint; aut pleno iure aut quoad temporalia tantum, etc.).

d) *Causae canonicae unionis*, quae graves iure aestimentur atque perpetuo duraturae prudenter praevidentur.

e) *Exemplar Conventionis* ad normam iuris initae atque a loci Ordinario et a Superiore religioso subscriptae.

f) *Exemplar Voti Capituli Cathedralis* aliorumque quorum interest, et *consensus Patroni* (si agatur de paroecia iurispatronatus), atque mentio de indulto a Religiosis iam habito a S. C. de Religiosis.

Quod si votum Capituli Cathedralis aliorumque, quorum interest, negativum fuerit, ab iisdem exponendae erunt eiusdem rationes, quas Ordinarius loci ad trutinam revocabit

79. Elementa autem supplicis libelli Superioris religiosi haec praecipue erunt:

a) *Intestatio*, iuxta solitum.

b) *Species facti* (nempe circa paroeciam uniendam domui religiosae NN. in civitate N.; circa numerum religiosorum, qui

munere vicariorum paroecialium fungentur; circa cautelas pro regulari observantia adhibendas, etc.).

c) Obiectum petitionis (scilicet facultatem acceptandi paroeciam in civitate N. dioecesis NN., cuius Episcopus, ad bonum fidelium, dictam paroeciam concredere vult pleno iure et ad normam iuris).

Si vero Regulares, uti Premonstratenses[89], privilegium Apostolicum iam habuerunt regendi paroecias, novo beneplacito Apostolico a S. C. de Religiosis impetrando non indigent.

80. - S. Congregatio Concilii, accepto Episcopi libello cum documentis adnexis, in primis examini subiicit rationes voti forte negativi a Capitulo Cathedrali vel ab aliis, quorum interest, expositas et a beodem Episcopo ad trutinam revocatas; atque expostulat, si opus sit, ulteriores informationes.

Quod, si agatur de paroecia iurispatronatus, consensus Patroni est necessarius ut ad ulteriora procedatur.

Simul attente Conventionem perpendit, utrum nempe iuxta specimen ab ipsa S. Congregatione propositum exarata fuerit; secus rem ad partes remittit ut Conventionis termini eidem specimini substantialiter conformentur.

Tandem, omnibus ad normam iuris perfectis, rescriptum concedit iuxta sequentem formulam:

> « S. Congregatio Concilii, attentis expositis ab Episcopo dioecesis N., gratiam iuxta preces impertita est, cauto tamen ut praefata paroecia dictis Religiosis concredita intelligatur ad nutum S. Sedis, ceterisque servatis de iure servandis ».
>
> « Datum Romae, die... « anno ... ».
>
> (Sequitur subscriptio Em.mi Card. Praefecti et Secretarii).

Item, S. Congregatio de Religiosisi rescriptum concedit iuxta sequentem formulam:

> « Vigore facultatum a SS.mo Domino Nostro concessarum, Sacra Congregatio Negotiis Religiosorum Sodalium praeposita, attentis expositis a Moderatore Generali (vel a Superiore Provinciali) Congregationis NN., eidem benigne indulget, ut petitam facultatem paroeciam acceptandi, pro suo arbitrio et conscientia, concedat, salvis iuribus S. Congregationis Concilii ...

---

[89] Cfr. Const. Ap. *Oneroso* d. 1 sept. 1750 (*Bullarium Benedicti* XIV, Tom. III, pars. I, pp. 266 ss.).

« Contrariis quibuslibet non obstantibus.
« Datum Romae, die ... 1962 ».
(Sequitur subscriptio E.mi Card. Praefecti et Secretarii).

Natura iuridica beneplaciti Apostolici eiusque necessitas.

81. - Loquimur de beneplacito Apostolico dato per rescriptum S. Congregationis Concilii, cui illud competit concedere in subiecta materia.

Rescriptum autem S. Congregationis de Religiosis, cum contineat tantum dispensationem a Constitutionibus, si et quatenus Ordini et Congregationi religiosae prohibitum sit paroecias regere, aestimandum est ut elementum « removens prohibens » in unione pleno iure peragenda paroeciae domui religiosae, atque mere negative operatur, uti est proprium dispensationis.

E contra, Rescriptum S. Congregationis Concilii auctoritatem positive dat Episcopo conferendi religiosis paroeciam in forma unionis pleno iure eiusdem paroeciae alicui domui religiosae cuiusdam Ordinis vel Congregationis.

Etenim Episcopus potestatem ex iure per se habet conferendi beneficia in sua dioecesi (can. 1432); attamen huius potestatis exercitium a Summo Pontifice est limitatum, praeterquam quod in beneficiis S. Sedi reservatis (can. 1435), etiam in unione pleno iure paroeciae alicui personae morali in genere (can. 452 § 1) et domui religiosae in specie (cann. 1423, 1425).

Beneplacitum Apostolicum, a S. Congregatione Concilii concedendum, est ideo de ipsa essentia actus unionis pleno iure atque ita ad eiusdem actus validitatem necessarium, ut, si deficiat, unionis actus sit invalidus. Etenim citati canones explicite edicunt: « Sine Apostolicae Sedis indulto paroecia *nequit* personae morali pleno iure uniri... » (can. 452 § 1), « *Nequeunt* vero (Ordinarii locorum) paroeciam unire... cum monasteriis ... » (can. 1423 § 2).

At quaeri ulterius potest de quanam invaliditate in casu agatur [90].

Habetur enim *invaliditas incompleta*, quando non desunt elementa constitutiva alicuius negotii iuridici, sed vitio aliquo affecta inveniuntur: quo in casu *rescindibilitatem actus* producit.

Habetur vero *invaliditas completa*, quando in negotio iuridico

---

90 Cfr. S. C. Concilii in *Albinganen.* 17 maii 1919 (*A. A. S.* XI (1919), pag. 382-387); cuius disceptationem in multis supra referimus, attenta intima et substantiali connexione cum nostra quaestione.

aliquod deest ex elementis intrinsecis aut essentialibus requisitis sive ex natura rei, sive ex voluntate legis: quo in casu habetur actus *nullitas* veri nominis.

Recitat enim can. 1680 § 1:

> « Nullitas actus tunc tantum habetur, quum in eo deficiunt quae actum ipsum essentialiter constituunt, aut sollemnia seu conditiones desiderantur a sacris canonibus requisitae sub poena nullitatis ».

Revera, cum adsit explicita prohibitio a S. Sede Episcopo facta (« nequit », « nequeunt ») uniendi paroeciam domui religiosae, eiusdem Episcopi consensus forte datus ad praefatam unionem peragendam absque beneplacito Apostolico, iuridice eam haud operatur, quia Episcopi voluntas in subiecta materia a S. Sede ita est ligata, ut ad unionis negotium incapax iuridice reddatur, proinde ac si ipse Episcopi consensus in casu deesset.

Profecto Apostolica Sedes negotium huiusmodi unionis iam a Concilio Tridentino Episcoporum iurisdictioni subtraxit atque sibi reservavit. Exinde partes contrahentes in negotio unionis sunt ex una parte S. Sedes (seu S. Congregatio Concilii) et ex altera parte Religiosi, quorum interest; Episcopus reapse, postquam actus praevios ad unionem apparavit, omnia ad S. Sedem (seu ad S. Congregationem Concilii) remittit, quae exinde statuit utrum unio peragenda sit necne, seu beneplacitum Apostolicum concedat vel non.

Actus igitur nullus unionis non habet iuridicam existentiam; quare nequit constituere aut immutare aut exstinguere relationem ullam iuridicam, nec ideo invalidari eget; sed neque per se sanari potest, in primis quia non sanatur nisi illud quod exsistit; actus autem nullus unionis nec exsistit neque unquam extitit; secundo autem, quia qui ex defectu potestatis posuit actum nullum, eo ipso potestatem non habet actum huiusmodi inexistentem ad vitam revocandi.

Praeterea nec praescriptio neque confirmatio seu ratihabitio efficere potest ut actus unionis convalescat. Non praescriptio: haec enim supponit ius ad actionem (quod exerceri aut quae poni debeat) exercitum aut positam non esse; ad hoc autem ut actus nullus unionis iuridicos effectus non producat, nullum ius exerceri, nullam actionem poni necesse est. Hinc poterit quis semper opponere fundamenti defectum in actione, quam alter contra ipsum experiri vult, etsi praescriptionis tricenalis aut ulterioris limites

praeterlapsi fuerint (cfr. can. 1893). Iam Licinius Rufinus, (1. 210 *de div. re. iur. ant.* D., L. 17) dicebat:

> « Quae ab initio inutilis fuit stipulatio, ex post facto convalescere non potest »;

et Paulus (1. 29 tit. cit. D.):

> « Quod ab initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere »;

quae omnia consecravit Bonifacius VIII in regula 18 iuris in 6°:

> « Non firmatur tractu temporis, quod de iure ab initio non subsistit ».

Sed neque confirmatione sanari potest; non enim sanatur nisi illud quod, etsi infirmitate laborans, exsistit tamen. Quare actus nullus unionis debet de novo integer poni sine essentiae aut substantialis formae defectu, quo ab initio inficiebatur quique nullitatis causa exsistebat, scilicet impetrare prius debetur beneplacitum Apostolicum ad unionem peragendam.

Et si quando iureconsulti, canonistae et ipsum ius loquuntur de confirmatione, ratihabtione et sanatione actus absolute nulli, agitur revera de positione novi actus validi. Vera enim confirmatio vel ratihabitio seu sanatio ea est, quae habet effectum retrotractionis; nam

> « ratihabitionem retrotrahi et mandato non est dubium comparari » (Reg. 10 iur. in 6°).

Hinc effectus iste retrotractionis applicari quidem potest actibus rescindibilibus, non vero actibus nullis; neque citata regula iuris locum habet (ut in subiecta materia unionis, in qua beneplacitum Apostolicum prius impetrari debet ab Episcopo), quando mandatum ab initio requiritur tamquam formam actus aut per vim auctoritatis, teste Gaio (1. 9 § 5 *de auct. et cons. tut.* etc., D. 26, 8; cfr. § 2 *de auct. Inst. Iust.* I, 21), qui ait:

> « Tutor statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri; post tempus vero aut per epistolam interposita eius auctoritas nihil agit ».

Novus igitur actus validus suos effectus per se producit *ex nunc*, idest ex tempore quo positus est, servatis de iure servandis. Quapropter, unio paroeciae domui religiosae forte peracta ab

Episcopo absque beneplacito Apostolico est nulla, iuridicos unionis effectus non producit, nec ab Episcopo sanari potest sive confirmatione seu ratihabitione, sive praescriptione; sed ex novo est peragenda, impetrando a S. Congregatione Concilii tum beneplacitum Apostolicum ad praefatam unionem ex novo ineundam, tum necessarias provisiones quoad actus iuridicos interim positos a domo religiosa, sui paroecia invalide unita fuerit.

Interim paroecia, invalide pleno iure unita domui religiosae, iuridice consideranda erit ut vacans, atque ideo domus religiosa curam habitualem non obtinet, dum religiosus, qui curam actualem gerit, iuridicam figuram induit vicarii oeconomi, ad normam can. 472, n. 1°; 473, non vero vicarii actualis, de quo in cann. 471 § 4, 1425 § 2; religiosi vero, qui munere vicarii paroecialis funguntur, in eadem iuridica condicione remanent.

Adverte tandem quod nullitas insanabilis actus, de quo supra, habetur, quando agatur de vera unione pleno iure. Si contra Episcopus vacantem paroeciam administrandam tradit religioso vel religiosis, donec ei ad normam iuris provideat, non habetur in casu unio pleno iure atque Episcopus non indiget beneplacito Apostolico ad constituendum religiosum uti vicarium oeconomum ad normam can. 472, n. 1°, nisi huiusmodi paroeciae vacatio ad longum tempus duratura praevideatur [91].

Haec quoad territoria iuris communis.

In Missionibus autem, attentis admodum peculiaribus circumstantiis, Nuntii, Internuntii, Delegati Apostolici etc. pro locis suae Missionis Ordinariis facultatem concedere valent, ut in casibus particularibus (canoni 1442 derogantes) possint religiosos paroeciis saecularibus ad tempus praeficere in defectu cleri saecularis, de consensu tamen suorum Superiorum, dummodo cum religioso parocho duo saltem religiosi cohabitent, servatisque in reliquis sacrorum canonum dispositionibus [92].

Tandem, si quis quaerat cur Sedes Apostolica sibi reservet facultatem concedendi Beneplacitum Apostolicum ad paroeciam domui religiosae uniendam, respondeo dicendum quod ad maiorem firmitatem id fit ipsius unionis. Ut alia omittamus, quae vel jam dicta sunt vel infra dicentur, si enim Episcopus proprio jure hanc

---

[91] Cfr. S. C. pro Neg. Eccl. Extr., 16 nov. 1896 (*C.I.C. Fontes*, VIII, p. 436 n. 6415).

[92] Cfr. *Nuovo elenco delle facoltà dei Nunzi* etc. in *Il Monitore Ecclesiastico* vol. 32 (1920), pag. 145, art. 48. *S. C. de Prop. Fide*, 9 dec. 1920 (*A. A. S.* vol. XIII (1921) p. 17 ss.).

unionem peragere posset, item proprio jure eanadem unionem solvere poterit: quod nec religiosis prodest neque curae animarum, quibus frequentes mutationes nocent.

TIT. II. DE ALIIS MODIS, QUIBUS PAROECIA ALIAQUE ECCLESIASTICA ENTIA AD RELIGIOSOS PERTINERE POSSUNT.

Cap. I. *Num paroecia religiosis concredita seu commissa in spiritualibus et temporalibus sit figura iuridica distincta a paroecia domui religiosae unita pleno iure.*

82. In can. 630 § 1 legimus:

« Religiosus paroeciam regit sive titulo parochi sive titulo vicarii ... ».

Regit *titulo parochi,* si ipsi religioso, uti personae physicae, paroecia collata est in titulum (can. 451 § 1; 454 § 5), cum dispensatione apostolica S. Congregationis Concilii a praescripto can. 1442: de quo infra.

Regit vero *titulo vicarii,* si domui religiosae, uti personae morali, paroecia collata est in titulum; ipse vero religiosus, uti vicarius actualis (idest vices gerens) eiusdem domus religiosae, actualem animarum curam gerit ad normam cann. 451 § 1; 452; 471; 1425 § 2).

Unde, quando Codex loquitur de « paroecia religiosis concredita » in cann. 456, 472 n. 2°, 475 § 1, nihil aliud intendit nisi paroeciam unitam domui religiosae in spiritualibus et in temporalibus, seu pleno iure.

De paroecia autem domui religiosae « non incorporata », tamquam figura iuridica distincta a paroecia pleno iure domui religiosae unita, nec in Codice iuris canonici neque in documentis Pontificiis a Concilio Tridentino ad nostra usque tempora ullum indicium habetur; est enim figura ficticia ab illis Auctoribus inventa, qui, contra clara iuris canonici antiqui, novi ac novissimi praescripta, tenent per unionem pleno iure haberi incorporationem (intrare in corpus) seu translationem bonorum paroeciae in domum religiosam; dum in « paroecia non incorporata » domui religiosae, haec haberet tantum administrationem, non proprietatem bonorum paroeciae.

Atqui proprietas bonorum paroeciae est ac remanet semper penes ipsam paroeciam.

Ergo praefatae distinctioni non est locus.

Cap. II. *Utrum paroecia fieri possit religiosa ex fundatione, praescriptione, consuetudine, iure quaesito.*

83. - Quoad fundationem recitat can. 1417:

« § 1. In limine fundationis fundator potest, de consensu Ordinarii, conditiones etiam iuri communi contrarias apponere, dummodo sint honestae et naturae beneficii ne repugnent.

« § 2. Conditiones semel admissae supprimi aut immutari ab Ordinario loci valide nequenut, nisi agatur de mutationibus Ecclesiae favorabilibus et accedat consensus ipsius fundatoris, vel, si agatur de iure patronatus, patroni ».

Quaeritur igitur utrum in paroeciae erectione (can. 216), vel divisione (can. 1327 § 5), fundator conditionem apponere possit, qua nova paroecia pleno iure religiosis uniatur.

Cui affirmative est respondendum, dummodo tamen Episcopus beneplacitum Apostolicum a S. Congregatione Concilii prius impetraverit. Ut enim supra (n. 81) diximus, in negotio iuridico unionis paroeciae domui religiosae voluntas Episcopi ita est ligata, ut validum consensum (de quo in cit. can. 1417 § 1) praestare nequeat, quin prius auctoritatem habeat a S. Sede huiusmodi negotium iuridicum peragendi: secus, invalide agit. Quod identidem valet si agatur de paroecia erigenda vel divisa ad normam cann. 216, 1427 § 5.

Profecto aliud est paroeciam, ut iuridicum institutum, erigere ad normam can. 216: quod unice Ecclesiasticae Hierarchiae competit, cuius insuper est leges statuere circa paroeciae unionem domui religiosae; aliud est beneficium paroeciale fundare, seu bona conferre ad dotem beneficialem apparandam, iuxta can. 1415, ut Ecclesiastica Auctoritas eadem bona in titulum erigat.

Erectio paroeciae pertinet quidem ad Episcopum; at paroeciae unio domui religiosae unice competit S. Sedi.

Item fundator certe facultatem habet praefatam conditionem apponere in limine fundationis; attamen, cum dicta conditio ad exercitium iurisdictionis Ecclesiasticae Hierarchiae pertineat, necesse est ut haec illam acceptet. Revera Ecclesiastica Auctoritas, cui explicite competit exercitium praefatae iurisdictionis (scilicet paroeciam uniendi domui religiosae) est S. Sedes, non Episcopus. Hic igitur ut suum consensum (de quo in can. 1417 § 1) valide promere possit, beneplacitum Apostolicum prius impetrare debet; non secus ac facere debet, quando ipse statuit paroeciam domui religiosae unire.

84. - Quoad praescriptionem recitant cann. 1508-1509:

can. 1508: « Praescriptionem, tamquam acquirendi et se liberandi modum prout est in legislatione civili respectivae nationis, Ecclesia pro bonis ecclesiasticis recipit, salvo praescripto canonum qui sequuntur ».

can. 1509: « Praescriptioni obnoxia non sunt:..

2° Quae obtineri possunt ex solo privilegio Apostolico;

4° Fines certi et indubii... paroeciarum ...;

6° Beneficium ecclesiasticum sine titulo ».

Ad normam autem can. 1512: « Nulla valet praescriptio, nisi bona fide nitatur, non solum initio possessionis, sed toto possessionis tempore ad praescriptionem requisito » (sc. spatio centum annorum, si agatur de iuribus et actionibus sive realibus sive personalibus, quae pertinent ad Sedem Apostolicam: can. 1511 § 1).

Quaeritur nunc num paroecia saecularis fieri possit religiosa per praescriptionem.

Multis ex argumentis negativa responsio evidenter scatet.

In primis ex ipsa natura iuridica praescriptionis [93], quae in subiecta materia locum habere nequit.

Etenim, ut paroecia saecularis fiat religiosa vel ut religioso in titulum conferatur, requiritur beneplacitum Apostolicum. Quinimo, cum in hisce quoque provisionibus rite peractis, collatio fiat in forma precarii atque inde absolute desit titulus ad praescribendum, eo vel magis id tenet quando domus religiosa vel religiosus paroeciam in spiritualibus et in temporalibus regit tantum de facto.

Quapropter nec in casu invocari potest praescriptum can. 63 § 2: « Possessio centenaria vel immemorabilis inducit praesumptionem concessi privilegii ».

Etenim possessio (si agatur de re) vel quasi-possessio (si, ut in casu, agatur de iure, sc. administrandi paroeciam in spiritualibus et in temporalibus a parte alicuius domus religiosae) in iure intelligitur detentio rei aut iuris cum animo domini effecta.

Atqui religiosi, sive paroeciam ab Episcopo invalide acceperint absque beneplacito Apostolico sive ipsi paroeciam de facto occupaverint contra praescripta can. 2393 s., eiusdem paroeciae detentionem cum animo domini numquam habere potuerunt, cum eam *administrent* in temporalibus et in spiritualibus. Ergo.

---

[93] Cfr. Van Hove A. *De consuetudine* etc. Mechliniae-Romae 1933, pag. 9-11.

Insuper, deest in casu titulus, etiam coloratus tantum, ad praescribendum contra beneficium paroeciale saeculare, attenta inhabilitate, ipso iure statuta, religiosorum ad beneficia ecclesiastica saecularia consequenda. Unde invocari nequit praescriptum can. 1446, cum in casu non tantum agatur de titulo invalido, quam de ipsius tituli inexsistentia.

Adhuc: bona fides nec praesumi neque probari in casu posset, nec ab initio neque spatio centum annorum, quo religiosi paroeciam saecularem forte de facto rexissent, attentis claris ac repetitis iuris auctoritatibus iam a Concilio Tridentino ad nostra usque tempora.

Adverte tamen quod aliud est praescribere contra naturam paroeciae saecularis, aliud est praescribere contra bona paroeciae. Revera domus religiosa praescribere semper potest contra bona alicuius paroeciae, (vel contra aliquam aedem sacram intra paroeciae fines sitam, ad normam SS. Canonum); dummodo tamen ne agatur de paroecia eidem domui unitae, ut diximus.

Item, paroecia, quae iure religiosa facta est, praescribere potest contra fines alius paroeciae, dummodo agatur de finibus *nec certis neque indubiis*.

85. - Quoad *consuetudinem*, recitat can. 27:

> « § 1. Iuri divino sive naturali sive positivo nulla consuetudo potest aliquatenus derogare; sed neque iuri ecclesiastico praeiudicium affert, nisi fuerit rationabilis et legitime per annos quadraginta continuos et completos praescripta; contra legem vero ecclesiasticam quae clausulam contineat futuras consuetudines prohibentem, sola praescribere potest consuetudo centenaria aut immemorabilis ».
>
> « § 2. Consuetudo, quae in iure expresse reprobatur, non est rationabilis ».

Revera communitas religiosa sui iuris consuetudinem contra legem inducere potest.

Attamen ad rationabilitatem quod attinet, « requiritur ut consuetudo non repugnet sive in seipsa sive in eius connaturalibus et immediatis sequelis iuri alicui *impraescriptibili*, seu quod derogationem per humanam potestatem non patiatur sive ex rei natura sive ex positiva dispositione » [94].

Atqui unio paroeciae domui religiosae, cum ex solo privilegio

---

[94] Cfr. Rodrigo, *Praelectiones Theologiae Moralis Comillensis*, Tomus II, *Tractatus de legibus*. Santander 1944, n. 663 ad a).

Apostolico obtineri possit (cann. 452, 1425), praescriptioni obnoxia non est (can. 1509, 2°).

Ergo consuetudo, forte inducta a domo religiosa paroeciam sibi uniendi absque beneplacito Apostolico, non est rationabilis nec legitime praescripta potest esse.

Subordinate autem, praesupposito etiam beneplacito Apostolico, ad exercitium iurum et officiorum, quae ex praefata unione consequuntur, requiritur ad validitatem canonica institutio a parte Episcopi. Recitat enim can. 455 § 1:

> « Ius nominandi et instituendi parochos competit Ordinario loci, exceptis paroeciis S. Sedi reservatis, reprobata contraria consuetudine, sed salvo privilegio electionis aut praesentationis, si cui legitime competat ».

Unde consuetudo, contra Ordinarii ius institutionem concedendi forte inducta a communitate religiosa, non est rationabilis; imo poenae statutae sunt contra huiusmodi ius violantes (cfr. 2393-2394).

86. - Dari tamen potest paroecia, quae religiosa facta est ex *iure quaesito*, absque beneplacito Apostolico.

Etenim, ante Cocilium Tridentinum beneplacitum Apostolicum non requirebatur (v. n. 3). In Concilio autem Tridentino (v. n. 5) statutum fuit quod uniones citra quadraginta annos ab Episcopis peractae examini subiici deberent. Sed uniones ante quadraginta annos peractae vim suam servabant ex iure iam quaesito.

Hoc quoad ipsam unionem; quoad canonicam institutionem religiosi, qui vicarii actualis munere fungi debebat paroeciae domui religiosae pleno iure unitae, semper requirebatur (et requiritur) provisio Episcopi singulis vicibus; nec ideo locus esse poterat (nec potest) iuri quaesito; salvo semper privilegio praesentationis eiusdem religiosi, quod Superiori competebat (et competit).

Cap. III. *De paroecia alicui religioso in titulum collata.*

87. - Recitat can. 630 § 1: « Religiosus... paroeciam regit sive titulo parochi sive titulo vicarii... ». Eadem distinctio confirmatur in can. 631 § 1:

« Idem parochus vel vicarius religiosus ... ».

Unde, quando in Parte I, libro II, Cap. IX « De Parochis », in can. 454 § 5 Codicis nominantur « Parochi ... ad religiosam familiam pertinentes... » (quoad eorum amotionem), agitur de vere parochis

religiosis, non de vicariis actualibus religiosis; de his, et quidem quoad eandem amotionis materiam et expresse ut vicariis, Codex agit in alia sede,scilicet in Cap. X « De vicariis paroecialibus », can. 471 § 3.

Codex igitur explicite distinguit vicarium actualem religiosum a parocho religioso, utpote qui distinctam figuram iuridicam habent.

Etenim religiosus paroeciam regit titulo vicarii, quando paroecia pleno iure unita est domui religiosae, quae curam tantum habitualem retinere potest (can. 452 § 2, 471, 1425 § 2), dum curam actualem gerit religiosus a Superiore praesentatus et ab Episcopo canonice institutus (cann. 471 §§ 2, 4; 1425 § 2), qui nomen habet vicarii actualis religiosi.

Regit vero titulo parochi quando Episcopus alicui religioso, ut individuo, confert in titulum aliquam paroeciam saecularem, de licentia Superioris et cum dispensatione S. Sedis (seu tum S. C. Concilii, attento can. 1442, coll. cum can. 250 § 2, tum S. C. de Religioss quoad observantiam religiosam, attento can. 626).

Paroecia in hoc ultimo casu non fit religiosa, quia deest unio pleno iure domui religiosae (can. 1425 § 2); est ideo ac remanet saecularis, quamvis concredita fuerit religioso particulari, ad nutum tamen tum Ordinarii loci quum Superioris (can. 454 § 5).

Etiam vicarius actualis religiosus est item amovibilis (can. 471 § 3). Attamen, dum, amoto vicario actuali religioso, Superior ius habet alium religiosum Episcopo praesentandi; amoto parocho religioso, Episcopus paroeciam confert ad normam SS. Canonum, seclusa Superioris religiosi praesentatione.

Paroecia igitur alicui religioso, uti individuo, in titulum collata, utpote saecularis, regitur normis communibus pro paroeciis saecularibus.

Ita etiam Instructiones S. Congregationis Concilii a. 1931 (v. n. 17), quae ad art. 10 habent: « Instructiones d. 20 iunii 1929 et 25 iunii 1930 (quae post Concordatum Italicum datae fuerunt pro beneficiis et ecclesiis saecularibus) integre applicantur ... paroeciis..., quae, cum suam naturam saecularem servent,... concreditae fuerunt alicui religioso particulari ».

Religiosus autem, qui paroeciam regit titulo parochi, easdem relationes iuridicas habet tum cum Superiore religioso tum cum Ordinario loci, quas habet vicarius actualis religiosus, ad normam cann. 630-631.

Praeterea religiosus, ut individuum, deputari potest ut vicarius actualis in spiritualibus paroeciae pleno iure unitae Capitulo

Cathedrali vel Collegiali, de licentia semper Superioris atque cum dispensatione S. Sedis, ad nutum tum Superioris, tum Episcopi, iuxta praedicta pro parocho religioso, servatis tamen normis generalibus (can. 471 § 1) et peculiaribus conventionibus cum Capitulo initis.

Cap. IV. *De unione domui religiosae aliorum entium ecclesiasticorum.*

88. - Hucusque locuti sumus de paroeciae (seu beneficii paroecialis, ecclesiae paroecialis, paroeciae qua talis) unione domui religiosae.

Quid iuris si agatur de vicariis paroecialibus et de ceteris beneficiis, de ecclesiis et Sanctuariis atque de aliis entibus ecclesiasticis uniendis domui religiosae quoad temporalia tantum vel pleno iure?

Per se valent principia ac normae statuta pro unione domui religiosae vel beneficii paroecialis (si agatur de uniendo aliquo beneficio), vel ecclesiae paroecialis (si agatur de unienda aliqua ecclesia vel Sanctuario), vel paroeciae qua talis (si agatur de uniendis ceteris entibus ecclesiasticis non collegialibus, de quibus in cann. 1489 ss.), congrua congruis referendo.

Profecto, praetermissis modo argumentis quae abunde ad rem afferri possent, Instructiones cit. S. Congregationis Concilii a. 1931, quae explicite inscribuntur « de paroeciis religiosis ceterisque entibus religiosis », positive statuunt (art. 4) quod praescripta, data (in art. 1-3) pro paroeciis et vicariis paroecialibus pleno iure unitis communitati religiosae, aeque valent etiam « pro ceteris ecclesiis ac Sanctuariis pleno iure unitis domibus religiosis ». Itemque in art. 10 dantur normae pro « paroeciis et vicariis, ceteris beneficiis, ecclesiis Sanctuariis ceterisque entibus cultus, quae unita fuerint domui religiosae quoad temporalia tantum atque ideo naturam suam saecularem servant ».

A) *De unione quoad temporalia tantum.*

89. Ut iam diximus, huiusmodi unio fere obsoleta iam est, atque fieri potest (praehabito semper beneplacito Apostolico, ceterisque servatis de iure servandis quoad conventionem, inventaria et consilium vel consensum eorum, quorum interest) inter domum religiosam et beneficium ecclesiasticum, cuius reditus cedunt beneficiario; numquam vero inter domum religiosam et cetera entia

ecclesiastica, quorum reditus erogari debent iuxta fines eorundem entium.

Quoad vicariam paroecialem valent quae diximus de unione *quoad temporalia tantum* paroeciae domui religiosae.

Vicaria enim paroecialis, quae perpetua in Codice nominatur (can. 1427 §§ 1, 3, 4, 5), essentialiter et iuridice non differt a beneficio paroeciali, etsi honorem matrici, cuius reditibus dotata fuerit, deferre debeat: est enim ens autonomum (unde vicaria autonoma dicitur). Differt a paroecia quantitative (scilicet quoad ambitum territorii et fidelium numerum, quoad dotem, etc.), non qualitative seu iurisdictionaliter: eadem enim sunt iura et officia parochi et vicarii curati autonomi.

Quoad beneficium non curatum, per se valent quae diximus de unione quoad temporalia tantum beneficii paroecialis domui religiosae, iis tamen exclusis, quae cum paroecialitate sunt connexa.

Quoad ecclesias, Sanctuaria, aliaque entia ecclesiastica, non datur per se unio quoad temporalia tantum domui religiosae: haec enim ex huiusmodi unione nihil per se percipere posset ad sublevandas suas oeconomicas condiciones.

B) *De unione pleno iure.*

90. Quoad vicariam religiosam, ex praedictis (n. 89), valent quae diximus de unione pleno iure paroeciae domui religiosae.

Item, quoad beneficium non curatum valent quae diximus de unione pleno iure beneficii paroecialis domui religiosae, exceptis pariter iis quae cum paroecialitate sunt connexa.

Si vero agatur de beneficio non curato alicui religioso particulari, uti individuo, conferendo, prae oculis habeantur sive quae diximus supra, in analoga materia, congrua congruis referendo atque impetrata a S. Sede dispensatione a praescripto can. 1442, sive quae Benedictus XIV statuit circa Canonicos Regulares ad beneficia ecclesiastica promovendos (v. n. 10).

Quoad ecclesias, item valent quae diximus de unione pleno iure ecclesiae paroecialis domui religiosae, salvis tamen iuribus, in spiritualibus et in temporalibus, quae legitime competunt sive ipsius ecclesiae fabricae, sive alii personae morali ecclesiasticae, ut Capitulis, confraternitatibus aliisque piis fidelium Associationibus: quae omnia in Conventione peragenda accurate definiantur, ne postea exitiales lites exoriantur.

Idem a fortiori dicendum quoad Sanctuaria, quae pleno iure domui religiosae uniantur.

Ut supra diximus, Dioeceses, Provinciae ecclesiasticae, Sancta Sedes, (secundum quod agitur de sanctuariis dioecesanis, regionalibus, vel nationalibus,internationalibus) quaedam sibi vindicant in spiritualibus et in temporalibus, quae cum aequitate servanda sunt.

Demum quoad ceteras personas morales non collegiales (can. 1489 ss.) domui religiosae uniendas, serventur quae diximus de unione paroeciae qua talis.

In omnibus autem requiritur beneplacitum Apostolicum, praevia conventionis stipulatione, inventariorum confectione et consilio vel consensu eorum, quorum interest, iuxta praedicta.

(*Continuabitur*)

Florentius Romita

DE METU DENUNTIATIONIS CRIMINIS SEXUALIS IN ORDINE AD MATRIMONIUM

INTRODUCTIO

Dissertatio praesens, quae in hoc versatur an obsit matrimonii validitati illudque infirmet metus denuntiationis in nupturiente qui sexualitatis crimen patraverit et a quo ut ipse se liberet, necnon a poenis a lege civili statutis, nemine alio iniuste impellente, (si parentes puellae quae crimen sexualitatis passa fuerit excipias vel ipsam virginem violatam vel interesse habentes), eligat matrimonium, exordium ducit ex quibusdam sententiis a S. R. Rota, novissimis praesertim temporibus prolatis, quae, auctoritate Sanchesii fultae, iniustitiam istius metus arguunt. Aliquando enimvero decisiones rotales, quas mentione leviter tetigimus, indicant perceleberrimi auctoris circa matrimonii doctrinam, verbis quae scripta sunt ipsis in eiusdem Sanchesii voluminibus utentes, quin dicant unde et a quibusdam fontibus sententiam, cui adhaerent, hauserint. Alias aliter (cfr. *S. R. Rotae* Dec. XLIX, n. 2, p. 393, vol. XXXIX), cum sermo est de iniustitia metus ratione finis, locum Sanchesii utique proferunt, eiusdemque verbis adhibitis, indicant quoque unde istae hauserint, sed silentio praetereunt agi in casu de sententia ac doctrina quibus alii auctores favent sed Sanchesio longe sibi alia mens est.

Agitur ergo de criminis sexualis certo auctore, qui scilicet huiusmodi facinus commisit, nempe de crimine quod ex peracta diligenti inquisitione iniuste denuntiatum fuisse non appareat et consequenter matrimonium proponatur iustam legis executionem vitandi gratia.

Quibus praemissis, et, animo permoti amplam disceptationem exarandi, tractationis nostrae initium aggredientes, hunc servandum ordinem statuimus:

a) Notiones et doctrina explanantur de metus qualitatibus in genere.

b) Dein spectandam proponimus metus denuntiationis gravitatem.

c) Posthac agimus de metus denuntiationis iustitia et iniustitia.

d) Continenter recolimus quid sentiat Sanchesius de iustitia et iniustitia metus denuntiationis ratione finis matrimonii, verbis

ac signis ex eius opere, quod « De sancti matrimonii Sacramento » nuncupatur, depromptis.

e) In crysim deducimus praeterea quae continentur in quibusdam sententiis a S. R. Rota editis.

f) Doctrinam exponimus circa metus iniustitiam, habita mediorum et personae incompetentis ratione.

g) Postremo multiplices solvuntur difficultates.

Prae oculis habuisse iuvabit nos passim quae a iure statuuntur civili in disceptationis cursu diligenter *adnotasse*, praesertim in his eiusdem iuris praescriptis quae ad criminis sexualis imputabilitatem ac extinctionem spectant.

De metus qualitatibus in genere.

1. Ex eo quod matrimonium facit partium consensus, i. e. actus voluntatis quo utraque pars tradit et acceptat ius in corpus in ordine ad actus per se aptos ad prolis generationem [1], necessario consequitur contrahentes plene frui debere libertate in eo eliciendo, attenta etiam matrimonii perpetuitate atque gravitate.

Notum est enim illud: « Libera matrimonia esse antiquitus placuit » [2], notissimaque mens catholicae Ecclesiae, quae optimo quidem iure contrahendi libertatem semper magni fecit.

At consensus ille locum non habet — uti legitur in cap. « Cum Veniens » [3] — ubi metus vel coactio intercedit; qua de re necesse est ut, ubi assensus cuiusque requiritur, coactionis materia repellatur. Quamvis enim quae, metu fiunt, voluntarie secundum quid fiant, attenta tamen peculiari matrimonii natura eiusque indissolubilitate qua fit ut semel valide inito rescindi matrimonium nequeat, voluit Ecclesia ut libere omnino illud contraheretur et secus nullum esset. Unde, initus ob vim vel metum gravem ab extrinseco et iniuste incussum, matrimonialis contractus irritus habendus est [4].

Quaenam esse debeant qualitates metus matrimonium invalidantis, in ipsa norma canonis 1087 plene recolitur: ex quibus autem, natura quae est praesentis dissertationis, *gravitatem* tantum

---

[1] can. 1081.

[2] Imp. Alexander, Cod., Lib. 8, tit. 38, *De Inutilibus Stipulationibus*, 1. 2, Ed. Krüger, CrJcv. II, P. 351.; cfr. Dig., lib. 23, tit. 1, De *De Sponsalibus*, 1. 4, 8, 11, 12, 13, Ed. Krüger, Crjcv. I, p. 330.

[3] X, lib. 4, tit. 1, *De Sponsalibus et matrimonio*, cap. 13, Crjcv. II, col. 665-666.

[4] can. 1087, § 1.

paucis, *iniustitiam* vero pluribus seligimus tractandas, easque in peculiaribus consideratas circumstantiis, ita ut aequa habeatur et plena expositio.

2. *Gravitas* metus sive absolute (seu quoad virum constantem, qui intelligendus est uti homo medius, normalis, communis, iuxta sexum, aetatem, conditionem socialem etc.), sive relative (seu relate ad indolem, animum etc. personae quae metum patitur) consideranda est. Bene notat Sanchez: « exigitur grave esse in se malum, quod timetur, quamvis ista gravitas respective consideranda sit, respectu personae patientis metum. Semper tamen necessarium est, ut malum ipsum sit grave, ita, ut merito, et non ex vana aestimatione personae timeatur » [5].

Attamen, si timens malum non debet vane leviterque aestimare malum illud sibi imminere, sed probabiliter et rationabiliter, aliunde non est necessarium « ut malum praevideatur ut certum; probabile sufficit: nam, si grave est, etiam tunc magnam in animo perturbationem valet inducere » [6]. Semper autem requiritur ut minans « potens sit minas exsecutioni mandare » [7]; aliter vana esset mali imminentis aestimatio.

Neque obliviscendum est quod: « iniuria fit non tam ex gravitate metus obiectiva qui infligitur, quam ex incapacitate subiecti ad resistendum; si resistere potuisset et non restitit, invitus non fuit, neque ulla iniuria, etiamsi metus in se aliquam haberet gravitatem; e contra, si ad resistendum moraliter incapax fuit ob indolem vel alia adiuncta, etiamsi metus forsan pro aliis levis fuisset, pro ipso fuit metus gravis et iniustus, dummodo tamen aliqua fuit gravitas obiectiva » [8].

3. *Iniustitia* metus, ex altera parte (et iniuste incutitur metus si ius et iustitia laedantur non modo violatione normae divinae, sed etiam violata norma positiva humana) consideranda est sive *quoad substantiam* (si malum, quod timetur, nullo modo meretur, vel saltem si matrimonium stricto iure exigi nequit [9]) sive *quoad modum* (si pars malum aliquod meretur, sed non illud quod ipsi

---

5 Sanchez T., *De Sancto Matrimonii Sacramento*, lib. 4, disp. 1, n. 13, Ed. Venetiis 1726, p. 247.

6 S. R. R. *Decis.*, Dec. 34, c. A. Canestri, die 7 maii 1940, vol. 32, n. 3, p. 371.

7 Sanchez T. l. c. n. 19, p. 248.

8 S. R. R. *Decis.*, 9, Buffalen., c. G. Heard, die 21 ianuarii 1943, vol. 35, n. 2, p. 62.

minatur; vel metus infertur a persona incompetenti, aut non servato ordine iudiciario, aut iniustis mediis, vel si quis ad dolum et calumnias recurrit vel ad processum illegaliter institutum).

De metu denuntiationis criminis sexualis.

4. Quibus breviter praemissis, res nostra singillatim ut consideretur, haec praecipue enodanda venit quaestio, seu an gravis et iniustus habendus sit metus, quo stuprator vel seductor ad matrimonium contrahendum compellatur, utpote ex minis denuntiationis ad civilem magistratum ex parte stupratae vel seductae parentum exoriens.

Materia est mixti fori.

5. Ad rem uberius disceptandam atque stricto perpendendam iure, cum iam supra memoraverimus iniustitiam haberi posse etiam ex violata norma positiva humana, ecclesiastica vel civili [10], heic imprimis adnotetur oportet stuprum et seductionem, utpote mixti fori delicta, indubitanter secundum civilem legem diiudicanda esse. Nam « quia materia ista est mixti fori, iudici civili relinqui potest et reapse in hodierna societatis civilis conditione, potestati civili fere universim relinquitur; iudex ergo saecularis, qui iuxta legem civilem se gerens, stupratorem renuentem ducere mulierem a se defloratam, in carcerem detrudit, metum iustum incutit » [11].

Et insuper cum ille, qui patravit delictum mixti fori, coram tribunali civili accusatus fuit, iustitia vel iniustitia metus incussi diiudicanda est secundum legem civilem, licet alia sit a lege canonica. Cum enim ius puniendi fundetur in officio auctoritatis restituendi ordinem socialem laesum, per instaurationem tranquillitatis publicae, non videtur cur legislator civilis, cui est etiam cura animadvertendi in crimina mixti fori, nequeat adaequatam poenam statuere, efficaciam redemptionis a poena accipere et modum procedendi imponere vel prohibere.

---

[9] Cfr. S. R. R. Decis., Dec. 34, c. A. Canestri, die 7 maii 1940, vol. 32, n. 3, p. 371.

[10] Cfr. S. R. R. Decis., Dec. Romana, c. F. Brennan, die 10 novembris 1955, Prot. N° 6013, fol. 3.

[11] S. R. R. Decis., Dec. Portalexien., c. D. Staffa, die 27 iulii 1951 Prot. n. 4058, fol. 4.

Consentaneum ergo est civiles brevi recolere normas, quibus illa delicta puniuntur; quin autem de ipsis copiose disseramus, cum in omni iure stuprum gravissimum habeatur delictum, gravissimisque mulctetur poenis, simulque vero a fornicatione plane distinguatur.

6. Casus occurrit, v. gr., in nonnullis *Americae Septentrionalis Statibus*, ubi lex multo durior edicit virum, qui mulierem cognovit, eam consentientem ducere debere, secus in carcerem detrusum non antea dimittendum esse, quam defloratam duxerit. At in genere leges civiles, contra huiusmodi delictum, poenam statuunt carceris plus minusve diuturni: ita, v. gr., *Codex Criminalis Canadensis*: « Est coupable d'un acte criminel et passible de deux ans d'emprisonnement quiconque, agé de plus de dix-huit ans, séduit une jeune fille de moeurs chastes jusque-la, quand cette fille est agée de 16 ans ou plus et n'a pas encore atteint l'age de dix huit ans » [12], ad cuius normam ut seductionis delictum habeatur, non interest an ambo, iuvenes mutuo consensu sexuales habuerint relationes, cum autem intersit an puella, sexdecim annos nata, et quae duodevigesimum annum nondum attigerit, honestis moribus imbuta fuerit ante seductionem denuntiatam.

7. Ita etiam *Codex Poenalis Italicus*, qui, norma de qua in *art. 519* (della violenza carnale) punit tum eum, qui carnaliter corpus commiscuit cum minore, quae decimum et quartum nondum superaverit annum, tum eum, qui personam vi oppressit. *Articulo autem 530* idem Codex poenas sancit contra eum, qui turpes patrare ausus sit actus cum minore sedecim annorum, vel cum persona extranea, praesente tamen minore. Iam apud veteres gravibus poenis mulctatum est crimen corruptionis minoris; ita in Digesto legitur: « qui nondum viripotentes virgines corrumpunt, humiliores in metallum damnantur, honestiores in insulam relegantur, aut in exilium mittuntur » [13], « si quis tam feminam quam masculum, sive ingenuos sive libertinos, impudicos facere adtemptavit, iniuriarum tenebitur. Sed et si servi pudicitia adtemptata sit, iniuriarum

---

12 Art. 211.

13 Paulus, Dig., Lib. 48, tit. 19, *De poenis*, 1. 38, para. 3, Ed. Krüger Crjcv. I, p. 868.

14 Ulpianus, Dig. Lib. 47, tit. 10, *De Iniuriis et famosis Libellis*, 1. 9, para. 4, Ed. Krüger CvIcv. I, p. 831.

locum habet »[14]. In Codice vigente Italico stuprator vel seductor puniri nequit « se la persona é moralmente già corrotta »[15].

Lex Italica, praeterea, decernit ut delicta illa sint punienda tantum si is, cuius intersit, actionem reo instituat[16], quae actio nusquam tolli potest. Ex altera autem parte statuit ut e poena evolet reus delictumque extinguatur si seductor, ad damna reparanda, matrimonium eligat. En verba Codicis: « Causa speciale di estinzione del reato. Per i delitti preveduti dal cap. 1 e dell'art. 530, il matrimonio, che l'autore del reato contragga con la persona offesa, estingue il reato, anche riguardo a coloro che sono concorsi nel reato medesimo; e, se vi é stata condanna, ne cessano l'esecuzione e gli effetti penali »[17].

8. Quae cum ita sint, inprimis adnotandum venit — praeter alia, quae ad commodiorem expositionem praetermittimus — aliud esse *stuprum* seu violentiam carnalem, aliud *corruptionem minoris*[18]; deinde, crimen corruptionis minorum non esse puniendum, si minor iam sit moraliter corruptus. Quodcirca haec recolimus: quando quis copulam cum puella habuerit, praesumitur virginem deflorasse eamque seduxisse[19]; haec tamen praesumptio veritati cedere debet, etiam in casu, cum constet puellam vitae vilis et minus honestae fuisse; ideoque vir neque eam ducere tenebatur, neque dotare[20]; « communiter loquendo moraliter corrupta non censetur puella quae quandoque cadit sed potius persona quae commercio carnali iuxta vel contra naturam, atque luxuriae et lasciviae dedita sit; quare corruptionis minoris reus est, qui actus libidinosos ponit cum minore qui semel vel iterum aut seipsum iam polluit aut rem habuit cum tertio »[21]; « persona già moralmente corrotta... é chi é esperto di piaceri carnali, normali o anormali, per essere dedito a pratiche lussuriose e ad abitudini lascive; detta

---

15 *Codex Poenalis Italicus*, art. 530.

16 Ibid. art. 542.

17 Ibid. art. 544.

18 Plurimum enim haec delicta inter sese differunt sive quoad praesupposita, sive quoad media ad ipsa patranda necessaria, sive quoad aetatem subiecti qui talia passus sit.

19 cfr. Reiffenstuel A., *Ius Canonicum Universum*, lib. 4, tit. 1, *De Sponsalibus et Matrimonio*, para. 4, n. 84, Romae 1833, p. 16.

20 Cfr. S. R. R. *Decis.*, Dec. 25, c J. Grazioli, die 4 iunii 1927, vol. 19, n. 9 et 10.

21 S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, c. F. Brennan, die 10 novem. 1955, Prot. N° 6013, Fol. 12.

corruzione non si concreta in un evento fisico, ma in una modificazione essenzialmente morale »[22]; « non ogni esperienza di piaceri carnali é sufficiente a raggiungere quel grado di corruzione sessuale che determina l'impurità, ma é necessario che il minore sia ridotto in tali condizioni di degradazione da escludere il pericolo di un'ulteriore e piú grave corruzione »[23]; « la cui causa di non punibilitá, prevista nell'art. 530, non puó ammettersi quando non si tratta di vera e propria corruzione, ma soltanto di qualche sporadico precedente immorale del minore, o di semplice frivolezza, civetteria ecc. »[24].

Ad ultimum, circumstantia sublineanda venit, qua stuprata aut corrupta, atque eius parentes aut tutores, ius habeant reum iudici denuntiandi, nisi ipse cum illa matrimonium eligat. Cum talis denuntiatio indubitanter reo quemdam incutiat metum, nobis proposita quaestio ita tandem aggredienda videtur ut plane appareat utrum metus denuntiationis criminis sexualis gravis et iniustus habendus sit necne.

De metus denuntiationis gravitate.

9. *Quoad metus denuntiationis gravitatem*, pluries Rotalis iurisprudentia et communis doctrina rem fuse consideraverunt, quaestionem ita solventes, ut reapse gravem ad normam iuris metum tenuerint denuntiationis, consectariis praesertim consideratis adversae famae, gravis scandali, aliorumque huiusmodi, ex illa denuntiatione profluentibus.

Recentissimae quoque Rotales Decisiones eam confirmant interpretationem ac metus gravitatem sublineant, ita ut de re iam nulla dubitatio nullumque exstare possit dubium. Sic enim legitur in una coram Felici: « Attentis igitur peculiaribus adiunctis et tenuitate indolis illius cui metus infertur, graves et iniustae possunt esse ipsae minae denuntiationis ad publicam auctoritatem pro crimine simplicis fornicationis, quod tanquam stuprum portenditur ab interesse habentibus. Licet enim denuntiatus possit in iudicio se a falsa stupri accusatione purgari, haud raro res ita adsunt ut *ipse processus*, incerti, plerumque, exitus praeserlim pro iuvene inexperto, cui difficile creditur, gravissimum damnum reputetur »[25]. Et praeterea: « Neque dicatur denuntiatio non esse condemnatio;

---

22 Manzini V. *Trattato di Diritto Penale*, Romae 1951, vol. 2, p. 448.

23 *Rivista Penale*, Roma, 1942, fasc. 4, massimario della Corte di Cassazione, 17 aprilis 1942, p. 477, n. 886.

24 Manzini, l. c. p. 450; cfr. etiam *Rivista Penale* 14 - x - 1932 et 11 - v - 1935.

25 S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, die 18 maii 1954, Prot. N° 5388, fol. 7.

nam denuntiatio facta illis in adiunctis de quibus in causa virtualiter condemnationem continebat, gravem pro quovis iuvene, gravissimum pro... Elvino, qui inveniebatur in magna difficultate probandi suam innocentiam in iudicio... *ipsa denuntiatio* est malum, quod serio timeri potest praesertim ab eo, qui integram famam hucusque servat » [26].

Quod principium et in recentissima adnotatum est decisione: « Comminatio denuntiationis ad iudicem contra quemlibet, praesertim criminis sexualis gratia, *semper, de se, malum gravissimum est*: sive accusandus sit innocens, sive sit reus.

Etenim, ex sola denunciatione, praescindendo a ceteris multis, infamia ac dedecus maximum, uti par est, in accusati humeros infallibiliter cadit. Si deinde animadvertatur posse iudicem pro ceteris huius generis criminibus immediatam accusati comprehensionem iubere, ad cavendum, eiusque custodiam per integrae instructionis et iudicialis disceptationis cursum (qui per annos non infrequenter protrahitur) iam ex hoc fulget quo modo, quave mensura, malum ac praeiudicium accusati augetur seu aggravatur » [27].

De metus denuntiationis iustitia et iniustitia.

10. Quoad vero metus denuntiationis iniustitiam, principium generale, persaepe a Rotalibus recolitum Decisionibus, est quod ius competat puellae parentibus vel tutoribus comminandi denuntiationem contra iuvenem, qui cum puella — certis in adiunctis — se commiscuit; nam: « nihil obstat quominus, ex parte illius, qui interesse habet, adversus reum criminis sexualis, denuntiationis comminatio iactetur. Comminatio huiusmodi, per se, *iniusta non est,* dummodo limitetur ad provocandum metum a lege praevisum, id est metum iustae poenae, quae a legislatore pro delicto illo constituta est ». [28]

De cetero, *iustitia* metus denuntiationis, certis in circumstantiis incussi, semper patuit tum doctrinae tum iurisprpudentiae. Ita enim: « Iniuriam patienti quidem licet obligationem reparationis

---

[26] S. R. R. *Decis.*, Dec. Forolivien., c. P. Felici, die 17 ian. 1956, Prot. N° 5466, fol. 27 et 14.

[27] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, c. P. Mattioli., die 29 martii 1958, Mon. Eccl. 1962 Series VII, Fasc. III-IV, p. 433, n. 1; [Prot. N° 6789, fol. 11;] cfr. dec. *Forolilivien.*, c. eodem Ponente, die 25 iunii 1956, Prot. N° 6393, fol. 17.

[28] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, c. P. Mattioli, die 29 martii 1958 Mon. Eccl. 1962 l. cit. p. 433, n. 2. [Prot. N° 6789, fol. 11].

urgere per metum poenae a lege ipsa statuta et a competenti auctoritate iuxta legis praecepta decernendae et inferendae, ita ut defloratori dicere possit: « aut duc, aut dota, vel coram iudice respondebis » [29]; attenta indole et gravitate patris puellae, dicendum est quod ipse filiae defloratori mortem minatus est in calore iracundiae; qua sedata, in iniusto proposito non permansisse, et alias quoque minas, iustas quidem, protulisse, defloratorem, nempe, puellae natu minoris corruptae causa ad Procuratorem Regium deferendi » [30]; verum non iniusta et temeraria dicenda est accusatio, i. e. iudicialis denuntiatio penes iudicem, si praesto sint indicia non levia, seu argumenta saltem probabilia, ita ut denuntiatio appareat solido fundamento innixa, nec prorupta ex malitia aut inconsulto ex levitate animi defectuque debitae diligentiae; quae secundum prudentiam iudicis debet discerni ex qualitate facti et conditione personarum » [31]; « seductori potest tantum imponi ut puellam dotet aut ducat » [32].

De metus denuntiationis iustitia.

11. « Ita iustus incussus foret metus, si a stupratore, sub poena denuntiationis iudiciariae, alternative exigatur proportionata dos vel matrimonium... pater, qui filiam suam a iuvene violatam esse scit, quando iuvenem etiam gravibus minis terret, ut iniuriam reparet, non iniuste agit » [33];

« Non iniustus est metus, si stuprator, ad iustas et graves facinoris consequentias vitandas, seductam praefert et consentientem puellam in matrimonium ducere » [34]

12. Undenam autem huiusmodi metus iustitiae ratio?

Ut ex non paucis depromitur Decisionibus, ratio haec posita est tum in cuiusvis iniuriae absentia [35], tum in ipso legis praecepto [36].

---

[29] S. R. R. *decis.*, Dec. 13, c. 9. Prior, die 8 iulii 1919, n. 5, p. 124, vol. 11.

[30] S. R. R. *Decis.*, Dec. 18, c. U. Mannucci, die 25 martii 1935, vol. 27, n. 5, p. 165.

[31] S. R. R. *Decis.* Dec. 85, Angelorum et S. Didaci, c. A. Jullien, die 10 nov. 1934, vol. 26, n. 5, p. 731; cfr. etiam S. Thomas, Summa Theologica, IIª, IIae, qu. 68, art. 3; D'Annibale. *Summula Theologiae Moralis,* Romae, 1908, lib. 3, tit. 11, n. 597, p. 488.

[32] S. R. R. *Decis.*, Dec. 31, Belograden., c. F. Guglielmi, die 2 maii 1936, vol. 28, n. 2, p. 286.

[33] S. R. R. *Decis.*, Dec. 10, Dublinen., c. A. Wynen, die 24 feb. 1942, vol. 34, n. 2, p. 85.

[34] Cfr. Gasparri Petrus, *De Matrimonio,* Ed. 1932, n. 853, p. 59, vol. 2.

[35] S. R. R. *Decis.* Dec. 33, c. J. Teodori, die 21 aprilis 1942, vol. 34, n. 2,

Verum quando timetur iusta poena sceleris patrati, metum infert lex ipsa, et reus ipse metum sibi infert, si, ut a poena, quam timet, sese liberet, matrimonium eligit [37].

De metu denuntiationis iniustitia.

13. Attamen, non semper denuntiationis metus haberi potest iustus, neque omnibus in casibus recto iure illa invocatur ratio.

Fieri potest enim ut metum patiens sibi imputatum numqam commiserit crimen, vel defloratae parentes aut tutores sui iuris limites excedant aliaque huiusmodi, quae contrahentis libertatem omnino auferunt, consensumque vitiant; quibus in casibus evidenter metus iustitia dilabitur quoad modum.

Ideoque, iuxta iam recolita iuris principia, res modo sequenti determinari potest.

De metu denuntiationis iniuste incusso quoad substantiam.

14. *Iniuste incussus quoad substantiam* dicitur denuntiationis metus, si denuntiatus innocens sit, vel nihil egerit, quod a lege puniendum veniat, vel aliud patraverit delictum, ex quo in poenam matrimonium subire non debeat. Nam: « a fortiori metum iniuste incutit, qui gravibus minis matrimonium absolute exigit a iuvene, qui neque puellam stupravit, neque virginem cum promissione matrimonii violavit, sed tantum cum muliere male morata et consentiente actus turpes incompletos peregit » [38].

« Si quis falsum, aut diversum ab eo quod est patratum, cricrimen alteri impingat, tunc denuntiatus reus veram passus est iniustitiam, et conditio cui sese subiecit ad declinandam reparationem vel poenam iniuriose comminatam eum non tenet: evidenter enim sub metu iniuste incusso voluntarium elicuit; nullus

---

p. 338-339: « si poena non infligatur, quando res amice componitur per matrimonium, hoc haud dici potest nullum ex metu iniusto, cum nulla fiat iniuria »; cfr. etiam Dec. 35, c. A. Jullien. die 17 iulii 1929, vol. 21, n. 2, p. 297, in qua habetur: « matrimonium electum ab isto (defloratore) ad effugiendam iustam poenam, haud dici potest meticulosum; nulla enim fit iniuria reo sic contrahenti.

[36] Ita Sanchez T., *De Sancto Matrimonii Sacramento*, lib. 4, disp. 13, n. 3, Ed. Venetiis 1926, p. 273, qui in proposito habet: « quoties metus incutitur alicui damni debiti delicto, quem incutiens iuste inferre potest, tunc magis censetur ille metus oriri ex lege, et natura delicti, et proinde ab intrinseco.

[37] S. R. R. *Decis.*, Dec. 9, Ianuen., c. J. Teodori, die 9 feb. 1937, vol. 29, n. 3, p. 71.

[38] S. R. R. *Decis.*, Dec. 10, Dublinen., c. A. Wynen, die 24 feb. 1942, vol. 34, n. 2, p. 85-86.

favor in optione acceptandi redemptionem, ubi nullum debitum extabat redimendum; immo maxima iniustitia sicut in imputando delicto, ita etiam in electione illud compensandi proponenda invenitur » [39].

In interpretationem conveniunt inter alios, etiam Wernz-Vidal [40], et *Staffa qui habet*: « clarius metus est iniustus, et quidem ratione substantiae, si *metum patiens deflorationis causa non fuerit saltem* certa, aut etiam si nulla lex vel legitima consuetudo poenam aut coactionem in casu decernat: « e. g quia deflorata iam ad maiorem aetatem pervenerat » [41].

15. Et iniustitia manet, licet metum incutiens *bona fide* putaverit revera metum patientem scelus patrasse, quia, in casu, etsi non subiective, obiective vero seu de facto iniustae sunt minae: « transeat proinde quod D. B. (metum incutiens),,, crediderit sibi ius denuntiandi competere pro delictis illis, et ideo « subiective » iniuste non egerit: at, eius minas fuisse de facto iniustas, eo quod accusandus delicta illa non patraverat, quis dubitare potest? » [42].

Etenim, indubium utique est ad iustitiam denuntiationis non requiri ut omnia probentur alligata, cum sufficiat ut actio sumatur a persona interesse habente et ut allegata fundamentum habeant in aliquo facto, uti bene adnotatur in una C. Jullien: « non iniusta et temeraria dicenda est accusatio... si praesto sint indicia non levia, seu argumenta *saltem probabilia*, ita ut denuntiatio appareat solido fundamento innixa » [43]. Nec aliter habetur in pluries relata Decisione C. Mattioli: « quocirca bene scripsit cl. Defensor Vinculi: « ... etiamsi dubitaretur de facto deflorationis, sufficerent gravia indicia, seu argumenta saltem probabilia, contra reum, ut iuste denuntiatio fieret apud iudicem, videlicet sufficeret ut denuntiatio appareret solido innixa fundamento... iudicis enim est aestimare quanti facienda sit negatio, quam reus solet in processu criminali adducere » [44]. Aeque, vero, certum est quod, si denuntiatus innocens evaserit, maneret obiectiva minarum iniustitia, praeater denuntiantis dubitationes vel praetensam exploratam rei cognitionem.

---

[39] S. R. R. *Decis.* Dec. 34, c. A. Canestri, die 7 maii 1940, vol. 32, n. 3, p. 371.

[40] *Ius Canonicum*, Romae 1946, tom. 5, n. 501, p. 632, nota 24.

[41] S. R. R. Decis., Dec. Portalexien., die 27 iulii 1951, Prot. 4058, fol. 4.

[42] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, c. P. Mattioli, die 29 martii 1958, Mon. Eccl., 1962, l. cit. p. 442, n. 1. [Prot. N° 6789, fol. 27.]

[43] S. R. R. *Decis.*, Dec. 85, Angelorum et S. Didaci, die 10 nov. 1934, vol. 26, n. 5, p. 731.

[44] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana c. P. Mattioli, die 29 martii 1958, Mon. Eccl., 1962, l. cit. p. 431, n. 3. [Prot. N° 6789, fol. 7.]

Neque dilabitur metus iniustitia ea consideratione, qua denuntiatus innocens posset in iudicio se a falsa purgari accusatione, quia haud raro res ita adsunt ut ipse processus, incerti plerumque exitus, praesertim pro iuvene inexperto, cui difficile creditur, gravissimum reputetur damnum [45]. « Obiici tamen potest — adnotat et ipse Cl. Felici — Gabrielem potuisse in iudicio sua argumenta proponere iniuriaeque absentiam demonstrare. Id verum est *speculative* et *theorice*. Sed modus quo iudicium propositum est, minae recursus ad Tribunal Militare, severitas praefecti militum, ipsa urgens instantia parentum Nerinae eorumque advocati, Gabrieli iuveni inexperto et sat timido, nullo insuper munito auxilio, certitudinem dederunt unam sibi matrimonii viam praesto esse damna vitanda: quod quidem, iam re iniustum, fuit in nostro actore iniustius » [46].

De metu denuntiationis iniuste incusso quoad modum

16. *Iniuste incussus quoad modum* dicitur denuntiationis metus, si, inter alia, optio non detur, vel iniusta adhibeantur media, vel a persona incompetenti ille incutatur metus.

Inprimis enim indubium est iniustum quoad modum habendum esse huiusmodi metum, si optio non detur et matrimonium absolute exigatur, cum — uti communiter docent Auctores — vir, qui virginem defloraverit, cogi possit ad eam ducendam vel dotandam, minitata carceris poena, non vero simpliciter ad eam ducendam.

Quod percerto nullam recipit controversiam, cum ex delicto tantum generica reo exoritur obligatio reparandi damna, iuxta vero notam alternativam, ita ut ipsi facultas sit eligendi inter carcerem, dotationem et matrimonium. Ita, ceterum, docet et constantissima Iurisprudentia: « qui puellam aliquam virginem aut vi oppressit aut seduxit, tenetur, illam dotare aut ducere, quia optio eius est » [47]; « ad rem, vel ante Codicem pluries semper resolutum erat, etiam ex stupro, vel post promissionem informem matrimonii, non sequi nisi obligationem reparandi damna forsan illata, quae nec veteres in ullo casu extendebant ad obligationem ducendi, nisi alternative conceptam: aut ducat aut dotet... Iniustum

---

[45] Cfr. S. R. R. *Decis.*, Romana, c. P. Felici, die 18 maii 1954, Prot. N° 5388, Fol. 7, n. 5.

[46] Ibid. Fol. 19-20, n. 14.

[47] S. R. R. *Decis.*, Dec. 25, c. J. Grazioli, die 4 iunii 1927, vol. 19 n. 3, p. 201.

igitur est etiam in hoc extremo casu *definite et unice* matrimonium imponere » [48].

Et adnotat Cl. Lehmkuhl: « si pater non indeterminate ad reparandam iniuriam cogit, sed determinate ad ducendam puellam, non semper est metus: siquidem teneri potest ad alterutrum, ut aut ducat, aut dotet puellam. Quare tunc matrimonium irritum esse potest » [49]. Et ratio est quod: « multis aliis modis potest seductor iniuriam reparare: nequit ad matrimonium iuste compelli, quod ceterum infaustum exitum saepe habebit » [50].

Quaedam proponuntur quaestiones

17. Ex supra hucusque relatis disceptatisque quis facile sibi quaesita proponit:

a) quid iuris, si puella defloratori nubere recuset? Respondit Reiffenstuel: « si virgo deflorata stupratorem vel dote carere deberet, non compensaretur ei aequaliter damnum iniuste illatum; nam puella prius habebat libertatem nubendi, cui vellet; qua privaretur, si tunc deberet necessario contrahere cum tali, qui ei forsan non placet; vel carere dote ad inveniendum aequalem, sive aeque commodum matrimonium » [51]. Plane autem constat quaestionem incidentaliter tantum nostra interesse posse, cum ad praesentem dissertationem solutiones extra matrimonium minime pertineant.

b) quid, si deflorator dotare nequeat? Evidenter, in casu, stupratoris vel seductoris electio inter matrimonium celebrandum circumscribitur et poenam luendam, quin autem ex deminuta hac optione, attentis circumstantiis, ulla consequi videatur iniustitia. « Per se quidem seductor cogi potest tantum ut puellam dotet aut ducat. Si tamen seductor aut servare vult pravam illam consuetudinem aut nimis pauper est quam ut dotare puellam valeat, tunc utique parentes ius habent satis energice insistendi, ut ille matri-

---

[48] S. R. R. *Decis.*, Dec. 93, c. U. Mannucci, die 17 dec. 1934, vol. 26, n. 2, p. 872.

[49] Lemkuhl *Theologia Moralis*, Friburgi 1898, Pars 2, lib. 1, tract. 8, De Matrimonio, n. 735, p. 525.

[50] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana c. P. Felici, die 18 maii 1954, Prot. N° 5388, Fol. 6; cfr. etiam Dec. 56, Firmana, c. P. Felici, die 28 iunii 1949, vol. 41, n. 2, p. 329; Dec. 29, Beryten. Maronitarum, c. P. Felici, die 12 aprilis 1949, vol. 41, n. 4, p. 169.

[51] Reiffenstuel A. *Ius Canonicum universum* lib. 4 Decretalium, tit. 1, *De Sponsalibus et Matrimonium*, para. 4, n. 89, Romae 1833, p. 16.

monium, puellae antea promissum contrahat, dummodo abstineant a mediis quae coactionem saltem quoad modum iniustam reddant » [52].

c) quid, si deflorata eiusque parentes proportionatam dotem a reo oblatam recusent, matrimonium tantum flagitantes et prementes, sub poena denuntiationis iudiciariae? Neminem effugit, in casu, illos optionem auferre reo, quam praxis et consuetudo Ecclesiae semper obtulerunt, ipsius voluntatem intra definitiores angustioresque coercentes fines, ita illam adimentes libertatem, quae necessario adhaeret Sacramento, ita ut potius iniustus, quam iustus, evadat denuntiationis metus.

De quarumdam recentiorum decisionum S. R. Rotae doctrina.

18. Quibus illustratis, sunt qui tenent notum principium « aut duc, aut dota, aut te denuntiabo » graviter laesum fuisse. Ita sentitur a quibusdam recentioribus S. R. Rotae Decisionibus, quae alio sub aspectu rem pertractant. Atqui, omnibus attente perpensis, nobis videtur, etiamsi quid novi ex Decisionibus illis evincatur, optionis principium minime profecto everti.

Definitur enim opinio circa grave malum, quod non solum repraesentat processus poenalis in se, sed et ipsa ad iudicem denuntiatio, quae serio timeri potest praesertim ab eo, qui integram servat famam [53]. At huiusmodi definitiones evidenter nil illi optionis principio auferunt.

Si quid novi reapse habetur, id *illicita respicit media*, quibus metus incuti potest in ordine ad matrimonii finem, ita ut sub hoc quoque aspectu iniustitia pateat quoad *modum*, nisi quoad substantiam.

19. Legimus in una coram Felici: « Delictum, quod publica auctoritas iuste persequi potest, est struprum vel corruptio puellae minoris, vel subtractio huius puellae ab auctoritate parentum per dolum, circumventionem, seductionem etc.; ex fornicatione autem libere posita, si proles oriatur potest ad summum exsurgere obligatio matri et nascituro providendi, non autem obligatio mulieris ducendae: quod si exigatur *per pressiones et minas tam privatas*

---

[52] . S. R. R. *Decis.* 31, Belograden., c. F. Guglielmi, die 2 maii 1936, vol. 28, n. 2, p. 286-287.

[53] Cfr. S. R. R. *Decis., Dec. Forolivien.*, c. P. Felici, die 17 ian. 1956, Prot. N° 5466; Dec. Romana, c. P. Mattioli, die 29 martii 1958, Mon. Eccl. 1962, l. cit. p. 433, n. 1. [Prot. N° 6789, fol. 11.]

quam publicas... prorsus iniustus erit actus *iniustusque metus forte per talem actum provocatus* » [54].

Qua a Decisione non dissentit sententia in gradu appellationis prolata, etsi ad contrarias pervenit conclusiones, cum aliter rem solverit « in facto » [55].

Pressius fusiusque autem legitur in una coram Mattioli, heic pluries citata: « quibus ultro citroque concessis, dicendum remanet *nullum ius* cuicumque competere utendi, seu *abutendi*, huiusmodi denuntiationis minis ad compellendum reum ad matrimonium amplexandum, quod *odio habet*, contra quod *resistere tentat;* ipsas minas nempe, *violenter* ac *iterate* obiiciendo, ac per ipsas *premendo*, ita ut iuvenis, etsi reluctans, etsi renitens, ad matrimonium amplexandum fractus compellatur... Ubi autem accusandus *non sponte* hisce minis cedat, nec matrimonium eligat, sed in resistendo pergat, et, aliunde, minans, ad huiusmodi resistentiam frangendam, *instet, premat, vexet*, ita inique detorquens sensum ac finem poenalis sanctionis... hic, iustitiae vulnus praecise agnoscendum est: unde, et metus consequens, a quo ut quis se liberet, matrimonium invite eligere cogitur, iustus adhuc dici non potest » [56].

20. Cum rotalibus Decisionibus, de quibus agimus, et nos consentimus, si tamen admittatur verificari, in huiusmodi casibus, metus iniustitiam quoad *modum* dumtaxat, non vero quoad *substantiam*.

21. At Iudices ultra progrediuntur asserentes stupratae vel seductae parentes iuste agere tantummodo si dennutiationem minitantur ad quamdam obtinendam genericam satisfactionem, *iniuste*, vero si ad extorquendum matrimonialem consensum; aliis verbis, dum pro stupratore salva fit optandi facultas, nota optio « aut duc aut dota aut te denuntiabo, » practice reiicitur atque iniustitiae nota designatur, cum violatae parentibus concretae iniuriae reparatio nullimode concedatur.

Cuius sententiae ratio est quod violatae parentes nequeunt in suum commodum legis finem detorquere, cum lex poenalis non ad matrimonium renitentibus imponendum dirigatur, sed simpliciter ad delictum puniendum.

Legimus namque in una coram Mattioli: « Non enim poenalis

---

[54] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, die 18 maii 1954, Prot. N° 5388, fol. 5-6.

[55] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, c. Brennan, die 10 nov. 1955, Prot. N° 6013.

[56] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, die 29 martii 1958, Mon. Eccl. 1962, l. cit., pp. 433-434, n. 4. [Prot. N° 6789, fol. 8 et 12.]

lex ad matrimonium renitentibus imponendum dirigitur, sed simpliciter ad delictum puniendum. Unde, quoties homo quilibet, esto recti finis adipiscendi gratia, sensum atque scopum legis, per se iustae, in sui commodum (vel alterius, cui providere teneatur) detorquet, iniuste agit, nedum quoad modum, sed etiam quoad substantiam » [57].

Similiter invenimus in una *Cenomanen*, coram eodem Ponente: « nec obliviscatur quemlibet finem malum, semper atque infallibiliter, actum bonum qualemcumque subito in malum convertere; at, e contra, finem bonum vel optimum numquam destruere vel immutare posse intrinsecam malitiam cuiusque actus: qui, ubi malus natura sua sit, talis remanet (obiective), praecisione facta ab intento optimo, quoad agens, in sui ipsius vel alius cuiusque favorem, adipiscendum proponit » [58].

Non aliter exponitur res et in una Siracusana: « respectu matrimonii, metus est iniustus sive si malum comminatum sit a iure prohibitum, sive si malum comminatum sit a lege permissum, sed ab agente ordinatur ad celebrationem matrimonii, seu ad finem diversum ab illo, quem iure quis consequi pitest, sive si malum comminatum sit actus iuridicus proprie dictus (e. gr. denuntiatio ad iudicem), quoties actus iuridicus iste falso fundamento nitatur, vel a minitante ordinetur ad finem diversum ab illo ad quem ordinatur a iure... e. gr... si minetur accusationem, ut extorqueat consensum matrimonii, dicitur metum iniuste incutere, nam iste metus repugnat libertati matrimonii, et est iniuriosus Sacramento... quamvis ille metus accusationis posset esse iustus ob alios fines... nihilominus ob finem extorquendi matrimonium est iniustus » [59].

22. Quid vero sentiendum sit de huiusmodi opinione, quae denuntiationis metum facit iniustum *ratione finis matrimonii*, utpote « a lege omnino alieni », quaeque extra communem doctrinam atque constantem iurisprudentiam tantum pervolat; quonam innitatur fundamento, quibusnam iuris rationibus, heic nobis est disserendum, ut exinde pateat eam nullo pacto admitti posse, utpote ipsi fini a lege intento revera contrariam.

---

[57] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, die 29 martii 1958, Mon. Eccl. 1962, l. cit., p. 431, n. 3. [Prot. N° 6789, fol. 8.

[58] S. R. R. *Decis.*, Dec. Cenomanen., c. P. Mattioli, die 14 nov. 1957.

[59] S. R. R. *Decis.*, Dec. Siracusana, c. D. Staffa, die 21 Dec. 1951, Vol. XIV, pag. 790; cfr .Bonacina, M., Opera Omnia, Venetiis 1694, tom. 1, *De Matrimonio*, qu. 3, punct. 8, n. 10, p. 286; Pontius B., *De Matrimonio*, Bruxellis 1627 lib. 1, tex. 4, cap. 19, n. 12.

Doctrina quae denuntiationis metum iniustum opinatur ratione finis matrimonii, utpote a lege omnino aleni, videtur fundari in auctoritate ex Sanchesio deprompta.

Sanchesii doctrina

23. Nullibi invenitur in auctoribus juris civilis et poenalis italici disceptatio huius opinionis. Proinde ad compositam, ordinatam et uberiorem tractationem exponendam, res postulat ut incipiatur ex doctrinae Sanchez sub oculos subiectione.

In libro IV ad disputationem XIII, n. 1 et sequentes, Sanchez exponit triplicem sententiam circa metus iustitiam illati contra virginis stupratorem.

24. I. Sententia tenet matrimonium non valere et decernitur irritum esse matrimonium ad quod pater coegit iuvenem repertum cum filia in lecto, et tamen videtur iuste coegisse cum iuvenis fuerit in culpa; ergo nihil confert ad matrimonii valorem si metus iuste illatus sit.

Dices hunc metum fuisse iniuste incussum; contra hoc facit, nam si eo ipso quod in delicto repertum est, iam conceperat timorem, cum timor hic non sit incussus ad extorquendum matrimonium, sed iam timor erat conceptus, non irritabit illud, sive ex iusta causa, sive iniusta concipiatur. Ergo dicendum est hunc timorem esse incussum et ita irritare matrimonium, quamvis causa iusta incutiendi fuerit.

Minans accusationem, vel aliud malum grave quod iuste inferre potest, quamvis illud minari possit, absque iniustitia, ad finem iustitiae punitivae, iniuste, tamen infert, ad finem extorquendi matrimonium. Tum quia nullus privata auctoritate, potest cogere ad matrimonium, tum etiam, quamvis ius haberet incutiendi timorem ad alios contractus, non tamen ad matrimonium vel professionem quae libertatem summam exigunt; et ita possit aliquid subterfugere, dicendo intelligi, quando compulsio fieret a persona privata,, et subinde iniuste, cum auctoritate cogendi careat.

Idem clarius tenet Covar, 4, decret. 2, p. c. 3, § 4, n. 15, ubi dicit, sive iuste, sive iniuste incutiatur metus ad matrimonium illud irrtare, et exemplificat, ut si quis iustam accusationem minetur latroni nisi certam uxorem ducat — In quo etiam exemplo irritum est matrimonium. —

Ergo iuxta hanc sententiam « Omins metus incussus ad finem extorquendi matrimonium, quamvis ob alios fines esset iustus, iniustus est illudque irritat ». —

25. II. Sententia: Haec sententia distinctione utitur, si metus sit lege incussus ut violator virginis compellatur eam ducere, tunc quamvis iudex metu mortis ad id compellat, valet matrimonium: secus tamen ubi metus non esset lege incussus.

Probatur 1. pars: Iudex iuridice procedens non dicitur inferre metum, sed potius liberat a timore poenae, virtute legis concepto, item quia nulla irrogatur iniuria metum passo cum sua sponte delictum admittens, illi poenae se subiecerit — At vero quando lex non cogat ad matrimonium, *iniuriam irrogat iudex vel quicumque alius cogens ad matrimonium,* quamvis metus ille iuste ad alios contractus non ea gaudentes libertate incuti possit.

Tandem quia ius ecclesiasticum quod c. 1 et 2 Del. adulter. desumens ex c. XXII Exodi, praeceptum statuit ut deflorans dolose virginem eam ducere et dotare cogatur, si sentiret tale matrimonium coactum nullius esse valoris, id minime statueret. — Quae tamen non cogit ad matrimonium sed lex, tunc cogit (Dominicus, Medina et alii). Ergo et ea tenet exemplificantes, valere matrimonium quando iudex cogit ad illud, virtute legis eam coactionem iubentis, ut in virginis defloratione: non valere autem, si quis iuxtam accusationem comminetur alicui, nisi ducat certam uxorem (alia exempla consulto omitto, quae ibi Doctores citandi adducunt, quia spectant ad praecedentem disputationem, ubi eorum veritatem discussi) [60].

26. III. Sententia (cui tanquam probabiliori adhaereo) docet metum minime irritum reddere matrimonium quando iuste incutitur.

Probatur I quia quoties metus incutitur alicui, damni debiti delicto, quem incutiens iuste inferre potest, *tunc magis censetur ille metus oriri ex lege, et natura delicti, et proinde ab intrinseco,* quam ab extrinseco incuti, eo quod intra illum est causa iusta timendi, initiumque et radix timoris. Quare Spiritus Sanctus dixit: « Fugit impius nemine persequente »; significans delinquenti ut timeat, minime opus esse ut aliquis comminetur malum.

Ergo dum quis malum iustum minatur reperto in delicto verbi gratia: « Te accusabo, nisi contrahas matrimonium » non censetur metum inferre, sed potius metum iam ex delicto conceptum, auferre offerendo immunitatem, si ducat uxorem, in quo

---

[60] Sanchez T. *De S.cto Matr. Sacramento,* lib. 4, disput. 13, ed. Venetiis 1706, n. 1, p. 360.

[61] Sanchez T. l. c. n. 2, p. 360.

casu diximus non vitiari matrimonium metu. — Sicut quando morbo oppresso medicus minatur, se nolle mederi nisi eius filiam ducat, valet matrimonium eo quod medicus non infert metum sed morbus et exigit matrimonium ac stipendium medelae.

Nec hoc in casu est iniustus, cum lege iustitiae non teneat mederi. Similter dum quis reperto in delicto minatur iustam accusationem nisi consentiat matrimonio, dicendum est valere. Quia metus accusationnis, eo ipso quod in delicto repertum est, concepit ex ipso delicto, et reperiens poterat iuste accusare, ac recipere pretium ut ab accusatione desistat petitque matrimonium, ac mercedem et pretium desistendi: nec hoc iniuriam infert, cum non teneretur lege iustitiae non accusare.

Deinde refertur exemplum excuminicationis et sic pergit atque ad conclusionem venit: « Ergo dum aliquis, verbi gratia, latroni iustam accusationem comminatur, nisi certam ducat, vere non est metus viri constantis ab alio incussus, qui solum matrimonium irritat, sed ab intrinseco ex natura ipsius delicti perpetrati conceptus, quia idem metus rescindens alios contractus, annullat matrimonium, sed metus iuste incussus non rescindit ceteros contractus, ergo nec matrimonium irritat » Ita censent et Navar et Manuel. Ergo metus iuste incussus non annullat matrimonium. Annullare tenent Goffredus, Hostiens. et alli, qui tenent solum metum iniuriosum (e. g. iniustitiae mortis) irritare matrimonium [62].

Etiam Anton. et Gutier. casum particularem fingunt: « Si intrusus in carcerem ineat matrimonium, valere quando intrusio est iusta, si autem sit iniusta, distinguendum est an ad eum finem, necne intrusus sit, et ita (adfirmant) metum carceris, qui est cadens in virum costantem, minime valori matrimonii obesse, quando iuste incussus est ». Item Felinus, Navar. Vega. [63].

Duo iuxta Sanchez observanda sunt: Alterum prorsus inutile esse medium quo aliqui iudices, incluso in carcerem pro stupro, ut stupratam ducat, donec carceribus extrahatur, ut libere contrahat — et ita solet extrahi; nondum tamen liber dimissus, eam uxorem ducit. — Qui quidem usus frivolus est. Nam solutus ac liber nondum intelligitur, qui quamvis vinculis liberatus sit, adhuc tamen ita comprehensus est ut non libera accedendi quo velit facultas concedatur.

Alterum iuxta quosdam non tantum metum in quem aliquis

---

62 Sanchez T., *De S.cto Matr. Sacramento*, lib. 4, disp. 13, ed. Venetiis, 1706, n. 3. p. 361.

63 Sanchez T., l. c. n. 4, p. 362.

sua culpa incidit annullare matrimonium, sed etiam dotis promissionem [64].

Quaenam Conclusiones Depromi Possint ex Doctrina Sanchesii

27. Conclusiones profluentes a Sanchesii doctrina hae nobis esse videntur:

a) Verba « ... Metus vero iniustus esse potest ratione finis, quia minans accusationem vel aliud malum grave, quod iuste inferre potest quamvis illud minari possit, absque iniuria, ad finem iustitiae punitivae, iniuste tamen infert ad finem extorquendi matrimonium. Tum quia nullus privata auctoritate potest cogere ad matrimonum, tum, etiam quia quamvis ius haberet incutiendi timorem ad alios contractus, non tamen ad matrimonium, vel ad professionem, quae summam libertatem exigunt » [65]; quae referuntur in S. R. Rotae decisione XLIX, n. 2, p. 392, vol. XXXIX, non sunt verba Sanchesii sed illa ipse retulit in prima sententia cui non adhaeret.

b) Sanchez distinguit quando lex cogit ad matrimonium et quando ad illud non compellit. In prima parte secundae sententiae legimus: « At vero quando lex non cogat ad matrimonium, iniuriam irrogat iudex vel quicumque alius cogens matrimonium, quamvis metus ille iuste ad alios contractus non ea gaudentes libertate incuti possit ». Sic legitur in probatione primae partis secundae sententiae de qua dicit: « Ad argumenta secundae sententiae proposita n° 2, quoad priorem partem non est necesse respondere quia convenit cum nostra sententia » [66].

c) Dicit quod ius ecclesiasticum statuit ut deflorans dolose virginem eam ducere et dotare cogatur [67].

d) Sanchez in tertia sententia, cui tamquam probabiliori adhaeret, tenet et docet metum minime irritum reddere matrimonium quando iuste incutitur. Ratio quam affert haec est quia « tunc magis censetur ille metus oriri ex lege, et natura delicti, et proinde

---

[64] Sanchez T. l. c. n. 5 p. 362.
[65] Sanchez T. l. c. n. 1 p. 360.
[66] Sanchez T. l. c. n. 2 p. 360.
[67] Sanchez T. l. c. n. 2 p. 360.

ab intrinseco, quam ab extrinseco incuti, eo quod intra illum est iusta causa timendi initiumque et radix timoris ... »[68].

e) Esplicite sermonem facit de reperto in delicto cui quis malum iustum minatur verbi gratia: « Te accusabo, nisi contrahas matrimonium » non censetur, ait, metum inferre, sed potius metum iam ex delicto conceptum, auferre offerendo immunitatem, si ducat uxorem, in quo casu (concludit) diximus non vitiari matrimonium metu[69]. Quod verba « reperto in delicto » intelligi debeant de crimine sexuali patet ex eo quod non solum XIII. disputatio de hoc crimine pertractat sed etiam ex eo quod Sanchez in expositione primae sententiae sic incipit: « I. sententia tenet matrimonium non valere et decernitur irritum esse matrimonium ad quod pater coegit iuvenem repertum cum filia in eodem lecto .. » necdum ex verbis quae inveniuntur in capite secundae sententiae: « Haec sententia distinctione utitur, si metus sit lege incussus ut violator virginis compellatur eam ducere ... »[70].

f) Sanchez distinguit matrimonium ab aliis contractibus metu initis qui rescinduntur ratione iniuriae illatae metum passo, quae omnino cessat cum metus iuste infertur[71].

g) Tandem adnotasse iuvabit, ait semper Sanchez, quod saepe saepius aliquantulum quiescit animus, cum quis considerat se iuste compulsum esse idemque procedit dum iudex compellit.

Ex his omnibus eruitur quod opinio quae denuntiationis metum facit iniustum ratione finis matrimonii, utpote a lege omnino alieni, patrem habuit cui nomen non erat Sanchez prouti, e contra, insinuare videntur sententiae rotales.

Rotalium decisionum crysis directa

28. Veniamus nunc ad directam harum sententiarum crysim. Qui iure suo utitur — uti par est — neminem laedit, ideoque indubitanter violatae parentes possunt stupratorem ad iudicem deferre, ut delictum puniatur: permissum enim est a iure denuntiationis malum, et licitus poenae finis.

---

[68] Sanchez T. l. c. n. 3, p. 361.
[69] Sanchez T. l. c. ibid.
[70] Sanchez T. l. c. n. 1. p. 360.
[71] Sanchez T. l. c. n. 2 p. 360.

Si vero denuntiatio illa non tantum ad delictum puniendum dirigatur, sed potius ad matrimonium obtinendum, etiam in hoc casu, aliter ac tenent praefatae sententiae rotales, iusta est habenda; et ratio est quod non solum denuntiationis malum est la lege permissum sed — bene notetur — ipse matrimonii finis est a lege praevisus. Neque recte perpendentem normam de qua in art. 544 *Codicis Poenalis Italici* [72] fugere potest noluisse legum Auctorem quamdam stupratori praebere rimam, sed potius quid ipsi faciendum esset significare intendisse, ad iniuriam reparandam.

Quam ob rem, per huiusmodi praeceptum, quod reum a poena eximit, si stupratam vel seductam ipse ducat, nedum morum disciplinam lex tutatur, sed propositum sibi finem restitutionis ordinis laesi et vindictae socialis, necnon satisfactionem offensi et publicae opinionis, assequi quoque studet.

In locum poenae substituitur matrimonium, ita ut finis certus atque verus illius normae nuptiarum percerto appareat celebratio.

Non aliter legitur in « *Relazione Ministeriale sul Progetto del Codice Penale del 1887, n. CXXXI* »: « é giusto ed equo non tener separate, per effetto del procedimento penale, due persone tra le quali si sovrapponeva dapprima il delitto, ma che poi si sono congiunte con uno dei vincoli più sacri; ed é d'altronde prudente *agevolare,* con la concessione dell'impunità, la più grande riparazione che l'uomo possa dare alla donna da lui disonorata ».

Et praeterea: « questa causa straordinaria di estinzione é dovuta ad un fatto di convalidazione che facilita l'assetto della famiglia » [73].

« Sono ragioni sociali, e non motivi sentimentali, che stanno alla base della disposizione. Non si tratta di una attenuazione, ma di una scusa, *riconosciuta nell'interesse della persona,* che estingue il reato » [74].

Ad rem bene adnotat et ipse Cl. Manzini: « La causa estintiva... costituisce un'ipotesi di attivo ravvedimento posteriore al momento consumativo del reato, alla quale é assegnata eccezionalmente efficacia dirimente, mentre di regola, all'operosa resipiscenza, é riconosciuto soltanto un effetto attenuante » [75].

Sive ideo ex ipsissimis legis verbis, sive ex normae rationis interpretatione eruitur comminatum malum reapse ad matrimo-

---

[72] Ceterarum nationum leges heic praetermittimus, cum plus minusve ubique res fere iisdem regatur principiis.

[73] *Relazione Interministeriale sul Progetto del Codice Penale,* vol. 7, p. 361.

[74] *Relazione al Re sul Codice Penale,* vol. 2; p. 176.

[75] Manzini V., *Diritto Penale,* op. cit. vol. 7, 1951, p. 286.

nium ineundum ordinatum esse. Qua de re, dilabitur difficultas, qua nota optio iniustitia afficeretur utpote ad extorquendum consensum directa, ad finem, nempe, a poenali praecepto alienum, cum, e contra, matrimonii finis nedum a lege sit praevisus, sed absolute desideratus.

Ex quo facile consequitur opinionem supra relatam praetensam denuntiationis metus iniustitiam respicientem ratione finis matrimonii nullo valido inniti fundamento, nullaque apta ratione.

29. Nonne, ceterum, in hoc doctrina et iurisprudentia plane conveniunt, quod iudici indubie potestas sit stupratorem legitime damnandi ad puellam, quam violavit, in uxorem ducendam? « Citra enim praescriptum iudicis, qui iure potest in reparationem stupri vel circumventionis matrimonium urgere, multis aliis modis potest seductor iniuriam reparare: nequit igitur ad matrimonium iuste compelli, quod ceterum infaustum exitum saepe habebit » [76]. Aliter tamen sentit sententia nullitatis matrimonii coram Canestri: « Nonne ideo lex aut iudex (in foro laico praecipue, quoad hanc materiam quae ius canonicum attingere videtur), qui dempta facultate dotandi, criminoso solam nubendi optionem relinquunt, iniuste agunt? Negative respondendum est, cum Eminentissimis D'Annibale et Gasparri; nam optio inter nuptias et dotationem, duplex remedium ad evandendam poenam, non sunt de iure naturae, sed ex consuetudine in Ecclesia inducta, unde non videtur cur legislator civilis, cui etiam cura est animadvertendi in huiusmodi crimina mixti fori, nequeat media redimendi poenam ad unum coarctare, scilicet ad facultatem nubendi » [77]. Audiamus et quid habet Gasparri in proposito: « Lex enim est ut vir, qui mulierem vi cognovit, eam consentientem ducat, secus detruditur in carcerem, non antea quam eam duxerit, dimittendus. Putamus matrimonium esse validum, quia metus est iustus, nam hoc delictum est mixti fori atque ideo, supposita veritate delicti, ea poena non videtur iniusta, licet alia sit a canonica. Modo videamus quandonam metus dicatur et sit incussus iniuste » [78].

---

[76] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, c. P. Felici, die 18 maii 1954, Prot. N° 5388, fol. 6, n. 4.

[77] S. R. R. *Decis.*, Dec. 34, c. A. Canestri, die 7 maii 1940, vol. 32, n. 3, p. 372.

[78] Gasparri P. *De Matrimonio*, op. cit. vol. 2, 1932, n. 853, p. 59; cfr. etiam Thesaurus Resolutionum S. Cong. Concilii, tom. 128. anno 1869, p. 356, n. 28; S. R. R. *Decis.*, Dec. 22, c. I. Prior, die 9 iulii 1911, vol. 3, n. 4, p. 239; Dec. Portalexien, c. D. Staffa, die 27 iulii 1951, Prot. N° 4058, fol. 4.

Atqui, si metus a iudice incussus, licet ad obtinendum matrimonium illatum, iniustus non est, neque libertati matrimonii repugnat, iterum probatur norma poenalis ordinata fuisse ad ipsum matrimonii finem assequendum: qui finis licitus est habendus — uti est consentaneum — tum pro iudice tum pro violata eiusque parentibus, quin ullum praebeat momentum distinctio a praedictis Cl. Auctoribus prolata inter finem poenae et finem matrimonii.

De metus iniustitia ratione mediorum.

30. Quo sub aspectu si opinio illa reiicitur, sub alio autem, seu mediorum iniustitiam quod attinet, acceptandam esse nemo dubitat.

Si quis enim finem matrimonii, per se haud dubie, iustum ac licitum intendat, iniustis autem assequi velit mediis, seu instantissimis vexationibus atque minis, ita ut renitentis consensum gravi extorqueat coactione, certo iniuste agit saltem quoad modum.

Etenim, etiamsi violatae parentibus ius sit electionem ponendi stupratori inter denuntiationem ad publicam Auctoritatem et matrimonium, nullimode vero tali iure *abuti possunt*, ut premant, vexent, urgeant ad nuptias amplectendas reum, qui ab ipsis totis aversus sit viribus. Dubium non est quin, in casu, iniustis mediis uteretur minitans, graviterque hominis libertatem laederet, ideoque iniustus habendus esset denuntiationis metus.

Uno verbo, quaestio est limitum, sicuti et in casu evenit metus reverentialis: possunt quidem parentes apud filiam insistere et rationes obiectivas, ob quas matrimonium consulendum sit, exponere, quin autem ipsis ius sit filiae invitae nuptias imponere, etsi ad familiae honorem tutandum, quia, secus, in eligendo statu, libertas omnino adimeretur. « Et ita explicatur atque intelligitur sive iniustitia genitorum, qui, filiorum bonum unice attendentes et persequi volentes, eos, quamvis invitos, ad certum matrimonium amplex andum compellunt; sive abusus propinquorum, qui neptem, ex caritate institutam ac nutritam, expellere minantur nisi nuptias oblatas acceptet (c. Wynen, 28 martii 1944; item Ianuen., c. me Ponente, diei 11 decembris 1957); aut aviae, quae subsidia, usque tunc egenti pupillae praestita ob idem motivum revocare seu denegare comminatur (c. Parrillo, 13 augusti 1924); sive, tandem reprobandum arbitrium cuiuscumque, qui exigat nuptias per nefas et lubitum etc » [79].

---

[79] S. R. R *Decis.*, Dec. Romana, c. P. Mattioli, die 29 martii 1958, Mon. Eccl., 1962, l. cit. p. 432, n. 3. [Prot. N° 6789, fol. 9.]

31. Item fit in casu metus denuntiationis.

« Denuntiationis criminis sexualis — pergit Cl. Mattioli in adnotata sententia — per se iniusta non est, dummodo limitetur ad provocandum metum a lege praevisum, idest metum iustae poenae, quae a legislatore pro delicto illo constituta est »; immo « iuste quoque ac legitime accusando exhiberi poterit matrimonii celebratio tanquam effugium ad poenam vitandam: quam celebrationem si elegerit ille, non ei postea licebit ex iniusto metu consensus nullitatem denunciare. Nam « metum, iam vi legis conceptum, denuncians potius aufert quam infert, offerendo nempe immunitatem, si ille violatam ducat (coram Heard, 4 ian. 1934, n. 2; coram Jullien, 10 nov. 1934, n. 2; coram Mattioli, 30 iulii 1952) » [80].

At nil aliud ! — Nemini, ne violatae eiusque parentibus quidem, certos excedere licet terminos ab ipsa lege statutos. Quos certo excederet qui instantiis, minis ac vexationibus, lege poenali abutendo, invitum patientis animum terreret ac frangeret, quia, si nefas est nimiis iuvenes opprimere consiliis et precibus — per quae metui reverentiali non infrequenter, et ipsi consensus nullitati locus datur — multo gravius erit illos persequi minis, esto alio ex titulo iustis ac debitis.

Et recolentes quae, ex Decisione coram Mattioli iam supra retulimus: « Ubi autem accusandus non spinte, hisce minis cedat, nec matrimonium eligat, sed in resistendo pergat, et aliunde, minans, ad huiusmodi resistentiam frangendam, instet, premat, vexet... hic, iustitiae vulnus praecise agnoscendum est: unde, et metus consequens a quo ut quis se liberet, matrimonium invite eligere cogitur, iustus adhuc dici non potest » [81].

Iniustitia mediorum, in conclusione, et patientis in matrimonium aversio, iniustum quoad modum faciunt denuntiationis metum, etsi iustum quoad substantiam.

32. Ex his omnibus colligendum venit metum denuntiationis iniuste incussum habendum esse quoad modum nedum si optio reo non concedatur, sed etiam si, optione licet oblata, metum incutiens in modo excedat et rei animum matrimonio omnino eversum obsideat et vexet ad matrimonium extorquendum, eligendi libertatem omnino auferens.

---

[80] Ibid. fol. 11.

[81] S. R. R. *Decis.*, Dec. Romana, die 29 martii 1958, Mon. Eccl. 1962, l. cit. p. 432, n. 3. [Prot. N° 6789, fol. 12].

De metus iniustitia ratione personae incompetentis.

33. Quoad demum metus iniustitiam a *persona incompetenti* illati, heic memoratu digna interpretatio videtur a Cl. Staffa habita: « Metum e contra iniustum infert vir, qui, nullimode competens ad iudicandum in hac re, sua potestate abutitur ad matrimonium stupratori imponendum, etsi deflorato eidem certo imputanda sit; item iudex civilis, qui matrimonium religiosum iubet inire, ubi lex eidem potestatem solummodo concedit imponendi matrimonium civile quod vocant » [82].

Solvuntur difficultates.

34. Quibus positis iuris principiis, ac priusquam praesentem perficiamus dissertationem, quaedam solvendae veniunt difficultates.

a) Sunt qui petunt utrum iniustus habendus sit denuntiationis metus, si quidem crimen verificatum fuerit, sed lex loci illud non puniet, vel si quis, ad animum rei terrendum, graviores minetur poenas, quam lex loci praevideat.

Respondendum putamus: si metum patiens inanes certe sciat minas illas, utpote nullo roboratas legis praecepto, evidenter haberi nequit iniustitia metus , cum omnino deficiat ipsius gravitas. Si e contra, metum patiens rationabiliter et probabiliter existimat poenam ex lege sibi imminere, absque dubio metus incussus iniustus est quoad substantiam, cum sufficiat ut tantum probabiliter id teneat.

b) Si quis demum petat quaenam de re Iudicibus sint facultates, inprimis respondendum est limites, de quibus supra disseruimus, non solum privatarum personarum facultates tangere, sed et publicarum, seu iudicum, quorum non est iuvenem terrere, poenas minitantes gravissimas nisi in matrimonium consenserit, vel ad eundem consequendum finem, eum in carcere tenere aut huiusmodi actus ponere, qui eius resistendi vim infringant nervosque elidant: ita agendo, metus incuteretur iniustus saltem quoad modum.

c) Attamen quaesito an iniuste agat iudex, qui, dempta facultate dotandi, criminoso solam nubendi optionem relinqueret, « negative respondendum est, cum exc.mis D'Annibale et Gasparri; nam optio inter nutias et dotationem, duplex remedium ad evadendam poenam, non sunt de iure naturae, sed *ex consuetudine in Ecclesia* inducta, unde non videtur cur legislator civilis, qui etiam cura est animadvertendi in huiusmodi crimina mixti fori, nequeat media redimendi poenam ad unum coarctare, scilicet ad facultatem nu-

bendi; cum autem ius puniendi fundetur in officio auctoritatis restituendi ordinem socialem laesum, per instaurationem tranquillitatis publicae ... relinquendum est sapienti legislatori iudicium, num gravitas poenae ac, si adest, efficacia redemptionis a poena, tales sint ut adaequate, vel non, sufficiant ad eundem ordinem communitatis restituendum » [83].

Alii sane sunt qui contrariam servarunt sententiam; ita v. g. una coram Grazioli habet: « non iure agit ... iudex, qui stupratori absolute puellam violatam uxorem ducere imponeret — sicut in America — cum fas eidem stupratori sit eandem simpliciter dotare » [84]. Nos autem, ex eo quod triplex illa optio tantum ex Ecclesiae consuetudine inducta sit, putamus iudicem bene rei optionem circumscribere posse ad poenam luendam vel ad matrimonum contrahendum, licet tali modo optio illa, qua triplici gaudet reus coram violatae parentibus, duplex fiat, si exhibeatur a persona publica seu a iudice, ita ut, dempta dotandi facultate, iustus, si a iudice incussus, iniustus, si a privato, habeatur metus.

Utcumque autem singulae sese habeant quaestiones, hoc praecipue et semper prae oculis nobis est habendum, quod earum expeditio atque solutio in genere facilius rectiusque fieri possunt, si a certa illa proficiscamur ratione, qua matrimonium a nullius arbitrio pendere potest et a quacumque immune esse debet coactione, quae nedum contractus libertati, sed et Sacramento dignitati omnino repugnat.

Aegidius Del Corpo
Vinculi Defensor in S. R. Rota

---

[82] S. R. R. *Decis.*, Dec. Portalaxien., die 27 iulii 1951, Prot. N° 4058.

[83] S. R. R. *Decis.*, Dec. 34, c. A. Canestri, die 7 maii 1940, vol. 32, n. 3, p. 372

[84] S. R. R. *Decis.*, dec. 35, Romana, die 9 maii 1933, vol. 25, n. 4, p. 298.

RECENSIONES
ET
CHRONICA

RECENSIONES

PARISELLA INNOCENZO. *L'Immacolata Concezione*. Rovigo I. P. A. G. 1962. Pag. 121. L. 500.

Questo denso studio è il n. 10 della « Piccola Biblioteca teologica » della Pont. Accademia Teologica Romana diretta dal noto teologo, Mons. Antonio Piolanti, Presidente della antica e gloriosa Accademia e Rettore Magnifico della Pont. Università Lateranense.

L'A., oltre ad essere un forbito latinista (è un apprezzato collaboratore della Rivista « *Latinitas* » e latinista del Concilio Ecumenico Vaticano II) e un buon giurista (è Aiutante di Studio della S. C. del Concilio e Giudice Sinodale del Tribunale d'Appello del Vicariato di Roma), è anche predicatore ben noto, che al calore dell'eloquenza unisce la chiarezza della dottrina teologica. Questo studio sull'Immacolata ne è una prova. In sei capitoli egli espone sinteticamente, ma perspicuamente, la dottrina sull'Immacolata. Nozioni generali sul privilegio. L'insegnamento della Chiesa. Fondamenti del domna nella S. Scrittura e nella Tradizione. La controversia teologica (origine, sviluppo, epilogo). Le armonie del dogma dell'Immacolata con le altre verità rivelate. Frutti della definizione nella Chiesa e nella Società.

Prima, chi avesse voluto avere un'informazione esatta sul tema, doveva affrontare lo studio di ponderosi tomi; se si eccettua il brillante lavoro del Nicolas di facile e avvincente lettura anche per i laici. L'arte della divulgazione scientifica era considerata infatti privilegio dei francesi.

Oggi invece, anche in Italia, sotto la spinta dei laici, che vogliono approfondire la conoscenza dei temi teologici, anche gli studiosi italiani vi si dedicano con grande amore e con eccellenti risultati.

La citata Collana in genere e in specie questo n. 10 della medesima sono una valida testimonianza degli studi teologici in Italia.

Naturalmente gli specialisti di mariologia non potranno essere tutti d'accordo col Parisella in tutte le tesi, che egli ha preferito su parecchie questioni controverse: unusquisque in sensu suo abundet! Ma il lettore sa che queste tesi sono conformi al Magistero Ecclesiastico, e quindi le può tenere con tutta tranquillità; e d'altra parte le altre tesi sono accennate nel testo, con opportuni rimandi bibliografici per una più ampia informazione, per chi lo desiderasse.

Questo studio pertanto sarà utile innanzitutto ai laici, che desiderano avere una sintesi chiara e sicura della teologia dell'Immacolata Concezione; ma sarà utile anche ai sacerdoti, che nella loro predicazione non si limitano a un fragile devozionismo, ma sentono il dovere e l'esigenza di dare ai fedeli un contenuto teologicamente solido in una forma loro accessibile.

(R. F.)

Francesco Adamo Pavarin: *Ragazzo, te lo dico io...* Libreria Dottrina Cristiana - Torino 1962.

Sulla fascetta, che evidenzia il volume elegante nel suo formato quasi tascabile, di 1087 pagine, si legge testualmente: « Originalità, immediatezza, presentazione al vivo del Vangelo, stile brillante e moderno ».

Invero, il libro del Pavarin non poteva trovare presentazione sintetica più felice, ma ben meritata.

Infatti, chi legge l'Opera ha l'impressione di trovarsi al vivo negli ambienti Evangelici, tra personaggi biblici e a colloquio con un pubblico senza numero di ragazzi palpitanti, con i quali si intesse un dialogo sulle verità trascendentali e semplici del Vangelo, proposte dalla Liturgia dalla I^a^ Domenica di Avvento a tutto il ciclo dell'anno liturgico.

Ciò che attrae, avvince e piace, è lo stile, di una immediatezza singolare, che passa felicemente dal mondo dei ragazzi, dal loro linguaggio rispetto ai fenomeni correnti anche della tecnica al mondo soprannaturale, scolpito con precisione teologica e con efficacia sicura.

Il volume senza dubbio è per i ragazzi, ma può servire anche ai predicatori ed agli educatori.

Esso, certamente, (anche per questo apprezzabilissimo, perchè è più unico che raro) è amico per tutti coloro che o per ragioni di cultura o per difficoltà di interpretare la « mens » dei ragazzi, parlano con i giovani, ma non si fanno capire, così « Ragazzo te lo dico io... » è stato scritto per aiutare a far superare tali difficoltà e questi inconvenienti.

D'altra parte, ci garantisce il nostro giudizio il fatto che il Ch. Autore è un Parroco e professore di Religione, il quale invero avrà unito al valore della Sua penna e della Sua intuizione personale, l'esperienza del Suo Apostolato.

Pertanto, ci felicitiamo con il Pavarin e gli siamo grati per questo prezioso lavoro, al quale auguriamo (ma è già una realtà) larghi consensi e pieno successo.

(Antonio Gregnanin)

Reuter, Amand, O. M. I.: *Native Marriages in South Africa according to Law and Custom.* Münster Westfalen, 1963.
(Missionswissenschaftliche Abhandlungen und Texte, Nr. 27).

Liber nuper editus originem duxit a controversia, quae ante decennium in Africa Australi fervebat atque indolem seu validitatem iuridicam coniunctionum matrimonialium respiciebat, quas indigenae regionis secundum ius nativum, id est secundum mores consuetudinesve propriae gentis tantum contrahere solebant (*customary unions*). Missionarius quidam eiusmodi « uniones consuetudinarias » non solum *matrimo-*

nia legitima declaraverat, iuris naturalis vi et ratione, sed insuper iustas nuptias seu matrimonia valida etim ad normam *iuris civilis* in regione vigentis, etsi matrimoniis simpliciter civilibus nomine ac gradu inferiora. Lege enim speciali pro negotiis indigenarum aptius componendis, anno 1927 condita, vulgo *Native Administration Act*, mores seu consuetudines nativae, quae matrimonia quoque eiusdem rationis comprehendunt, systema iuridicum validum atque aequale pro incolis stirpis Africanae seu indigenis agnitae essent.

Contra hanc sententiam quidam iuris civilis peritus non solum validitatem seu indolem iuridicam dictarum unionum consuetudinariarum strenue negavit, sed etiam paritatem systematis iuridici nativi a Missionario assertam. Ultro procedens idem peritus statuit eadem matrimonia nativa neque ad normam iuris naturalis valida haberi posse, eo quod etiam cum revera singularia sunt, seu unius viri cum una tantum muliere coniunctiones sub lege seu systemate iuridico contrahantur, quod polygamiam amplectitur ideoque veras seu validas coniunctiones matrimoniales radicitus praecludat. Quam sententiam documentis pontificiis comprobare contendit, quae canoni 1125 Codicis Iuris Canonici inserta sunt.

Solutio quaestionis, quae magni prorsus momenti est pro opere missionali in Africa Australi, inde proficisci debebat ubi radices proprias habet, scilicet in condicionibus socialibus peculiaribus regionis, quibus status iuridicus aeque complexus respondet. Quibus rebus explicandis pars prima dissertationis inservit, incipiendo a terris gentibusque quarum iura moresque maritales examini subiiciuntur. In sectione priore eiusdem partis seu introductionis generalis agitur praeterea de ratione termini « Native » (indigena) necnon binominis « law and custom » (leges et consuetudines), maxime quidem quod ad ius Africanum sive civile sive nativum attinet, condicionibus pristinis non minus quam mutationibus posterioribus sub regimine europaeo attentis. Altera sectio primae partis de matrimoniis tractat quae indigenae Africani secundum *ius commune* regionis contrahunt ritu sive civili sive religioso, quibus condicio iuridica particularis incolarum nativorum simul illustratur. Praescripta specialia pro hisce matrimoniis indigenarum sive contrahendis sive dissolvendis partim quidem onerosa apparent, partim vero protectionis rationem prae se ferunt moribusque propriis earundem gentium innituntur.

Altera deinde ac maior pars libri objectum habet matrimonia indigenarum secundum mores patrios seu nativos contracta. In sectione priore ipsi mores seu consuetudines describuntur quae tam coniugibus quam coniugiis efficiendis servantur, differentiis localibus mutationibusque recentioribus pro merito consideratis. Ita sermo fit de aetate ac maturitate ad nuptias requisita, de relationibus prae-maritalibus, de sponsorum delectu et sponsaliis, de impedimentis matrimonialibus necnon de matrimoniis praeferendis secundum mores stirpium. Prior haec matrimoniorum parandorum pars momentum maximum parentum seu fa-

miliae manifestat quod proprium est mentis traditionisque africanae. Sequitur expositio graduum vel contractuum, quibus matrimonium consuetudinarium perficitur novaque sponsorum familia constituitur, forma irregulari quoque sed non omnino illegitima matrimonii ope fugae vel raptus haud praetermissa.

Aliud caput de effectibus seu sequelis matrimonii nativi agit, qui partim cum iuribus civilibus congruunt, partim vero ab iisdem discrepant, sive quod ad relationes inter coniuges sive quod ad legitimitatem filiorum attinet; nam secundum mores africanos mulier etiam matrimonio iuncta minoris seu pupilli condicionem retinet. Caput de dissolutione matrimoniorum consuetudinariorum iterum illustrat rationem propriam qua ista non solum nec primarie personarum sed familiarum seu cognationum coniunctiones ac negotio habentur. Cum familiae originis morte coniugis minime exstinguantur, matrimonia constituta novis leviratus vel cognationis formis titulisque protrahuntur, nisi divortium vel affinitatis disruptio intercesserit, prole ac dote seu « pretio sponsae » hinc inde divisa.

Altera sectio huius partis conditiones examinat seu in elementa inquirit, quae pro valida matrimoniorum nativorum celebratione requiruntur iure equidem nativo sive originali sive recentiori seu emendato. Obiectum principale huius tractationis est sic dictum *lobolo* seu pretium sponsae, qui mos sane terminis « europaeis » apte exprimi vix potest. Permutatione mulieris pro isto « pretio » consensus patrum seu capitum familiarum exprimitur, sine quo iustae nuptiae a filiis vel pupillis, qui istis subiecti sunt, contrahi non possunt. Pretium vero pacto familiarum statutum secundum consuetudinem quarumdam gentium etiam vita coniugali iam inchoata vel protracta solvi potest. Dissertatio deinde ad alias conditiones essentiales examinandas procedit, ut sunt consensus sponsorum sponsaeque traditio sive solemnis seu ritualis sive simplex seu nullis servatis caeremoniis. Aliquando insuper vel ritus nativi praescriptis seu formis civilibus completi vel suppleti reperiuntur etiam pro pluribus eiusdem viri unionibus consuetudinariis.

Tertia tandem pars investigationes particulares necnon comparationes generales inter diversa systemata iuridica exhibet, quae pro solutione quaestionum a quibus dissertatio orta est utiles videntur. In priore quidem sectione « uniones consuetudinariae » iuri communi seu civili Africae Australis opponuntur, quippe quod iisdem gradum seu rationem matrimoniorum veri nominis non agnoscat seu, quod idem valet, indolem iuridicam atque effectus civiles iustarum nuptiarum ipsis deneget, tam in Unione seu Republica de qua agitur quam in territoriis Britannicis adiacentibus. Usquedum leges condendae aliam iudicandi rationem decernant, eiusmodi uniones *matrimonia iuris nativi* tantum habentur atque haberi possunt, etiamsi actu singularia reperiantur ac tabulis publicis inscripta sint; quod pro iure vigenti validum, historiae iuris in Provincia Capitis adversum est.

Angustiae vero iuridicae ac pastorales, quae pro missionariis in Africa Australi inde consequi videntur, in altera huius partis sectione

solvuntur, lumine quidem ac ratione iuris naturalis, cuius Ecclesia custos atque interpres ponitur. Primo loco obiectio expenditur quae a pluralibus nuptiis seu a systemate nativo polygamiae provenit. Deinde competentia seu auctoritas iuris ac status civilis in matrimonia incolarum non baptizatorum trutina examinatur atque ad iustam mensuram reducitur. Quibus pro modo et argumento praestitis, ratione positiva denique certisque servatis conditionibus validitas matrimoniorum nativorum demonstratur, quantum ius naturale exigit ac concedit, iure communi Africae Australis non omnino renitente.

Quamvis e controversia ortum habuerit, dissertatio generatim modo scribendi pacato utitur documentisque tam ethnologicis quam iuridicis copiose adductis argumenta tractata illustrare ac fulcire nititur. Solutiones propositae, prout fundatae appareant, non tantum iuri nativo declarando inserviunt, quod heri viguit atque hodie cum tot aliis rationibus vitae africanae in discrimen vocari videtur, sed novis quoque iisque magis congruis moribus efformandis, sive civilibus sive religiosis, adiumento esse poterunt.

Xaverius Paventi

Jose' de Salazar Abrisquieta. *Lo jurídico y lo moral en el ordenamiento canónico.* Vitoria 1960, p. XXXII 272, cm. 26×18.

Ampla haec pervestigatio de re, quae a pluribus etiam civilistis pertractatur, undecimum volumen constituit Collectionis « *Victoriensia* », a seminario hispanensi de Victoria editae.

Auctor quaerit an possibile sit in iure canonico elementa moralia a iuridicis distinguere; quaenam sit pars morali elemento tribuenda et, consequenter, limites, quae elemento iuridico a morali imponuntur. Agitur, ut patet, de argumento magni momenti, quod ipsam Ecclesiae constitutionem attingit, naturam iuris sui ac distinctionem inter forum internum et externum.

Selecta bibliographia pervestigationi praecedit; sequitur autem *Introductio,* in qua auctor praeprimis memorat confusiones hac in re existentes earumque causam indicat; dein methodum concinne describit quam secutus est in opere conficiendo.

Universa expositio in duas partes dividitur, quarum prior inscribitur: « *Lo jurídico y lo moral* »; secunda: « *Lo jurídico y lo moral en el ordenamiento canónico a la luz de los principios generales* ». Nonnullae animadversiones super variis hac de re sententiis in appendice colliguntur et operi finem ponit brevis conclusio.

In prima operis parte disseritur de elemento iuridico eiusque dotibus et proinde sermo est de iuris materia, sive proxima sive remota ac de forma iuris, extrinseca et intrinseca; examinatur postea elementum morale eiusque dotes; tandem relatio instituitur inter ordinem moralem

et ordinem iuridicum ac ea indigitantur, quae huic ordini peculiarem aspectum donant, quo omnino differt ab eo, qui proprie est ordinis moralis. Pars haec, quae doctrinalis vocari potest et optimum praebet fundamentum ad alteram adstruendam, ad elementum iuridicum quod attinet, ab illud Divi Thomae sumit exordium: « Iustitiae proprium est inter alias virtutes, ut ordinet hominem in iis quae sunt ad alterum ».

In secunda autem parte, principiis expositis in praecedenti prae oculis habitis, primum theoriae protestantium ac modernistarum, iuridicam Ecclesiae constitutionem negantes, referuntur; dein eae quae, e contra, iuridicam constitutionem defendunt, in ea tamen elementa moralia admittentes; tandem longe lateque explicatur ab auctore sententia sua (a p. 149 ad p. 248). Totius pervestigationis conclusio his auctoris verbis comprehendi potest: « En la Iglesia el campo del derecho es más reducido que en otras sociedades, debido, entre otras razones al nivel moral de sus miembros. En toda sociedad que sube en Kilates su moralidad, se hace menos necesario el derecho. Pero ésto no quiere decir que el derecho de la sociedad eclesiástica sea *menos* derecho, que sufra merma la juridicidad del ordenamiento canónico, que nos dé este la talla de juridicidad, que es un derecho de tono menor ».

Opus Rev.di De Salazar, praeterquam amplitudine tractationis, elucet claritate, acumine et soliditate. Forsitan poterit quis a quibusdam auctoris conclusionibus dissentire; nemo tamen haud negaverit opus magni esse momenti ac perutile iis omnibus, qui studiis iuridicis incumbunt.

L. Ravasi.

Hamleti Tondini, *Rivulis Canentibus*, S. E. I. Torino 1963, pp. 63.

Quanta mentis animique oblectatione hunc libellum haud semel perlegerim totum ii facilius, si quid opinor, aestimare poterunt qui, vel in hac nostra aetate, in qua technicae disciplinae in immensum succrevere, incredibilem voluptatem a poetarum lectione haurire non destiterint. Cuius enim hic iudicium fit libello quinquaginta continentur *poetici* tituli, quibus auctor, in eiusmodi inscriptionibus condendis iam cognitus et spectatus quam qui maxime, *saepe fluxam rerum speciem ac fugitivum aspectum* [2], rivulis canentibus, tantis orationis luminibus, tantoque lepore describit ut lectorum animos vehementer concitet, modo ad gaudium, modo ad anxietatem, modo ad rerum supernarum amorem, modo tandem ad levis sordidaeque vivendi rationis derisum et despectum. Hos animi sensus commovent inscriptiones, quibus ut quaedam exempla afferam, *intaminata nix* (p. 9) *templi turris* (p. 10) *caecultantis imploratio* (p. 14), *Mariae Virginis obsequium* (p. 16), Mariae Virginis

[1] Hamleti Tondini, *Rerum Scintillulae* Società Editrice Internazionale, Torino 1955; cf. *Monitor Ecclesiasticus*, 1955, IV pp. 684, sqq.

[2] Io. Bapt. Pighi, in praefatione libelli, p. 5.

amplexus (p. 62), *vel montanum tuguriolum* (p. 20), *aviculae pietas* (p. 22), *vita inaniter acta* (p. 23), *columba mendicans* (p. 30), *proditoris amplexus* (p. 35), *ridendus mos* (p. 40), *rivi monitum* (p. 57), *amoris mutui specimen* (p. 58), et *huius vitae imago* (p. 63) vividis imaginibus ante oculos ponuntur.

O utinam mihi daretur facultas plures easque pulcherrimas huc referendi inscriptiones! Cum vero id fieri non possit, ex eis quattuor tibi, lector, hic suppono degustandas quasi *musicum mel instillatum, idque merum atque sincerum* [3]

VIII -

VETANT IMBRES HODIE
NE IN DEVIAM ISTAM AEDICVLAM
VT CONSVEVI PRATI GEMMVLAS
TIBI DEFERAM MARIA
SED NE SVSPIRIA ET OSCVLA MITTAM
QVID MARIA VETAT

(p. 16).

IV -

ILICIS SVB TEGMINE
DIARIVM DVM LECTITAT ADVLESCENTVLA
ASSIDENTI SENI
HIC PVELLA NON VIDENTE OBDORMISCIT
HVMANORVM NEMPE CASVVM
IAM DVDVM PERTAESVS

(p. 13).

VI -

QVONIAM
TE SINENTE DEVS
OCVLORVM EI MIHI SVM LVMINE CARITVRUS
ANTE DA MISERO — OBTESTOR —
VT SVAVISSIMO LONGINQVAE MATRIS
MEI SATIENTVR OCVLI VVLTV

(p. 14).

XXII

O CRVDELIS VNDA
QVAE HAC ILLVNI NOCTE
DEREPENTE SIC TVMERE SIC MVGIRE COEPISTI
O IAM MITESCE — PRECOR
ILLIC IN ALTO PATER MEVS EST DILECTISSIMVS
VICTVM MISELLO MIHI PISCANDO QVAERENS

---

[3] Ib. p. 6.

O CRVDELIS VNDA
TOT ATQVE TANTIS FOEDATA CAEDIBVS
IRAM TANDEM REPRIME BACCHANTEM
AC SINE GENITOR AD TREPIDVM FILIOLVM
INCOLUMIS REDEAT
PRAETER VICTVM OSCVLA FERENS
(p. 32).

Nonne, sodes, benevole lector, quas retuli inscriptiones, praesertim ob sententiarum subtilitatem, poetam produnt in hac difficillima arte maxime exercitatum? Id e mente ne excidat velim: in cunctis scilicet poeticis titulis qui hoc libello continentur, praeter verborum perspicuitatem et elegantiam cum earundem apta collocatione enitere sententiarum quoque gravitatem imaginumque splendorem cum varia clausularum numerositate [4]. Ex quibus fit ut hic libellus iisdem dignus sit laudibus quibus priorem cumulaverim [5]. Magnopere igitur gratulemur omnes auctori de opere absolute confecto, quod sobriis aptisque imaginibus depictis exornatur; ex animi sententia ominantes ut eius vita diuturnum in aevum ad imaginem illius rivi decurrat, qui *de monte canorus limpidus saluber labitur transit.* (p. 63).

INNOCENTIUS PARISELLA

---

[4] Ad rem egregiam perlegas commentationem H. TONDINI, *De numerosis inscriptionum clausulis, Latinitas,* 1957, I, pp. 3 sqq.

[5] Cf. *Monitor Ecclesiasticus,* 1. mem.

CHRONICA

†

SUMMUS PONTIFEX IOANNES PP. XXIII

Die 3 Iunii hora 19,49

Sanctissime obdormivit in Domino

Vivit in Christo
(*A.A.S.*; - 5 Iunii 1963, vol. 55, p. 434).

SS.MI DOMINI NOSTRI IOANNIS PAPAE XXIII:

Extrema aegrotatio, obitus, funebria:
Aegrotatio (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, vol. 55, pp. 465-469).
Obitus (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, vol. 55, pp. 470-474).
Recognitio et expositio exanimi corporis (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, pp. 474-476).
Iusta funebria. Corpus ad Patriarchalem Basilicam effertur - (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, vol. 55, pp 476-478).
Tumulatio et depositio corporis in cryptis Patriarchalis Basilicae Vaticanae. (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, vol. 55, pp. 478-486).
Exequiae sollemniores in Basilica Vaticana (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, Vol. 55, pp. 486-496).
Legationes extra ordinem a Nationibus et a Consiliis Internationalibus missae, ut Ioannis Papae XXIII exsequiis, die XVII Iunii mensis in Basilica Vaticana peractis, ipsorum nomine interessent. (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, vol. 55, pp. 497-507).
Ioannis Papae XXIII testamentum (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, vol. 55, pp. 508-511).
Moeroris testimonia in obitu Summi Pontificis (*A.A.S.*, - 18 Iunii 1963, vol. 55, pp. 511-566).

ACTA IOANNIS PP. XXIII

SOLLEMNES CANONIZATIONES:

9 Decembris 1962 — *Sollemnis Canonizatio Beatorum Petri Iuliani Eymard, Confessoris, Conditoris Congregationis Presbyterorum et Societatis Ancillarum a Sanctissimo Sacramento; Antonii Mariae Pucci, Confessoris, sacerdotis ex Ordine Servorum Beatae Mariae Virginis; Francisci Mariae a Camporubeo, Confessoris, laici professi ex Ordine Fratrum Minorum Capulatorum, ritu in Basilica Vaticana peracto. Canonizationis formula. Summi Pontificis homilia.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 5-13).

20 Ianuarii 1963 — *Sollemnis Canonizatio Beati Vincentii Pallotti, Confessoris, Conditoris Societatis Apostolatus Catholici in Basilica Vaticana peracta. Canonizationis formula. Summi Pontificis homilia.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 65-74).

LITTERAE ENCYCLICAE:

11 Aprilis 1963 — *Litt. Enc. « Pacem in terris ». Venerabilibus Fratribus Patriarchis, Primatibus, Archiepiscopis, Episcopis aliisque locorum Ordinariis pacem et communionem cum Apostolica Sede habentibus, clero et christifidelibus totius orbis itemque universis bonae voluntatis hominibus; de pace omnium gentium in veritate, iustitia, caritate, libertate constituenda.* (*A.A.S.*, - 29 April. 1963, vol. 55, pp. 257-304).

LITTERAE DECRETALES:

6 Iunii 1962 — *Litt. Decr. « Christi caritas ». Beato Martino de Porres, Confessori, ex Ordine Praedicatorum, Sanctorum honores decernuntur.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 193-203).

9 Decembris 1962 — *Litt. Decr. « Sanctitatis corona ». Beato Petro Iuliano Eymard, Confessori, summi Sanctorum honores decernuntur.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 369-376).

NUNTIUS:

22 Decembris 1962 — *Datus omnibus christifidelibus ac gentibus ob Nativitatis Domini Iesu Christi mox celebranda Sollemnia.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 13-19).

LITTERAE APOSTOLICAE MOTU PROPRIO DATAE:

7 Martii 1963 — *Litt. Ap. « Dominicanus Ordo ». Pontificium Athenaeum Angelicum titulo et honore decoratur. Pontificiae Studiorum Universitatis a S. Thoma Aquinate in Urbe.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 205-208).

EPISTULA APOSTOLICA:

11 Maii 1963 — *Ep. Ap. « Magnifici eventus ». Ad Venerabiles Fratres Slavicarum Nationum Antistites, pacem et communionem cum Apostolica Sede habentes: undecimo exeunte saeculo ab adventu SS. Cyrilli et Methodii in Magnam Moraviam.* (*A.A.S.*, - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 434-439).

ADHORTATIO APOSTOLICA:

20 Maii 1963 — *Ad. Ap. « Novem per dies ».Ad universos Episcopos pacem et communionem cum Apostolica Sede habentes: de proximis Pentecostes novendialibus pie celebrandis.* (*A.A.S.*, - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 440-441).

CONSTITUTIONES APOSTOLICAE:

8 Iulii 1960 — *Planensis Graecorum. Const. Ap. « Orientalis Ecclesiae ». Municipia quae vulgo Mezzoluso, Contessa Entellina, Palazzo Adriano cognominantur sub unius Episcopi Planensis Graecorum iurisdictionem transferuntur. Cessat per praesentes Panormitani Archiepiscopi iurisdictio in Municipium Mezzoluso, et Montis Regalis Praesulis potestas in pagos Contessa Entellina et Palazzo Adriano. Omnia autem gubernanda traduntur Episcopo Planensi Graecorum quae quidem Dioecesis anno 1937, per Litteras « Apostolica Sedes » fuit constituta.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 208-209).

13 Ianuarii 1962 — *Antequerensis - Angelorum (Tehuacaniensis). Const. Ap. « Quem ad modum ». Ab Ecclesiis Antequerensi et Angelorum quaedam territoria detrahuntur, quibus nova dioecesis condi tur, « Tehuacaniensis » appellanda. Dei flante numine, usque renovatur Ecclesia Sancta Dei, novarumque dioecesium ortu laetatur, quasi de fronde. Porro, Apostolico in Mexicana regione Delegato proponente, nova haec erigitur ecclesiastica circumscriptio.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 377-379).

13 Ianuarii 1962 -- *Durangensis et aliarum (Nayarianae de Iesu et Mariae), Const. Ap. « Venerabilis Frater ». Detractis quibusdam territoriis ab ecclesiis Durangensi, Zacatecensi, et Tepicensi, nova Praelatura « nullius » conditur, « Nayariana de Iesu et Mariae » appellanda. Pro magna qua pollet sollicitudine ut christiana religio inter Indos iugiter propagetur, Apostolicus in Mexicana Republica Nuntius supplices porrexit preces ut nova Praelatura « nullius » erigeretur, detractis ab amplioribus dioecesibus territoriis. Accipit Romanus Pontifex postulationes et quaedam, de more, decernit circa seminarium, circa mensam praelaticiam, etc.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 75-76).

10 Februarii 1962 — *Atlantensis. Const. Ap. « Decessorum Nostrorum ». Dioecesis Atlantensis ad gradum et dignitatem metropolitanae Ecclesiae elevatur et nova Provincia Ecclesiastica constituitur, « Atlantensis » nomine. Ex hac finium immutatione spes bona affulget commoda esse oritura dioecesibus. Ideo postulata sunt admissa. Limites ecclesiasticae novae provinciae presse determinantur.*)*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 19-21).

10 Februarii 1962 — *Macejensis - Penedensis - (Palmiriensis Indorum) Const. Ap. « Quam supremam ». Quibusdam detractis territoriis ex archidioecesi Macejensi atque ex dioecesi Penedensi, nova efficitur dioecesis, «Palmirensis Indorum » nomine. Postulat suprema potestas quam in omnibus christifidelibus Romanus Pontifex obtinet, ut, aptis dispositis ecclesiasticis circumscritpionibus, am-*

plior populo praebeatur opportunitas vitae praxim ad evangelica praecepta componendi. Quod per praesentes decernitur, ab Apostolico in Brasilia Nuntio fuerat expetitum. (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 21-24).

24 Februarii 1962 — *Makenensis Const. Ap. « Apostolica Makenensis ». Praefectura Apostolica Makenensis ad gradum dioecesis evehitur. Etsi decem tantum praeterierint anni ex quo Praefectura ista fuit constituta, magis in dies succrevisse videtur, sodalibus Societatis Sancti Francisci Xaverii pro missionibus exteris enixe adlaborantibus christiana res; suffragante, ideo, Apostolico in Africa Occidentali Delegato, dignitas dioecesis conceditur, eodem manente nomine iisdemque perdurantibus finibus.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 24-25).

10 Martii 1962 — *Lusakensis « Monzensis ». Const. Ap. « Evangelium salutis ». Quibusdam territoriis ab archidioecesi Lusakensi separatis, nova dioecesis conditur, « Monzensis » cognominanda. Inter christianos populos, quibus evangelium sacris adnitentibus preconibus est praedicatum et vera fides accepta, honoris causa ille recolitur qui in Rhodesia commoratur: bona autem fovetur spes ampliora emolumenta posse in futuro animabus comparari. Apostolicus in Africa Orientali Delegatus de hac nova dioecesi preces obtulit.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 77-79).

10 Martii 1962 — *Bamakoënsis (Sequensis) Cons. Ap. « Sacra christiani » Detractis ab archidioecesi Bamakoënsi quibusdam territoriis, nova fundatur dioecesis, « Sequensis » nomine. Quando necessitas vel animarum commodum id requirat, curat Romanus Pontifex alias ex aliis ecclesiasticis circumscriptiobus constitui: quod profecto convenit sacrae potestati christiani populi regendi. Porro, cum latius pateat archidioecesis Bamakoënsis territorium, Apostolici in Africa Occidentali Delegati excipiuntur preces.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 80-81).

16 Martii 1962 — *Caliensis (Cathadensis in Columbia). - Const. Ap. « Ecclesiarum omnium ». Diviso territorio dioecesis Caliensis, nova dioecesis conditur, « Cathadensis in Columbia » cognominanda. Indefatigato studio promovere satagit Romanus Pontifex omnia quae catholicae religionis incremento faveant: urget enim omnium ecclesiarum sollicitudo. Apostolico ergo in Columbiana Republica Nuntio cum satius visum sit animarumque commodo profuturum novam hanc condi dioecesim, preces ad id admovit, et postulata obtinuit.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 81-83).

16 Martii 1962 — *Bogotensis - Zipaquirensis (Facatativensis). Const. Ap. « Summi Pastori ». Quibusdam detractis territoriis ex Ecclesiis*

Bogotensi et Zipaquirensi, nova efficitur dioecesis, nomine « Facativensis ». Votis accedens Apostolici in Columbiana Republica Nuntii, pro sacro quo fungitur munere universo christiano populo quam aptissime consulendi, novam hanc Romanus Pontifex constituit dioecesim intra fines civilis regionis quae vocatur « Departemento de Cundinamarca ». Per praesentes erecta ecclesia, metropolitanae Bogotensi suffraganea erit: Episcopus vero canonicorum collegium, quando adiuncta sinant, erigendum curabit et minus saltem seminarium condet. (*A.A.S.*, - 23 Martii 1963, vol. 55, pp. 140-142).

24 Martii 1962 — *Iarensis* (*S. Iosephi de Antiquonia*) *Const. Ap. « Novae cuiusque ». Detractis quibusdam territoriis ab archidioecesi Iarensi, nova Praelatura « nullius » conditur, « Sancti Iosephi de Antiquonia » appellanda. Quo facilius ecclesiasticum territorium, ceu campus, possit inarari ad fructuum messem copiosissimam, quo, pariter plures addat stimulos compacta fidelium unitas, novae ecclesiae, si adiuncta sinunt, constituuntur. Hoc idem per praesentes litteras, rogante Apostolico in Philippinis Insulis Nuntio, efficitur.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 129-131).

14 Aprilis 1962 — *Bellohorizontinae et aliarum* (*Iudiciforensis, de Pouso Alegre, Uberabensis*) *Const. Ap. « Qui tamquam ». Ab ecclesiasticis provinciis Bellohorizontina, Adamantina, Marianensi quaedam sedes dividuntur, quibus novae tres provinciae ecclesiasticae conduntur: « Indiciforensis, de Pouso Alegre, et Uberabensis ». Pascendi christiani gregis grave ferens onus, Romanus Pontifex nihil hoc sanctius agitat in mente quam ut omnibus populis catholicam religionem valeat tradere. Petenti ergo Apostolico in Brasilia Nuntio ut ad populi bonum aptius comparandum et ad ecclesiasticam disciplinam firmius promovendam, novae constituerentur eo loci ecclesiae, Beatissimus Pater concedit, et normas de more edicit.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 379-381).

14 Aprilis 1962 — *Paracatuensis. Const. Ap. « Illius navis ». Praelatura nullius « Paracatuensis » ad gradum et dignitatem dioecesis tollitur, eodem nomine et finibus. Qui, mira Dei dispositione, illam moderatur navim quae ad caelorum portum credentium animas attollit, tempestates utique cognoscit, in peragrando mari, sed etiam fulgidos, interdum, experitur dies. Hoc autem accidit profecto quando datur occasio novae dioecesis condendae. In hac vero regione magna incrementa, sive in religiosis sive in civilibus rebus, habita adfirmat Apostolicus in Brasilia Nuntius,: digna ergo videntur quae admittantur vota ab utraque auctoritate ad rem deprompta.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 382-383).

16 Aprilis 1962 — *Kiayiensis. Const. Ap. « Cum Apostolica » In Insula Formosa Praefectura Apostolica Kiayiensis ad gradum dioecesis tollitur, eodem nomine iisdemque finibus. Non solum plura coepit incrementa Praefectura ista, in Insula Taiwan seu Formosa extans, sed spem foveri sinit adhuc maiora, Deo adiuvante, posse in posterum capi. Est ergo cur precibus ab Apostolico in Sinis Internuntio oblatis, concedatur benigne.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 131-133).

16 Aprilis 1962 — *Taichungensis. Const. Ap. « Cum Deo » Praefectura Apostolica Taichungensis ad gradum dioecesis evehitur. Generosa sodalium Societatis de Maryknool pro Missionibus Exteris opera, Apostolica ista Praefectura maiora in dies sumit incrementa: quod cum grato animo accepisset Romanus Pontifex ab Apostolico in Sinis Internuntio, eidem postulanti ut Praefectura in dioecesis ordinem redigeretur, libenter concessit.* (*A.A.S.*, - 23 Martii 1963, vol. 55, pp. 133-134).

16 Aprilis 1962 — *Nagoyaënsis Const. Ap. « Praefectura Apostolica ». Praefectura Apostolica Nagoyaënsis ad gradum dioecesis evehitur. Utraque ratio, auctus nempe catholicorum numerus et laudanda omne genus coepta, suadent preces Internuntii Apostolici in Iaponia esse accipienda. Referuntur, postea, praescriptiones de Capitulo, de mensa et de aliis fideliter servandae.* (*A.A.S.*, - 23 Mart 1963, vol. 55, pp. 135-136).

16 Ap rilis 1962 — *Niigataënsis. Const. Ap. « Sicut provido ». Praefectura Apostolica Niigataënsis ad gradum dioecesis tollitur. Benigno sane divino consilio ubi supernum semen animis inditum alacres sacerdotes excolunt, accidit quod et in homine solet, ut grandior aetas tenerae succedat. Reapse in ista Praelatura sollerter sacri precones adlaboraverunt et operam sedulam in animarum emolumentum contulerunt. Exinde patet cur admotae preces ab Apostolico in Iaponia Nuntio sint exauditae.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 136-138).

16 Aprilis 1962 — *Bukavuensis et Kasongoënsis (Uviraënsis) Const. Ap. « Sollemnis Dei ». Quibusdam territoriis ab Ecclesiis Bukavuensi et Kasongoënsi detractis, nova dioecesis conditur, « Uviraënsis » appellando. Sat frequens factus est novis hisce temporibus christianorum grex, eadem quippe ratione qua Christi regis asseclae, quasi stellae in caelis, in Orbe terrarum tam multi existunt. Quae considerans Apostolicus in Congo et Ruanda-Urundi Delegatus, populo in regione extanti aptius providere cupiens, novae dioecesis erectionem opportunam censuit.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 138-140).

30 Aprilis 1962 — *Tacambarensis-Colimensis (Apatzinganiensis) Const. Ap. « Quo aptius ». Divisis territoriis Dioecesium Tacambarensis et Colimensis, nova efficitur Ecclesia « Apatzinganiensis » nomine. Apostolico in regione Mexicana Delegato postulante, nova haec dioecesis constituitur quae metropolitanae sedi Moreliensi suffraganea declaratur. Normae deinde eduntur de mensa epicopali, de Capitulo et de Seminario* (A.A.S., - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 210-212).

30 Aprilis 1962 — *Monterreyensis (Linarinae) Const. Ap. « Proficientibus cotidie ». Ex quibusdam territoriis archidioecesis Monterreyensis nova efficitur dioecesis, « Linaria » nomine. Eo aptius fidelium necessitatibus consuli potest quo proprius iis per sacros Pastores providetur: ubi igitur populi necessitates proficiunt ex peramplis ecclesiarum territoriis, novae oportet excitentur dioeceses. Hac ratione exceptae sunt preces ab Apostolico in Mexicana dicione Nuntio oblatae. Fines novae dioecesis, quae suffraganea efficitur metropolitane Monterreyensi, presse definiuntur.* (A.A.S., - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 212-214).

6 Maii 1962 — *Beirensis (Tetiensis) Const. Ap. « Quae verba ». E dioecesi Beirensi nova fit dioecesis « Tetiensis » cognominanda. Omnes Nationes cunctosque populos pervadere conatur Apostolorum praedicatio, et nostrae fidei fulgor ubique splendet. Nec aliter accidit in regionibus Africae Orientalis Lusitanae. Quapropter, ad normam Conventionis inter S. Sedem et Lusitanam Rempublicam initae, Apostolico in Lusitania Pro-Nuntio postulante, nova Ecclesia erigitur quae metropolitanae Archidioecesi de Laurenco Marques suffraganea oboediet.* (A.A.S., - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 215-216).

6 Maii 1962 — *Capitis Palmensis. Const. Ap. « Cum sit Ecclesia ». Praefectura Apostolica Capitis Palmensis in Liberia fit Vicariatus Apostolicus eodem servato nomine. Plures profecto in dies complectitur gentes Christi immaculata sponsa, catholica nempe Ecclesia. Hoc etiam in Liberia accidit ubi quasi patula arbosa latos proferre videtur ramos Christiana religio: qua de re accepit Romanus Pontifex vota ab Apostolico in Liberia Internuntio per Consilium Christiano Nomini Propagando deprompta.* (A.A.S., - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 217-218).

30 Maii 1962 — *Exarchatus pro Ucrainis. Const. Ap. « Qui divino ». Exarchatus Apostolicus pro fidelibus Ucrainis in Brasilia degentibus constituitur. Quotquot in orbe terrarum extant Ecclesiae filii, omnes paterna charitate respicit Beatissimus Pater: facere tamen non potest quin exules in alienarum nationum oris degentes, peculiari sollicitudine prosequatur. Iam anno 1952 Ordinariatus pro fidelibus ritus orientalis istic est constitutus, et inter coetus quibus*

efficitur Ucrainorum conventus valde floret sive sacerdotum numero, sive piis institutionibus. Quae cum ita sint, rogata sententia Archiepiscopi Sancti Sebastiani Fluminis Januarii, et audito consilio Sacrae Congregationis pro Ecclesia Orientali, coetus Christifidelium Ucrainorum in Brasilia commorantium in formam Exarchatus Apostolici redigitur, Metropolitanae Curitibensi sedi suffraganei. Quae omnia ut ad rem adducantur, Apostolicus in Brasilia Nuntius pro suo munere curabit. (*A.A.S.*, 4 April. 1963, vol. 55, pp. 218-220).

5 Iunii 1962 — *Arequipensis - Caraveliensis* (*Chuquibambensis*) *Const. Ap. « Christi caritas ». Detractis quibusdam territoriis ab archidioecesi Arequipensi et a praelatura « nullius » Caraveliensi, nova praelatura « nullius » conditur, « Chuquibambensis » nomine. Preces accipit Summus Pontifex quibus Apostolicus in Peruviana republica Nuntius expostulat ecclesiastici territorii divisionem et novae praelaturae erectionem: nihil enim intentatum potest relinquere Christi caritas ut evangelii lumen ubicumque splendeat, iis omnibus adhibitis rationibus quae ad id convenire videntur.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963 vol. 55, pp. 384-386).

LITTERAE APOSTOLICAE:

14 Martii 1962 — *Litt. Ap. « Quae solent » Beata Maria Virgo Immaculata Villaregalensis dioecesis principalis Patrona constituitur Intaminatae Virgini Mariae singularis praebetur in hac dioecesi cultus, qui ad excitandum in populo peccatorum odium quam plurimum confert. Patrona ergo declaratur totius istius plebis Virgo Maria sine labe originali concepta.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 84-85).

26 Martii 1962 — *Litt. Ap. « Sanctitatis apicem » Ecclesia Beatae Mariae Virginis » Regina Sanctorum omnium », in urbe Chicagia exstans, titulo ac privilegiis Basilicae Minoris decoratur. Inter ceteros Sanctos Beatissima Virgo Maria ita eminet ut eorum omnium Regina ab Ecclesia renuntietur, quae appellatio sacris quoque aedibus, ut patet, est honori. Tali exornata titulo exstat Chicagiae, in Septemtrionali America, ecclesia, frequentis alacrisque paroeciae domicilium. Magnificum quippe opus, Gothica extruendi ratione perfectum. Expetiti honores merito igitur templo conceduntur.* (*A.A.S.*, 28 Februar. 1963, pp. 85-86).

11 Aprilis 1962 — *Litt. Ap. « Evangelii preconum ». Beata Maria Virgo Immaculata, v. « Nossa Senhora da Conceiçao Aparecida » et Sanctus Ioannes Bosco respective in Patronam principalem et in Patronum secundarium pro urbe et archidioecesi Brasiliapolitana eliguntur. Perpaucos ante annos condita urbs ista, sacra Beatae Virginis Immaculatae effigie instructa, marialis religionis sedes*

cito facta est: maximum autem templum in eadem urbe aedificatus Deiparae Immaculatae est sacrum. Peculiari vero ibi gaudet cultu Santus Ioannes Bosco, ob suum, quo flagravit, studium dilatandi regnum Christi. Exinde hodiernae Litterae. (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 26-27).

13 Aprilis 1962 — *Litt. Ap. « Acerborum gladio », Beata Maria Virgo « ab angustiis », v. d. « Nuestra Senhora de las angustias », una cum S. Iuliano, aeque principalis Patrona Conchensis dioeceos eligitur. Cunctos Maria Virgo edocet christifideles quomodo corporis cruciatus et animi aegritudines sint toleranda: ea enim edidit exempla, dum staret iuxta crucem, in qua christiana posteritas respiciens, humanae condicionis ferret angustias. Mater dolorum, ideo, late exculta fuit et excolitur, frequensque populus fidelis eam habet Patronam. Huc pertinet postulatio a Conchensi Praesule facta et a Romano Pontifice accepta.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 27-28).

25 Aprilis 1962 — *Beata Maria Virgo, « Regina Africae » nuncupata, in principalem Patronam caelestem dioecesis Ikelaënsis eligitur. Quotquot rei catholicae augendae ardent studio, exoptant sane ut Mariae Virginis regnum ubique proferatur. Id vero de Africanis regionibus praesertim dicatur oportet, cum Deipara Africae Regina sit appellata, cuius in dicionem per praesentes Litteras, postulante Episcopo, grex committitur Ikelaënsis.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 86-87).

4 Maii 1962 — *Litt. Ap. « Guayaquilensis incolae ». Titulus ac privilegia Basilicae Minoris paroeciali ecclesiae Beatae Mariae Virginis a Mercede, in urbe Guayaquilensi conferuntur. Iam ab antiquis temporibus assolebant accedere ad hoc templum, Virgini a Mercede sacrum, Guayquilenses incolae, superna fidenter expetituri. Templum autem, in quo lignea est collocata Virginis a Mercere imago, Gothica architectandi ratione et molis amplitudine ac ornatu merito commendatur. Preces ideo admittuntur.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 87-88).

29 Maii 1962 — *Litt. Ap. « Augustae Dei ». Beata Maria Virgo in coelum Assumpta Seguntinae-Guadalajarensis dioecesis praecipua Patrona eligitur. Deiparam in caelorum acceptam sublimia summa veneratione prosequuntur istius dioecesis fideles: quod, inter alia, testatur maximum ibi exstans templum, saeculo decimo secundo in Virginis honorem aedificari coeptum, spiritualis vitae fons iugiter habitum. Romanus Pontifex, de cultu mariali provehendo sollicitus, Episcopi optatis benigna mente satisfacit.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 143-144).

12 Iunii 1962 — *Litt. Ap. « Amicum sidus ». Beata Maria Virgo « a Quercu » principalis caelestis Patrona declaratur convallis « Nure » vulgo appellatae, intra fines Placentinae dioecesis. Antiquo pietatis studio moventur fideles in valle « Nure » intra fines placentinae dioecesis exstantes, ex quo, ut traditur, Virgo Deipara in quercus ramis cuidam puellae se conspiciendam obtulit. Templo ibi olim erecto per annorum decursum collapso, novum sanctuarium, egregio quidem artificio, fuit conditum. Virgo autem Beatissima caelestia beneficia numquam omittit elargiri.. Hisce benigna mente consideratis, preces admisit Romanus Pontifex ab archiepiscopo - episcopo Placentino admotas.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 29-30).

22 Iunii 1962 — *Litt. Ap. « Molis amplitudine ». Titulus ac privilegia Basilicae Minoris cathedrali ecclesiae Czestochoviensi conferuntur. Nobile hoc templum, molis amplitudine ac ornamentorum varietate commendatur et e primis ecclesiis fuit quae tam augusti domestici coetus honori dedicaretur. Insigne ergo Dei donum suo beneficio Romanus Pontifex auget.* (*A.A.S.*, - Maii 1963, vol. 55, pp. 319-320).

22 Iunii 1962 — *Litt. Ap. « Communi consensu ». Titulo ac privilegiis Basilicae Minoris honestatur paroecialis ecclesia B. Mariae Virg. a Nazareth in urbe v. « Sestri Levante » appellata, diorcesis Clavarensis. Miro quodam foedere religio et ars inter se feliciter in hoc templo iunguntur. Saeculo enim decimo quarto ibi fuit aedificatum sacellum in augustae Deiparae honorem; amplum, postea fuit extructum templum, Romanica quidem structura, venustate ac magnificentia celebratum. Inter plura monumenta quibus templum laudatur, excellit imago Christi Domini in Cruce adfixi, in quam cives singulari pietate feruntur. Preces Clavarensis Episcopi a Cardinali Alaphrido Ottaviani commendatas, Pontifex admittit.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 320-321).

30 Iunii 1962 — *Litt. Ap. « Caelo gratissimum ». Titulo ac privilegiis Basilicae Minoris paroecialis ecclesia Sacratissimo Cordi Iesu dicata in oppido « Conewago », dioecesis Harrisburgensis, decoratur. Hoc in oppido primum omnium Foederatarum Civitatum Americae Septemtrionalis et fortasse totius Ameriae Aquilonaris, fuit conditum curiale templum Sacratissimo Iesu Cordi dicatum, actuosae catholicae vitae domicilium. Quod opus ut efficeretur alacrem contulerunt laborem sodales e Societate Iesu, qui et ornamentis sacras aedes locupletarunt.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 322-323).

30 Iunii 1962 — *Litt. Ap. « Gloria et praesidium ». Titulus ac privilegia Basilicae Minoris Sanctuario B. Mariae Virg. « de Lluch », in Maioricensis dioecesis finibus conferuntur. Ad hanc Virginis Deiparae*

effigiem, quae in Maioricensi templo, saeculo decimo tertio extructo, perpetuis excolitur obsequiis, catervatim se effundunt christifideles qui insigne Deiparae sanctuarium donis innumeris assolent locupletare. Leo PP. XIII effigiem aurea corona per Legatum decoravit, S. Pius X indulsit ut vetus conlegium, fere extinctum, a Missionariis Sacrorum Cordium Mariae et Iesu denuo instauraretur. Quoniam autem, sacellum in quo imago Virginis est posita in praesens reficitur, clarumque monumentum brevi exigetur, nobilem hanc religionis sedem expetitis honoribus Romanus Pontifex ditat. (*A.A.S.*, 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 323-324).

30 Iunii 1962 — *Litt. Ap. « Locorum Sanctorum ». Cathedralis Ecclesia dioecesis Biturgensis titulo ac dignitate Basilicae minoris exornatur. Hac in Etruriae Urbe pii quondam viatores a Palaestina redeuntes constiterunt et in extructo sacello reliquias condiderunt sepulchri Christi Domini. Circa aediculam, Castrum deinde est exortum: postea vero Camaldulenses Monachi coenobium extruxerunt necnon templum quod est hodiernae Ecclesiae Cathedralis caput. Ipsum vero serius est renovatum, exemplar in praesens habitum architecturae quae servat ordinem Romanicum simulque Gothicum. Basilicae ergo minoris decoratur titulo.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, Vol. 55, pp. 144-145).

2 Iulii 1962 — *Litt. Ap. « Mateola, antiqua ». Titulus ac privilegia Basilicae Minoris cathedrali ecclesiae Materanensi tribuuntur. Religionis singulare quasi monumentum eminet Materanensis metropolitana ecclesia, praeclarum quidem opus artis quam romanam — apulam appellant, In interiore templi parte plurimae conspiciuntur imagines sculptae vel pictae, sed fulgidissima ecclesiae gemma habetur imago Deiparae « a Bruna », aureo diademate redimita, quae christifidelium animos ad se convertit. Adest quoque copiosa supellex. Hisce et aliis de causis adhibitas a Moteranensi Archiepiscopo preces libenti animo admittit Pontifex Summus.* (*A.A.S.;* - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 324-326).

4 Iulii 1962 — *Litt. Ap. « Ex opportuno », Beata Maria Virgo, Regina mundi appellata, totius Quercopolitanae dioecesis caelestis Patrona renuntiatur. Novae quae conduntur ecclesiae Coelitum patrocinio obtegantur oportet, ut quam maximum capere valeant incrementum. Cum vero Quercopolitanae recentis istius dioecesis vota ad hoc in Beatissimam Virginem ferantur, quae mundi Regina pulcherrima ac suavissima appellatione salutatur preces delatas Romanus Pontifex excepit. Tali enim titulo illud coeli terraeque significatur imperium quod Beatissima Virgo participat benigne.* (*A.A.S.;* - 23 Mart. 1963, vol. 55, 145-146).

11 Iulii 1962 — *Litt. Ap. « Lumen Calabriae ». Sanctus Franciscus a Paula praecipuus caelestis Patronus universae Provinciae Ec-*

clesiasticae Calabrae declaratur. Precibus ab Exc.mo Archiepiscopo Rheginensi obsecundat Pontifex Summus: Franciscus enim impensis obsequiis in universa Calabra regione colitur, Paulae praesertim ubi praeclarus Vir in lucem est editus et sui Ordinis iecit fundamenta. (*A.A.S.*; - 2 Maii 1963, vol. 53, pp. 318-319).

13 Iulii 1962 — *Litt. Ap.* « *Etruriae illa* ». *Beata Maria Virgo in caelum Assumpta in praecipuam Patronam pro tota dioecesi Apuana eligitur. In aprico amoenoque loco posita prope asperrimas ex marmore albas Apuanas Alpes, urbs ista Beatissimae Virgini in caelum receptae est devotissima: porro plures dioecesis paroeciae Deiparae sub eodem titulo appellatae sunt sacrae. Preces ideo ab Apuano Episcopo admotae recipiuntur.* (*A.A.S.*; - 23 Mart. 1963, vol. 55, p. 147).

20 Iulii 1962 — *Litt. Ap.* « *Sabuli colles* ». *Ecclesia metropolitana Firmana, Deo in honorem Beatae Mariae Virginis in caelum Assumptae dicata, titulo ac privilegiis Basilicae Minoris decoratur. Medio labente aevo haec constituta ecclesia, metropolitana cathedra, operis artificio est insignis: cui quidem inductae per saecula immutationes, ornatum decoremque auxerunt. Copiosa exstat supellex, rituum splendori accomodata. Nec minore laude est prosequenda pietas erga Virginem in caelum Assumptam cui Templum est sacrum. Hisce de causis ad Basilicae Minoris dignitatem ecclesia evehitur.* (*A.A.S.*; - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 148-149).

4 Augusti 1962 — *Litt. Ap.* « *Insidet in animis* ». *Sanctus Iosephus, Sponsus Beatae Mariae Virginis, praecipuus patronus caelestis archidioecesis Hartfortiensis constituitur. Peculiari erga Sanctum Iosephum movetur pietate clerus ac populus istius archidioecesis in qua undecim paroecialia templa, sicut et ipsa cathedralis ecclesia, Christi Nutritio sunt dicata. Quod religionis studium ut iugiter confirmetur at amplius augeatur petitiones archiepiscopi admittit Beatissimus Pater* (*A.A.S.*; - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 386-389).

1 Octobris 1962 — *Litt. Ap.* « *Nominis claritatem* ». *Ecclesia S. Ludovico Mariae Grignion de Montfort dicata, in oppido S. Laurentii ad flumen* « *Sévre* » *dioecesis Lucionensis, titulo ac dignitate Basilicae Minoris decoratur. Vetustum istius oppidi templum angustius in dies efficiebatur pro frequentissima christifidelium copia Sancti Ludovici de Monfort invisentium sepulchrum et deprecantium auxilium: arcessitis, ideo, peritissimis architectandi viris, nova est aedificata ecclesia, Ludovici Mariae nomine decorato Romanus Pontifex, qui dum in Gallia Apostolici Nuntii munere fungeretur, Sanctum veneratus est, virtutis memor benevolentis animi testimonium libenter impertitur et expetitum honoris titulum ecclesiae concedit.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 220-222).

3 Octobris 1962 — *Litt. Ap.* « *Doctoris Gentium* », *S. Paulus Apostolus principalis Patronus, et S. Ioannes Maria Vianney secundarius Patronus archidioecesis S. Pauli de Minnesota constituuntur. Religionis incrementum, quod magnum in tota ista archidioecesi apparet, recte quis iudicaverit ex Pauli Apostoli auxilio manare: vix enim ac urbs fuit condita, catholicorum incolarum statim cohaesit pietas, qui suae fidei custodem Paulum semper habuerunt. Sed et altera, ibi, viget pietas: in Ioannem nempe Mariam Vianney, praeclarum sacerdotalium virtutum exemplar, christiana fertur plebs, peculiari animorum motu.* « *In utrumque ergo, ut Pontificis verba referamus, quotquot sunt in archidioecesi fideles, imitationis causa intueantur ac praeszrtim sacerdotes ab utroque discant quo modo ad summi Dei gloriam, catholicae religionis fines sint provehendi.* (*A.A.S.;* - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 222-223).

15 Octobris 1962 — *Litt. Ap.* « *Civitas Mariae* ». *Beata Virgo Maria, ab Immaculata Conceptione appellata, praecipua Civitatis Mariae dioecesis Patrona, atque Sancti Ioseph Opifex et Pius PP. X secundarii Patroni renuntiantur. Ex ipso loci colligitur nomine qua cum alma Deipara coniungatur pietate ista civitas, nuper in dioecesim evecta. Maximum pariter eo loci exstans templum, Immaculatae Conceptionis decoratur titulo et fidelium turmas adprecaturas allicit. Expostulatur ergo ut Maria Immaculata Patrona principalis et Sanctus Ioseph ac Sanctus Pius X secundarii Patroni declarentur quo amplior quodammodo caelitum corona reddatur.* (*A.A.S.;* - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 387-388).

28 Octobris 1962 — *Litt. Ap.* « *Flos Dominicae* ». *Sancta Gemma Galgani, Virgo, in praecipuam caelestem Patronam pro tota dioecesi Dodomaënsi in Tanganyka eligitur. Excalceati clerici SS.mae Crucis et Passionis D. N. Iesu Christi in Africae Orientalis regionibus dum sanctam religionem praedicare student, pietatem Beatae Gemmae inter fideles fovere contendunt, et territorium, olim locum missionis, postea Praefecturam, deinde Vicariatum ac tandem dioecesim in eiusdem Virginis tutelam tradi curant. Per praesentes litteras pia religiosorum fideliumque voluntas Apostolica auctoritate confirmatur.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 388-389).

29 Octobris 1962 — *Litt. Ap.* « *Ab Archangelo* ». *Beata Maria Virgo* « *ab Angelo salutata* » *totius dioecesis Sanctae Mariae Angelorum praecipua Patrona eligitur. Superne Beatae Virgini datus per Gabrielem Archangelum nuntius magno viget honore suavique recordatione in hac dioecesi nuper erecta excolitur. Episcopi adprecantis exaudiuntur vota.* (*A.A.S.;* - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 389-390).

7 Novembris 1962 — *Litt. Ap.* « *Sanctum religione* ». *Titulus ac privilegia Basilicae Minoris Cathedrali ecclesiae Mindoniensi conferuntur. Publicis hispanicae nationis monumentis merito accensetur ecclesia ista Deiparae sideribus receptae sacra, gothicae artis ratione extructa clarisque exornata picturis. Pia praeterea, excolitur effigies Beatae Mariae Virginis, cui adiicitur appellatio* « *Virgo Anglica* ». *Episcopi vota libenti animo adimplet Summus Pontifex.* (*A.A.S.*; - 31 Maii 1963, vol. 55, p. 391).

20 Novembris 1962 — *Litt. Ap.* « *Caeleste patrocinium* ». *Beata Maria Virgo v.* « *de Acahuato* » *appellata, praecipua Patrona dioecesis Apatzinganiensis renuntiatur. Avita motus pietate, perpulchram Virginis imaginem* « *de Acahuato* » *vocatam, maxima iugiter cura est tuitus populus iste fidelis. Imago vero in regionem fuit illata cum Mexicana natio, ethnicorum reiecto cultu, ad christianam fidem se vertit. Antiqua igitur mariana religio. Vota deprompta admittuntur.* (*A.A.S.*; - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 223-224).

1 Decembris 1962 — *Litt. Ap.* « *Augustissimis Poloniae* ». *Ecclesia paroecialis urbis v.* « *de Pichary* » *ad dignitatem Basilicae Minoris evehitur. Elapso aedificata saeculo, operis artificio commendatur ecclesia ista, et ob cultum atque pietatem floret quorum est auctrix Virgo Maria: suo autem veluti sinu templum Deiparae amplectitur imaginem magna semper veneratione excultam et ab ipso Ioanne Sobieski, cum exercitu Vindobonam petituro, devote visitatam: Basilicae Minoris titulo ecclesia decoratur.* (*A.A.S.*; - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 225-226).

1 Decembris 1962 — *Litt. Ap.* « *Terrena* » *Titulus et privilegia Basilicae Minoris cathedrali ecclesiae Moronensi conferuntur.* (*A.A.S.*; - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 442-443).

4 Decembris 1963 — *Litt. Ap.* « *Antistitem virtutibus* ». *S. Patricius, Ep. et Confess. caelestis Patronus dioecesis Harrisburgensis declaratur.* (*A.A.S.*; - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 443-444).

8 Decembris 1962 — *Litt. Ap.* « *Religiosissimo* » *Nova Statuta Ordinis Equestris Sancti Sepulchri Hierosolymitani approbantur.* (*A.A.S.*; - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 444-446).

11 Februarii 1963 — *Litt. Ap.* « *Christianae veritatis* », *Nuntiatura Apostolica in Burundiae Regno erigitur. Nova haec Legatio ideo constituta est quia incrementum catholicae religionis mirabile in Africae terris apparet: sacrae igitur iurisdictionis ordo gradatim funditur, et Ecclesia ac Civitates publicas inter se ineunt rationes.* (*A.A.S.*; - 4 April. 1963, vol. 55, p. 226).

16 Februarii 1963 — *Litt. Ap.* « *Pontificiae Legationes* ». *Nuntiatura Apostolica in Republica Congica (Leopoldopoli) erigitur. Ipsi nationis Praesides in re inierunt consilium quod et Apostolicae Sedi significaverunt: neque est dubium quin universus Congi populus, mutuis compositis Ecclesiae ac Civitatum rationibus, in christianae fidei professione sit iugiter processurus.* (*A.A.S.*; - 4 Aprilis 1963, vol. 55, p. 227).

17 Martii 1963 — *Litt. Ap.* « *Eliquabatur veritas* ». *Venerabilis Dei Famula Elisabeth Anna Bayley, vid. Seton, Instituti Sororum a Caritate S. Ioseph in America Septemtrionali fundatrix, Beata renuntiatur. Transferuntur ad lectissimam hanc Mulierem, quae primus extitit flos e Foederatis Civitatibus Americae Septemtrionalis Caelitum insertus numero, Augustini verba quibus divinae bonitatis extollitur munus:* « *Eliquabatur veritas* ». *Sanctae Matris praeterea celebratur foecunditas quae filiorum sanctimonia decorata refulget; additur laetitiae causa quod caelestes isti honores tribuuntur Oecumecico Concilio perdurante.* (*A.A.S.*; - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 305-311).

19 Martii 1963 — *Litt. Ap.* « *Bergomum, urbs* ». *Venerabilis Dei Famulus Aloisius Maria Palazzolo, sacerdos saecularis, Instituti Sororum Paupercularum fundator, Beatus renuntiatur. Gratias Pontifex Deo agit quod Bergomatis ecclesiae, pluribus celebratae luminibus, novum quasi sidus adiungitur: Aloysius Palazzolo, enim, sacerdos, aemulus virtutis maiorum, eorumque gloriae consors, qui ad caelum evolavit cum quinque annos Beatissimus Pater natus erat. Praeclara sacerdotis gesta deinde recoluntur.* (*A.A.S.*; - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 311-318).

EPISTULAE:

29 Novembris 1962 — *Ep.* « *Septingenti et quinquaginta* ». *Ad Rev.mum Patrem Michaëlem a Iesu, Moderatorem Generalem Ordinis SS.mae Trinitatis redemptionis captivorum, septingentesimo et quinquagesimo exeunte anno a pio S. Ioannis de Matha, eiusdem Ordinis Conditoris, obitu. Laudat Romanus Pontifex susceptum a filiis consilium honorandi, condigna celebratione, inclitam legiferi Patris vitam, opera et merita. Ordinis SS.mae Trinitatis origines et incrementa memorat, temporisque mutatis adiunctis, alios campos Instituto patere asserit. Sodales enim ad Dei unius et trini amplificandam gloriam, precum studio ac voluntaria corporis afflictatione ecclesiasticis laboribus vacare contendunt. Vota addit et adhortationes movet ut qui, insignis huius Ordinis sunt sodales, superiorum fortitudinem studeant imitari.* (*A.A.S.*; - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 31-32).

12 Decembris 1962 — *Ep.* « *Quinque celebranti* », *Ad E.mum P. D. Iosephum S. R. E. Cardinalem Pizzardo, Episcopum Albanensem et Praefectum S. Congregationis de Seminariis Studiorumque Universitatibus praepositae, quinque implentem lustra, ex quo in Sacrum Purpuratorum Patrum Collegium est cooptatus. Tam felicis eventus ut memoria gratior ac laetior efficiatur, vota et omina Summus Pontifex profert. Merita deinde ab Amplissimo Viro comparata, dum suis fungeretur officiis, recolit.* (*A.A.S.*; - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 32-33).

6 Ianuarii 1963 — *Ep.* « *Mirabilis ille* ». *Ad singulos Catholicae Ecclesiae Episcopos, ceterosque Patres Concilii Oecumenici Vaticani II, in Epiphania Domini. Postquam consilium non intermittendi Oecumenicam Vaticanam secundam synodum iteravit, quaedam praecipua capita ad considerandum proponit; novam Patrum Cardinalium constitutam annuntiat Commissionem; officium ac munus Romani Pontificis et Episcoporum in Concilio illustrat; de cleri et laicorum hominum cooperatione loquitur; quaedam vitanda significat et proposita Concilii ad universitatem christianae et humanae familiae spectantia edicit. Addit hortationes et vota.* (*A.A.S.*; - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 149-159).

16 Ianuarii 1963 — *Ep.* « *Franciscalis Familia* ». Ad *Rev.mum Patrem Basilium Heiser, Ordinis Fratrum Minorum Conventualium Ministrum Generalem, septimo volvente saeculo ex quo sacrae S. Antonii exuviae in Basilicam Patavii eius honori extructam translatae sunt. Quod in annalibus scriptum legitur, linguam nempe S. Antonii in corporis recognitione inventam esse rubicundam ut viventis hominis, non vita terrestri functi, id recolit Beatissimus Pater: omnibus qui franciscalem disciplinam sequuntur adhortationem movet ut in exemplum talis praestantis sodalis omni ope se studeant formare;. v Eius praeterea, pergit Augustus Pontifex, premant vestigia franciscalis Ordinis sodales quorum proprium est incenso studio germanam Christi doctrinam non solum vivendo exprimere, sed homines etiam ad eam servandam multiplici ministerio promovere* ». *Cum, tandem, Antonianae celebrationes in tempus incidant Concilii Oecumenici Vaticani II, memorat Summus Pontifex Antonium ea vixisse aetate quae proxime Concilium Lateranense IV est subsecuta, et actuosam egisse operam salubribus Coetus illius decretis valde congruentem.* (*A.A.S.*; - 23 April. 1963, vol. 55, pp. 159-161).

20 Ianuarii 1963 — *Ep.* « *Quamvis cum nullum* ». *Ad E.mum P. O. Petrum tit. S. Antonii Patavini de Urbe S.R.E. Presb. Cardinalem Tatsuo Doi, Archiepiscopum Tokiensem, a suscepta episcopali dignitate quinque impleta lustra celebraturum. Salutaribus precationibus gratulationes Romanus Pontifex interserit Amplissimo Vi-*

ro qui primus e Iaponia natione Tokiensis episcopus electus, religionis studio, consilii maturitate, operae sollertia dignus est Apostolica probatione.: quem primum, pariter ex eadem florentissima natione Sacra Purpura Summus Pontifex honestavit, cupiens profiteri bono actu illic catholicam religionem crescere. (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 162-163).

9 Februarii 1963 — *Ep.* « *Quamvis a religioso* ». *Ad E.mum P. D. Ephraëm tit. S. Crucis in Hierusalem S.R.E. Presb. Cardinalem Forni, a suscepta episcopali dignitate quinque implentem lustra, decem autem lustra celebraturum exacta ex quo auctus est sacerdotio. Gratulationes Summus Pontifex promit Purpurato Viro qui gravium munerum perfunctione Apostolicae Sedi fideliter deserviens, cum praesertim in Aequatoriana Republica et postea in Belgica natione fuit Nuntius, bene de Ecclesia promeruit.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 163-164).

13 Februarii 1963 — *Ep.* « *Bene ominatis* ». *Ad E.mum P. D. Iacobum tit. S. Mariae in Transpontina S.R.E. Presb. Cardinalem Lercaro, Archiepiscopum Bononiensem, quinto saeculo volvente a pio S. Catharinae de Vigri obitu. Exoptat Romanus Pontifex uberes ex sollemni celebratione nec labiles pietatis fructus; in saeculari enim peragenda memoria, apte recenseantur oportet virtutes, merita et opera sacrae virginis quae est columen ac decus Bononiae: porro, licet Ferrariae fuerit educata, Bononia tamen eiusdem repetit gloriam.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 228-229).

20 Februarii 1963 — *Ep.* « *Ex obsequii* ». *Ad clarissimum virum Ioannem Dell'Acqua, Universitatis Studiorum Ferrariensis Moderatorem, ob novam illius Athenaei sedem inaugurandam. Erga tam nobile disciplinarum et artium domicilium benevolentiam suam significat Romanus Pontifex et Cardinalem Hamletum Cicognani, a secretis Status, mittit, qui Suam aliquo modo gerat personam et auspicali ritui intersit. Istud autem Athenaeum a Pontifice Bonifacio nono constitutum, meritis ac laudibus iugiter floruit.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 65, p. 327).

24 Februarii 1963 — *Ep.* « *Octogesimum mox* ». *Ad E.mum P. D. Hamletum Ioannem tit. Ecclesiae suburbicariae Tusculanae S.R.E. Cardinalem Cicognani, publicis Ecclesiae negotiis praepositum, octogesimum diem natalem celebraturum. Adiutori suo sedulissimo, quem non solum magni ducit, sed assidue etiam diligit, cuncta felicia ac salutaria percupit Romanus Pontifex et congruentia ob id ominatur a Deo praemia. Praeteritos recolere labores dulce est indeque defluit ac hauritur solacium quod ad nova capessenda animum exstimulat.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 164-165).

10 Maii 1963 — *Ep. « Con intimo ». Ad E.mum P. D. Hamletum Ioannem S.R.E. Card. Cicognani, Episcopum tit. Tusculanum, ob sollemnia Faventiae celebrata, Francisci Lanzoni, sacerdotis clarissimique historici, honorandi causa.* (*A.A.S.*, - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 446-447).

ALLOCUTIONES:

7 Decembris 1962 — *All. Habita ad Patres Conciliares in Vaticana Basilica adunatos, qui primam Congregationum Generalium Concilii Oecumenici Vaticani II seriem concluserunt. Qui toto Concilii decurrente tempore Patribus fuit coniunctissimus, gratus nunc Pontifex Summus profitetur voluntatem. Sive dirigendo, sive scribendo, sive loquendo, sive consilia dando, praeclaram Patres sollicitudinem ostenderunt. Laudem eisdem tribuit quod in eorum coetibus, uti oportebat, principem locum semper habuit caritas. Recenset deinde potiores usque factas celebrationes.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 33-35).

8 Decembris 1962 — *All. Habita in Vaticana Basilica in festo Immaculatae Conceptionis Beatae Marie Virginis, post Missam Pontificalem ab E.mo Cardinali eiusdem Basilicae Archipresbytero celebratam, cum prima sessio Concilii Oecumenici Vaticani II finem caperet. Temporis congruentias perpendens, recolit hac eadem die, plures sane ante annos, Concilium Vaticanum I per Pium PP. IX, auspicatum esse. Porro, cum profecturi sint sacrorum Antistites ad dilectas suas dioeceses, in cogitatione versantur ea quae hactenus suscepta fuerunt, et ea quae in futurum suscipientur. Tria capita, prae ceteris, commemorat: Concilii Oecumenici initium, progressum atque expectatos fructus ut fides, sanctitudo, apostolatus in Ecclesiam et in civilem consortionem radios emittant.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 35-41).

10 Decembris 1962 — *All. Habita ad Maiestatem Suam Mwambutsa IV, nationis v. « Burundi » Regem, qui publice Summum Pontificem invisit. Per haud breve temporis spatium apostolicos labores in africanis terris sustinuerunt sacri evangelii praecones, magnos, Deo iuvante, sortiti fructus. Frequentes, in praesentiarum, exstant primariae scholae; sed et secundariae et superiores digna sunt laude prosequendae: Ominatur regionis prosperitatem, cooperantibus cum Ecclesia civilibus regionis magistratibus.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 41-42).

23 Decembris 1962 — *All. Habita ad E.mos PP. Cardinales Romanae Curiae Praelatos, qui Beatissimo Patri per E.mum Sacri Collegii Decanum fausta ominati sunt, proximo iam festo Nativitatis Iesu Christi. E.mo Cardinali Decano qui operam a Sacro Collegio praestitam in Concilii Oecumenici praeparatione merito significave-*

rat, gratias agit Romanus Pontifex; Purturatorumque Patrum clarum exemplum omnium animos excitaturum confidit ad eiusdem Concilii obtinendos fines. De pastorali postea eloquitur Ecclesiae Sanctae magisterio, ac tandem adhortatur ad labores iugiter sustinendos laeto alacrique animo (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 43-47).

23 Decembris 1962 — *All. Habita ad Excellentissimos Viros qui apud Sanctam Sedem Legatorum munere funguntur, Summo Pontifici fausta ac felicia ominatos. Quae sint pacis universalis rationes Pontifex commemorat adstantibus, qui, natura sua, pacis sunt vere artifices. Ut maximum pacis donum servetur vel comparetur iugiter serventur oportet iuris internationalis placita, quae, autem, in ipso naturali iure habent fundamenta. Fovenda ergo sunt instituta quae privata et publica, civium et nationum tuentur iura, vimque strenue repellunt.* (*A.A.S.*, 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 46-48).

25 Decembris 1962 — *All. Habita die Nativitatis Domini Iesu Christi, adstantibus in foro S. Petri, post recitatas » angelicae salutationis preces. A Bethlemitico praesepe calcar omnibus additur ad vitam socialem rectis principiis conformandam. Profligatur enim nimia suimetipsius dilectio, aliorum necessitatum clarior efficitur cognitio, et acceptarum offensarum libenter datur remissio.* (*A.A.S.*, - 30 Ianur. 1963, vol. 55, pp. 48-49).

4 Ianuar. 1963 — *All. Habita iis qui interfuerunt Conventui XXV ex universa Italica natione Romae congregato a Sodalitate v. « Movimento Laureati di Azione Cattolica ». Magni habet Summus Pontifex et sua benedictione prosequitur Actionis Catholicae consociationes ubicumque sunt. Qui enim ad huiusmodi pertinent coetus, Episcopis adlaborant fideliter. Quod si arduum est munus non deest profecto divina gratia quae ad maiora usque excitare valet. Quaestiones in adstantium conventu agitatae opportune profecto fuerunt, quippe quae de pueris in familia et in schola instituendis pertractaverunt, necnon de mediis socialis communicationis et de aliis magni sane momenti. Nostris hisce temporibus adsunt plura deploranda mala sive in pubblicis moribus sive in prelo sive in spectaculis. Magnam ponit Romanus Pontifex fiduciam in hominibus bonae voluntatis.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 88-91).

6 Ianuar. 1963 — *All. Habita ad Honoratum Romanae Civitatis Magistrum Administratorumque Coetum, qui a Summo Pontifice coram sunt ammissi, ut novo ineunte anno fausta Ipsi darent omina. Suam aperit voluntem et dilectionem dicit erga dilectissimos filios aeternae Romanae Urbis, quos Concilii Oecumenici Vaticani II primos testes appellat. Lateranenses Aedes potiores obtinent Romani*

Pontificis sollicitudines: pax christiana, quam omnes homines ominantur et expetunt, in Romae nomine fulcitur. (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 92-96).

25 Ianuarii 1963 — *All. Habita iis qui interfuerunt Coetui de ludicra exercitatione Romae congregato. Qua complacita voluntate ludos istos Summus Pontifex prosequatur iam edixerat die 24 Augusti 1960, iuvenes salutans Romam undique coadunatos ad XVII Olympiadem celebrandam: eadem voluntate adstantes nunc alloquitur, Apostolum Paulum commemorans. Hic enim iuvenes omnes contendentes in certaminibus adhortatur notis illis verbis: « Sic currite ut comprehendatis ». Virtutes in christianis contentionibus contra diabolicas insidias necessariae sunt ut corona comparetur. Denique etiam ludi qui in omnibus Nationibus aguntur, prodesse solent ad animorum unitatem adsequendam.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 96-99).

27 Februarii 1963 — *All. Habita ad scriptorum Collegium ephemeridis « L'Osservatore Romano » aliosque catholicos diurnarios scriptores a Beatissimo Patre coram admissos. Paterne consalutatis adstantibus, quo urgeantur munere catholici omnes diurnarii scriptores ostendit: enitantur ergo hominum: dignitatem iugiter tueri, publicis Magistratibus quae oportent significare non omittant, iisque tribuant, pro posse, auxilium. Suavia s. Francisci Salesii revocat exempla.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 99-105).

2 Februarii 1963 — *All. Habita in festo Purificationis B.M.V. cereis Beatissimo Patri in Aula Clementina oblatis. Quod die 2 Februarii 1961 protulerat Romanus Pontifex omen, ut nempe populi universi, ad Christum intendentes oculos, veram pacem consequi valerent, iam, saltem ex parte, in rem deductum videtur. Plures ecclesiastici viri, ex pluribus Ordinibus selecti ad cereum Romano Pontifici offerendum imaginem praebent Catholicae Ecclesiae: quo cerei per Summum Pontificem sint mittendi edicit, omnesque gentes excupit in Christi ovile adduci, matre Maria comitante.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 166-170).

8 Februarii 1963 — *All. Habita ad moderatores et sodales Congregationis Ss.mi Redemptoris, qui Generali religiosae suae communitatis Consilio Romae interfuerunt. Hoc generale Capitulum ideo praesertim religiosi celebrant ut Regulas et Constitutiones rite cognoscant, habita necessitatum et adiunctorum ratione in praesens urgentium. Quod negotium permagnam requirit semper et in omnibus prudentiam, cum ea quae primaria sunt in vita religiosa sancte sint adservanda. Regula praeterea est quasi thesaurus in quo Conditoris mens et pietas sunt fere reconditae. Adstantium finis est sacris missionibus populum ad impentiorem vitam christianam ac-*

cendere: qui alios sanctificare student, ipsi virtutem excolant vitamque ducant cum Deo coniunctissimam. (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 229-231).

11 Februarii 1963 — *All. Habita his qui interfuerunt Coetui de incepto v. « Journée Européenne des écoles ». Auditorum Coetus eo tendit ut mutuae ineantur ac foveantur inter homines necessitudines ita ut et amicis ipsi moveantur sensibus, concordiam foveant animorum, et impensiorem praebeant in amorem voluntatem. Quod si Ecclesia suam non profert sententiam de associationis rationibus quarum erit aliquando huic vel isti politicae formae adhaerere, non cessat tamen omnia quae veram inter homines fraternitatem promovent, sollicite commendare.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 171-172).

19 Februarii 1963 — *All. Habita iis qui interfuerunt Conventui primo, S. Congregationis Concilii opera Romae congregato, proposito argumento v.: « Turismo e Pastorale ». Sive rusticationis, sive otii, sive itineris causa statutis anni temporibus loca homines expetunt alia a suo habituali domicilio: quae tamen sacerdotali praesentia ditentur oportet: sacerdotes vero in hoc quoque munere sint pastores, animarum curatores, officia adimplentes ministerii, magisterii et regiminis. Eorum apostolatus hisce pareat rationibus:* a) *invisentur oves* fere *ubique* b) *verbum Dei frequenter praedicetur* c) *evangelica praedicatio clara sit, non obscura, et suavis. Neque praetermittatur in sacra praedicatione socialis exagitata quaestio iuxta christianae doctrinae placita tandem exolvenda.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 232-238).

7 Martii 1963 — *All. Habita ad praeclaros Viros e Consilio v. « Fondazione internazionle Balzan » et ad diurnarios scriptores e variis Nationibus, praemio Summo Pontifici collato ob navatam ab Ipso pro tutanda pace operam. Ad pacem vel instaurandam vel restituendam Ecclesia et Pontifices Romani iniiter adlaboraverunt: quod profecto per supernaturalem, qua pollet, neutralitatem fovetur. Hoc autem non negative intelligatur, quasi Romanus Pontifex eventus tantum observare et animadvertere possit: Ecclesia enim laudat, probat et promovet sermones ac instituta quae paci inter homines favent. Neque tantum Principes et supremos Nationum Moderatores deprecatur ut armorum devitetur usus, sed homines eo tendant excupit ut pacis diligant cogitationes, pacisque curent adventum.* (*A.A.S.*, - 4 April 1963, vol. 55, pp. 240-241).

11 Aprilis 1963 — *All. Habita ad Exc.morum Legatorum Coetum apud Sedem Apostolicam, feria V Maioris Hebdomadae in « Cena Domini », post Eucharisticum sacrificium in Aede Sistina a Summo Pontifice peractum. Christus Dominus ex mundo discessurus pane eu-*

charistico discipulos reficit eosque ad ministerium adimplendum in Cena praeparat, tria praesertim commendans, caritatem, unitatem, incommodorum patientiam. Eadem nostra hac aetate Ecclesia Sancta commendat; eadem Ipse Pontifex in litteris Encyclicis « Pacem in terris » edicit. (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 392-395).

14 Aprilis 1963 — *All. Habita die festo Resurrectionis Domini Iesu Christi, civibus Romanis et peregrinis in Petriano adstantibus foro, antequam Summus Pontifex Urbi et Orbi Apostolicam impertiret Benedictionem. « Surrexit Christus, spes nostra »: ex hoc suavissimo nuntio fides confirmatur, dona procedunt caelestis gratiae, et animi excitantur ad opera digna exsequenda.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 395-397).

ALLOCUTIONES:

17 Martii 1963 — *All. Habita in Basilica Vaticana, christifidelibus qui Romam peregrinati sunt ut sollemni beatificationi Venerabilis Servae Dei Elisabeth Annae Bayley, viduae Seton, interessent. Beati qui audiunt verbum Dei et custodiunt illud.: hoc idem fecit Serva Dei quae primus sanctitatis flos extitit in Civitatibus Foederatis Americae Septemtrionalis, caelestis gratiae evasit prodigium, et fortiter vivens, lucem effudit.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 328-332).

17 Martii 1963 — *All. Habita Eminentissimo Cardinali Sacri Collegii Decano, ceterisque Purpuratis Patribus, Summo Pontifici mox diem nominalem celebraturo fausta omnia ominatis. Fructibus spiritualibus ab hortatione S. Pii X « Haerent animo » feliciter collectis libenti animo commemoratis, Ecclesiam Catholicam ostendit orantem ac docentem: imitanda proponit Sancti Ioseph exempla, de quo verba illa praedicat: « amicus fidelis protectio fortis.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 332-336).

19 Martii 1963 — *All. Habita christifidelibus e Bergomensi dioecesi quam plurimis qui in Petriana Basilica interfuerunt sollemnibus beatificationis Venerabilis Servi Dei Aloysii Mariae Palazzolo. Postquam Sanctorum itinerarium, mirandum quidem, ostendit, quid, etsi defunctus, adhuc Palazzolo dicat, quidve edoceat Pontifex commemorat: theologicarum virtutum montem Aloysium Palazzolo adpetisse significat; Ecclesiae incrementa saeculo elapso habita recolit inclitamque sacerdotum aciem tunc temporis vigentem: et clararum dioecesium se adiungit laetitiae.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 336-341).

20 Martii 1963 — *All. Habita ad Excellentissimum Virum Feridum Cemal Erkin, in Turcarum natione ab exteris negotiis Administrum*

Inter duas continentes terras, Asiam et Europam stans, et Africam versus patens, haec regio aptissima videtur internationalibus congregandis conventibus, et populorum commodis promovendis. Omina facit. (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, p. 343).

28 Aprilis 1963 — *All. Iis qui interfuerunt Conventui primo Romae habito a Sodalitate quae v. « Association Internationale de Médecine des accidents et du trafic », appellata. Evangelica lectio hodie proposita Boni Pastoris refert imaginem qui sollicita cura oves pascit ac tutatur. Boni pastoris gesta imitantur adstantes qui a periculis in via occurrentibus itinerantes praecavere student et vulneratos ac saucios iter peragentes, adiuvare contendunt. Qua occasione Romanus Pontifex sacram proclamat hominum vitam, magnam eorum dignitatem: prudentiae leges servandas ab iis qui nostri temporis usi inventis, itineri quavis ratione vacant.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vo. 55, pp. 397-399).

10 Maii 1963 — *All. In aula Regia Palatii Apostolici Vaticani habita, cum praemium v. « Prix Balzan 1962 pour la Paix, l'Humanité, la Fraternité des Peuples » Summo Pontifici sollemni caerimonia traderetur, Eminentissimis Patribus Purpuratis Excellentissimisque Viris adstantibus.* (*A.A.S.*, - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 448-449).

10 Maii 1963 — *All. Ad E.mos Patres Cardinales, Exc.mos Viros e Civitatum Legatorum Coetu et Romanae Curiae Praelatos, ceterosque Honorabiles Viros adstantes in Basilica Vaticana, quo Summus Pontifex ex Aula Regia descendit, post traditum Ipsi praemium v. Prix Balzan pour la Paix, l'Humanité, la Fraternoté des Peuples.* (*A.A.S.*, - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 450-455).

11 Maii 1963 — *All. Excellentissimo Viro Antonio Segni, Reipublicae Italicae Praesidi, ceterisque adstantibus habita, in Aedibus Quirinalis collis, ubi magno honore Beatissimus Pater est exceptus, postridie quam Ipsi praemium « Balzan » traditum est.* (*A.A.S.*, - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 455-458).

13 Maii 1963 — *All. Ad Exc.mos Praesules, Rev.mos Praelatos, Sacerdotes, Religiosos Sodales et christifideles adstantes Orientalis ritus, sollemnia celebrantes ob X exactum saeculum ab adventu Sanctorum Cyrilli Methodii in Magnam Moraviam.* (*A.A.S.*, - 5 Iunii 1963, vol. 55, pp. 458-460).

NUNTII RADIOPHONICI:

27 Novembris 1962 — *Ad christifideles ex Australia et Nova Zelandia, cum novum Radiophonicae Stationis Vaticanae instrumentum inauguraretur ad illas longinquas regiones aetheriis emittendis undis.*

Domestica quasi intrans limina filiorum quos alloquitur, paterne in primis eos consalutat verbis: « Pax huic domui ». Gratias deinde eis reddit qui, collatis munificis auxiliis, radiophonicum hoc instrumentum Summo Pontifici dono dederunt. Quae humani ingenii opera, si Christo mancipata, civili consortioni ingentes suppeditant utilitates dicit. Hortatur ut omnium virtutum certatione et exercitatione, fidelissimi christiani nominis testes universi existant. (A.A.S., - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 50-51).

24 Decembris 1962 — *Nocte Nativitatis Domini latus, Eucharistico sacrificio in sacello privatarum aedium a Beatissimo Patre peracto. Maxime habendum donum pacis, quod ut diutius tutiusque asservetur pergunt christifideles supplicationes ad Deum Omnipotentem extollere, et omnia conentur bonae voluntatis homines, Sacrosanctum Missae sacrificium hac suavissima nocte in suarum privatarum aedium cappella celebrat ut egenis universis, aegrotis, puerulis et aliis fere adsit benedinens.* (A.A.S., - 20 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 51-53).

27 Februarii 1963 — *Universis christifidelibus die Cinerum missus ut sacro quadragenario tempore effusis precibus vitaeque asperitatibus bonum exitum Oecumenicae Synodi adiuvarent. Quadragesimale hoc tempus, quod primum ab Oecumenici Concilii initio celebratur, aptissimum est profecto ad progressionem comparandam in via virtutum, in caritate praesertim erga Deum et erga homines. Adhortatur deinde christifideles universos ut dum hoc decurrit sacrum tempus, catecheticam institutionem et evangelicam praedicationem frequentent. Devotissime andem Deum adprecatur ut donorum suorum copiam dignetur fideli populo largiri.* (A.A.S., - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 240-244).

14 Martii 1963 — *Universis Gentibus datus ad iuvandum inceptum v. « Campagne contre la faim » appetente ex omnibus nationibus Coetu de alendis hominibus Vashingtonii habendo. Consilia ab hoc Coetu inita opportuna adfirmat Summus Pontifex et digna quae homines universi benigna mente prosequantur: contendunt enim non tantum momentaneum adiumentum egenis tribuere, sed, opes. ubi affluunt, in omnium commodum adhiberi student.* (A.A.S., - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 343-345).

13 Aprilis 1963 — *Universis christifidelibus, festum Resurrectionis Domini nostri Iesu Christi celebraturis. Christi proferens verba: « Pax vobis » filios amantissime salutat Beatissimus Pater. Lumen Christi tria praecipua capita memoranda suadet. Radii enim copiosi effunduntur ex Concilio Oecumenico et ex socialibus Ponti-*

ficis Encyclicis; a liberalitate et a caritate inter homines vigentibus et ex votis, quae Pater filiis dicit, bona ominantibus. (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 417-418).

NUNTIUS SCRIPTO DATUS:

8 Decembris 1962 — *Cristifidelibus cunctoque populo Hungaricae Nationis missus et a Sacris Praesulibus, qui primis Oecumenicae Synodi Coetibus interfuerunt, allatus. Ad istius nationis fidelem populum cogitationes et curas sine intermissione convertit Romanus Pontifex, et omnia in praesentiarum facit ut in proximis Concilii Oecumenici coetibus grata possit recreari praesentia omnium Praesulum, etiam illorum qui primae sessioni non potuerunt interesse.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuarii 1963, vol. 55, p. 53).

ACTA SACRARUM CONGREGATIONUM

SACRA CONGREGATIO CONSISTORIALIS:

8 Maii 1962 — *Chillanensis - Talcensis - Linarensis. Decretum de finium immutatione.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, pp. 54-55).

4 Iunii 1962 — *Birminhamiensis - Norhantoniensi. Decretum de finium mutatione.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 108-109).

9 Iunii 1962 — *Maceratensis. Decretum de erectione dignitatis Archipresbyteratus in Capitulo Cathedrali.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 173-174).

2 Iulii 1962 — *Diniensis. Decretum de concathedralis erectioni.* (*AA.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 174-175).

4 Augusti 1962 — *21 Ianuarii 1963. Provisio ecclesiarum.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 106-108).

20 Augusti 1962 — *S. Mariae - Uruguaianensis. Decretum de mutatione finium dioecesium.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 246-247).

30 Augusti 1962 — *Olindensis et Recifensis - Nazarensis in Brasilia - Caruarunensis - Pesqueirensis. Decretum de mutatione finium dioecesium.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 346-347).

16 Novembris 1962 — *Cuneensis et Montis Regalis in Pedemonte. Decretum de mutatione finium dioecesium* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 406-407).

23 Novembris 1962 — *21 Martii 1963 - Provisio ecclesiarum.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 406-407).

23 Novembris 1962 — *8 Maii 1963 - Provisio ecclesiarum.* (*A.A.S.*, - 4 Aprilis 1963, vol. 55, pp. 245-246).

8 Decembris 1962 — *Reipublicae Dominicae. Decretum Nominationis Vicarii Castrensis.* (*A.A.S.*, - 30 Ianuar. 1963, vol. 55, p. 55)

8 Decembris 1962 — *Tacnensis. Decretum de erectione dignitatum Archidiaconatus et Cantoratus in Capitulo Cathedrali.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 408-409).

15 Decembris 1962 — *Augustodunensis. Decretum de tribuendo titulo Abbatiae Cluniacensis.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, p. 348).

6 Ianuarii 1963 — *Jadrensis - Veglensis. Decretum de mutatione finium.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 409-410).

SACRA CONGREGATIO DE PROPAGANDA FIDE:

28 Decembris 1962 — *Kayensis - Sancti Ludovici Senegalensis. Decretum de mutatione finium.* (*A.A.S.*, 23 Mart. 1963, vol. 55, pp. 175-176).

25 Ianuarii 1963 — *Laguatensis - Gaoensis. Decretum de mutatione finium.* (*A.A.S.*, - 23 Mart. 1963, vol. 55, p. 176).

5 Martii 1963 — *Sanctae Mariae Angelorum - Araucaniaensis Decretum de mutatione finium.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, p. 349).

19 Aprilis 1963 — *Hollandiae - Manokwariensis. Decretum de commutatione finium.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 410-411).

SACRA CONGREGATIO RITUUM:

6 Aprilis 1962 — *Comen. seu Mediolanen. Decretum de virtutibus pro beatificatione Venerabilis Servi Dei Aloisii Guanella, sacerdotis, fundatoris Congregationis Servorum a Charitate, et Filiarum a Sancta Maria Providentiae.* (*A.A.S.*, - 28 Februar. 1963, vol. 55, pp. 110-113).

7 Iulii 1962 — *Matriten. Decretum de virtutibus pro beatificatione Venerabilis Servae Dei Antoniae Mariae a Misericordia, fundatricis Instituti Sororum Oblatarum a Ss.mo Redemptore.* (*A.A.S.*, - 23 Martii 1963, vol. 55, pp. 177-181).

15 Iulii 1962 — *Bergomen Decretum de virtutibus pro beatificatione Venerabilis Servi Dei Aloisii Mariae Palazzolo, sacerdotis saecularis, fundatoris Instituti Sororum Paupercularum.* (*A.A.S.*, - 23 Martii 1963, vol. 55, pp. 181-185).

25 Februarii 1963 — *Baltimoren. - Decretum de miraculis pro beatificatione Venerabilis Servae Dei Annae Elisabeth Bayley viduae Seton, fundatricis Instituti Filiarum a Caritate S. Ioseph in America Septentrionali.* (*A.A.S.*, - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 248-250).

25 Februarii 1963 — *Philadelphiensis seu Budovicen. Decretum de miraculis pro beatificatione Venerabilis Servi Dei Ioannis Nepomuceni Neuman, e Congregatione SS.mi Redemptoris, Episcopi Philadelphiensis, fundatoris Congregationis Sororum Philadelphiensium Tertii Ordinis S. Francisci.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 350-353).

25 Februarii 1963 — *Lugdunen. Decretum de virtutibus pro beatificatione Venerabilis Servae Dei Paulinae Mariae Jaricot, fundatricis Operum Propagationis Fidei et Rosarii viventis.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 411-414).

7 Martii 1963 — *Neapolitana seu Pinnen. Decretum de miraculis pro beatificatione Venerabilis Servi Dei Nuntii Sulprizio, adulescentis laici.* (*A.A.S.*, - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 414-416).

7 Martii 1963 — *Philadelphien. seu Budovicen. Decretum de* tuto *pro canonizazione Venerabilis Servi Dei Ioannis Nepomuceni Neuman, e Congregatione SS.mi Redemptoris, fundatoris Congregationis Sororum Philadelphiensium Tertii Ordinis Sancti Francisci.* (*A.A.S.*; - 31 Maii 1963, vol. 55, pp. 417-418).

7 Martii 1963 — *Baltimoren. Decretum de* tuto *pro canonizatione Venerabilis Servae Dei Elisabeth Annae Dayley, viduae Seton, fundatricis Congregationis Sororum a Caritate S. Ioseph in America.* (*A.A.S.*; - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 353-355).

7 Martii 1963 — *Bergomen. Decretum de miraculis pro beatificatione Venerabilis Servi Dei Aloisii Palazzolo sacerdotis saecularis, fundatoris Instituti Sororum Paupercularu.* (*A.A.S.*; - 4 April. 1963, vol. 55, pp. 250).

15 Martii 1963 — *Bergomen. Decretum de* tuto *pro canonizatione Servi Dei Aloysii Mariae Palazzolo, sacerdotis saecularis, fundatoris Instituti Sororum Paupercularum.* (*A.A.S.*; - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 355-357).

SACRA CONGREGATIO DE SEMINARIIS ET STUDIORUM UNIVERSITATIBUS:

15 Novembris 1962. — *Decretum. Studium Theologicum a S. Thoma Aquinate Bononiae existens, ad theologicam Facultatem Pont. Athenaei « Angelicum » de Urbe adgregatur.* (*A.A.S.*, - 2 Maii 1963, vol. 55, pp. 357-359).

CONCILIUM OECUMENICUM VATICANUM SECUNDUM.

Commissionum Conciliarium Elenchus. (*A.A.S.*; - 28 Februarii 1963, vol. 55, pp. 128).

A. S.

Direttore Responsabile Mons. FIORENZO ROMITA - Largo di S. Rocco, 1 (Tel. 675.786)
Autorizzazione del Tribunale di Roma N° 1373 del 15 / 2 / 1950